

JYU DISSERTATIONS 760

Jyrki Halme

Työttömien yhdistykset Suomessa

Poliittisesta liikkeestä työvoimatoimistojen
haarakonttoreiksi

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ
FACULTY OF HUMANITIES AND
SOCIAL SCIENCES

JYU DISSERTATIONS 760

Jyrki Halme

**Työttömien yhdistykset Suomessa
Poliittisesta liikkeestä työvoimatoimistojen
haarakonttoreiksi**

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistis-yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston vanhassa juhlasalissa S212
huhtikuun 5. päivänä 2024 kello 12.

Academic dissertation to be publicly discussed, by permission of
the Faculty of Humanities and Social Sciences of the University of Jyväskylä,
in building Seminarium, auditorium S212, on April 5, 2024 at 12 o'clock noon.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

JYVÄSKYLÄ 2024

Editors

Olli-Pekka Moisio

Department of Social Sciences and Philosophy, University of Jyväskylä

Ville Korkiakangas

Open Science Centre, University of Jyväskylä

Copyright © 2024, by author and University of Jyväskylä

ISBN 978-951-39-9978-0 (PDF)

URN:ISBN:978-951-39-9978-0

ISSN 2489-9003

Permanent link to this publication: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9978-0>

ABSTRACT

Halme, Jyrki

Associations of the unemployed in Finland – from a political movement to branches of employment offices

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2024, 188 p.

(JYU Dissertations

ISSN 2489-9003; 760)

ISBN 978-951-39-9978-0 (PDF)

The study examines the development of the activities of unemployed associations in the period 1990–2015. The research seeks answers to two questions: What has the content of the activities of the unemployed associations been like? What kind of environment for collective action has the Finnish unemployment field made possible for associations of the unemployed? The research is located in the area of sociological research dealing with social movements. Theoretically, the research makes use of previous research on social movements and the sociological research tradition of interests. The central concepts of the research are the concept of fields of strategic activity and the concept of wide-ranging interest. A broad interpretation of interests suggests that ideological and political motives must be taken into account in the interpretation of interests in addition to economic motives. Associations of the unemployed, as entities of individual and group interests, are linked as part of civil society and wider social relations. With the help of the theory of fields of strategic activity, it is possible to identify different social fields that do not follow precise institutionalized boundaries defined in advance.

The research uses documents describing the activities of the associations and interviews of the active members of the associations who participated in the activities. In addition to this, survey material made for associations of the unemployed and public documents describing unemployment will be used. Special cases in the study are two associations of the unemployed, one of which has operated in a large city and the other in a small rural settlement. The main result of the research is a description of how the associations of the unemployed have been part of the development of Finnish society and have produced social stability for their part after the initial protest phase. At the same time, the interests and role of unemployed associations as civil society actors have changed. The role of unemployed associations, especially in the eyes of ordinary unemployed people, has become blurred. The development partly corresponds to the activities of other social movements operating with limited resources, but research shows that, in addition to this, the associations of the unemployed also have their own specific logic of collective action, which explains their development. While ensuring the continuity of operations through the association form, the movements of the unemployed lose their most important resource, i.e. the connection with the unemployed and their collective power.

Keywords: Unemployment, associations of the unemployed, civil society, third sector, interests, strategic action fields.

TIIVISTELMÄ

Halme, Jyrki

Työttömien yhdistykset Suomessa – poliittisesta liikkeestä työvoimatoimistojen haarakonttoreiksi

Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2024, 188 s.

(JYU Dissertations

ISSN 2489-9003; 760)

ISBN 978-951-39-9978-0 (PDF)

Tutkimuksessa tarkastellaan työttömien yhdistysten toiminnan kehitystä aikavälillä 1990–2015. Tutkimus hakee vastausta kahteen kysymykseen: Millaista työttömien yhdistysten toiminnan sisältö on ollut? Millaisen kollektiivisen toiminnan ympäristön suomalainen työttömyyden kenttä on työttömien yhdistyksille mahdollistanut? Tutkimus sijoittuu yhteiskunnallisia liikkeitä käsittelevän sosiologisen tutkimuksen alueelle. Teoreettisesti tutkimus hyödyntää aikaisempaa yhteiskunnallisia liikkeitä koskevaa tutkimusta ja intressien sosiologista tutkimusperinnettä. Tutkimuksen keskeisiä käsitteitä ovat strategisen toiminnan kenttien käsite sekä laaja-alainen intressin käsite. Laaja-alainen tulkinta intresseistä viittaa siihen, että intressien tulkinnassa on taloudellisten motiivien ohella huomioitava ideologiset ja poliittiset motiivit. Työttömien yhdistykset yksilö- ja ryhmäintressien kokonaisuuksina linkittyvät osaksi kansalaisyhteiskuntaa ja laajempia yhteiskunnallisia suhteita. Strategisen toiminnan kenttien teorian avulla on mahdollista tunnistaa erilaisia yhteiskunnallisia kenttiä, jotka eivät noudata tarkkoja etukäteen määriteltyjä institutionalisoituneita rajoja.

Aineistona tutkimuksessa hyödynnetään yhdistysten toimintaa kuvaavia dokumentteja ja toiminnassa mukana olleiden yhdistysaktiivien haastatteluja. Tämän lisäksi hyödynnetään työttömien yhdistyksille tehtyä kyselyaineistoa ja työttömyyttä kuvaavia julkisia dokumentteja. Erityisinä tapauksina tutkimuksessa ovat kaksi työttömien yhdistystä joista toinen on toiminut suuressa kaupungissa ja toinen pienellä maaseutupaikkakunnalla. Tutkimuksen keskeisin tulos on kuvaus siitä, miten työttömien yhdistykset ovat olleet osat suomalaisen yhteiskunnan kehitystä ja ovat tuottaneet alun protestivaiheen jälkeen omalta osaltaan yhteiskunnallista vakautta. Samalla työttömien yhdistysten intressit ja rooli kansalaisyhteiskunnan toimijoina ovat muuttuneet. Työttömien yhdistysten rooli erityisesti tavallisten työttömien silmissä on hämärtynyt. Kehitys vastaa osin muiden vähäisillä resursseilla toimivien yhteiskunnallisten liikkeiden toimintaa, mutta tutkimus osoittaa, että työttömien yhdistyksillä on tämän lisäksi myös oma spesifi kollektiivisen toiminnan logiikkansa, joka selittää niiden kehitystä. Varmistaessaan toiminnan jatkuvuuden yhdistysmuotoisuuden avulla, työttömien liikkeet menettävät samalla keskeisimmän resurssinsa eli yhteyden työttömiin ja heidän joukkovoimaansa.

Avainsanat: Työttömyys, työttömien yhdistykset, kansalaisyhteiskunta, kolmas sektori, intressit, strategisen toiminnan kentät.

Author	Halme, Jyrki Faculty of Humanities and Social Sciences University of Jyväskylä email: jylli.halme@gmail.com
Supervisor	University lecturer Petri Ruuskanen Faculty of Humanities and Social Sciences University of Jyväskylä
Reviewers	Professor Kirsti Lempiäinen Faculty of Education University of Lapland Professor Harri Melin Faculty of Social Sciences University of Tampere
Opponent	Professor Harri Melin Faculty of Social Sciences University of Tampere

ESIPUHE

Kiinnostuin suomalaisten työttömien yhdistysten toiminnasta vuoden 2010 aikana työskennellessäni työllistämishankkeen parissa. Varsinaisen väitöskirjatyön tekemisen aloitin vuonna 2012 saatuaani jatko-opinto-oikeuden Jyväskylän yliopistossa. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteellisessä tiedekunnassa oli tarjolla korkeatasoista suomalaisen kansalaisyhteiskunnan tutkimusta ja mielellään oli sopivasti työttömien liikkeitä tarkasteleva Suomen Akatemian tutkimushanke, johon osallistuin tutkimusassistenttina. Tämä helpotti samalla oman tutkimukseni aineiston hankkimista merkittävästi. Tutkimustani ohjasi alkuvaiheessa professori Martti Siisiäinen, jonka lukeneisuus ja sosiologisten intressi- ja kenttäkäsitteiden tuntemus ovat vertaansa vailla. Martti Siisiäisen jäätyä eläkkeelle, hän on ystävällisesti vielä kommentoinut tutkimustani, koskien erityisesti tutkimuksen teoreettisia käsitteitä ja niiden soveltamista tutkimukseen. Tästä kaikesta olen hänelle kiitollinen. Martti Siisiäisen jälkeen työni ohjaajana on toiminut YTT Petri Ruuskanen, jonka kansalaisyhteiskuntaa koskeva asiantuntemus ja rakentava kritiikki ovat olleet enemmän kuin tarpeen koko tutkimusprosessin ajan. Tästä olen hänelle kiitollinen, unohtamatta hänen kannustavaa ja kärsivällistä asennettaan tutkimustyötäni kohtaan.

Kiitos kuuluu myös työni esitarkastajille professori Harri Melinille ja professori Kirsti Lempiäiselle. Heidän syvälinen paneutumisensa tutkimukseeni ja parannusehdotuksensa mahdollistivat väitöskirjatyöni loppuunsaattamisen. Kiitos Harri Melinille myös siitä, että hän suostui väitöstilaisuuteni vastaväittäjäksi. Olen kiitollinen Jyväskylän yliopiston humanistis-yhteiskuntatieteelliselle tiedekunnalle (entinen yhteiskuntatieteellinen tiedekunta) sen myöntämisestä työskentelyapurahoista ja laitoksen henkilökunnan aina ystävällisestä ja avuliaasta asenteesta väitöskirjatutkijoita kohtaan. Kiitän myös professori Markku Lonkilaa väitöskirjan nimen ideointiin liittyen. Kiitos kuuluu myös kaikille jatko-opiskelijoille seminaareissa ja erilaisissa tapahtumissa. He ovat antaneet uusia ja kriittisiä näkökulmia tutkimusprosessiini liittyen. Haluan kiittää myös läheisiäni ja ystäviäni kannustavan ja kiinnostuneen ilmapiirin ylläpitämisessä koko väitöskirjaprosessin ajan. Lopuksi halun kiittää erityisesti kaikkia niitä työttömiä, jotka jakoivat kertoa omista asioistaan ja vaikeuksistaan, huolimatta heidän tilanteensa ajoittaisesta toivottomuudesta ja raskaudesta. Toivottavasti heidänkin äänensä tulee tulevaisuudessa paremmin kuulluksi yhteiskunnallisessa keskustelussa ja erilaisissa työttömyyttä koskevissa tutkimuksissa.

Lahdessa 28.2.2024 talven selän taittuessa,
Jyrki Halme

KUVIOT

Kuvio 1.	Kenttäteoria heuristisena apuvälineenä tutkimuskohteen jäsentäjänä.....	86
Kuvio 2.	Työttömyyden kehitys suhteutettuna työttömien yhdistyksen syntyyn 1990–2012. (Lähteet: Siisiäinen 2014, 59; Patentti- ja rekisterihallituksen yhdistysrekisteri ja Työ- ja Elinkeinministeriön työttömyyttä koskevat tilastot.)	111
Kuvio 3.	Työttömien yhdistysten trajektori kansalaisyhteiskunnan toimijoina	172

TAULUKOT

Taulukko 1.	Hyvinvointivaltioregiimit kapitalistisissa maissa (Esping-Andersen 1990)	31
Taulukko 2.	Intressin laaja-alainen käsite, historia ja sen merkitys tutkimukselle.....	56
Taulukko 3.	Yhdistyksen jäsenistön kehitys 1993–2014 (tiedot saatu yhdistyksen toimintakertomuksista).....	134
Taulukko 4.	Työttömien yhdistysten nimenmuutokset, Patentti- ja rekisterihallituksen arkistot vuodelta 2013.....	137
Taulukko 5.	JST ry:n toiminnan sisältöjen kehitys 1993–2015	138
Taulukko 6.	Yhdistyksen toiminnan sisältöjen kehitys 1994–2012	146
Taulukko 7.	Yhdistysten toiminnassaan kohtaamat vaikeudet.....	148
Taulukko 8.	Työttömyys, yhteiskunnallinen kehitys ja työttömien liikkeen strategiset valinnat	170

SISÄLLYS

ABSTRACT

TIIVISTELMÄ

ESIPUHE

KUVIOT JA TAULUKOT

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	11
1.1	Tutkimuskysymykset.....	17
1.2	Tutkimuksen rakenne	18
2	TYÖTTÖMIEN LIIKKEET AIKAISEMMAN TUTKIMUKSEN VALOSSA.....	20
2.1	Työttömien mobilisaatio.....	21
2.2	Vihjaus työttömyyden kentästä.....	27
2.3	Hyvinvointivaltio ja työttömyys	29
2.4	Työttömyys ja työttömien liikkeet suomalaisessa tutkimuksessa.....	37
2.5	1990-luvun lama ja työttömien yhdistysten nousu.....	39
3	INTRESSIT YHTEISKUNNALLISEN TOIMINNAN SELITTÄMISESSÄ	41
3.1	Intressit sosiologisenä käsitteenä.....	43
3.2	Laaja-alainen intressikonseptio sosiologiassa	46
3.3	Intressit ja yhteiskunnalliset liikkeet.....	49
3.4	Intressit ja työttömien liike.....	57
4	SOSIOLOGISET KENTTÄTEORIAT.....	59
4.1	Pierre Bourdieu ja kentät	61
4.2	Strategisen toiminnan kentät	64
4.3	Kenttäteoriat ja yhteiskunnalliset liikkeet.....	75
4.4	Työttömyys strategisen toiminnan kenttänä.....	77
5	TUTKIMUKSEN METODOLOGINEN LÄHESTYMISTAPA JA AINEISTO	83
5.1	Tutkimuksen metodologinen lähestymistapa.....	84
5.2	Tutkimuksen aineisto.....	87
6	TUTKIMUKSEN TULOKSET: TYÖTTÖMIEN YHDISTYSTEN NOUSU JA TUHO?	92
6.1	Suomalainen työttömyyden kenttä historiallisena ilmiönä	92
6.2	1990-luvun lama ja työttömien liike.....	110
6.3	Työttömien yhdistysten paikallinen toiminta	122
6.3.1	Jyväskylän työttömien yhdistyksen kehitys	123

6.3.2	Pieni maaseutumaisessa ympäristössä toimiva yhdistys	139
6.4	Työttömien yhdistysten kohtaamat vaikeudet ja toiminnan esteet	147
7	TYÖTTÖMIEN YHDISTYSTEN OPPORTUNISTISET STRATEGIAT JA INTRESSIT	157
	SUMMARY	175
	LÄHTEET	177
	MUUT LÄHTEET	188

1 JOHDANTO

Tutkimukseni ”Työttömien yhdistykset Suomessa - poliittisesta liikkeestä työvoimatoimiston haarakonttoreiksi” tarkastelee suomalaisten työttömien yhdistysten toimintaa aikavälillä 1990–2015. Keskeiseksi analyysin kohteeksi nousevat kysymykset siitä, miten työttömien yhdistysten toiminta on tänä aikana muuttunut ja miten niiden alun perin palkkatyön puutteeseen perustuneet intressit ovat samalla muuttuneet. Työttömien yhdistyksiä tarkastellaan tässä yhteydessä erityisen kollektiivisen toiminnan logiikan omaavina organisaatioina, joilla on omat erityiset intressinsä. Samalla nousee esille kysymys siitä, minkälaisen kollektiivisen toiminnan areenan suomalainen työttömyyden kenttä on historian saatossa työttömien kollektiiviselle toiminnalle muodostanut.

1990-luvun alussa Suomea kohtasi ennennäkemättömän syvä taloudellinen lama ja siihen liittyvä nopeasti kasvava työttömyys. Samalla työttömien yhdistysten perustaminen lähti nopeasti käyntiin. Marraskuun 4. päivänä 1993 Helsingissä mielenosoitus kokosi kaduille 20 000 ihmistä protestoimaan korkealle kohonnutta työttömyyttä ja sen sosiaalisia seurauksia. Mielenosoitus oli yksi suurimmista koko Suomen historian aikana tapahtuneista mielenilmauksista ja pakotti myös valtiovaltaa huomioimaan työttömät ja heidän huolensa. Mielenosoituksella ei kuitenkaan ollut juuri vaikutusta suomalaiseen työttömyyspolitiikkaan ja vastaavanlaisia mielenilmauksia ei sen jälkeen ole Suomessa nähty. (Luhtakallio & Siisiäinen 2012, 114–115; Siisiäinen, Kankainen & Luhtakallio 2014, 61–62.) Osa työttömien yhdistyksistä on silti jatkanut toimintaansa tähän päivään saakka. Samalla ne ovat mukautuneet yleisempiin yhteiskunnallisiin muutoksiin, jonka seurauksena myös niiden intressit ovat muuttuneet.

Työttömien protesteista ja yhdistyksistä koostunut liike oli 1990-luvulla lähtenyt protestoimaan epäoikeudenmukaiseksi kokemaansa yhteiskunnallista tilannetta. Työttömyyden kokemukseen perustunut protestipotentiaali oli jo 2010-luvun puoliväliin tultaessa käytännössä kadonnut työttömien liikkeestä. Yhdistysmuotoiseen toimintaan mukaan lähteminen oli ollut strateginen valinta työttömien aktiiveilta, mutta kuinka oikea valinta se oli lopulta työttömien intressien kannalta? Tämä on tutkimuksen keskeisin kysymys.

Miksi juuri työttömien yhdistykset?

Mielenkiintoni työttömien yhdistyksiin syntyi työskennellessäni vuoden 2010 toiminnanjohtajana pienessä maaseutukunnassa toimivassa työttömien yhdistyksessä. Toiminnanjohtajan työnkuvaan kuului paikallisen työllistämishankkeen koordinointi, johon yhdistys alueen paikallisena toimijana osallistui. Yllätyksekseni huomasin, kuinka monimuotoista työ käytännössä oli. Jouduin työssäni hoitamaan esimerkiksi yhdistyksen talouteen liittyvät velvoitteet, sosiaalityöhön verrattavat työttömien tukitoimet, työttömien ohjaamisen erilaisiin tukipalveluihin ja vieläpä miettimään yhdistyksen toiminnan tavoitteita, mikä olisi kuulunut ennen kaikkea yhdistyksen hallitukselle.

Heti alkuun minulle kävi selväksi, että työllistämishankkeesta oli vähitellen muodostunut yhdistykselle koko toiminnan mahdollistava elämän ja kuoleman kysymys. Työllistämishankkeeseen osallistuminen tarkoitti esimerkiksi sitä, että hankekoordinaattorin palkalla rahoitettiin samalla myös yhdistyksen toiminnanjohtajan palkka. Yhdistyksen oli siten käytännössä pakko saavuttaa työllistämishankkeen vaatimat määrälliset tavoitteet tai muuten yhdistyksen 1990-luvun alussa alkanut toiminta olisi todennäköisesti loppunut kokonaan.

Rahoituksen jatkuvuuden turvaamiseksi yhdistyksen toiminnanjohtajan oli keskityttävä ennen kaikkea työllistämishankkeen tavoitteiden saavuttamiseen. Kävi myös selväksi, että hanke ei saavuttaisi työllistämisen ja aktivointitoimien määrällisiä tavoitteita ennen paikalliselle ELY-keskukselle vuosittain tehtävää raportointia. Minulla oli jo kokemusta erilaisten hankkeiden ulkopuolisesta arvioinnista, joten tiesin että raporttiin kirjattavilla laadullisilla vaikutuksilla saattaisi vielä olla vaikutusta rahoituspäätöksiin, jos muista yhdistykselle asetetuista tavoitteista jäätäisiin jälkeen.

Otin nopeasti yhteyttä paikallisen työvoimatoimiston johtoon, kunnan virkamiehiin, valtuuston jäseniin sekä valtakunnalliseen työttömien keskusjärjestöön ja muihin työttömien paikallisyhdistyksiin. Tällä tavoin sain varmistettua, että pystyin puolen vuoden aikana pääsemään hankkeen määrällisissä ja laadullisissa tavoitteissa juuri ja juuri tarpeeksi lähelle, jotta yhdistys sai varmistettua rahoituksensa myös seuraavalle hankekaudelle ja pystyi ylipäänsä jatkamaan toimintaansa.

Itse työttömät jäivät työn alkuvaiheessa etäisiksi, minkä huomasin vasta suurimman työkiireen hieman helpottaessa. Alussa ainoat kontaktini työttömiin olivat paikallisen työvoimatoimiston toimittamat listaukset siitä, kuinka paljon ja kuinka korkeisiin palkkatukiin oikeutettuja työttömiä oli kulloinkin yhdistyksen "käytettävissä". Tämä oli tärkeää, koska mitä suurempi palkkatuki oli tarjolla, sitä pienemmäksi yhdistyksen omarahoitusosuus jäisi. Yhdistys pystyi tuottamiensa palvelujen avulla harjoittamaan pienimuotoista liiketoimintaa ennen kaikkea työttömien palkkaamisen varmistamiseksi. Yhdistys sai muiden työttömien yhdistysten tapaan omia tuloja lähinnä kirpputorista, erilaisista myyjäisistä ja mökkitalonmies- ja siivoustoiminnasta. Lisäksi kunta avusti yhdistystä esimerkiksi omatoimisuusavustuksilla ja rahoittamalla toimitilojen vuokria.

Yhdistyksen toiminta keskittyi niin vahvasti paikallisen työllistämishankkeen tavoitteiden saavuttamiseen, että työttömille tarjottavaan virkistys- ja vertaistukitoimintaan ei jäänyt juuri aikaa, puhumattakaan työttömyyttä yleisemmin pohdiskelevista ja poliittisiksi tulkittavista keskustelutuokioista. Toisaalta itse työttömäkään eivät osoittaneet erityisesti kiinnostusta osallistua erilaisiin yhdistyksen järjestämiin tapahtumiin. Kävi myös ilmi, että keskustellessani työttömien kanssa minun oli vaikeaa kuvata työllistämishankkeen jokseenkin abstrakteja tavoitteita, sillä työttömät olivat ennen kaikkea kiinnostuneita käytännön mahdollisuuksista parantaa taloudellista tilannettaan¹. Huomasin samalla, että puhuin eri kieltä kunnan johdolle ja paikallisille yrittäjille kuin itse työttömille. Kunnan johto ja yrittäjät olivat kiinnostuneita lähinnä pitkäaikaistyöttömien kunnalle aiheuttamasta taloudellisesta taakasta. Muiden työllistämishankkeeseen osallistuvien kolmannen sektorin yhteistyökumppanien kanssa käytettiin taas hankkeille ominaista spesifiä ”ammattikieltä”, joka ei todennäköisesti sekään olisi auennut sisällöltään tavalliselle työttömälle.

Työllistämishankkeen jatkon varmistuttua ja siihen liittyneen kiireen hellittäessä, havahduin siihen, missä määrin olin itse ajanut työssäni työttömien asioita. En hahmottanut tässä vaiheessa enää tarkasti kenen intressejä työttömien yhdistysten toiminta ensisijaisesti ajoi. Olin onnistunut varmistamaan yhdistyksen toiminnan edellytykset seuraavaksi vuodeksi, mutta samalla matkan varrella yhdistyksen toimintaidea oli hämärtynyt. Asia askarrutti minua siinä määrin, että päätin ottaa yhteyttä 2010-luvun alussa Jyväskylän yliopistoon ja professori Martti Siisiäiseen. Tiesin että silloisella yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksella oli vahvaa osaamista kansalaisyhteiskunnan tutkimukseen liittyen. Laitoksella oli myös sopivasti vireillä työttömien liikkeitä koskeva tutkimushanke, johon osallistuin tutkimusassistenttina vuosina 2012–2013². Samalla työttömien yhdistysten toiminta sosiologisena ilmiönä ja muista kansalaisyhteiskunnan toimijoista eroavana kollektiivisena liikkeenä alkoi vähitellen hahmottumaan mielessäni.

Tutkimuksen merkitys

Tutkimuksella on merkitystä kahdella eri tasolla. Ensinnäkin suomalaisia työttömien yhdistyksiä oli ennen 2000-lukua tutkittu sosiologisessa tutkimuksessa sangen vähän (ks. esimerkiksi Luhtakallio ym. 2012, 109–129). Toisaalta aihe on tärkeä siksi, että sen avulla on mahdollista selvittää, minkälaiset tosiasialliset vaikutusmahdollisuudet työttömien yhdistyksillä on ollut työttömiä koskevaan päätöksentekoon. Tutkimuksen alussa huomasin myös, että vanhalta kuulostava käsite ”työn ja pääoman suhde” osoittautui vielä toimivaksi jäsentäväksi suhteeksi, jossa työttömyyttä laajempaan yhteiskunnallisena ilmiönä oli syytä vielä

¹ Esimerkiksi hankekieleen kuuluvat käsitteet kuten ”urapolku”, ”voimaannuttaminen” ja ”hyvien arkea tukevien käytäntöjen” luominen eivät useinkaan olleet tarpeeksi selkeitä ja konkreettisia tavoitteita työttömien mielestä.

² Kyseessä oli professori Martti Siisiäisen johtama Suomen Akatemian rahoittama tutkimushanke ”Työtä vailla olevien mahdollisuuksien uudelleenrakentuminen Suomessa 1990-luvulta alkaen”. Hanke tutki miten mahdollisuusrakenteiden muutokset 1990-luvulta alkaen ovat vaikuttaneet työttömiin, maanviljelystä luopuneisiin sekä prekariaattiin Suomessa.

tarkastella (ks. mm. della Porta, 2015 4–8; Hetland & Goodwin 2013, 83–102; ks. myös Streeck 2015, 17).

Kapitalismi työn ja pääoman välistä suhdetta jäsentävänä järjestelmänä on nostanut markkinatalouteen perustuvat yhteiskunnat ennen näkemättömään taloudelliseen vaurauteen³, mutta samalla sen kokonaissysteemin sisällä on marginaalisia ryhmiä, kuten työttömät, joiden asema on vaihdellut historian saatossa ja laajempien yhteiskunnallisten muutosten yhteydessä. Työttömyys on siten ollut olennainen osa laajempaa yhteiskunnallista kehitystä ja suhtautuminen työttömyyteen yhteiskunnallisena ilmiönä on vaihdellut aina ankarasta yksilöperustaisesta moralismista valtion takaamaan universaaliin perusoikeuteen.

Itse työttömyyttä yhteiskunnallisena ilmiönä on tarkasteltu Suomessa 2000-luvulle tultaessa varsin monipuolisesti. Tutkimukset ovat käsitelleet esimerkiksi työttömyyteen ja sen hoitoon liittyviä kumppanuuksia ja verkostoja. Työttömien yhdistyksiä on käsitelty myös pienempinä osina muita aihekokonaisuuksia, kuten osana sosiaali- ja terveysjärjestöjä ja niiden alatyyppeinä erilaisissa vuosikatsauksissa⁴.

Kiinnostus työttömyyteen ja sen aiheuttamiin seurauksiin on herännyt erityisesti Suomea kohdanneiden syvien taloudellisten taantumien eli lama-aikojen myötä. 1990-luvun lama synnytti jo joitain työttömyyden yksilötason vaikutuksia kuvaavia tutkimuksia. Tutkimukset käsitelivät esimerkiksi työttömien toimeentuloa, työttömien arkipäivään kuuluvia selviytymismekanismeja, työttömien lähisuhteita ja työttömyyteen liittyviä yhteisöllisyyden muotoja. (Ks. Kortteinen & Tuomikoski 1998.) Työttömyyden yksilöllisiä ja yhteiskunnallisia näkökulmia yhdistäviä tutkimusta ei vielä kuitenkaan juuri harrastettu lukuun ottamatta joitakin poikkeuksia, josta esimerkkinä mainittakoon Työpoliittisessa Aikakauskirjassa julkaistu rakennemuutospaikkakunta Voikkaan seurantatutkimus (Melin 2008).

Ensimmäinen varsinainen kuvaus suomalaisesta työttömien liikkeestä oli Eeva Luhtakallion ja Martti Siisiäisen (2012) tutkimusartikkeli ”*The Movement of the Unemployed in Finland*” teoksessa ”*The Mobilization of the Unemployed in Europe. From Acquiescence to Protest*” (Chabanet & Faniel 2012)⁵. Tutkimus loi ensimmäisen kokonaiskuvan suomalaisesta työttömien liikkeestä tarkastelemalla sitä sekä valtakunnallisella, paikallisella että valtakunnallisen median tuottaman diskursusin tasolla. Tutkimuksen keskeisimpiä havaintoja oli, että erityisesti työttömien intressit olivat laman jälkeisissä korjaustoimenpiteissä alisteisia suhteessa muiden tahojen, kuten esimerkiksi vientiteollisuuden ja toisaalta myös työmarkkinajärjestöjen intresseihin.

³ Ks. markkintalouksista kapitalismin ilmauksena ja siihen kuuluvana sosiaalisena järjestyksenä Fligstein (2001).

⁴ SOSTE:n järjestöbarometri julkaisee tietoa sosiaali- ja terveysjärjestöjen toiminnasta. Barometri perustuu valtakunnallisten järjestöjen johdolle sekä paikallisyhdistyksille julkaisuvouden alussa tehtyihin kyselyihin sekä keskeisiin tilasto- ja rekisteriaineistoihin. (<https://www.soste.fi/jarjestobarometri/>.)

⁵ Toimin tutkimusassistenttina Suomen Akatemian tutkimushankkeessa vuosina 2012 ja 2013, jonka yhteydessä myös kyseisen artikkelin Suomea koskeva aineisto hankittiin.

Käsillä olevan tutkimuksen teoreettinen näkökulma perustuu keskeisesti intressin käsitteeseen. Intressin käsitteen avulla on mahdollista ymmärtää, mistä työttömien yhdistysten toiminnassa on alun perin ”ollut kyse” ja toisaalta kuinka tuloksellista niiden toiminta on lopulta ollut. Tutkimus pyrkii samalla ylittämään sosiologisesti yksilöintressien tason, ottamalla huomioon kollektiiviseen toiminnan myötä tapahtuvan intressien uudelleenmuotoutumisen prosessin. Perinteisten (pluralististen ja normatiivisten) intressikonseptioiden näkemysten mukaan muodollinen organisoituminen on taannut erilaisille kollektiivisille toimijoille tasa-arvoisen edustuksen yhteiskunnassa, mikä on toiminut vakauttavana tekijänä demokraattisissa järjestelmissä (ks. em. käsitteiden kritiikistä Offe & Wienthal 1980; Siisiäinen 1986).

Pelkkä pluralistinen intressikonseptio triviaalissa muodossaan ei kuitenkaan tavoita työttömien yhdistysten erityisluonnetta. Tästä johtuen työttömien yhdistysten todellista vaikutusvaltaa kansalaisyhteiskunnan toimijoina on vaikea hahmottaa. Pluralistiseen intressikonseptioon usein liitetty normatiivinen lähestymistapa kuvailee enemmänkin tavoitetasolla intressien merkitystä yhteiskunnalliselle toiminnalle. Pluralistinen lähestymistapa jättää esimerkiksi huomiotta erilaisten kollektiivisten toimijoiden käytössä olevat resurssit ja niiden erilaiset positiot erilaisilla yhteiskunnallisilla areenoilla tai kentillä. Tämän lisäksi yhteiskunnalliset kentät muodostavat sen dynaamisen toimintaympäristön, jolla vallitsevat valtasuhteet eivät ole suoralta kädeltä havaittavissa. Tämän takia työttömien yhdistysten toiminnan tuloksellisuutta ja muuttuvia intressejä on tarpeen tarkastella empiirisesti ja tähän työttömyyden käsittäminen kenttänä tarjoaa metodologisen apuvälineen.

Neil Fligsteinin ja Doug McAdamin (2012) kehittämän strategisen toiminnan kenttien teorian (*Theory of strategic action fields*) avulla on mahdollista tarkastella tutkimusaineistoa ja järjestellä se tarkoituksenmukaiseksi kokonaisuudeksi. Strategisen toiminnan kenttien teoria muodostaa siten tutkimuksen empiriaa rajaavan kontekstin, jonka avulla työttömien yhdistysten toiminta ja niiden valitsemat strategiat tulevat ymmärretyiksi niiden omassa toimintaympäristössään. Keskeiseksi tutkimuskontestiksi muodostuu tässä yhteydessä suomalainen työttömyyden kenttä, sen historiallinen kehitys ja erityispiirteet. Nämä ovat olleet omalta osaltaan vaikuttamassa myös työttömien yhdistysten toimintaan, strategiisiin valintoihin ja lopulta intresseihin.

Työttömien yhdistysten synty - taustaa

1990-luvun alussa Suomea kohtasi syvä taloudellinen lama. Reaktiona nopeasti kasvaneeseen työttömyyteen työttömät alkoivat järjestäytyä eri puolilla Suomea. Paikallisia työttömien yhdistyksiä perustettiin ahkerasti erityisesti ammattiyhdistysliikkeen tukemien yhdistysaktiivien toimesta. (Ks. Luhtakallio ym. 2012, 109–129; Halme 2015, 5–6.) Vuosina 1994–1995 perustettiin 110 uutta työttömien yhdistystä eri puolille Suomea, minkä jälkeen uusien yhdistysten perustaminen alkoi hiipumaan työllisyystilanteen vähitellen parantuessa (ks. Siisiäinen ym. 2014, 59).

Tyytymättömyys työttömien asioiden hoitoon aiheutti aluksi myös mittavampia mielenilmauksia, esimerkkinä edellä mainittu Helsingissä ammattiyhdistysliikkeen tuella järjestetty vuoden 1993 suurmielenosoitus (ks. Siisiäinen ym. 2014, 61–62). Liikehdintä herätti samalla myös valtiovallan mielenkiinnon. Mielenosoitus toi siten hetkellisesti valtakunnallista julkisuutta työttömyyden ongelmalle, vaikka se lopulta ei juurikaan vaikuttanut varsinaiseen työttömyyttä koskevaan poliittiseen päätöksentekoon.

Vaikka pitkäaikaistyöttömyys on pysynyt tämän jälkeen korkeana, työttömien liikkeessä Suomessa ei sen jälkeen ole enää näkynyt suoranaisia poliittisia vaatimuksia. Työttömien kollektiivinen toiminta organisoitui nyt suomalaiselle yhteiskunnalle tyypilliseen tapaan yhdistysmuotoiseksi, mihin liittyy olennaisesti rekisteröityminen yhdistysrekisteriin. Tämä kuvaa omalta osaltaan suomalaisten korkeaa luottamusta viranomaisiin ja yhteiskunnan instituutioihin. (Ks. Luhtakallio ym. 2012, 119–123; Siisiäinen ym. 2014, 54–55, 63–65, 88; ks. suomalaisten luottamuksesta instituutioihin Kankainen 2007.)

Rekisteröityminen ja yhdistysmuotoisuuden tuoma asema antoivat uuden suunnan työttömien yhdistyksille varsinaisen protestivaiheen jälkeen ja sitoivat ne samalla osaksi yleisempää kolmannen sektorin kehitystä. Riippuvuus erilaisiin yhteistyö- ja kumppanuushankkeisiin kuuluvasta rahoituksesta alkoi tästä lähtien ohjata yksittäisten yhdistysten toimintaa. Ne yhdistykset, jotka eivät kyenneet mukautumaan hanketoiminnan vaatimukseen, alkoivat hiipumaan. Samalla ne yhdistykset, jotka kykenivät hyödyntämään hankkeiden tarjoamia resursseja ja liittolaisuuksia, taas kasvattivat toimintaansa.

Työttömien yhdistysten kentällä alkoi tapahtua edellä mainittuun kehitykseen liittyen polarisoitumista. Tämän takia viimeistään 2000-luvulle tultaessa työttömien liikkeestä oli jäljellä vain suhteellisen etäiseksi koettu keskusjärjestö ja uudessa hanke- ja rahoitusmaailmassa pärjäävät ammattimaiset yhdistykset. Hankkeisiin kuuluneet velvoitteet muuttivat samalla myös työttömien yhdistysten toiminnan sisältöjä ja identiteettiä, mikä näkyi vähentyneessä innokkuudessa osallistua yhdistystoimintaan. Työttömien yhdistyksiä perustettiin 2000-luvulla enää muutaman yhdistyksen vuosivauhdilla, ja vuosikymmenen loppupuolella vain harva yhdistys onnistui kasvattamaan jäsenmääräänsä (Siisiäinen ym. 2014, 73, 77).

Työttömien yhdistysten toiminta oli siten 2010-luvulle tultaessa irtaantunut suurelta osin työn puutteeseen ja sen tuomien arkipäivän ongelmiin ankkuroituneista intresseistään. 1990-luvun alkuvuosina työttömien liikkeessä oli vielä kollektiiviseen liikkeeseen ja ryhmäjäsenyyteen perustuvaa protestipotentiaalia. Työttömien yhdistysten alkuperäiset palkkatyön puutteeseen liittyneet intressit olivat muuttuneet niiden tekemien strategisten valintojen seurauksena, osin puhtaasti selviytymiseen liittyneestä pakosta, osin tietoisina valintoina. Tämän takia työttömien yhdistysten intressit toteutuivat nyt enemmän ehdollisina, ja ne määriteltiin uudelleen osana tärkeimpien liittolaisten ja muiden yhteiskunnallisten toimijoiden intressejä. 1990-luvun alun työtön olisi tuskin tunnistanut 2010-luvun työttömien yhdistyksiä enää työttömien etua ajaviksi intressiorganisaatioksi.

Minkälaisen prosessin tuloksena kaikki oli siis tapahtunut? Tätä on mahdollista tutkia vain empiirisesti ja oikein asetettujen tutkimuskysymysten avulla. Aineistokseni alkoi vähitellen hahmottua suomalaisen työttömyyden yleisempi konteksti, suomalaisten työttömien yhdistysten mobilisoitumisen yleisempi kuvaaminen 1990-luvulta alkaen ja lopuksi joidenkin yksittäisten työttömien yhdistysten toiminnan yksityiskohtaisempi tarkasteleminen tutkimusta syventävänä lähestymistapana.

1.1 Tutkimuskysymykset

1990-luvun alun työttömien yhdistyksiin liittynyt protestipotentiaali oli käytännössä kadonnut jo vuosikymmenen puolivälin jälkeen. Mitä oikein tapahtui? Mitä työttömien yhdistykset ovat tehneet sen jälkeen? Jos niiden toiminta muuttui 1990-luvun jälkeen, mitä niistä oli tullut 2010-luvulle tultaessa? Kenen intressejä ne lopulta ajoivat? Minkälaisen prosessin kautta tämä muutos oli tapahtunut? Työttömien yhdistykset eivät toimineet yhteiskunnallisessa tyhjiössä. Siksi on tarkasteltava, millaisen kollektiivisen toiminnan kentän suomalainen yhteiskunta työttömien liikkeille muodosti. Edellä mainitun kokonaisprosessin selvittämiseksi oli siten tarpeen tarkastella itse yhdistysten lisäksi myös yleisemmin suomalaista yhteiskuntaa, sen muutosta ja muuttuvaa suhtautumista työttömyyteen. Tästä muodostui samalla se konteksti, jossa työttömien yhdistysten toiminta oli mahdollista muuttaa sosiologisesti ymmärrettäväksi.

Yhteiskunnallisten ongelmien, kuten työttömyyden, monitasoinen ”hajautuminen” poliittisesta päätöksenteosta aina kansalaisyhteiskunnan alueelle on monitahoinen ja vaikeasti hahmotettava prosessi. Tässä kokonaisuudessa työttömien yhdistysten intressit suodattuvat monella eri tasolla, jolloin työttömyyteen linkittyvät kysymykset määrittyvät ehdollisesti osana laajempia yhteiskunnallisia muutoksia, kuten taloudellisia näkökohtia tai hyvinvointivaltiossa harjoitettavaa sosiaalipolitiikkaa. Tällaisen kokonaiskuvion huomioon ottaminen on välttämätöntä työttömien liikkeen toiminnan ymmärtämiseksi. Tämä on mahdollista tehdä operationalisoimalla suomalainen työttömyys erityiseksi kentäksi, jolla on oma historiansa ja omat erityispiirteensä.

Suomalaisen työttömyyden kentän konstruoimisessa työttömien liikettä taustoittavaksi tutkimuskontekstiksi olen käyttänyt hyväkseni Neil Fligsteinin ja Doug McAdamin (2012) teoksessa *A Theory of Fields* kehittämää strategisen toiminnan kenttien teoriaa. Teoria hyödyntää ja kokoaa yhteen aikaisempia kenttäteoretisointeja ja on erityisesti velkaa tässä suhteessa sosiologi Pierre Bourdieun (1930–2002) kenttäteoretisoinnille. Strategisen toiminnan kenttien teorian avulla on mahdollista tunnistaa yhteiskunnallisia kenttiä, jotka eivät noudata tarkkoja, etukäteen vakiintuneita (institutionalisoituneita) rajoja ja joita yhteisesti jaetut ”ydinuskemukset” kentän toiminnasta ja sen logiikasta järjestävät. Teorian avulla on myös mahdollista tunnistaa erilaiset kenttätoimijat, niiden välillä vallitsevat valtasuhteet ja siten ylittää pluralistiseen intressikonseptioon kuuluvat yksinkertaistetut normatiiviset intressitulkinnot.

Varsinainen uutuusarvo strategisen toiminnan kenttien teoriassa on se tapa, jolla se ottaa huomioon erityisesti laajemman kenttäympäristön roolin ja niiltä tulevien eksogeenisten shokkien vaikutuksen yksittäisten kenttien kehityksessä ja toisaalta teoria luo myös pohjan mikro- eli yksilötason toiminnan tarkastelemiseksi sosiaalisen taidon (*social skills*) käsitteellään. Jälkimmäisen avulla on mahdollista tarkastella ihmisten toimintaa ja strategisia valintoja erityisesti kollektiivisen toiminnan tuottajina yhdistystasolla. Fligstein ja McAdam (2012, 166–198) kuitenkin korostavat, että he eivät tarjoa orjallista proseduuria kaikkeen kenttätutkimukseen, vaan teoriaa on tarpeen soveltaa aina tutkimuksen kohteen eli tapauksen luonteen mukaisesti. Strategisen toiminnan kenttien teorian anti tutkimukselleni on siten kahtalainen: toisaalta se auttaa rajaamaan empiiristä aineistoa ja toisaalta se auttaa myös ymmärtämään itse tutkimuskohdetta osana suomalaista yhteiskuntaa ja sen kehitystä.

Varsinaisia tutkimuskysymyksiä on kaksi, joita tarkentavat niihin liittyvät alakysymykset. Tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

1. Millaista on työttömien yhdistysten toiminnan sisältö ollut vuosina 1990–2015? Tähän liittyen kysyn: Miten ja minkälaisessa tilanteessa yhdistykset syntyivät? Minkälaisia strategisia valintoja ne tekivät? Missä määrin niiden intressit ovat muuttuneet?
2. Millaisen kollektiivisen toiminnan ympäristön suomalainen työttömyyden kenttä on työttömien yhdistyksille mahdollistanut?

Tutkimuskysymyksistä ensimmäinen pyrkii selvittämään minkälaisia kollektiivisia toimijoita työttömien yhdistykset ovat olleet aina 1990-luvun alun vapaamuotoisemman protestiliikkeen ajoista aina 2010-luvun järjestäytyneeseen ja yhteiskuntaan tiukemmin integroituneeseen formaaliin yhdistystoimintaan saakka. Tutkimuskysymyksistä toinen pyrkii rajaamaan tutkimuksen kontekstia operationalisoimalla suomalainen työttömyys kentäksi nostamalla esiin sen kansallisia erityispiirteitä. Tutkimus pyrkii samalla liikkumaan iteratiivisesti näiden kahden eri tason välillä, jolloin työttömien yhdistysten toiminta tulisi mahdollisimman tarkoituksenmukaisesti kuvatuksi sosiologisena ilmiönä.

1.2 Tutkimuksen rakenne

Seuraavaksi kuvaan tutkimuksen rakennetta ja sen sisällöllistä kulkua. Luvussa 2 (Työttömien liikkeet aikaisemman tutkimuksen valossa) ja sen alaluvuissa käyn läpi työttömien liikkeistä aiemmin tehtyä tutkimusta ja niiden tutkimuksellisia lähestymistapoja.

Luvussa 3 (Intressit yhteiskunnallisen toiminnan selittäjänä) kuvaan intressejä yhteiskuntatieteellisenä käsitteenä ja pyrin luomaan samalla intressin laajalaisen käsitteen, jonka avulla voidaan ymmärtää työttömien yhdistyksiä ja niiden kehitystä. Intressien laajalaisella käsitteellä pyrin ylittämään joitain perin-

teisemmän intressiteoretisoinnin heikkouksia eli huomioimaan työväenluokkaisten kollektiivisten liikkeiden intressinmuodostuksen erityisluonteen. Tätä prosessia on mahdollista kuvata Claus Offen ja Helmut Wiesenthalin (1980) kuvaaman työväenluokkaisten liikkeiden kollektiivisen toiminnan erityispiirteiden teorian avulla.

Luku 4 (Sosiologiset kenttäteoriat) käsittelee erilaisia kenttäteorioita, joiden avulla luon työttömien yhdistysten toimintaa taustoittavan kontekstin, joka on ohjannut myös tutkimuksen empiriaan liittyneitä valintoja.

Luvussa 5 (Tutkimuksen metodologinen lähestymistapa ja aineisto) kuvaan tutkimuksen metodologista lähestymistapaa, hankittua aineistoa ja sitä, miten vastaan niillä tutkimuskysymyksiin.

Luvussa 6 (Tulokset: työttömien yhdistysten nousu ja tuho?) taustoitan tutkimuskirjallisuuden avulla suomalaista työttömyyden kenttää. Tutkimuksen varsinainen empiirinen osuus alkaa yleiskuvauksella suomalaisten työttömien yhdistysten toiminnasta aikavälillä 1990–2015. Tämän jälkeen kuvaan yksityiskohtaisemmin kahden erilaisen yhdistyksen toimintaa. Toinen yhdistyksistä on suurempi, kaupunkimaisessa ympäristössä toiminut yhdistys ja toinen yhdistys on taas toiminut pienessä alle 5000 ihmisen maaseutumaisessa kunnassa. Molemmat yhdistykset jatkoivat toimintaansa 2010-luvulle saakka. Tämän lisäksi kuvaan luvussa yksityiskohtaisemmin myös niitä vaikeuksia, joita työttömien yhdistykset ovat toiminnassaan joutuneet kohtaamaan.

Luku 7 (Työttömien yhdistysten opportunistiset strategiat ja intressit) päättää tutkimuksen ja tekee johtopäätökset saaduista tuloksista. Tutkimuksen tuloksia pohditaan käytettyä teoriataustaa vasten eli missä määrin suomalaiset työttömien yhdistykset ovat lopulta onnistuneet toiminnassaan erityisesti työttömyyden ongelmaan kiinnittyneinä intressiorganisaatioina. Samalla pohditaan myös sitä, minkälaisen poliittisen toiminnan mahdollisuuden suomalainen työttömyyden kenttä on työttömien yhdistyksille muodostanut ja missä määrin tämä on samalla vastannut kansalaisyhteiskunnan ideaalia erilaisten yhteiskunnallisten intressien artikuloitumisen näkökulmasta.

2 TYÖTTÖMIEN LIIKKEET AIKAISEMMAN TUTKIMUKSEN VALOSSA

Työttömien mobilisoitumista ja kollektiivista toimintaa on pitkään pidetty epätodennäköisenä ilmiönä. Mobilisoitumisen esteet voidaan jakaa karkeasti työttömien erityispiirteisiin kuuluviin endogeenisiin tekijöihin ja toisaalta ympäröivään yhteiskuntaan kuuluviin laajempiin eksogeenisiin tekijöihin. (Ks. Chabanet & Faniel 2012, 22–23.) Marienthalissa Itävallassa 1930-luvulla tehty ja alan klassikkona pidetty tutkimus työttömyyden vaikutuksesta työttömiin (Jahoda, Lazarsfeld & Zeisel 1971) kuvasi, kuinka työttömyys passivoi työttömiä ja lisää sosiaalista eroosiota ja fatalismia heidän keskuudessaan. Kollektiivisen identiteetin muodostumisen kannalta ongelmana on erityisesti se, että työttömien identiteetti määrittyy jo alun perin negaation eli työn puutteen kautta (Berclaz, Füglistner & Faniel 2012, 234). Toisaalta työttömien kollektiivisten liikkeiden syntymiseen vaikuttavat myös lisäksi vähäisiin taloudellisiin ja sosiaalisiin resursseihin palautuvat seikat, jotka ovat omiaan vaikeuttamaan liikkeiden organisoitumista (ks. Zald & McCarthy 1987; della Porta 2015, 63).

Työttömyyden tuottaman epäoikeudenmukaisuuden kokemuksen muuttaminen toiminnaksi ei tapahdu siten suoraviivaisesti. Työttömyyteen jo lähtökohtaisesti kuulunut stigma yhdistettynä erilaisten resurssien vähäisyyteen vaikuttaa työttömien kollektiivisen identiteetin kehittymiseen olennaisella tavalla. Työttömyyden henkilökohtaisen kokemuksen muuttaminen laajemmaksi identiteetiksi, sosiaalisesti ongelmaksi ja yhteiskunnalliseksi liikkeeksi tapahtuu siten monimutkaisemman symbolisen ja kognitiivisen työstämisprosessin kautta. (Ks. della Porta 2010, 50; Baglioni 2012, 136.)

Työttömien konkreettinen asema tukee ensisijaisesti henkilökohtaisten ja arkipäiväisten selviytymiskeinojen suosimista pidemmän aikavälin strategioiden, kuten mobilisoitumisen, sijaan. Lopulta myös edellä kuvatut työttömien heikot organisoitumista tukevat taloudelliset, kulttuuriset ja sosiaalisiin verkostoihin liittyvät resurssit muodostavat lähes ylitsepääsemättömiä esteitä yhteiskunnallisen liikkeen synnylle. Tämän lisäksi työttömyyteen kuuluva yleisempi stigmatisaatio vaikeuttaa poliittisten mielipiteiden ilmaisemista ja legitiimisyttä muiden yhteiskunnallisten toimijoiden silmissä. Työttömyyden negatiivinen ar-

volataus esiintyy tällöin jännitteisesti sekä henkilökohtaisella tasolla että samanaikaisesti myös työttömyyttä koskevassa yleisemmässä yhteiskunnallisessa keskustelussa.

Organisoiduttuaankin työttömien liikkeet ovat usein ongelmallisia monella eri tasolla. Ongelmat liittyvät alussa kuvattuihin työttömyyden yksilötason kokemuksiin ja työttömien erilaisiin elämäntilanteisiin ja vaihteleviin intresseihin. Ongelmat kytkeytyvät siten erityisesti työttömien vähäisiin taloudellisiin ja materiaalsiin resursseihin, palkkatyön puutteen mukanaan tuomaan negatiiviseen identiteettiin ja sen mukanaan tuomaan sosiaaliseen asemaan. Sosiaalinen asema näkyy myös työttömien liikkeiden vähäisenä luottamuksena demokraattisiin instituutioihin ja vähäisenä kiinnostuksena poliittiseen toimintaan. (Ks. Baglioni 2012; Jahoda ym. 1971.) Tässä mielessä työttömien liikkeet muistuttavat muita syrjäytyneiden ja köyhien liikkeitä, joiden on vaikeaa muodostaa organisaatioita ja muuta pysyväisluontoisempaa toimintaa poliittisen mobilisaation käynnistämiseksi (ks. Berglaz ym. 2012, 232).

Resurssien mobilisaatioteorian mukaan organisaatio on itsessään tärkeä tapa vähäisillä resursseilla varustetuille yhteiskunnallisille liikkeille kerätä yhteen erilaisia resursseja. Organisaatio mahdollistaa samalla myös kannattajakunnan kasvattamisen ja kollektiivisen identiteetin vahvistamisen. (Baglioni, Baumgarten, Chabanet & Lahusen 2010, 162; ks. myös Zald & McCarthy 1987.) Organisaatio helpottaa siten sosiaalisten ja poliittisten ongelmien muuttamista kollektiiviseksi toiminnaksi määrittelemällä liikkeen yhteiset intressit ja niiden ajamiseksi tarvittavat yhteiskunnalliset liittolaiset ja toimintaa ohjaavat strategiset valinnat.

Työttömien liikkeiden organisoitumisen uhkana on myös alkuperäisen protestipotentialin vähittäinen menettäminen. Pivenin ja Clowardin (1977) mukaan organisaatioiden vähäinen institutionalisoitumisaste onkin paradoksaalisesti omiaan lisäämään alussa vähäisillä resursseilla toimivien liikkeiden rekrytointimahdollisuuksia ja vetovoimaa potentiaalisen jäsenistön silmissä. Jos organisoitumisen katsotaan olevan alkuehto työttömien mobilisoitumiselle, tämän täytyy tapahtua säilyttämällä samalla paikallisesti läheinen ja vetovoimainen suhde työttömiin. Samaan aikaan pitäisi muodostaa mahdollisimman kattava ja tehokas (byrokraattinen) yhteistyöverkosto, joka antaa työttömien liikkeelle mahdollisuuden kasvaa ja samalla poliittiseen toimintaan vaadittavaa laajempaa yhteiskunnallista näkyvyyttä. (Ks. Chabanet & Faniel 2012, 15.) Liittoutuminen voimakkaampien yhteiskunnallisten toimijoiden kanssa helpottaa tässä yhteydessä rajallisilla resursseilla varustettujen yhteiskunnallisten ryhmien organisoitumista. Tämä tapahtuu lähinnä hyödyntämällä liittolaisten aineellisia ja organisaationaalaisia resursseja. (Ks. mm. Lipsky 1970, 2; Chabanet & Faniel 2012, 1.)

2.1 Työttömien mobilisaatio

Haasteellisesta alkuasetelmasta huolimatta työttömät ovat aika ajoin onnistuneet mobilisoitumaan, toimimaan kollektiivisesti ja esittämään poliittisia vaatimuksia.

Erityisesti 1970-luvulta lähtien Euroopassa on nähty työttömyyteen liittyneitä protesteja ja mielenilmauksia, jotka ovat yhteydessä moderneissa demokratioissa uudenlaisena ilmiönä syntyneeseen työttömyyden kasvuun ja sosiaaliseen eriarvoistumiseen. Työttömien yhteiskunnalliset liikkeet ja mielenilmaukset ovat kuitenkin tähän asti osoittautuneet jokseenkin satunnaisiksi ja vaikutuksiltaan marginaalisiksi. Onkin paradoksaalista, että kaikkein heikoimmassa asemassa olevat eivät näyttäisi pystyvän järjestäytymään pysyvällä tavalla ja samalla pitämään jatkuvaluonteisesti yllä julkista keskustelua yhdestä viime vuosikymmenten vakavimmasta yhteiskunnallisesta ongelmasta. (Ks. Chabanet & Faniel 2012, 12–13; Cameron 2001.)

Työttömyyttä on käsitelty osana yleisempää talouspolitiikkaa, mikä on vaikuttanut samalla yleiseen käsitykseen siitä, mistä työttömyydestä yhteiskunnallisena ilmiönä on lopulta kyse. Työttömyyttä on pidetty vain ohimenevänä ja talouden luonnollisiin sykleihin kuuluvana ilmiönä, mikä on ollut myös osasyynä siihen, ettei työttömien liikkeitä ole juurikaan käsitelty sosiaalisten liikkeiden tutkimuksen erityisilmiönä. (Ks. Giugni 2010, 4.) Samalla myös työttömyys laajempänä yhteiskunnallisena ja rakenteellisena ongelmana on ehdollistunut osaksi yleisempää talous- ja sosiaalipolitiikkaa ja jäänyt tältä osin politisoitumatta.

Työttömien organisoituminen ja yhteiskunnallinen liikehdintä osuu luonnollisesti yhteen taloudellisten syklien ja niihin liittyvien työttömyyden vaihtelujen kanssa. Korkea työttömyyden taso ja sen tuottama vähäosaisuus eivät kuitenkaan johda mekaanisesti protestiliikkeiden syntymiseen. Työttömyyden kasvu ei siten näytä automaattisesti johtavan työttömien organisoitumiseen, vaan muilla poliittisilla, organisaationaalisilla ja kognitiivisilla tekijöillä näyttäisi olevan keskeisempi merkitys. Työttömyys synnyttää vihan ja turhautumisen tunteita varsinkin silloin, kun odotukset työn ja toimeentulon suhteen ovat olleet korkeammalla ja niissä tapahtuu äkillinen muutos huonompaan suuntaan. (Ks. Gurr 1970; Chabanet & Faniel 2012, 12–13.) Tällöin ennen kaikkea työttömyyden synnyttämä subjektiivinen epäoikeudenmukaisuuden kokemus, ennemminkin kuin objektiiviset olosuhteet, muodostavat sen perustan, josta työttömien organisoituminen lopulta saa alkunsa. (Ks. Baglioni ym. 2010, 156; ks. myös Runciman 1972.)

Kokemus työttömyydestä on erityisesti paikallinen ja yksilötason ilmiö, jolloin työttömyyteen liittyvä poliittinen tietoisuus ja työttömien identiteetti muotoutuvat konkreettisten paikallisten prosessien kautta (ks. poliittisen tietoisuuden paikallisista alkuehdoista esim. Alapuro 1994). Kollektiivisten liikkeiden identiteetinmuodostukseen kuuluu siten olennaisena osana tulkinta siitä keitä ”me” olemme ja ketkä ovat mahdollisesti vihollisia tai oman toiminnan vastavoimia. Työttömien arkipäivän ongelmiin läheisesti liittyvät paikalliset viranomaiset ovatkin yleensä työttömien katkeruuden ja epäluulon ensisijaisina kohteina, kaukana arjesta sijaitsevien poliittisten prosessien ja instituutioiden sijaan. (Didier & Chabanet 2012, 13.) Työttömyyden paikallisuus on samalla luonut lähtökohdan myös työttömyyden ”kunnallistumisen” tendenssille (ks. della Porta 2010, 63). Työttömyyden akuutit vaikutukset tuntuvat siten paikallisesti ja konkreettisesti yksilötasolla, kun taas työttömyyden perimmäiset syyt ovat vaikeam-

min hahmotettavissa ja laajempien yhteiskunnallisten prosessien tulosta (ks. Piven & Cloward, 1977, 20–21). Tämä ”etäisyys” on omiaan vaikeuttamaan työttömyyden hahmottamista yhteiskunnallisena ongelmana.

Työttömien liikkeissä on tunnistettavissa joitain yleisempiä kehitysvaiheita. Tällaisia ovat ensinnäkin toimeentulon menettämisen konkreettinen uhka. Toiseksi tutkimuksen on tunnistettava organisoitumisen rooli latentin protestipotentiaalin kanavoijana. Lopulta työttömien liikkeiden menestymiselle on elintärkeää liittolaisten rekrytoiminen, massamedian ja julkisen mielipiteen myötämielisyys ja aktivistien kollektiivinen oppiminen ja siihen kuuluvat strategiset valinnat. (Baglioni ym. 2010, 166–167.) Eric J. Hobsbawmin mukaan (1984, 292–296) syrjäytyneiden ja köyhien ihmisten liikkeille onkin elintärkeää, että ne muodostavat jonkinlaisen organisaation kamppailunsa tueksi. Maissa, joissa työttömyyden merkittävää mobilisoitumista on tapahtunut, tämä on saanut yleensä alkunsa juuri vahvasta paikallisen tason organisoitumisesta. Näin syntyneiden erilaisten ryhmittymien muoto on vaihdellut maittain, aina hyvin organisoituneista, verkostoituneista liikkeistä löyhiin kollektiiveihin, joilla ei ole selvää juridista statusta. (Ks. Chabanet & Faniel 2012, 3–12.)

Työttömien liikkeiden onnistuneen organisoitumisen perimmäisestä hyödyllisyydestä ei kuitenkaan ole yksimielisyyttä. Toisaalta organisoitumista pidetään välttämättömyytenä työttömien liikkeille, toisaalta taas organisoitumisen sanotaan tuovan mukanaan toiminnan vääjäämättömän depolitisoitumisen tendenssin (ks. Hobsbawm 1984, 292–296). Organisaatioilla ylipäätään on taipumus byrokratisoitua toiminnan vähitellen ammattimaistuesssa (ks. organisaatioiden yleisistä byrokratisoitumis- ja oligarkisoitumistendensseistä Michels 1962; Weber 1978). Tämän yleisemmän tendenssin lisäksi työttömät eivät joidenkin tulkintojen mukaan pysty lopulta kontrolloimaan muodostamia organisaatiota, vaan kapitalistinen järjestelmä ”sulattaa” tavalla tai toisella itseensä työttömien yhteiskunnalliset vaatimukset (ks. Baglioni 2012, 135; Piven & Cloward 1979).

Myös organisoitumisen mukanaan tuoma riippuvuus ulkopuolisista resursseista ja tärkeiden liittolaisten intresseistä voi muodostaa uhan yhteiskunnallisten liikkeiden autonomialle. Edellä kuvatuista haasteista huolimatta jonkinlaisen organisoitumisasteen voidaan katsoa olevan työttömien liikkeille kuitenkin välttämättömyys. Ilman minkäänlaista organisaatiota työttömien yhteiskunnallinen liikehdintä voi muuttua jälkiä jättämättömäksi ja ohimeneväksi, mikä samalla muuttaa työttömät historian subjekteista historian objekteiksi. (Baglioni 2012, 136–137; ks. myös Hobsbawm 1984.) Työttömien liikkeille tämä on tarkoittanut käytännössä vahvojen liittolaisten etsimistä. Tämä on näkynyt erityisesti työttömien ja ammattiyhdistysliikkeen välisessä suhteessa.

Ammattiyhdistysliikkeen suhde työttömiin on historiallisesti vaihdellut länsimaissa läheisestä yhteistyöstä aina avoimeen vihamielisyyteen. Useimmiten ammattiyhdistysliike on ollut tukemassa työttömien intressejä, ainakin retorisella tasolla. (Ks. Linders & Kalander 2010, 97.) Historiallisesti ammattiyhdistysliikettä on pidetty työväenliikkeen intressien edustajana ja etuvartiona, joka toiminnassaan yhdistää niin työtätekevien kuin työttömienkin edut. Palkkatyöhön ankkuroiduneena ammattiyhdistykset suojelevat ennen kaikkea vakaan aseman

saavuttaneita ja järjestelmän ”sisäpuolisia” palkansaajia. Tämän vuoksi ammattiyhdistykset eivät useinkaan aseta työttömyyteen liittyvien ongelmien hoitamista ensisijaiseksi prioriteetiksi. Tällöin työttömien täytyy liittoutua sellaisten toimijoiden kanssa, joille työttömien intressit voivat olla lopulta toissijaisia ja joille työttömien intressit omaavat ainoastaan strategisen välinearvon. Työttömät ovat tällaisessa kontekstissa olleet useimmiten työttömyyttä koskevan laajemman diskurssin osaobjekteina ja harvemmin ensisijaisina poliittisten vaatimusten esittäjinä. Tämä on tuonut usein mukanaan pettymyksiä, jolloin työttömät ovat kokeneet olevansa vain uhrattavia pelinappuloita suuremmissa pelissä. (Ks. Cinalli & Giugni 2010, 31.)

Yhteiskunnallinen tyytymättömyys on yleensäkin suurempaa, jos työttömyyttä koskevia leikkaavia reformeja ovat olleet ajamassa vasemmistolaiset tai keskusta-vasemmistolaiset hallitukset, joiden on perinteisesti odotettu ottavan huomioon erityisesti köyhien, syrjäytyneiden ja työttömien intressit. (Chabanet & Faniel 2012, 22; ks. Gurr 1970.) Tällaisessa tilanteessa pettymyksen ja petetyksi tulemisen subjektiivinen tunne on ollut omiaan vieraannuttamaan työttömiä myös muusta kollektiivisesta ja poliittisesta toiminnasta.

Työttömillä on siten oma spesifi ja marginaalinen, työväenluokan kovan ytimen ulkopuolinen asemansa, joka on näkynyt erityisesti työttömien suhteessa ammattiyhdistysliikkeeseen. Ammattiyhdistysliikkeessä itsessäänkin eletään ryhmäkonfliktien keskellä, jolloin mitään pysyvämpää työväenluokkaista kokonaisuutta ei aina edes pyritä hahmottamaan. Puolueissa ja etujärjestöissä käydään koko ajan kamppailua työväenluokan sisällä elävien eri eturyhmien ja niiden heterogeenisten intressien välillä. Tässä kamppailussa kulloinkin voittajaksi päätyneet esiintyvät opportunistisesti kaikkien nimissä ja onnistuvat usein määrittelemään omat intressinsä koko ryhmän eduksi. (Ks. Offe & Wiesentahl 1980, 82, 91; Uljas 2012, 28.) Ammattiyhdistykset saattavat esimerkiksi suhtautua myötämielisesti sellaisiin yhteiskunnallisiin uudistuksiin, jotka hyödyttävät niiden omia jäseniä, mutta saattavat kuitenkin samanaikaisesti olla valmiita leikkaamaan työttömien etuja (ks. Chabanet & Faniel 2012, 16–17).

Ammattiyhdistysliikkeellä on siten keskeinen, mutta samalla ristiriitainen asemansa tarkasteltaessa työttömien mobilisaatiota (ks. Linders & Kalander, 2010, 98–126). Myös niissä maissa, joissa ammattiyhdistysliike ja työttömät toimivat jatkuvassa yhteistyössä, niiden väliset ristiriidat eivät välttämättä poistu. Suurin pelko työttömillä onkin joutua ”pelinappuloiksi” edesauttamaan heikompänä osapuolena toisen osapuolen valtapoliittisia pyrkimyksiä. (Chabanet & Faniel 2012, 18; Baumgarten & Lahusen 2012, 75.) Ammattiyhdistysliike toimii siten omassa laajemmassa poliittisessä kontekstissaan, jossa sen täytyy ottaa huomioon työssä käyvän jäsenistönsä lisäksi työttömät, poliittisten puolueiden näkemykset ja muut yhteiskunnalliset toimijat. Tämä saattaa johtaa lopulta toimintaan ja strategisiin valintoihin, jotka eivät välttämättä ole työttömien intresseissä. Ammattiyhdistysliikkeellä onkin oma erikoinen ”hybridiasemansa”, joka tarkoittaa korporatiiviseen järjestelmään kuuluvaa sisäpuolisuutta, mutta samalla myös potentiaaliseen protestiorganisaatioon kuuluvaa ulkopuolisuutta. (Linders & Kalander 2010, 112.) Tässä mielessä myös työttömillä yhteiskunnallisena ryh-

mänä on oma ristiriitainen ja historiallisesti muuttuva intressiasemansa itse työväenliikkeen sisällä.

Työttömien liikkeiden toimintaedellytyksiin vaikuttavat tekijät eivät kuitenkaan rajoitu vain edellä kuvattuun institutionalisoituneiden toimijoiden muodostamaan selvärajaiseen kontekstiin. Sosiaalisten liikkeiden tutkimuksessa poliittisilla mahdollisuusrakenteilla on ollut keskeinen merkitys. Sidney Tarrow'n (Tilly & Tarrow 2007 10, 45–68; ks. myös McAdam 1996) kehittämä poliittisen mahdollisuusrakenteen käsite on ollut hyvin valtiokeskeinen ja kiinnittänyt huomionsa lähinnä selkeästi määriteltäviin poliittisiin ja institutionalisoituneen aseman saavuttaneisiin toimijoihin ja niiden välisiin suhteisiin. Työttömien mobilisaatiota tarkasteltaessa yleiset poliittiset mahdollisuusrakenteet aktualisoituvat tässä yhteydessä erityisesti liittolaissuhteiden ja niiden institutionalisoituneen aseman kautta. Marginaalisten ryhmien intresseille ja poliittisille vaatimuksille yleensäkin on elintärkeää aktivoida sellaisia liittolaisia, jotka voivat nostaa esimerkiksi työttömien ongelmia esille yhteiskunnallisella tasolla. Työttömien on tällöin pakko liittoutua vahvojen institutionalisoituneiden toimijoiden, kuten ammattiyhdistysliikkeen, kanssa. Etenkin korporatiivisissa järjestelmissä ja pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa poliittiset ja yhteiskunnalliset vaikutusmahdollisuudet ovat avoinna juuri ammattiyhdistysliikkeelle. Tämä ei kuitenkaan välttämättä ole vielä riittävän laaja analyysitaso työttömien liikkeiden toimintamahdollisuuksien hahmottamiseksi.

Työttömien mobilisoitumiselle laajemman mahdollisuusrakenteen muodostaa lopulta se historiallinen konfiguraatio, jonka kunkin maan tärkeimmät sosioekonomiset ja poliittiset toimijat muodostavat. Tähän viitekehukseen kuuluvat toimijat muodostavat sen interaktiivisen ja potentiaalisten kumppanien kontekstin, jossa uudet yhteiskunnalliset liikkeet voivat joko kehittyä tai olla kehittymättä. (Kriesi 2004, 74; Spiezer & Sztanda-Sztanderska 2012, 265–266.) Ammattiyhdistykset ovat yleensä olleet korporatiivisissa järjestelmissä ja pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa se työväenluokkaisia intressejä edustava legitiimi ja tunnustettu osapuoli, joka on pystynyt tekemään poliittisia vaatimuksia ja artikuloimaan työläisten kokonaisetua neuvottelemalla työnantajien ja valtion kanssa. (Ks. Baglioni 2010, 137.)

Työttömien suhde ammattiyhdistysliikkeeseen on siten ollut keskeinen elementti työttömien mobilisoitumista tutkittaessa. Kymmenen eurooppalaisen maan työttömien liikkeitä tutkinut *The Mobilization of the Unemployed in Europe* -projekti (Chabanet & Faniel 2012) jakoi eri maat kolmeen ryhmään sen mukaan, missä mittakaavassa työttömien mobilisaatio oli onnistunut. Tutkittavat maat olivat Belgia, Iso-Britannia, Suomi, Ranska, Saksa, Irlanti, Italia, Puola, Espanja ja Sveitsi. Analyysi ajoittui aikavälille 1980–2007 ennen Eurooppaa ravistellutta talous- ja finanssikriisiä. (Emt., 1–2.) Laajimmin työttömien mobilisaatio tapahtui tutkittavista maista Saksassa ja Ranskassa. Ranskassa työttömät mobilisoituivat useaan otteeseen 1980-luvulta alkaen. Siellä työttömien liike onnistui liittoutumaan ammattiyhdistysliikkeen ja äärivasemmiston kanssa saaden siten valtakunnallista näkyvyyttä ja poliittista vaikutusvaltaa. Liikkeelle antoi lisäpontta Euroopan integroituminen ja vuonna 1992 voimaan astunut Maastrichtin sopi-

mus, joka kyseenalaisti aiemman keynesiläisen työllisyyttä tukevan talouselvyyden⁶. (Baglioni ym. 2010, 154; ks. myös Chabanet & Faniel 2012, 1–28.)

Saksassa taas työttömien mobilisaatiota edesauttoi Saksojen yhdistyminen ja sen itäisen puoliskon korkeat työttömyysluvut. Merkittävä työttömien mobilisointumista helpottava tekijä olivat myös Saksan Demokraattisen Tasavallan ajoilta periytyneet organisaatiot. 2000-luvun puolivälissä ehdotetut työmarkkinareformit kohtasivat ankaraa vastustusta erityisesti työttömien liikkeiden taholta. Yhdistykset olivat tässä vaiheessa toisaalta inkorporoituneet onnistuneesti osaksi ammattiyhdistysliikettä, mutta toisaalta nauttivat myös kannatusta koko väestön keskuudessa. (Chabanet & Faniel 2012, 4–5; ks. myös Baumgarten & Lahusen 2012, 57–88.) Sekä Ranskassa että Saksassa työttömien liikkeet osoittautuivat lopulta suhteellisen autonomisiksi toimijoiksi, jotka pystyivät artikuloimaan työttömien intressejä ja vaikuttamaan poliittisiin päätöksiin.

Belgiassa työttömien perinteisesti läheinen suhde ammattiyhdistysliikkeeseen on näkynyt mm. työttömyysetuuksien sitomisena ammattiyhdistysjäsenyyksiin ja sitä kautta vähentänyt tarvetta työttömien liikkeille.⁷ Myös hyvinvointivaltion kattavat etuudet ovat vähentäneet tarvetta työttömien protesteille. (Chabanet & Faniel 2012, 5–6; ks. myös Faniel 2012, 89–107.) Italia muodostaa erityistapauksen, jossa työttömien liikkeet ovat mobilisoituneet tehokkaasti erityisesti paikallisella tasolla ilman keskusjärjestön tukea. Paikallisten liikkeiden vaatimukset tunnustettiin myös poliittisella tasolla, vaikka varsinaista valtakunnallista liikettä ei koskaan syntynyt. Espanjassa neuvotteluyhteys poliittisissa kysymyksissä muodostettiin Francon jälkeisen sosiaalisen kumppanuuden käsitteen ympärille. Tämä tarkoitti sitä, että ammattiyhdistysliike neuvotteli valtion ja työnantajien kanssa sosiaalisista kysymyksistä, kuten työttömyydestä. Neuvottelu tapahtui kuitenkin ilman varsinaista poliittista vastakkainasettelua. Samalla työttömien liikehdintä rajoittui joihinkin suurimpiin kaupunkeihin ja poliittiset kysymykset globalisaation aiheuttamiin yleisempiin huolenaiheisiin. (Chabanet & Faniel 2012, 5–8; ks. myös Baglioni 2012, 131–153.)

Vähäisintä työttömien mobilisaatio oli Isossa-Britanniassa, Irlannissa, Sveitsissä ja Puolassa. Isossa-Britanniassa työttömien radikalisoituminen oli jo 20-luvulta alkaen etäännyttänyt ammattiyhdistysliikettä työttömistä. Ammattiyhdistysliike pyrki kontrolloimaan työttömien liikkeitä erityisesti toisen maailmansodan jälkeisen keynesiläisyyden ja korkean työllisyyden oloissa. Työttömien mobilisaatiolle syntyi uusia tilaisuuksia Margaret Thatcherin oikeistohallitusten ja sittemmin Työväenpuolueen työllisyyspoliittisten linjausten myötä. Erityisesti

⁶ Tässä yhteydessä Chabanet & Faniel (2012, 4–5) ilmaisevat asian ehkä liian yksinkertaistettusti. Maastrichtin sopimus asetti rajat julkisten talouksien alijäämille ja velalle suhteessa valtioiden kokonaistuotantoon. Sopimuksen velkaantumista koskeva sääntely asettaa siten myös työttömyyteen liittyvälle elvytykselle rajat, mutta ei suoranaisesti kiellä keynesiläistä talouspolitiikkaa. (<https://www.vtv.fi/hyva-hallinto-artikkeli/finanssipolitiikan-saantely-euroopan-talous-ja-rahaliitossa/>.)

⁷ Myös Suomessa ammatillinen järjestäytymisaste on tutkimusten mukaan vähentynyt. Pääasiallisena syynä tähän muutokseen voidaan pitää ns. Ghent -järjestelmän heikkenemistä, mikä on johtunut pääosin ammattiliitoista riippumattomien työttömyyskassojen suosion lisääntymisestä. (Ks. Böckerman & Uusitalo 2005; Siisiäinen & Kankainen 2009, 117.)

Työväenpuolueen työllisyyspoliittinen linjaus, jossa työttömyyttä hoidettiin ilman perinteisiä työväenluokkaisia instituutioita, kuten ammattiyhdistysliikettä, oli omiaan vähentämään myös työttömien liikkeiden merkitystä. Työttömyydestä tuli tällöin vain osa muuta talouspolitiikkaa, jolloin erityisesti kansalaisyhdistyksen toimijoille annettiin entistä enemmän vastuuta työttömyyteen liittyvissä kysymyksissä. (Chabanet & Faniel 2012, 8–10; ks. myös Cinalli 2012, 173–193.) Irlannissa taas 1983 perustetulla työttömien valtakunnallisella keskusjärjestöllä on ollut vahva rooli valtioon inkorporoituneena jäsenjärjestöjen kontrolloijana, työttömien palvelujen tuottajana ja työttömien intressien edustajana. Samalla myös työttömien liikkeiden mobilisaatio ja protestipotentiaali on säilynyt vähäisenä. (Chabanet & Faniel 2012, 10; ks. myös Royall 2012, 195–219.)

Sveitsissä työttömyyteen kuuluva vahva stigma ja toisaalta sosiaalisten kompensatioiden korkea taso on pitänyt työttömien liikkeitä marginaalisina toimijoina. Toisaalta sveitsiläisenä erityispiirteenä kansanäänestysinstituutio on tuonut hetkittäistä vaikutusvaltaa poliittisissa kysymyksissä myös työttömien yhdistyksille. (Chabanet & Faniel 2012, 10–11; ks. myös Berclaz, Füglistner, & Giugni 2012, 221–246.) Puolassa taas kommunistisen regiimin romahtaminen toi mukanaan ennen kokemattoman työttömyyden. Puolassa työttömät eivät aiemman nimellisen täystyöllisyyden vallitessa olleet organisoituneet spontaanisti. Työttömyyden yhdistyminen postkommunistiseen markkinatalouteen ja individualistiseen asenteeseen loivat samalla asetelman, jossa työttömyyttä ei enää käsitelty yhteiskunnallisena ongelmana, vaan yksilöllisenä epäonnistumisena. Kommunistivallan loppuajan antikommunistinen ammattiyhdistysliike myös omalta osaltaan takasi uusliberalistiseen järjestelmään siirtymisen, mikä ei omalta osaltaan tukenut työttömien kollektiivisten liikkeiden syntymistä. (Chabanet & Faniel 2012, 11–12; ks. myös Spieser & Sztandar-Sztanderska 2012, 248–275.)

Suomi asettui tutkimuksessa samaan koriin ”rajoitetun mobilisaation maiden”, kuten Belgian, Italian ja Espanjan kanssa. 1990-luvun alun protestivaiheessa suomalainen työttömien liike hyötyi erityisesti ammattiyhdistysliikkeen tuesta ja sen tarjoamista resursseista. Poliittisten suhdanteiden muututtua myös työttömien yhdistysten rooli marginalisoitui, mikä osoitti samalla työttömien liikkeen yleisen haavoittuvuuden myös yleiseurooppalaisella tasolla. (Chabanet & Faniel 2012, 6; Luhtakallio & Siisiäinen 2012, 109–129.)

2.2 Vihjaus työttömyyden kentästä

Edellä on käyty läpi työttömien liikkeiden tutkimuksien näkökulmia aina yksilötason kokemuksista laajempiin institutionaalsiin ja historiallisiin konteksteihin asti. Työttömien liikkeiden toimintaympäristö ei kuitenkaan rajoitu pelkästään tähän vielä suhteellisen selvärajaiseen institutionalisoituneiden ja poliittisten toimijoiden muodostamaan kokonaisuuteen. Analyysitason laajentamiseksi on syytä ottaa huomioon myös vaikeammin rajattavissa oleva kenttämainen ympäristö, josta antaa jo vihjauksen esimerkiksi edellä mainittu Puolassa vallinnut

työttömyyteen liittyvä uudenlainen, uusliberalistisen ideologian diskursiivinen ja sisällöltään individualistinen eetos.

Luvun alussa esitetty perinteinen työttömiin liittyvä tutkimus käsitettiin pitkään osaksi yleisempiä marginaalisten ryhmien kohtaamia epäkohtia (*grievance*) korostavaan näkökulmaan perustuvia tutkimuksia ja teoretisointeja. Grievance-tutkimuksissa objektiivinen kurjuus johtaa jokseenkin suoraviivaisesti kollektiiviseen ja radikaaliin toimintaan. (Ks. Gurr 1970; Smelser 1962.) Näyttää kuitenkin siltä, että työttömyyden mukanaan tuoma kurjuus päinvastoin passivoi työttömiä ja vaikeuttaa yhteiskunnallisten liikkeiden syntymistä (della Porta 2010, 45). Tutkimusten painopiste kohdistui myös pääosin työttömyyden aiheuttamiin yksilöllisiin tai lähiyhteisöön liittyviin vaikutuksiin.

1970-luvulta länsimaihin syntynyt pysyvämpi rakenteellinen pitkäaikais-työttömyys ja viimeistään 1990-luvun alun taloudellinen lama synnyttivät vähitellen myös tutkimusprojekteja, jotka keskittyivät ensisijaisesti työttömien kollektiivisiin liikkeisiin. Euroopan komission kuudessa Euroopan unionin maassa (Iso-Britannia, Sveitsi, Ranska, Italia, Saksa ja Ruotsi) 2000-luvun alkupuolella rahoittama UNEMPOL- tutkimus *The Contentious Politics of Unemployment in Europe: Political Claim making, Policy Deliberation and Exclusion* oli ilmestyessään eräs keskeisimmistä työttömien liikkeitä koskevista tutkimushankkeista. (Giugni & Statham 2005.) Tutkimushankkeen tarkoituksena oli tarkastella työttömien liikkeitä aiempaa laaja-alaisemmin, mikä tarkoitti työttömien liikkeiden perinteisemmän tutkimuksen ja työttömyyden laajemman kentän⁸ yhdistämistä.

Keskeisiä käsitteitä tässä yhteydessä olivat työttömyyteen kuuluvat mahdollisuusrakenteet ja työttömien liikkeiden esittämät poliittiset vaatimukset. Keskeisiä toimijoita työttömyyden kentällä olivat työttömien liikkeiden lisäksi esimerkiksi ammattiyhdistysliike, poliittiset puolueet, kansalaisyhteiskunnan toimijat, valtio ja laajempaan institutionaaliseen kontekstiin Euroopan unioni. Tutkimuksen aineisto koostui eri maissa tehdyistä sanomalehtiartikkelien sisällysanalyysistä sekä työttömien liikkeiden aktiivien, työvoimaviranomaisten ja poliittisten toimijoiden haastatteluista. (Giugni 2010, 1-7.) Tutkimuksella haettiin ennen kaikkea vertailevaa tietoa työttömien mobilisoitumisesta sekä kansallisella että eurooppalaisella tasolla. Tutkimuksen tarkoituksena oli myös tuottaa taustoitettavaa tietoa yksityiskohtaisempia jatkotutkimuksia varten.

Tutkimuksen keskeinen tulos oli se, että työttömien mobilisaatio on erityisen riippuvainen niiden itsensä ulkopuolisista tekijöistä eli erilaisista mahdollisuusrakenteista ja niiden kumulatiivisesta yhteisvaikutuksesta. Edellä kuvattujen poliittisen järjestelmän tarjoamien yleisempien ja institutionalisoituneiden organisointimahdollisuuksien lisäksi on tutkimuksen mukaan olemassa myös vaikeammin hahmotettavissa olevia spesifejä mahdollisuusrakenteita, joita voi kutsua kentiksi. Tähän kuuluu erityisesti eri maiden historiallisesti muodostunut hyvinvointivaltio sekä työttömyyden yleisempi diskursiivinen konteksti. Tämä viittaa laajasti jaettuun käsitykseen työttömyyden perimmäisestä luonteesta ja siitä käytävään yle-

⁸ Tutkimuksessa käytetään käsitettä ”kenttä” yleismerkityksessä viittaamatta mihinkään erilliseen kenttiin liittyvään tutkimustraditioon tai teoriaan ja lähinnä kuvaamaan työttömyyden yhteydessä esiintyvien monimuotoisten toimijoiden joukkoa.

seen yhteiskunnalliseen keskusteluun. Nämä muodostivat jokaiselle maalle omi-
naisen kenttämäisen ympäristön, joka joko edesauttoi tai esti työttömien mobili-
soitumista. (Giugni 2010, 244–252; ks. myös Chabanet & Faniel 2012, 16, 21.)

Keskeisiä tarkastelun kohteita olivat tässä mielessä yleisemmät hyvinvoin-
tivaltion kohdistuvat muutokset sekä oikeiston ja vasemmiston välinen poliitti-
nen kamppailu ja niiden historiallisesti muuttuvat liittolaisuussuhteet. Tämä laa-
jensi jo osaltaan tutkimuksen fokusta kenttämäisen toimintaympäristön suun-
taan. UNEMPOL- tutkimushankkeen vertaileva tutkimus yhdisti siten perintei-
semmän työttömien kollektiivisten liikkeiden tarkastelunäkökulman laajemman
kenttäympäristön tarkastelun suuntaan.

Työttömien organisoitumisen kannalta keskeisen diskursiivisen kontekstin
ja spesifin mahdollisuusrakenteen muodostavat myös eri maiden historiallisesti
muodostuneet kulttuuriset, ideologiset ja kognitiiviset käsitykset työttömyy-
destä. Nämä käsitykset muodostavat samalla erityisen diskursiivisen mahdolli-
suusrakenteen, jota voidaan kuvata niiksi mahdollisuuksiksi, joiden kautta eri
yhteiskunnallisten liikkeiden intressit ja poliittiset vaatimukset saavat näky-
vyyttä massamediassa, resonoivat muiden liikkeiden poliittisten vaatimusten
kanssa ja mahdollisesti saavuttavat legitiimin aseman yhteiskunnallisessa kes-
kustelussa. (Berglaz ym. 2012, 225–226.)

Työttömyyden yhteiskunnallinen näkyvyys (tai näkymättömyys) liittyy täl-
löin erilaisiin työttömyyttä leimaaviin yleisiin käsityksiin, stereotypioihin ja stig-
moihin, jotka vaikuttavat samalla työttömien mobilisoitumiseen. Uusitutitio-
nalistinen näkemys (Snow & Benford 2000) korostaa tässä yhteydessä kulttuuri-
sen kehystämisen (*cultural framing*) merkitystä. Tällä tarkoitetaan sellaisia vaike-
asti suoraan havaittavia rakenteellisia ja muunlaisia yhteyksiä, jotka vaikuttavat
erilaisiin yhteiskunnallisiin ryhmiin, kuten työttömiin. Hyvä esimerkki tällai-
sesta yhteydestä on työttömyyden ja hyvinvointivaltion välinen läheinen suhde.

2.3 Hyvinvointivaltio ja työttömyys

Myös hyvinvointivaltion voidaan katsoa muodostavan erityisen mahdollisuus-
rakenteen, joka normatiivisena ideaalina muovaa työttömyyttä koskevaa keskus-
telua ja samalla myös työttömyyteen liittyviä poliittisia vaatimuksia (ks. mm.
Berclaz ym. 2012, 226). Työmarkkinoiden säätely ja työttömyyttä käsittelevät po-
liittiset ohjelmat voidaan nähdä osana tätä laajempaa modernin hyvinvointival-
tion ja markkinatalouden kokonaisuutta. Eri maiden toisistaan eroavat hyvin-
vointivaltiokonseptiot muodostavat tällöin sen kansallisen kontekstin, jossa
myös käsitykset työttömyydestä ja työttömien roolista lopulta määrittyvät. Sosi-
aalista epätasa-arvoisuutta – ja työttömyyttä osana sitä – käsitellään tästä syystä
erilaisista lähtökohdista eri maissa. Maissa, joissa painotetaan yleisemmin yksi-
löllistä vastuuta ja yritteliäisyyttä, painotetaan samalla enemmän työttömien vas-
tuuta omasta tilastaan (ks. Esping-Andersen 1990, 21–29, 42). Maissa, joissa jär-
jestelmä painottuu enemmän sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen ja yleiseen yh-
teiskunnalliseen solidaarisuuteen, myös työ nähdään yksilölle lähtökohtaisesti

kuuluvana perusoikeutena, jolloin työttömyyteen kuuluvat kompensatiot ovat universaaleja ja kattavia. Tällöin yhteiskunnan yleinen koheesio, turvallisuus ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus nähdään päämäärinä yksilöllisen vastuun korostamisen sijaan. (Chabanet & Faniel 2012, 21.)

Erilaisten hyvinvointivaltiomallien voi näin sanoa muodostavan erityisen kontekstin työttömien yhteiskunnallisille liikkeille ja niiden asemaa määrittävälle yleisemmälle keskustelulle. Maissa, joissa syrjäytyneille ja vähäosaisille – kuten työttömille – osoitetut sosiaaliset oikeudet ja kompensatiot ovat rajoitetumpia, myös työttömyydestä muodostuu voimakkaampi kokemus yksilöllisellä tasolla. Teoriassa työttömien protestikäyttäytymisen ja mobilisoitumisen voisi olettaa esiintyvän kaikkein voimakkaimpana näissä maissa. Työttömien mobilisoituminen on tutkimusten mukaan voimakkainta maissa, joiden hyvinvointivaltio regiimi⁹ ja sen suhtautuminen sosiaaliseen eksklusioon ja työttömyyteen on kaikkein edistyneintä ja universaalit oikeudet takaavaa. (Chabanet & Faniel 2012, 1–29.) Tämän takia työttömät nostavat vaatimuksiaan esille useimmiten osana hyvinvointivaltioon yleisemmin liittyviä kysymyksiä. Hyvinvointivaltion voidaan tällöin katsoa muodostavan keskeisen kontekstin myös työttömyydestä käytävälle yhteiskunnalliselle keskustelulle. (Ks. Linders & Kalander 2010, 107.) Hyvinvointivaltio linkittää samalla työttömien intressit laajempaan kapitalistisen talouden kenttään.

Hyvinvointivaltiolla on kaksi suhteellisen yksinkertaista ja hyväksyttyä määritelmää. Suppeammassa merkityksessä hyvinvointivaltio ymmärretään julkisen sektorin universaalina toimintamallina sosiaaliturviseen ja koulutus- ja terveyspalveluineen. Hieman korkeammalla abstraktiotasolla hyvinvointivaltio näyttää näyttävän eriarvoisuuden vähentämiseen ja sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen tähtäävänä talous- ja sosiaalipolitiikan kokonaisuutena. (Ks. Tuomala 2019, 55–56.) Hyvinvointivaltio on siten toiminut erityisesti työn ja pääoman välisen kamppailun välisenä puskurina.

Gøsta Esping-Andersenin (1990, 1–4, 33–37, 42, 52) mukaan kapitalistiseen markkinatalouteen on aina kuulunut olennaisena osana työvoiman kommodifikaation tendenssi. Äärimmillen vietyä tämä tarkoittaa loputonta yksilöllisen työpanoksen hinnan kilpailuttamista muita työntekijöitä vastaan. Tämä tarkoittaa samalla sitä, että työläisten kollektiivinen toiminta muuttuu jokseenkin mahdollottomaksi jatkuvasta kilpailutilanteesta johtuvan yhteisintressin puuttuessa. Tätä ongelmaa on historiallisesti pyritty säätelemään erilaisin hyvinvointivaltioihin kuuluvien institutionaalisten järjestelyin. Esping-Andersen jakaa tässä suhteessa eri maiden hyvinvointivaltio regiimit liberaaleihin, konservatiivisiin ja sosiaalidemokraattisiin malleihin riippuen niiden työvoiman dekommodifikaation asteesta (ks. taulukko 1). Anglosaksisista ja liberaaleista hyvinvointivaltiomalleista ovat esimerkkeinä esimerkiksi Yhdysvallat, Kanada ja Iso-Britannia. Konservatiivisiin ja mannermaisiin hyvinvointivaltiomalleihin kuuluvat mm. Ranska, Italia ja Saksa. Sosiaalidemokraattisiin hyvinvointivaltiomalleihin kuuluvat taas pohjoismaat Ruotsi, Norja, Tanska ja Suomi.

⁹Regiimi yleismerkityksessä muodostuu hallitusten, institutionalisoituneiden poliittisten toimijoiden ja poliittisten järjestelmien ulkopuolisten toimijoiden muodostamista suhteellisen pysyvistä suhteista (ks. Tilly & Tarrow 2007, 45).

Taulukko 1. Hyvinvointivaltioiregimit kapitalistisissa maissa (Esping-Andersen 1990)

Työvoiman kommodifikaation aste

→

Regiimi	Sosiaalidemokraattinen	Konservatiivinen	Liberaali
Maa	Ruotsi, Tanska, Norja, Suomi	Saksa, Ranska, Italia	Yhdysvallat, Iso-Britannia, Kanada
Ideologinen konteksti	Sosiaalidemokratia	Sosiaalinen hierarkia, kirkko, perhe	Yksilöllinen vastuu, markkinaehtoisuus
Sosiaaliset oikeudet	Universalismi, julkiset palvelut	Korporatismi, työhön sidotut etuudet	Tarveharkinta, sosiaalisten kompensatioiden alhainen taso

Liberaaleissa malleissa työvoiman dekommodifikaation aste on vähäinen ja sosiaalivakuutusten tasot ovat alhaisia ja tuet tarveharkintaisia. Tuot kattavat samalla vain köyhimmän väestönosan välittömät tarpeet. Liberalistisissa malleissa liian kattava hyvinvointivaltio tulonsiirtoineen nähdään uhkana markkinatalouden tehokkaalle toiminnalle ja yksilönvapauksille. Konservatiivisissa ja korporatistisissa yhteisökeskeisissä malleissa valtion rinnalla muut perinteiset instituutiot, kuten kirkko ja perhe, toimivat markkinoiden vastapainona vähentäen työvoiman kommodifikaation määrää. Kolmannessa eli sosiaalidemokraattisessa mallissa hyvinvointivaltio toimii universalistisesti ulottaen sosiaaliset oikeudet kaikkiin kansalaisiin. Samalla työvoiman dekommodifikaatio on viety pisimmälle minimoimalla markkinavoimien rooli käyttämällä laajasti hyvinvointivaltiota toimeentulon turvaajana. (Esping-Andersen 1990, 26–29.)

Erilaisia hyvinvointivaltiomalleja on mahdollista tyypitellä myös suoraan sen mukaan, minkälainen on työttömien asema kulloisessakin järjestelmässä. Manlio Cinalli ja Marco Giugni (2010, 21–25) mukaan työttömyyden tarkastelun tulisi lisätä kaksi uutta dimensiota. Nämä liittyvät toisaalta työttömien inkluusioon ja ekskluusioon ja toisaalta työmarkkinoiden joustavuuteen. Työttömien ekskluusiota ja inkluusiota tulisi siten tarkastella sosiaaliturvan, niiden kattavuuden ja mahdollisten sanktioiden näkökulmasta ja myös puhtaasti työttömyyteen kuuluvien tukien saajien määrän avulla. Toinen dimensio liittyy työ-

markkinoiden joustavuuden asteeseen seurauksena valtion roolista työllisyyspolitiikan implementoinnissa.

On kuitenkin muistettava, että kaikki edellä kuvatut mallit ovat dynaamisia ja siten jatkuvan muutoksen tilassa, jolloin esimerkiksi Esping-Andersenin vuonna 1990 tekemä luokittelu ei enää sellaisenaan nykyaikana päde. Pohjoismainen sosiaalidemokratiaan nojautuva hyvinvointivaltioregiimi (Ruotsi, Tanska, Norja ja Suomi) saavutti lakipisteensä 1980-luvulla mutta kriisiytyi erityisesti Suomessa 1990-luvulla. Vuoden 2008 alkaneen finanssikriisin jälkeen on esiintynyt äänenpainoja, joiden mukaan on jo kyseenalaista, onko pohjoismaista hyvinvointivaltiomallia enää perinteisessä mielessä edes olemassa. (Ks. mm. Solheim & Leiulfstrud 2015, 66–67.)

Hyvinvointivaltion kriisiytyminen näkyi myös yhdistysten toiminnassa. 1990-luvulla kolmannen sektorin toiminta ja varsinkin niiden palvelutuotanto korostui julkisen sektorin tarjoamien palvelujen täydentäjänä. Tätä ideologista muutosta kuvaa se, että alettiin puhua käsitteellisesti yhä useammin hyvinvointiyhteiskunnasta hyvinvointivaltion sijaan. Hyvinvointiyhteiskunta-ajattelussa (erotukseksi hyvinvointivaltioajattelusta) painotettiin nyt enemmän myös yksityisen ja kolmannen sektorin roolia. (Möttönen 2005, 17.)

Tämä merkitsi samalla kolmannen sektorin toimijoiden roolin uudelleenmäärittelyä. 1990-luvun laman ja taloudellisten vaikeuksien yhteydessä alettiin korostaa näkemystä siitä, että hyvinvointivaltio tarvitsee toimiakseen rinnalleen ja rahoittajakseen dynaamisen talouselämän ja aktiivisen kolmannen sektorin. Tässä tilanteessa alettiin pohtia myös sitä, mitä kansalaisjärjestöt voisivat tehdä muuttuvassa toimintaympäristössä. (Möttönen 2005, 18.) Erityisesti ratkaisua sosiaalipalveluiden tuottamiseen ja myös työllisyyden hoitoon alettiin etsiä yhä vahvemmin myös kolmannelta sektorilta.

Tieteellisissä kansalais- ja järjestötoimintaa koskevissa keskusteluissa nousi esille samoihin aikoihin sosiaalisen pääoman tutkimus. Talouselämän katsottiin tarvitsevan toimiakseen sosiaalisia verkostoja, luottamusta ja yhteistoimintaa sääteleviä normeja – toisin sanoen sosiaalista pääomaa. Sosiaalisella pääomalla katsottiin olevan myös läheinen yhteys ihmisten terveyteen ja toimintakykyyn. (Möttönen 2005, 19; ks. myös Hyyppä 2002.) Ideologiselta kannalta niin kommunitaristien kuin uusliberalistienkin taholta yhteisöllisyyden uusien muotojen nähtiin nousevan juuri uudenlaisen kolmannen sektorin suunnalta (Siisiäinen 1999, 16).

Hyvinvointivaltion roolia koskevien käsitysten muuttuessa myös kuntien ja valtion strateginen ajattelu muuttui. Järjestöt ja kolmannen sektorin toimijat alkoivat kiinnostaa kunnallisia toimijoita ja yhteistoimintaa alettiin lisätä erilaisin paikallisin yhteistyömuodoin. Euroopan unionin korostaessa kumppanuuden merkitystä, myös kansalaisjärjestöt alkoivat olla taloudellisesti varteenotettavia toimijoita. Ne toivat paikalliseen ja alueelliseen toimintaa rahaa EU:sta ja sen rakennerahastoista. Kunta ei ollutkaan enää välttämättä hankkeiden päärahoittaja, vaan kunnilta kysyttiin yhä useammin, tuleeko se mukaan hankkeisiin. Tämän katsottiin vahvistavan järjestöjen asemaa ja merkitystä kumppanuudessa. Sosi-

aali- ja terveysministeriön kansalaisjärjestöstrategiassa (2003) korostettiin, että (Möttönen 2005, 21–11):

”Kansalaisaktiivisuus synnyttää yhteiskuntaan sosiaalista pääomaa, jolla on terveyttä, toimintakykyisyyttä ja sosiaalisuutta edistäviä vaikutuksia. Kansalaisyhteiskunnan toimivuudella ja elävyydellä on itseisarvonsa, mutta samalla se tuottaa konkreettisia taloudellisia hyötyjä ehkäistessään ja vähentäessään sairauksia ja sosiaalisia ongelmia sekä niihin kohdistuvaa palvelutarvetta.”

Kansalaisyhteiskunnan merkitystä alettiin korostaa ja legitimoida taloudellisten vaikutusten lisäksi myös demokratian takeena (ks. esim. Ruuskanen, Jousilahti, Faehnle, Kuusikko, Kuittinen, Virtanen & Strömberg 2020, 18–19). Äänestysinnon laskiessa 2000-luvun alussa oli alettu kantaa huolta ihmisten osallistumisesta yhteiskunnalliseen toimintaan. Lääkkeenä tähän osallistumisen nähtiin nousevan nyt ennen kaikkea laaja-alaisesta kansalaisyhteiskunnan toiminnasta. Järjestöjen perustaminen nähtiin demokratiaa vahvistavana tekijänä ja samalla lisäävän kanavia, joiden kautta kansalaiset ja eri intressiryhmät saisivat äänensä kuuluville. (Möttönen 2005, 24.) Vapaaehtoinen kansalaistoiminta ja verkostojen runsaus nähtiin yleisemminkin vakaan yhteiskuntakehityksen takeena ja turvana. Järjestöjen toiminnan ei katsottu vain lisäävän sosiaalista pääomaa, vaan olevan sitä jo itseisarvoisesti, muodostuen verkostoista, normeista ja luottamuksesta (ks. Putnam 2000).

1990-luvun lamalla oli merkittävä vaikutus itse hyvinvointivaltion kehitykseen. Raija Julkunen (2001) mukaan lamassa ei ollut kyse vain palvelujen määrällisestä vähenemisestä, vaan myös selvästä käänteestä yleisessä hyvinvointipoliitikassa. Muutosta ei tehty yksittäisellä isolla poliittisella päätöksellä, vaan ikään kuin vaivihkaa tekemällä joukko samansuuntaisia pienempiä ei-ideologisia päätöksiä, joita usein perusteltiin julkisen sektorin taloudellisilla vaikeuksilla. Hyvinvointipoliitikan ohjenuoraksi nousi nyt hyvinvointipalvelujen taloudellisen rasitteen rajaaminen eli menokontrolli ja johon helpotusta toivottiin myös kolmannelta sektorilta ja yhdistyksiltä.

Julkissektorikeskeisestä hyvinvointivaltioajattelusta on siten vähitellen siirrytty pluralistiseen hyvinvointiyhteiskunta-ajatteluun, jonka mukaan hyvinvointiyhteiskunnan toiminnallinen toteutusvastuu eriytyy monille toimijoille. Vastuuta siirrettiin niin kansalaiselle itselleen kuin kansalaisten muodostamille järjestöillekin. Julkisella sektorilla korostetaan paikallisen tason merkitystä ja sitä, että järjestelmän tulisi ohjautua paikallisten erityistarpeiden mukaan. Valtiolla ei ole enää tässä yhteydessä määrävää roolia, vaan se tukee ”kauempaa” paikallisia toimijoita tiedollisia kannusteita tuottamalla ja taloudellisia panoksia suuntaamalla. (Ks. Möttönen 2005, 47.)

Hyvinvointivaltiokehityksen yleistä suuntaa on sittemmin määrittänyt yhä enemmän markkinoiden merkityksen vahvistuminen ja julkisen sektorin roolin heikkeneminen (ks. Julkunen 2001; Rantala & Sulkunen 2006). Tämän kehitysuunnan taustalla on nähty olevan markkinaliberaalin ideologian, jonka tavoitteena on lisätä markkinoiden vapautta sekä purkaa julkisen hallinnon säätelyä ja vastuuta. Markkinasuuntauksen mallina on ollut New Public Management- ni-

mellä kulkeva kehittämisdoktriini (lyh. NPM). Sen mukaan julkista hallintoa tulee samanaikaisesti sekä vähentää että tehostaa (Möttönen 2009, 60–61). Markkinaoppien tuleminen julkishallintoon välittyi sittemmin myös kolmannelle sektorille. Tämä vaikutti siihen, että kolmannen sektorin toimijat nähtiin nyt ennen kaikkea palvelujen tuottajina ja erityisesti kuntien taloudellisen taakan vähentäjinä.

Kuten edellä on kuvattu, työttömien intressit suodattuvat monella eri tasolla, kuten osana vahvojen liittolaisten intressejä, osana yleisempää hyvinvointivaltioon kuuluvaa kehitystä tai työttömyyttä koskevaa yleistä yhteiskunnallista diskurssia. Tästä on seurauksena se, että työttömien ongelmat määrittävät ehdollisesti myös osana laajempia yhteiskunnallisia ohjelmia, kuten taloudellisia toimenpiteitä ja tärkeiden liittolaisten intressejä. Tämä ei ole omiaan tukemaan työttömyyden politisoitumista, vaan työttömyys käsitetään ennemminkin osaksi hyvinvointivaltion kontekstissa harjoitettavaa sosiaalipolitiikkaa.

Työttömyys käsitetään myös yhä enenevässä määrin osana talouspolitiikkaa ja siten talouden alaongelmana. Tällöin on taipumuksena nähdä työttömyys teknisenä kysymyksenä varsinaisen poliittisen aspektin ja siihen kuuluvan yhteiskunnallisen keskustelun ja oikeudenmukaisuuden kysymysten jäädessä vähemmälle huomiolle. Työttömyys näyttäytyy vain väliaikaisena ja taloudellisiin suhdanteisiin palautuvana ilmiönä, mikä vaikeuttaa omalta osaltaan työttömyyden politisoitumista. (Ks. Cinalli & Füglister 2010, 74.) Edellä kuvatun kaltainen työttömyyden ”ehdollisuuden” viitekehys, jossa työttömien intressit välittyvät tai suodattuvat aina osana joko muuta yhteiskuntapolitiikkaa tai taloutta, ei ole siten omiaan tukemaan työttömien kollektiivisen identiteetin muodostumista. Samalla työttömien liikkeille ei muodostu selkeää ja legitiimiä positiota, itse työttömien kuin muidenkaan yhteiskunnallisten toimijoiden silmissä. (Ks. mm. Berclaz ym. 2012, 239.)

Työttömyys ja talouden kenttä

Edellä kuvattu mahdollisuusrakenteiden laaja-alaisempi tutkimus on omalta osaltaan laventanut työttömien liikkeiden tutkimushorisonttia yli yksilötoimijoiden ja niiden välittömän toimintaympäristön. Tämä on tarkoittanut esimerkiksi hyvinvointivaltion tarkastelemista erityisenä laajempana mahdollisuusrakenteena ja holistisempänä näkökulmana. Jostain syystä vielä laajempaa kontekstia eli moderneja markkinatalouksia ei ole juurikaan otettu huomioon taustoittavana tekijänä sosiaalisten liikkeiden tutkimuksessa. Sosiaalisten liikkeiden tutkimuksessa kapitalismin dynamiikka on loistanut pitkään poissaolollaan, mihin esimerkiksi Garbriel Hetland ja Jeff Goodwin (2013, 83–102) ovat kiinnittäneet huomiota. Talouskuri, globalisaatio ja prekariaatti uusina ilmiöinä ovat elvyttäneet tätä tutkimusperinnettä ja tuoneet samalla vahvemman poliittisen taloustutkimuksen näkökulman mahdollisuusrakenteiden ja resurssien mobilisaation tutkimuksen rinnalle. Samalla myös talouden kentän ja sen muutoksien keskeisyys on uudelleen korostunut liiketutkimuksessa. (Ks. della Porta 2015, 4–9, 14.)

Talouden keskeisyyttä yhteiskunnallisten ilmiöiden tutkimukselle on kuitenkin pidetty vireillä erilaisissa tutkimussuuntauksissa. Frankfurtin koulukun-

nan marxilaisen kriisiteorian (Streeck 2015, 10–12, 22) mukaan yhteiskunnallisten kysymysten ja kapitalistisen talouden välillä on aina ollut periaatteellinen jännite, jota valtioiden harjoittama politiikka on yrittänyt ohjailla. Valtioiden harjoittaman pääomaan kohdistuvan ohjauspolitiikan vaikutusvalta yliarvioitiin pitkään myöhäiskapitalismin ja sen kriisien tutkimuksessa, jolloin talouteen perustuva teoretisointi korvautui erilaisilla valtio- ja demokratiateorioilla. Kriisiteoriassa talous taas nähtiin koko ajan keskeisimpänä yhteiskunnallisena perusrakenteena, jossa erilaiset yhteiskunnalliset ryhmittymät intresseineen ovat vuorovaikutuksessa. Kriisiteorian etuna on, että sen avulla on mahdollista yhdistää laajemmat historialliset, makrososiologiset ja poliittisen taloustieteen tarkastelunäkökulmat myös yhteiskunnallisten liikkeiden tutkimukseen. (Ks. della Porta 2015, 4–9, 14; Koistinen 2014, 216–217.) Tämä tarkoittaa samalla pitkien historiallisten ajanjaksojen ja laajojen prosessien tarkastelemista, jotka eivät rajaudu selkeisiin raameihin, kuten vaikkapa kalenterivuosiin ja maantieteellisiin rajoihin (ks. Saari 2006a, 16–17).

Esimerkiksi Thomas Piketty on tutkinut tätä pääomien ja talouskasvun massiivisen tilastoaineiston avulla aina 1800-luvulta asti ja havainnut että pääomien tuotot ovat olleet länsimaisissa demokratioissa pääsääntöisesti suurempia kuin muu talouskasvu. Ainoastaan radikaalit endogeeniset shokit kuten sodat ja taloudelliset lamat, ovat väliaikaisesti järkyttäneet tätä suhdetta. Tämä on omalta osaltaan vienyt pohjaa aiemmin mainituilta valtio- ja demokratiateorioilta. (Piketty 2014, 25, 41–42, 97, 237, 271, 284–286, 297, 572.)

Muutokset työn ja pääoman välisessä suhteessa ovat siten muuttuneet ennen kaikkea dramaattisten eksogeenisten shokkien kautta, jotka ovat lopulta pakkottaneet yhteiskuntaa erilaisiin kompromisseihin. Tämä näkyi esimerkiksi sodanjälkeisen hyvinvointivaltion luomisena, mikä tarkoitti samalla suppeamman talouspoliittisen keskustelun hetkellistä laventumista laajemmiksi yhteiskunnallisen vakauden kysymyksiksi. Toisen maailmansodan jälkeen liberaalit, yksityistä pääomaa edustavat poliitikot olivat valmiita kompromissiin työväenluokan edustamien intressien kanssa keynesiläisen talousteorian tarjotessa sille sopivan viitekehyksen. (Harvey 2010, 10–11; Patomäki 2007, 35, 53.)

Keynesiläisyys alkoi kuitenkin väistyä 1970-luvulta alkaen talouspolitiikan keskiöstä. 1980-luvulta lähtien taloustieteissä on uusliberalismin myötä vallinnut näkemys, jonka mukaan sellaiset keynesiläiset makrotaloudelliset tavoitteet, kuten täystyöllisyys ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus, aiheuttavat vain häiriöitä markkinoiden vapaalle toiminnalle. (Löppönen 2017, 144; ks. myös Streeck 2015, 10–12.)

Karl Polanyin vuonna 1944 ilmestynyt klassikkoteos *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time* (Polanyi 2009) nosti talouden ja markkinat keskeiseksi yhteiskunnallisen kehityksen moottoriksi. Polanyi analysoi sitä yhteiskunnallista muutosta, jossa markkinoista tuli yhteiskuntaa keskeisesti jäsentävä periaate 1700-luvun lopulta alkaen. Aiemmin talous oli ollut vähämerkityksisempi osa muita keskeisempiä yhteiskuntaa jäsentäviä järjestelmiä, kuten uskontoja. Markkinoiden ja talouden rooli nousivat keskiöön vasta 1700-luvun lopulta alkaen teollisuuskapitalismin synnyn eli ”suuren murroksen”

myötä. Polanyi näki teollisuuskapitalismin keskeisen jännitteen markkinoiden vapauttamisen ja sosiaalivakuutusten välisenä historiallisena kamppailuna. Tästä kamppailusta syntyivät lopulta myös länsimaiset hyvinvointivaltiot. Moderni markkinatalous voidaan nähdä tässä yhteydessä 1970-luvulta alkaenena "toisena Polanyiiläisenä murroksena", jolloin markkinat vapautettiin aiemmasta valtiollisesta ja poliittisesta säätelystä pääomien liikkeessä vapaasti. Samalla myös sosiaalinen oikeudenmukaisuus alkoi korvautua vähitellen markkinoilla tapahtuvalla oikeudenmukaisuudella. (Ks. della Porta 2015, 106–107.) Samaan aikaan myös kansallisvaltioiden talouspoliittinen päätösvalta väheni kansainvälisten talousinstituutioiden vallan kasvaessa (ks. mm. Julkunen 2001, 44, 47).

Myös työttömyys ja siihen liittyvät yhteiskunnalliset liikkeet on siten nähtävä osana laajempaa kapitalismin kehitystä ja sen uusia muotoja. Tällöin työttömyyttä on tarkasteltava aiempaa kokonaisvaltaisemmin poliittisen taloustieteen lähtökohdista (ks. poliittisesta taloustieteestä Streeck 2015, 10). Talouden globalisoituminen on omalta osaltaan vaikuttanut yhteiskunnalliseen kehitykseen, jossa kansalliset rajat menettävät yhä enemmän merkitystään. Tämä on vaikuttanut myös sosiaalisten liikkeiden tutkimukseen, sillä kansallisvaltiota ei nähdä enää yhtä itsestään selvänä yhteiskunnallisen tutkimuksen yksikkönä. Sen sijaan tarkastelun kohteeksi on otettu sekä valtiota laajemmat että suppeammat aluekokonaisuudet. (Ks. Kerkelä 2006, 68; Hobsbawn 1995, 280.) Kokonaisvaltaisemman kapitalismianalyysin avulla on siten mahdollista tarkastella myös työttömien liikkeitä tunnistamalla niiden kehitykseen yhteydessä ilmenevä relevantti historiallinen ja alueellinen konteksti.

Vaikka työttömyys koetaan arkipäiväisissä ja konkreettisissa tilanteissa, kokemukset voivat olla "vihjauksia" taustalla olevista laajemmista abstrakteista suhteista, jotka voivat olla tasoltaan jopa globaaleja. Nämä suhteet on lopulta paikallistettava empiirisen tutkimuksen avulla. Tämä tarkoittaa työttömien liikkeiden tutkimuksen yhteydessä tarvittavaa tutkimuksellista toimivaa rajausta niin ajallisesti kuin alueellisestikin. Työttömien mobilisoitumiseen vaikuttavat seikat voidaan jakaa karkeasti luvun alussa mainittuihin työttömien erityispiirteisiin liittyviin endogeenisiin tekijöihin ja toisaalta ympäröivään yhteiskuntaan kuuluviin laajempiin eksogeenisiin vaikutuksiin. Endogeeniset tekijät linkittyvät yksilötason lisäksi työttömien kollektiivisia liikkeitä koskeviin yleisiin piirteisiin, osana työväenliikettä ja sen historiaa. Työttömien liikkeillä on myös omat erityispiirteensä, jotka ovat puolestaan löydettävissä kansallisesta historiallisesta kehityksestä, joita on vuorostaan mahdollista hahmottaa osana laajempia kansainvälisiä kenttiä ja niiden eksogeenisiä vaikutuksia.

Endogeeniset ja eksogeeniset tekijät eivät kuitenkaan ole erillisiä entiteettejä, vaan ne toimivat jatkuvassa vuorovaikutuksessa. Endogeeniset ja eksogeeniset tekijät eivät siten kumpikaan itsessään riitä selittämään sosiaalisten liikkeiden ilmenemismuotoja. Tämän vuoksi tarkastelukohteeksi on otettava niiden vuorovaikutuksellinen eli kenttämäinen suhde. (Ks. Fligstein & McAdam 2012; ks. myös Baglioni 2012, 139.) Tämä herättää samalla kysymyksen siitä, minkälaisessa

tarkastelukontekstissa suomalaista työttömyyttä ja työttömien liikkeitä on tähän asti tutkittu.

2.4 Työttömyys ja työttömien liikkeet suomalaisessa tutkimuksessa

Suomessa työttömyys näyttäytyi uutena ilmiönä 1870-luvulla käynnistyneen teollisen vallankumouksen myötä. Tuolloin työttömyys jäsenettiin osaksi yleisempää työväenkysymystä, jolloin sitä pidettiin yhtenä niistä epäkohdista, jotka liittyivät uuden, palkkatyötä tekevän luokan asemaan. Seurauksena tästä teollisuus- ja maatalousproletariaatti kasvoivat yhtä aikaa. (Alapuro 1983, 42–43.) Työväenkysymykseen rinnastuvina yhteiskunnallisina ja tutkimusta vaativina ongelmina nähtiin myös torppari- ja tilattoman väestön kysymykset (Kalela 1989, 29). Yhdessä nämä muodostivat sen yhteiskunnallisen kysymyksen, jonka ratkaiseminen katsottiin olennaiseksi osaksi koko kansakunnan rakentamista. Tämä yhteiskunnallisen kehityksen agraarinen yhteys säilyikin Suomessa aina 1950-luvun lopulle asti ja erotti samalla suomalaisen työttömyyden kentän muusta pohjoismaisesta kehityksestä, joissa teollistuminen oli tapahtunut suunnilleen yhtäaikaisesti kansainvälisen työväenliikkeen kehittymisen kanssa. (Ks. Uljas 2012, 313.)

Suomalaiselle yhteiskunnalle on ollut tutkimuksen mukaan ylipäätään ominaista, että sen kehittymistä muovasivat alusta asti maan ulkopuolelta alkaneet kriisit (Alapuro 1994, 316–317). Esimerkiksi Suomen ja Venäjän suhteiden kriisin muuttuminen avoimeksi konfliktiksi vuonna 1899 johti uuden asetelman syntymiseen. Kansan laajat joukot oli saatava puolustamaan Suomen oikeuksia eikä tässä voitu onnistua puuttumatta niihin yhteiskunnan piirteisiin, jotka olivat aiheuttaneet hallittujen tyytymättömyyttä. Kun sosiaalisten ja poliittisten epäkohtien korjaamisen välttämättömyys näin tunnustettiin, myönnettiin tietty oikeutus myös vuonna 1899 perustetun työväenpuolueen toiminnalle. (Kalela 1989, 29.)

Työväenpuolueelle ja -kysymykselle aukesi näin legitiimi tila suomalaisessa yhteiskunnassa, jonka kontekstissa myös työttömyyteen yhteydessä nousseita kysymyksiä alettiin tutkia. Kehitykselle oli leimallista eräänlainen suomalainen kokonaisuusajattelu, kokonaisuuden hyväksi toimiminen, johon sisältyi moralistisia sävyjä ja samalla sisäsyntyisesti huono ristiriitojen sietokyky. Pauli Kettusen (2006, 153–155) mukaan esimerkiksi ruotsalaiseen työmarkkina- ja edunvalvonta-ajatteluun juurtui samoihin aikoihin kansalaisten oikeus työhön, mutta Suomessa keskeiseksi vaatimukseksi tuli kansalaisten velvollisuus työhön. Samalla työttömyys yhteiskunnallisena ongelmana sai jo tässä vaiheessa kurinpitoon ja yhteiskunnalliseen vakauteen liittyviä tulkintoja (Alapuro 1994, 319; ks. myös Saari 2006a, 31). Jännitteinen Venäjä-suhde näkyi kansallisen identiteetin yksimielisyyden pakon ja sovittelun pakon yhdistelmänä. Se kuului siihen suomalaiseen tietoisuuteen, jonka mukaan pienellä kansalla ei ole varaa tehdä suuria

erehdyksiä. Tältä kannalta on ymmärrettävää, että erilaisten yhteiskunnallisten ristiriitojen, kuten työttömyyden, hyväksymisessä ja kompromissien teossa oli velvollisuuden makua, uhrautumista yhteiselle hyvälle. (Ks. Alapuro 1994, 319–320.)

Kattavimmat kokonaisesitykset suomalaisesta työttömyydestä ovat Jorma Kalelan työttömyyttä käsittelevä tutkimus ”Työttömyydestä suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa” (1989) ja Kari Vähätalon ”Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta” (1998). Kalela kuvaa suomalaisen työttömyyspolitiikan kehitystä 1800-luvun lopusta aina 1980-loppuun asti, jolloin oli luotu se asetelma, josta myös 1990-luvun taloudellinen lama, suurtyöttömyys ja työttömien liike saivat alkunsa.

Kalela kuvaa työttömyyttä osana 1800-luvun lopussa Suomen saavuttanutta teollista vallankumousta ja sen synnyttämän porvarillisen ja työväenluokkaisen kansanosan kamppailua. Tähän kuuluvat historiallisesti vaihtelevat käsitykset työttömyydestä ja niihin liittyvät yhteiskuntapolitiittiset toimenpiteet ja keskustelut. Näkemykset työttömyydestä ovat tässä yhteydessä vaihdelleet: joskus työttömyys on nähty siveellisenä ja moraalien alueeseen kuuluvana kysymyksenä, joskus taas yhteiskunnallisen vakauden ja oikeudenmukaisuuden kysymyksenä ja joskus taas pelkästään kansantaloudellisen teknisenä kysymyksenä. Tähän ovat vaikuttaneet vahvasti suomalaiskansalliset erityispiirteet ja toisaalta myös ennustamattomat, kansallisvaltion ulkopuoliset vaikutukset kuten sodat (ks. Alapuro 1994, 316–317).

Suomen erityispiirteiksi voidaan lukea tässä suhteessa myöhäinen teollistuminen. Tämä tarkoitti Suomen pysymistä agraariyhteiskuntana muita pohjoismaita pitempään ja vaikutti joka osaltaan kansalliseen näkemykseen työttömyydestä ja sitä kautta myös hyvinvointivaltiota ja työttömyyttä koskevaan lainsäädäntöön. (Ks. Uljas 2012.) Kalelan kuvaus etenee aina 1980-luvulle asti, jolloin 1960-luvulta lähtien rakennetun hyvinvointivaltion kasvun aika päättyi. Suomen talous kansainvälistyi samaan aikaan, mikä tarkoitti pääomien vapaata liikkuvuutta ja samanaikaisesti myös työttömyyden kytkeytymistä uudenlaiseen laajempaan talouden kenttään.

Kari Vähätalo (1998, 40–41) puolestaan laajentaa tarkastelunsa työttömyyden kenttäympäristöön, jossa käytävän valtakamppailun osa-alueena hän työttömyyden hahmottaa.¹⁰ Vähätalo tarkastelee erityisesti talouden, valtioiden ja yhteisöjen yhteiskunnallista kamppailua, joka näkyi erityisesti markkinoiden avautumisena Suomessa 1980-luvun lopulta alkaen. Yhteiskunnissa talous, valtio ja yhteisöt ovat Vähätalon mukaan yleensäkin keskinäisessä taistelu- tai kilpailutilanteessa, joka tuottaa dynaamisen ulottuvuuden näiden eri kenttien keskinäiseen asemaan.

Työttömyyttä yhteiskunnallisena ilmiönä on siten tarkasteltu Suomessa 2000-luvulle tultaessa varsin monipuolisesti. Sen sijaan itse työttömien kollektiiviset liikkeet ovat olleet pitkään jokseenkin tutkimaton ilmiö. Tutkimukset ovat

¹⁰ Vähätalo ei määrittele kentän käsitettä tarkemmin, vaan käyttää sitä vielä sanan yleismerkityksessä.

käsitelleet yleensä muita työttömyyden osa-alueita, kuten esimerkiksi työttömyyteen liittyviä erilaisia kumppanuuksia ja verkostoja.

2.5 1990-luvun lama ja työttömien yhdistysten nousu

Johdannossa mainitussa Eeva Luhtakallion ja Martti Siisiäisen (2012) tutkimusartikkelissa *The Movement of the Unemployed in Finland* tarkasteltiin ensimmäisen kerran suomalaisen työttömien liikkeiden mobilisaatiota ja kollektiivisia strategioita 1990-luvun laman kontekstissa¹¹. Tutkimus tarkasteli työttömien liikettä valtakunnallisella, paikallisella ja valtakunnallisen median tuottaman diskurssin tasolla. Tutkimuksen aineistona käytettiin työttömien liikkeen avainhenkilöiden ja yhdistysaktiivien haastatteluja, työttömien liikkeen arkistomateriaaleja ja työttömien keskusjärjestö TVY ry:n¹² jäsenyhdistyksille tekemää kyselyä. Tutkimusmateriaalia täydennettiin vielä työttömyyttä ja yhdistysten rekisteröintiä koskevilla tilastoilla ja sanomalehtiartikkeleilla.

Luhtakallion ja Siisiäisen mukaan (2012, 109–129) 1990-luvun laman ja korkean työttömyyden myötä suomalaisia työttömien yhdistyksiä perustettiin ahkerasti paikallistasolla erityisesti ammattiyhdistysliikkeen tukemien yhdistysaktiivien toimesta. Keskeisenä moottorina 1990-luvun alkupuolen mobilisaatiossa oli juuri ammattiyhdistysliike, joka takasi työttömien yhdistykselle tarvittavat järjestäytymiseen tarvittavat resurssit. Ammattiyhdistysliike takasi samalla työttömien yhdistyksille legitiimin aseman ja näkyvyyden, osana silloista oikeistohallitusta vastaan käytävää kamppailua. Tämän yhteistyön huipentuma oli vuonna 1993 järjestetty ja ammattiyhdistysliikkeen pääosin organisoima Murrostorstaksi nimetty mielenosoitus, joka oli sodanjälkeisen ajan suurin mielenosoitus Suomessa. Mielenosoituksessa protestoitiin kasvavaa työttömyyttä ja silloisen oikeistohallituksen harjoittamia sosiaaliturvan leikkauksia. (*Karenssisanommat* 1994/1; Luhtakallio & Siisiäinen 2012, 114–115.)

Keskusta-oikeistolaisen Esko Ahon hallituskoalition vaihduttua vuonna 1995 Paavo Lipposen vetämäksi vasemmistovetoiseksi sateenkaarihallitukseksi, ammattiyhdistysliikkeen ja vasemmistopuolueiden tuki työttömien liikkeille kuitenkin väheni dramaattisesti (ks. Siisiäinen ym. 2014, 61–62). Yleisempään poliittiseen kamppailuun liittyvät ulkoisten olosuhteiden muutokset osoittautuivat tässä suhteessa ratkaisevaksi tekijäksi. Sateenkaarihallituksen myötä myös ammattiyhdistysliikkeen tuki työttömien yhdistyksille alkoi hiipumaan. Tämä asetti työttömien yhdistykset uudenlaisen tilanteen eteen. Tämä näkyi yhdistysten työttömyyttä koskevien protestien hiipumisena ja samalla niiden toiminnan uudelleenorientoitumisena ensisijaisesti paikallisella tasolla oma-avun ja palvelu-

¹¹Teoksessa tarkasteltiin työttömien liikkeitä niin Ranskassa, Saksassa, Belgiassa, Suomessa, Italiassa, Espanjassa, Britanniassa, Irlannissa, Sveitsissä kuin Puolassakin.

¹²Työttömien valtakunnallinen yhteistoimintajärjestö TVY ry perustettiin joulukuussa 1991 ajamaan ja valvomaan työttömien sosiaalisia etuja, hoitamaan tiedotusta, järjestämään koulutusta ja edistämään työttömien työllistymistä. TVY ry muutti nimensä Työttömien Keskusjärjestö ry:ksi vuonna 2017.

tarjonnan muodossa. Samalla Työttömien valtakunnallinen yhteistoimintajärjestö TVY ry alkoi vastata yhdistysten edustamisesta valtakunnallisella tasolla ja antoi sille samalla legitiimin keskusjärjestöaseman. (Luhtakallio & Siisiäinen 2012, 114–116; 123–126.)

Työttömien liikkeessä Suomessa ei ole ollut juurikaan nähtävissä poliittisia vaatimuksia lukuun ottamatta alun vapaamuotoisemman ja konfliktihakuisemman toiminnan vaihetta. Toiminta oli alusta saakka perustunut suomalaiselle yhteiskunnalle tyypilliseen viranomaisiin kohdistuneeseen luottamukseen. Tämä on näkynyt pragmaattisena pyrkimyksenä tehdä yhteistyötä, jonka formaalina muotona Suomessa on perinteisesti ollut rekisteröity yhdistys. (Luhtakallio & Siisiäinen 2012, 119–123; Siisiäinen ym. 2014, 54–55, 63–65, 88.) Samalla työttömien liikkeen tavoitteet alkoivat määrittyä uudelleen voimakkaampien liittolaisten ja yleisen työttömyyttä koskevan yleisemmän yhteiskunnallisen diskurssin kontekstissa.

Yhteenvetona voidaan sanoa, että suomalaiset työttömien yhdistykset ovat osoittautuneet 1990-luvulta alkaen organisointikykyisiksi. Tämä ei ole kuitenkaan vielä sama asia kuin konfliktikykyisyys, joka kertoo suoremmin poliittiseen vaikutusvaltaan liittyvistä resursseista. Samanaikaisesti myös työttömien yhdistysten alkuperäiset intressit ovat muuttuneet niiden tekemien strategisten valintojen seurauksena. Työttömien intressit ovat toteutuneet vain siinä määrin, missä ne on uudelleenmääritelty ja soviteltu osana tärkeiden liittolaisten ja muiden yhteiskunnallisten toimijoiden intressejä. Tällöin työttömien organisoitumisprosessi samanaikaisesti sekä ilmaissut että muokannut uudelleen työttömien intressejä. (Ks. Offe & Wiesenhal 1980, 78–79; ks. myös Lipsky 1970, 2.) Intressit arki-kielisessä merkityksessään eivät kuitenkaan riitä tutkimuksen lähtökohdaksi, joten seuraavaksi on syytä määritellä intressi yhteiskunnallisen toiminnan selittäjänä ja suuntaajana.

3 INTRESSIT YHTEISKUNNALLISEN TOIMINNAN SELITTÄMISESSÄ

Tässä luvussa perustelen johdantoa yksityiskohtaisemmin, miksi intressit sosiologisena käsitteenä auttavat ymmärtämään suomalaista työttömien kollektiivista liikettä ja siihen liittyntä yhdistystoimintaa. Sosiologisten intressiteorioiden kuvaus etenee tässä luvussa aina triviaaleimmista intressinmuodostuksen kuvauksista intressin laaja-alaiseen käsitteeseen. Kuvaus etenee samalla suhteellisen ongelmattomista yksilöintresseistä ryhmä- ja luokkaintresseiden tarkasteluun ja niiden konfliktiluonteeseen. Samalla intressien tarkasteluperspektiivi laajenee organisoituneiden intressien käsitteen kritiikkiin, joka samalla perustelee miksi tutkimuskohteestani ei voi tehdä a priorisesti vakuuttavia päätelmiä, vaan johtopäätöksiä voi tehdä parhaiten empiirisen ja tapauskohtaisen tutkimuksen avulla (ks. mm. Linders & Kalander 2010, 98). Lopuksi kuvaan myös kenttätutkimuksen merkitystä ja metodologista antia intressien paikantamisessa moniulotteisessa tutkimuskokonaisuudessa. Intressin laaja-alaisen käsitteen avulla pyrin ratkaisemaan siten erilaisia intressiteorioita rasittaneen normatiivisen ja empiirisesti todennettavissa olevan todellisuuden välisen ristiriidan.

David L. Sills (1968, 362–363) kokoaa yhteen yhteiskuntatieteissä käytettyjä yleisimpiä yhdistysten määritelmiä käyttäen intressin käsitettä keskeisenä ja sitovana elementtinä. Tällöin yhdistykset ovat organisoituneita ryhmiä, jotka on strategisesti muodostettu ajamaan kyseisen ryhmän yhteisiä intressejä. Ne perustuvat vapaaehtoisuuteen ja ovat samalla myös valtiovallasta riippumattomia. Tämä ideaalityyppinen käsitys yhdistysten roolista moderneissa demokratioissa on nykyisinkin varsin yleisesti hyväksytty eri yhteyksissä. Lähemmän tarkastelun jälkeen yhdistysten perustuminen vapaaehtoisuuteen ja yhdistyslaitoksen riippumattomuus valtiovallasta on syytä asettaa kriittisempään valoon (ks. myös Siisiäinen 1986, 68). Tämä on tarpeellista erityisesti työttömien yhdistysten kohdalla, kuten tutkimukseni johdannossa tuotiin esiin.

Yksi klassisimmista kysymyksistä yhteiskuntatieteissä on ”mikä saa ihmiset toimimaan niin kuin he toimivat?” Yhtä klassinen lienee vastaus tähän eli ”se johtuu heidän intresseistään”. Intressin käsitettä käytetäänkin mitä erilaisimmissa konteksteissa, aina arkipäivän puheesta poliittiseen ja yhteiskuntatieteelli-

seen diskurssiin. Intressin itsestään selvän luonteen käsitteenä voi kuvata lyhyesti voimaksi, joka ohjaa ihmisten ja erilaisten ryhmien toimintaa. Yleismääritelmän mukaan (Simpson, J.A. & Weiner E. S. C. 1989; 1099) sana "intressi" tulee latinan sanoista *inter-* (väli, välillä) ja *esse* (oleminen) ja tarkoittaa tässä mielessä "välillä olemista". Intressin käsitteen latinankielinen kantamuoto "interesse" tarkoittaa suomeksi "välittää". Intresseillä yhteiskunnallisina ilmiöinä on otettava huomioon erityisesti niiden välittävä luonne erilaisten toimijoiden ja yhteiskunnallisten instituutioiden välillä. Sosiologiassa intressin käsite on keskeinen siksi, että sillä kuvataan kollektiivisen toiminnan yhteiskunnallista suuntautumista ja siihen liittyviä intressiperustaisia valintoja. (Ks. Siisiäinen 1986; 1992.)

Intresseillä on sosiologiassa yksilötasoiset, ryhmä- ja yhteiskuntatasoiset elementtinsä ja ne toimivat siten välittävinä tekijöinä joiden avulla on mahdollista tarkastella erilaisten yhteiskunnallisten ryhmien, kuten työttömien yhdistysten, toimintaa ja roolia yksilön ja poliittisten järjestelmien välissä. Yhdistykset ilmentävät tällöin laajempia yhteiskunnallisia ilmiöitä käytännön toiminnan tasolla, sillä ne ovat syntyneet alun perin ajamaan jäseniensä spesifissä historiallisessa tilanteessa syntyneitä intressejä. Intressi toimii siten välittäväksi tekijäksi yksilön ja yhteiskunnan välisissä suhteissa ja se toimii myös ryhmätasoisien yhteisliittymien moottorina. (Ks. Siisiäinen 1986, 67–68.) Monista nykyisistä sosiologian käsitteistä termi puuttuu hakemistoista itsenäisenä käsitteenä, vaikka itse käsite esiintyykin säännöllisesti yhteiskunnallisia ilmiöitä käsittelevissä teksteissä. Modernissa sosiologiassa intressin käsite on ollut varsin pienessä roolissa yhteiskunnallisen toiminnan tarkastelussa ja käsitteeseen on viitattu useimmiten lähinnä marxilaisissa luokkaintressien analyyseissä (Swedberg 2005, 48; ks. myös Barker, Cox, Krinsky & Nilsen 2013).

Intressin käsite ei siten näy enää sosiologisissa teksteissä ja alan hakuteoksissa samalla tavalla kuin aikaisemmin tai se esitetään erilaisissa tutkimuksissa ikään kuin annettuna ja ongelmattomassa, arkikielisessä muodossaan. Tällöin intressistä on tullut eräänlainen "protokonseptio" jota käytetään ilman varsinaista käsitteen historian tuntemusta ja samalla myös ilman käsitteellistä ja teoreettista tarkkuutta. (Ks. mm. Merton 1984, 267.) Tämä on tarkoittanut myös sitä, että intressin käsite on pitänyt määritellä yksittäisissä tutkimuksissa aina uudelleen (ks. Swedberg 2005, 48).

Intressien merkitys sosiologisena konseptiona on vaihdellut historian saatossa. Intressit on nähty joko sosiaalisen toiminnan keskeisimpänä voimana, yhtenä lukuisista muista voimista tai käsitteenä, jolla ei ole juurikaan annettavaa sosiologiselle tutkimukselle (Swedberg 2005, 50). Viimeisimpiä intressien roolia sosiologisessa analyysissä korostavia näkemyksiä on edustanut James Coleman teoksessaan *Foundation of Social Theory* (1990). Colemanin mukaan intresseillä tulisi olla sama asema sosiaalisen todellisuuden tutkimuksessa kuin liikelaeilla fyysisen maailman tutkimuksessa (Coleman 1990, 28; ks. myös Swedberg 2005, 60). Tällöin vaarana voi olla termin tautologinen käyttö ja kaiken käyttäytymisen redusoiminen intresseihin ja intresseistä käsin (Swedberg 2005, 75). Tosiasia kuitenkin on, että intressit ovat olleet nykyisessä valtavirtasosiologiassa jokseenkin näkymättömässä roolissa. Esimerkiksi relationaalisessa sosiologiassa on ollut

vanhanaikaista selittää erilaisia ilmiöitä erilaisten ”substanssien”, kuten intressien, avulla (ks. Emirbayer 1997).

Myös organisaatiososiologiassa ja institutionalistisissa teorioissa intresseillä on nykyisin hyvin pieni rooli (ks. DiMaggio 1988). Intressien käyttökelpoisuutta ryhmäluonteisten ilmiöiden tutkimuksessa on myös epäilty ja samalla nähty intressit on redusoitu ainoastaan yksilöiden haluihin ja tarpeisiin (ks. Siisiäinen 1986 76; Giddens 1985, 285–286). On myös tavallista korostaa intressien sijaan sosiaalisten suhteiden, identiteettien, rakenteiden ja sosiaalisten normien merkitystä yhteiskunnallisten ilmiöiden selittämisessä. Marxilaisessa tutkimusperinteessä taas intressit ovat olleet koko ajan jossain määrin läsnä, mutta kamppailua on taas käyty siitä, milloin on kyse varsinaisista taloudellisista intresseistä, milloin taas poliittisista intresseistä tai puhtaasti ideologiasta. (Swedberg 2005, 3–4, 73; ks. marxilaisesta sosiaalisten liikkeiden tutkimusperinteestä Barker, Cox, Krinsky & Nilsen 2013.)

3.1 Intressit sosiologisena käsitteenä

Intressien käsitehistoriaa on vaikeaa läpikäydä puhtaasti kronologisesti, sillä käsitteellä ei ole tässä suhteessa selkeän johdonmukaista ja yhtenäistä syntyhistoriaa. Erilaiset yhteiskuntatieteelliset ajattelijat ovat omalta osaltaan monipuolistaneet kuvaa intresseistä, alkaen aina puhtaista yksilöintresseistä, jatkuen aina abstraktimpiin käsityksiin erilaisten yhteiskunnallisten ryhmien kollektiivisista intresseistä. Siksi käyn läpi käsitteen historiaa lähinnä kuvaamalla sen kehittymistä ja monipuolistumista.

Ensimmäisiä intressin muotoiluyrityksiä olivat ranskalaisten moralistien kirjoitukset 1600-luvulla (esimerkiksi La Rochefoucauld, 2001). Intressi ihmisten käytöksen keskeisenä selittäjänä sai varsinaisen muotonsa vasta skotlantilaisten valistusajattelijoiden David Humen ja Adam Smithin kirjoituksissa 1700-luvulla (Hume 1985; Smith 1976; ks. Swedberg 2005, 11–24.) Intressi alkoi vähitellen kytkeytyä myös varhaiskapitalismin kehityspiirteisiin, kuten käsityksiin yhteiskunnallisesta työnjaosta. Adam Smith näki sinänsä hyödyllisessä työnjaossa jo mahdolliset negatiiviset vaikutukset erilaisille ihmisille, kuten yksinkertaista ja suorittavaa työtä tekeville ryhmille (Smith 1976, 782; ks. Swedberg 2005, 18).

Adam Smithin intressikonseptio sisälsi myös ajatuksen yleisintressin ongelmallisuudesta, sillä se ei tavoitteena hänen mukaansa johtanut toivottuihin lopputuloksiin kuten tässä suhteessa paremmin toimiva, yksittäisten intressien kumulatiivinen summa jota ”näkömätön käsi” ohjasi (Smith 1976, 456; ks. Swedberg 2005, 19–20). Ainoastaan yksilöllisten intressien ajamisen näkökulma nähtiin toisaalta vastakkaisena yleisemmälle, yhteiskunnalliselle intressille, mikä näkyi esimerkiksi Thomas Hobbesin ja David Humen kirjoituksissa (Swedberg 2005, 27).

Intressin käsitettä kehiteltiin samalla erityisesti klassisen taloustieteen tarpeisiin. 1800-luvun utilitaristeihin kuuluva John Stuart Mill loi käsitteen *homo economicus*, mikä tarkoitti ennen kaikkea yksilötason itseintressin merkityksen

korostamista ja samalla intressin käsitteen kaventumista taloudelliseen tarkaste- luun. Samalla myös muita intressien osa-alueita alettiin käyttää omissa konteks- teissaan, kuten esimerkiksi uskonnon, politiikan, talouden alueilla, jokseenkin ir- rallisina toisistaan. Intressin käsite oli tässä vaiheessa jo laajentunut käsittämään yksilöiden lisäksi erilaisia yhteiskunnallisia ryhmiä ja kokonaisia kansakuntia. (Swedberg 2005, 23–24; Siisiäinen 1986, 70.) Yhteiskuntatieteistä erityisesti ta- loustiede oli ottanut intressin käsiteapparaattiinsa 1900-luvulle tultaessa, lähinnä kuitenkin sen suppeassa, yksilöiden itseintresseihin ja niiden kombinaatioihin perustuvassa muodossa. Tätä kuvaa monipuolisti 1900-luvun alussa Georg Sim- mel, jonka mielestä yksittäinen intressi (uskonnollinen, seksuaalinen, taloudelli- nen) saattoi saada erilaisia sosiaalisia muotoja ja toisaalta monet intressit saattoi- vat saada yhden sosiaalisen muodon. (Simmel 1997, 120.)

Ensimmäisiä varsinaisia sosiologisia intressin käsitteen muotoiluja on löy- dettävässä Alexis de Tocquevillen teoksesta *Democracy in America*. Tocquevillen mukaan intressit ajavat yksilöitä mutta vain tiettyyn pisteeseen asti. Tämän li- säksi oli olemassa myös yksilön ulkopuolella olevia voimia, joita voitiin jo pitää kollektiivisinä intresseinä. (Boudon & Bourricaud 1989, 421; Swedberg 2005, 34– 35; de Tocqueville 2000.) Tocqueville näki erityisesti organisaatiot (ja yhdistykset) demokratiaan kuuluvien intressien, ryhmien ja ihmisten yhteensitojina. Tocque- villen analyysi 1800-luvun Amerikasta ja siihen kuuluvista hyveistä oli tässä mie- lessä sukua Max Weberin ”kapitalismin hengelle”, jonka mukaan protestanttinen etiikka yhteisenä ja jaettuna yksilöiden uskonnollisena intressinä rationalisoi ih- misten toimintaa, siirtyen sittemmin myös taloudellisen toiminnan alueelle ja asettuen lopulta sen keskeiseksi rationaalisuudeksi. (Swedberg 2005, 36–37, 102; Weber 1980.)

Arthur Bentley tarkasteli 1900-luvun alussa intressejä kaiken yhteiskunnal- lisen toiminnan varsinaisena alkujurena samaistamalla jo suoraan intressit ja erilaiset yhteiskunnalliset ryhmät (Bentley 1908, 211; Swedberg 2005, 56, Siisiäi- nen 1986, 28). Samalla Bentley loi pohjan amerikkalaisen pluralismiteorian var- haisimmalle mallille. Bentley omaksui jokseenkin suoraan jo Simmelillä esiinty- neen sosiologisen pluralismiteorian ydinajatuksen siitä, että ristikkäiset intressit ja ryhmäjäsennydet edistivät yhteiskunnallista vakautta. Bentleyyn teoreettisessa analyysissä siirryttiin myös ryhmäintressien käsitteen myötä yksilötasolta yh- teiskunnallisten ryhmien tasolle. Bentleyyn pääteoksessa *The Process of Govern- ment* muotoillaan jo pluralismiteorian pääpiirteet, kuten esimerkiksi käsitys yh- distyksistä intressien yhteiskunnallisen realisoitumisen välineenä, korostaen sa- malla intressien välistä ristipainetta ja tämän kokonaisuuden merkitystä yhteis- kunnallisen vakauden takaajana. Bentley aloitti samalla sosiologisen pluralismi- teorian pitkän tradition, jonka mukaan erilaisia intressejä käsiteltiin myös teo- reettisesti samanarvoisina ja organisoituneita intressejä pidettiin jokseenkin suo- raviivaisesti osoituksena pluralistisen demokratian tosiasiallisesta toteutumise- sta. (Siisiäinen 1986, 30–33; Bentley 1908; ks. Swedberg 2005, 55–57.) Tästä läh- tien intressien tutkimus ja siihen liittynyt teoretisointi keskittyi pääosin poliitti-

nessa järjestelmässä toimiviin organisoituneihin intresseihin ja samalla niitä edustaviin instituutioihin, organisaatioihin ja yhdistyksiin¹³.

Karl Marxin luokkaintressin käsite oli jo laventanut omalta osaltaan intressikonseptin laajempien yhteiskunnallisten konfliktien tasolle. Tämä tapahtui kapitalistisessa järjestelmässä toimivien yhteiskuntaluokkien välisten suhteiden merkityksen ja niiden tarkastelun avulla. Marxin mukaan puhtaan yksilöllinen intressi oli sinänsä näennäinen, sillä yksilöiden intressit olivat jo lähtökohtaisesti syntyneet osana kollektiivista toimintaa ja sosiaalista vuorovaikutusta. (Marx 1955, 155, ks. myös Siisiäinen 1986, 71; 187–228; Swedberg 2006, 42, 45.) Myös aikaisemmat intressikonseptin kehittäjät olivat puhuneet ryhmäintresseistä, mutta kyse oli tällöin ollut lähinnä ryhmän jäsenien intressien taloustieteellisestä ja intressien summamääräisen kokonaisuuden tasolla operoimisesta. Marx nosti luokkaintressin käsitteellään intressien analysoinnin uudelle yhteiskuntaluokkien tasolle, joka oli hänen kontribuutionsa intressien sosiologiselle käytölle. Aikaisemmin toimijoiden tietoisuus intresseistään oli ollut lähinnä yksilötason ongelma, nyt se päivittyi koskemaan kokonaisia yhteiskunnallisia ryhmiä ja asettui samalla niiden välisten konfliktien perustavanlaatuiseksi ominaisuudeksi. (Ks. Swedberg 2005, 42–45, 47.)

Max Weber piti intressejä yhtenä keskeisimmistä yhteiskunnallista toimintaa ohjaavista voimista. Myös Weber tarkasteli teoksessaan *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriß der verstehenden Soziologie* (1972) intressejä yhteiskunnallisten luokkien näkökulmasta. Weberillä luokkakonseptio rakentui erityisesti yksilötason taloudellisen intressin perustalle. Erotuksena Marxin luokkakonseptioon Weber näki kuitenkin luokan ennemminkin yksilön sosioekonomisen kohtalon määrääjänä kuin varsinaisena kollektiivisena toimijana itsessään. Weber erotti myös taloudellisen aseman määrittelemän luokan ja statusryhmän toisistaan. Tähän sfääriin kuuluivat esimerkiksi kunnia, elämäntyyli ja kulutus. Statusryhmien sisällä käytävät intressikamppailut muodostuivat Weberillä aivan yhtä tärkeiksi kamppailun areenoiksi kuin Marxilla taloudellisen aseman määrittelemissä luokissa käydyt kiistat. Myös ideat saattoivat osaltaan suunnata intressejä, joka näkyi esimerkiksi poliittisessa ja uskonnollisessa toiminnassa, ohittaen näin painoarvossa Marxin ajattelulle keskeiset taloudelliset intressit. Weber käytti analogiaa, jossa intressit toimivat junan käyttövoimana, mutta ideat toimivat vaihdemiehen roolissa eli junan suunnan määrittäjinä. (Weber 1946, 280; Swedberg 2005, 67–69.) Weber ei kuitenkaan määritellyt kirjoituksissaan intressejä sosiologisena käsitteenä tämän pidemmälle ja käytti niitä vielä jokseenkin itsestään selvinä, annettuina konseptioina (ks. mm. Swedberg 2005, 76).

Pierre Bourdieu toi teoretisoinnissaan intressit jo yhteiskunnallisten kenttien tasolle. Bourdieulla intressi esiintyi läheisessä suhteessa hänen kokonaisteoretisointiinsa eli kenttään ja habitukseen, jotka yhdessä toimijoiden erilaisten pääomien kanssa muodostivat hänen sosiologiansa ytimen. Keskeisenä ideana

¹³ Myös edellisessä luvussa esitelty poliittisten mahdollisuusrakenteiden käsite on jokseenkin valtiokeskeinen ja kiinnittää huomionsa lähinnä selkeästi määriteltyihin poliittisiin ja institutionalisoituneen aseman saavuttaneisiin toimijoihin. (Ks. mm. Tarrow 1988, 429; Tarrow 1996.)

Bourdieuulla oli ajatus erilaisista yhteiskunnallisista kentistä, joilla jokaisella oli omat pelisääntönsä, lakinsa ja intressinsä. Toimijoilla on tällöin kentillä omat sisäistetyt dispositionensa tai habituksensa, joiden perustalta he pääsevät erilaisille kentille ja toimivat niillä (jos heillä ylipäätään on intressi osallistua tähän toimintaan). Esimerkkeinä erilaisista kentistä Bourdieu mainitsee uskonnon ja talouden. Bourdieu kritisoi myös aikaisempaa ekonomistista mallia, jossa eri toimijat toimivat vain yhden eli taloudellisen intressin perustalta ilman sosiaalista momenttia eli toisin sanoen ilman että rakenteelliset eli habitukseen omaksutut vaistomaiset tavat ja taipumukset vaikuttaisivat toimintaan. (Bourdieu 1998a, 83; Bourdieu & Wacquant 1992, 115–120; ks. myös Swedberg 2005, 70–71.)

Bourdieun mukaan erilaisten toimijoiden välistä interaktiota ei voinut siten kokonaan erottaa yhteiskunnallisista rakenteista, sillä itse interaktio oli jo lähtökohtaisesti osaksi tulosta kyseisistä rakenteista. Tämä näkyy yksilöiden dispositiona eli toimintataipumuksina erilaisilla kentillä. (Bourdieu 1977, 81; vrt. myös Marxin käsitteeseen yksilöintressien riittämättömyydestä yhteiskunnallisissa analyyseissä ja luokkasuhteiden merkityksestä.) Bourdieun käsitys intresseistä edellytti siten myös hänen kokonaisvaltaisemman kenttäkäsitteensä hyväksymistä. (Ks. Swedberg 2005, 76; Fligstein & McAdam 2012, 61.)

3.2 Laaja-alainen intressikonseptio sosiologiassa

Laaja-alaisella intressikonseptiolla tarkoitan tässä yhteydessä näkökulmaa, joka pyrkii ylittämään puhtaasti yksilöintresseihin ja pelkkään organisoitumiseen perustuvat näkemykset. Yksilöintressejä on käsitelty erityisesti taloudellisen intressin näkökulmasta ja puhtaasti tähän perustuvia näkökulmia esiintyy vieläkin. Tämä näkemys on sittemmin laajentunut koskemaan erilaisia yhteiskunnallisia ryhmiä. Näiden ryhmien intressiedustuksen normatiivisena ideaalina on katsottu jo itsessään takaavan yhteiskuntien demokraattisen ja sujuvan toiminnan. Kriittisemmän näkemyksen mukaan tämä ei kuitenkaan vielä riitä takaamaan sitä, että muodollinen intressiedustus tarkoittaisi tosiasiallisesti tasa-arvoista tilannetta erilaisten yhteiskunnallisten ryhmien välillä.

Richard Swedbergin (2005, 4–5) mukaan intressejä tarkasteltaessa taloustieteiden käyttämä välittömän taloudellisen intressin konseptio dominoi jossain määrin myös muita yhteiskuntatieteitä. Tällöin usein unohtuu intressien monipuolisempi, ideologioihin ja poliittisiin motiiveihin liittyvä kriittisempi tutkimustraditio. Tämä tarkoittaa samalla myös tarkastelun laajentamista pitkän ja lyhyen aikavälin intresseihin, yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja lopulta toimijuuden ongelmaan. Ongelmatonta ei ole myöskään se, missä määrin intressit edes pääsevät artikuloitumaan ja missä määrin eri toimijat ovat tietoisia intressiensä toteutumisen edellytyksistä ja niihin liittyvistä strategisista valinnoista. (Ks. intressien artikulaatioprosesseja ja niiden eri tasoja koskien Siisiäinen 1986, 99; Laclau & Mouffe 1985, 111–114.)

Tämä johtaa samalla myös kysymykseen intressien objektiivisuudesta sekä empiirisesti todennettavan ja normatiivisen lähestymistavan suhteesta. Tämä

voidaan muotoilla kysymyksiksi siitä, missä määrin eri toimijat pystyvät kulloissakin tilanteissa artikuloimaan intressejään ja siitä, miten ja minkälaisen toiminnan kautta nämä intressit ovat mahdollisesti saavutettavissa. Se, minkälaiseen lopputulokseen intressilähtöinen toiminta on mahdollisesti johtanut, tarkoittaa käytännössä sen arviointia, missä määrin eri intressit ovat lopulta toteutuneet ja missä muodossa.

Normatiivisen intressikäsitteen ja tosiasiallisen intressienmuodostuksen välinen jännite on täten empiirinen ja sosiologinen kysymys. Moderneissa demokratioissa tasa-arvoisuuden ideaali on kirjattu lainsäädäntöön ja saanut muotonsa eri instituutioissa. Tämä ei kuitenkaan vielä välttämättä kerro kovinkaan paljon tasa-arvon tosiasiallisesta toteutumisesta. Vaikka erilaisille yhteiskunnallisille luokille ja ryhmille olisikin muodollisesti taattu pääsy markkinoille ja osallistuminen poliittiseen prosessiin, epätasa-arvoisuuden eri muotoja on silti mahdollista löytää sosiaaliseen elämän systeemisistä piirteistä ja niiden kausaalisista tekijöistä. (Offe & Wiesenthal 1980, 68–69.) Kuten edellä on todettu, eri intressiryhmien ja niihin liittyvien organisoituneiden intressien käsite perinteisessä politiikan tutkimuksessa asettaa usein eri intressiryhmät jo lähtökohtaisesti samalle viivalle. Erityisen ongelmallista tämä on tutkittaessa työväenluokkaisia liikkeitä ja niiden muodostamia organisaatioita.

Claus Offe ja Helmut Wiesenthal (1980, 70–71, 76; ks. myös Lindblom 1977, 193) puhuvat tässä yhteydessä intressiryhmäparadigmasta. Eri ryhmien asema laajemmassa luokkarakenteessa johtaa erilaisiin strategioihin ja kollektiivisen toiminnan logiikkaan. Summa summarum, normatiivisesti määritellyssä ja institutionalisoituneessa, taloudellisen ja poliittisen tasa-arvon tilanteessa saattaa siten mahdollisesti vallita epätasa-arvo. Tätä on mahdollista selvittää vain empiirisen tutkimuksen avulla.

Intressin operationalisoiminen yhteiskunnallisten liikkeiden tutkimiseksi tarkoittaa eri toimijoiden ja niiden intressiasemien välisen suhteen määrittelemistä (Siisiäinen 1986, 78–80, 90). Tämä edellyttää objektivistisen, subjektivistisen ja dialektisen intressiasemien välisten erojen tarkastelua. Objektivistiselle intressikonseptiolle on tyypillistä johtaa intressi jokseenkin suoraan yhteiskunnan rakenteista. Tällöin intressisubjektit nähdään erilaisten taloudellisten ja sosiaalisten rakenteiden mykkinä kantajina ja toteuttajina (kuten esimerkiksi työväenluokan luokka-aseman ja pääoman välisen jännitteen karkeasti redusoituna tuotoksena). Subjektivistiselle intressiaseman tarkastelulle on tyypillistä nähdä intressien muotoutuminen pelkästään sosiaalisen vuorovaikutuksen synnyttämänä ja yksilösubjektien toiminnan tuloksena, joka tapahtuu ilman laajempia rakenteellisia kytkentöjä. Objektivistisen intressiaseman ja subjektivistisen intressin välisen ongelman ratkaisuksi on ehdotettu dialektisen intressikonseption käsitettä. Tämä tarkoittaa rakenne- ja toimijasuhteen yhteensovittamista uudenlaisen teoreettisen lähestymistavan avulla, joka huomioi laajemmat yhteiskunnalliset rakenteet ihmisten toiminnan määrittäjinä, mutta samalla vastavuoroisesti myös ihmisten toiminnan tuloksena. (Emt., 100–120.) Pierre Bourdieun mukaan habitus muodostaa tässä suhteessa linkittävän yhteyden rakenteiden ja subjektien toiminnan välillä. Habitus on tällöin rakenteisiin suoraan palautumaton ilmiö, rakenteiden

sisäistyessä vasta yksilön sosialisointiprosessin tuloksena. Intressi liittyy tällöin habituksen sisältämät käyttäytymistapaumukset konkreettiseen toimintaan eli ylittää tältä osin objektivistisen ja subjektivistisen intressiaseman välisen ristiriidan. (Bourdieu 1977, 72–73; Bourdieu 1985, 121–122; Siisiäinen 1986, 100–116.)

Kriittiseen intressinäkemukseen kuuluu myös käsitys ”tosista” intresseistä eli siitä, missä määrin intressit toteutuvat perustuen oman intressiaseman, muiden kilpailevien intressien ja tehtyjen valintojen seurausten täydelliseen tuntemiseen. ”Toden” intressin voi määrittää yksinkertaisesti esimerkiksi seuraavasti: toiminta on toden intressin mukaista, jos toimija pystyy valitsemaan erilaisista tiedostetuista seurauksista itselleen ja tavoitteilleen sopivimman (Connolly 1972, 472; Siisiäinen 1986, 116–117). Aikaisemmin esitellyn sosiologisen pluralismiteorian mukaiset intressimarkkinat keskittyivät pääasiassa jo artikuloituneiden ja organisoitujen intressien tutkimukseen, olettaen että erilaisilla intressisubjekteilla on jo lähtökohtaisesti samanlaiset kyvyt ja resurssit intressiensä artikuloimiseksi, organisoimiseksi ja tähän liittyvän toiminnan tuloksellisuuden tarkastelun määrittämiseksi. Eri intressiryhmien väliset suhteet voivat kuitenkin tästäkin huolimatta järjestyä hierarkkisesti, jonka lisäksi kaikilla intresseillä ei edes ole mahdollisuutta läpäistä poliittista järjestelmää ja artikuloitua yhteiskunnallisen keskustelun tasolle. Eri ryhmien väliset taloudelliset ja tiedolliset erot (resurssit) ovatkin keskeisesti vaikuttamassa siihen, mikä mahdollisuus eri intresseillä on organisoitua. (Schattschneider 1935; 4–5; Coleman 1990, 27–44; Siisiäinen 1986, 59–61, ks. myös Swedberg 2005, 60.) Tätä ei huomioitu läheskään riittäväällä tavalla 1950- ja 1960-luvulla huippunsa saavuttaneissa pluralismiteoreettisissa näissä erilaiset konfliktirintamat nähtiin vain artikuloituneiden intressien tasolla käytävänä prosessina, jossa erilaiset poliittiset ja intressiryhmät tasapainottivat toisiaan ja antavat samalla tasapuolisesti äänen erilaisille ryhmille demokraattisissa järjestelmissä (Swedberg 2005, 88; Connolly 1969; ks. myös Siisiäinen 1986).

Myös yksittäisten organisaatioiden sisäiset epädemokratisoitumisen tendenssit saattavat muodostua esteeksi toden intressin ideaalille. Tähän kiinnittivät huomiota jo Robert Michels tutkiessaan puoluelaitoksen oligarkisoitumista ja Max Weber tutkiessaan yhdistyssosiologiassa organisaatioiden byrokratisoitumistendenssejä, niiden sisäisiä herruussuhteita ja maailmankatsomuksellisten kysymysten korvautumista ammattijohtajilla. (Michels 1962; Weber 1987.) Molempien mukaan yksittäisiä organisaatioita koskeva byrokratisoituminen ja epädemokraattiset tendenssit olivat olennainen osa moderneja organisaatioita ja puoluejärjestelmiä ja siten samalla olennainen osa eliittien ja yhteiskunnallisten intressien kriittistä tarkastelua (ks. Siisiäinen 1986, 41–44, 147).

Michels muotoilee puolue- ja yhdistystutkimuksen paradoksin ”oligarkian rautaisen lain” - käsitteessään, jonka mukaan moderneissa demokratioissa intressien menestyksellinen ajaminen edellyttää organisaatioiden muodostamista, mikä koskee erityisesti erilaisia heikommassa asemassa olevia ryhmiä. Organisoitumisesta itsestään voi tulla paradoksaalisesti este demokraattisille pyrkimyksille mikä näkyy ennen kaikkea oligarkkisen / byrokrattisen rakenteen syntyminen itse organisaation sisälle. Tämä liittyy organisaation koon kasvuun ja tehokkaan toiminnan vaatimaan tehtävien eriyttämiseen, samalla kun johtajuus

muuttuu ammattimaiseksi ja ”korvaamattomaksi”, jolloin organisaatio on muutunut vähitellen itsetarkoitukseksi. Samalla organisaatio muuttuu homologiseksi valtiollisten organisaatioiden muotoja kopioivaksi pienoismalliksi. (Michels 1962, 335; ks. Siisiäinen 1986, 144–145.) Intressien kannalta tärkeä kriittinen lisäys pluralismiteoretisointiin liittyen oli edellä lyhyesti se, että jos intressit ylipäättään edes pystyivät organisoitumaan, organisaatio itsessään saattaa lopulta muodostaa uhan intressien ”puhtaalle” toteutumiselle (ks. Siisiäinen 1986, 155).

Sosiologisen pluralismiteorian valtavirran ongelmaksi muodostui tämän lisäksi myös eri luokkien ja yhteiskunnallisten ryhmien erojen ja erityispiirteiden huomiotta jättäminen (ks. Siisiäinen 1986, 134–141). Claus Offe ja Helmut Wiewenthal kuvasivat artikkelissaan *Two Logics of Collective Action: Theoretical Notes on Social Class and Organizational Form* (1980) tähän liittyviä työväenluokkaisten kollektiivisten liikkeiden ja intressinmuodostuksen erityispiirteitä. Artikkelin keskiössä on käsitys työväenluokkaisten liikkeiden kollektiivisessa toiminnassaan noudattamasta ”kaksoislogiikasta”, mikä tarkoittaa työttömien sekä heidän liittolaistensa intressien samanaikaista strategista huomioimista. Mallin avulla on mahdollista kuvata sellaisia systeemiä taipumuksia, joita työväenluokkaiset kollektiiviset liikkeet universaalisti omaavat. (Offe & Wiewenthal 1980, 68.) Malli kritisoi erityisesti sitä pluralismiparadigmaan kuuluvaa näkemystä, jonka mukaan liberaaleissa demokratioissa muodollinen osallistuminen yhteiskunnalliseen toimintaan tarkoittaa samalla myös automaattisesti eri ryhmien intressinmuodostusprosessin tasa-arvoisuutta.

Edellä laveasti muotoillun intressin laaja-alaisen konseptin avulla (joka ei rajoitu liioin yksilöihin palautuvaan taloudelliseen intressialueeseen, eikä liioin klassiseen pluralismiparadigmaan), voidaan tarkastella ensinnäkin kriittisesti intressien artikuloitumista ja myös lopulta itse organisoitumisprosessin vaikutuksia intresseihin. Samalla dialektisen intressikonseptin avulla on mahdollista yhdistää yksilölliset intressit luokka- tai ryhmäintresseihin, ilman että toimijoiden valinnat ovat rakenteellisesti ennalta määrättyjä. Intressit eivät siten ole riippuvaisia pelkästään esimerkiksi taloudellisista rakenteista, vaan niihin vaikuttavat myös erilaisten yhteiskunnallisten ryhmien sisällä tapahtuvat vuorovaikutusprosessit. (Ks. Siisiäinen 1986, 104, 124–125; ks. myös Offe & Wiewenthal 1986.) Tämä näkökulma vaatii samalla intressin käsitteen päivittämistä myös yhteiskunnallisten liikkeiden tasolle.

3.3 Intressit ja yhteiskunnalliset liikkeet

Poliittinen järjestelmä ja siihen liittyvä kansalaisyhteiskunta voidaan nähdä laajemmasta näkökulmasta erilaisten ”suodattimien” järjestelmänä, jotka intressien realisoitumiseen on läpäistävä. Keskustelu intresseistä muuttuu samalla väistämättömästi keskusteluksi myös yhdistyksistä ja niiden roolista sillä yhdistykset ovat tässä suhteessa intressien ruumiillistumia (Schattschneider 1942, 21; Siisiäinen 1986, 39, 183). Tämä käsitys vakiintui myös ongelmattomassa muodossa sosiologisen pluralismiteorian perustaksi, jolloin tutkimus ja teoretisointi alkoivat

kohdistua ennen kaikkea poliittisessa järjestelmässä toimiviin organisoituihin intresseihin ja sitä kautta siinä toimiviin yhdistyksiin. Taustalla oli myös oletus, että intressit perustuvat jaettuihin asenteisiin ja siihen kuuluvaan ryhmädynamiikkaan mutta rakenteellisilla, taloudellisilla tai luokkakytkennoillä ei ollut tutkimuksessa juurikaan merkitystä. (Ks. Siisiäinen 1986, 39–40.)

Pluralismiparadigman mukaan yhdistykset nähtiin intressien yhteiskunnallisen realisoitumisen välineinä ja samalla korostettiin intressien välisen ristipaineen merkitystä yhteiskunnallisen vakauden takaajana (ks. Siisiäinen 1986, 30–33; ks. myös Bentley 1908). Tutkimus ja teoretisointi keskittyivät samalla poliittiseen järjestelmän jo inkorporoituihin ja organisoituihin intresseihin ja niitä edustaviin yhdistyksiin. Se spesifi historiallinen tapa, jolla eri intressiryhmiä on integroitu moderneihin demokratioihin ja markkinatalouksiin, löytyy korporatismista ja sen eri muodoista. Korporatismi on Lehmbruchin (1984, 61; ks. myös Godlthorpe 1984, 326) mukaan mahdollista muotoilla lyhyesti järjestelmäksi, jossa

1. keskitetyillä intressiorganisaatioilla on intressien representaatiomopoli;
2. kyseisillä organisaatioilla (yhdistyksillä) on etuoikeutettu asema osana hallintoa ja valtion rakenteita;
3. valtion takaaman organisoituneen pääoman ja työvoiman sosiaalisen kumppanuuden avulla on mahdollista säädellä yhteiskunnallisia konflikteja.

Korporatismeissa on kyse tässä suhteessa konfliktikykyisten intressien vaikiintuneesta asemasta ja intressirepresentaatiosta valtion myötävaikutuksella. Korporatismiin toimiessa yhteiskunnallisten intressien sovittelun ulkoisena ilmentymänä, sitä on mahdollista tarkastella siten myös pluralismiparadigman ytimeen kuuluvan yhteiskunnallisen vakauden ideaalin ilmentymänä ja kehittyneempänä versiona. Uusklassisen ja usukorporatistisen teorian mukaan valtio toimii tässä prosessissa puolueettomana ”takuumiehenä” vastaamalla yhteiskunnan toiminnan systeemiin tarpeisiin ilman että sillä itsellään on varsinaisia kytköksiä erityisiin ryhmäintresseihin tai omia ideologisia vaikuttimia. (Keohane 1984, 25, 27; Regini 1987, 127.) Liberaalin demokratian muotojen oletettiin tällöin automaattisesti mahdollistavan tasa-arvoiset mahdollisuudet eri yhteiskunnallisille ryhmille ja niiden intresseille, ilman että tässä prosessissa oli nähtävissä eri ryhmien välisten valta-asemien asymmetriaan liittyviä vääristäviä tekijöitä (ks. Offe & Wiesenthal 1980, 94).

Toisen maailmansodan jälkeisen keynesiläisen kauden poliittisen taloustieteen keskeisiä intressejä välittäviä instituutioita olivat korporatiivisesti järjestetyt työn ja pääoman välille luodut etujärjestöt, joiden nähtiin omalta osaltaan vaikuttavan yhteiskunnallisia olosuhteita (ks. mm. Streeck 2015, 147; Schmitter & Lembruck 1979). Ratkaisussa nähtiin myös ongelmia, sillä integroitujen järjestöjen johto saattoi muuttua liian läheisesti osaksi korporatistista rakennetta ja etäännyä samalla jäsenistöstään ja intressiperustastaan, mikä näkyi käytännön ta-

solla organisaatioiden oligarkisoitumis- ja byrokratisoitumistendensseinä (ks. Offe & Wiesenthal 1980; Goldthorpe 1984, 326; ks. edellä mm. Michels 1962.) Samalla myös valtion ja kansalaisyhteiskunnan raja saattoi siirtyä itse intressiyhteisyyden sisälle, mikä monimutkaisti sosiaalisten liikkeiden tarkastelua entisestään (ks. Siisiäinen 1986, 185; ks. myös Barker, Cox, Krinsky & Nilsen 2013, 32).

Korporatismi kytkeytyi ennen kaikkea työn ja pääoman välisen ristiriidan historialliseen sovitteluprosessiin. ”Sosiaalisen kumppanuuden” laajana viitekehystenä hyvinvointivaltiosta muodostui samalla korporatiivisen neuvottelun ja yhteiskunnallisten konfliktien säätelyn areena. (Ks. Esping-Andersen 1990, 24–25; Therborn 1986, 98–101.) Erilaisilla valtioiden poliittis-institutionaalisilla konfiguraatioilla oli samalla keskeinen merkitys myös kansalaisyhteiskunnan yleisessä muodostumisessa. Vahvojen ja keskitettyjen valtioiden yhteydessä voidaan puhua tässä suhteessa heikoista yhteiskunnallisista toimijoista, kun taas heikot ja hajaantuneet valtiot mahdollistavat aktiivisemmän, paikallisesti hajaantuneemman ja autonomisemman kansalaisyhteiskunnan. (Baglioni 2010, 129–130; Kriesi & Baglioni 2003.)

Tämän logiikan mukaiset pluralistisemmat yhteiskunnat takaavat myös yhteiskunnallisille liikkeille avoimemman toimintaympäristön kuin korporatistisemmin järjestyneet ja keskitetyt valtiot. Pluralistisissa tai heikosti korporatiivisissa järjestelmissä kansalaisyhteiskunnan edustajilla on mahdollisuus osallistua poliittiseen keskusteluun suoraan ilman voimakkaita välittäviä kumppaneita tai keskusorganisaatioita, minkä on nähty lisäävän niiden autonomiaa. Korporatistisissa poliittisissa järjestelmissä heikosti organisoitujen yhteiskunnallisten ryhmien on myös vaikeampaa päästä osallistumaan poliittiseen päätöksentekoon sen tapahtuessa erilaisten institutionalisoitujen toimijoiden kautta ja niiden intressien välityksellä. (Baglioni 2010, 134; ks. Offe & Wiesenthal 1980; Maier 1984, 40–41.)

Näyttäisi siltä, että kansalaisyhteiskunnan yleinen kehitys mallintaa ja noudattaa kulloisenkin valtion muodollisia rakenteita. Vahvasti keskitetty valtiorakenne tuottaa keskitettyjä ja hierarkkisia kansalaisyhteiskunnan organisaatioita, kun taas hajautetumpi valtiorakenne tuottaa paikallisesti hajautuneempia ja autonomisempia yhteisöjä. (Ks. Baglioni 2010, 130–131.) Kyse ei ole kuitenkaan pelkästä isomorfiasta, vaan siitä käytännöllisestä tosiasiasta, että homologinen organisatonaalinen muoto helpottaa käytännön tasolla poliittisiin päättäjiin ja julkiseen mielipiteeseen vaikuttamista (Baglioni 2010 137; ks. myös Kriesi & Baglioni 2003). Uuskorporatistisissa valtioissa, joissa ei-valtiollisilla toimijoilla ei ole pääsyä poliittiseen päätöksentekoon (johtuen kunkin maan poliittis-taloudellisesta konfiguraatiosta), myös kansalaisyhteiskunnan toimijoiden poliittinen vaikutusvalta on vähäistä¹⁴. Samalla on herännyt kysymyksiä intressirepresentaatioon ja erityisesti korporatismiin liittyvistä eksklusion ja inklusion erilaisista muodoista.

¹⁴ Tämä näkemys voi olla liian yksioikoinen, sillä esimerkiksi ruotsalaista uuskorporatismia voidaan pitää esimerkkinä onnistuneesta valtion ja kansalaisyhteiskunnan muodostamasta pluralistisesta mallista.

Taloudellisten intressiryhmien ja järjestäytyneen työvoiman muodostaman korporatiivisen yhteistyön lisäksi on syntynyt alueita, joihin kuuluu yhteiskunnallisia toimijoita, joilla ei välttämättä ole organisoitumiskykyä, resursseja ja ehkä motivaatiotakaan ajaa intressejään kollektiivisen toiminnan avulla. Tällaisessa taloudellisen järjestelmän dualistisessa mallissa (Goldthorpe 1984, 329–331) esimerkiksi työttömiä ja siirtolaisia voidaan käyttää tarvittaessa teollisena työvoimareservinä, jonka avulla on mahdollista varautua taloudellisiin suhdanteisiin ja muutoksiin. Alun perin erilaisten yhteiskunnallisten intressien huomiointiin perustunut korporatiivinen järjestelmä saattaa paradoksaalisesti rajata pois tai siirtää yhteiskunnalliseen marginaaliin joitakin yhteiskunnallisia ryhmiä.

Liberaaleihin demokratioihin yleisesti kuuluva muodollinen ja institutionaalisoitunut tasa-arvoisuuden vaatimus (joka toimii myös korporatismiin ytimenä ja legitimaationa) saattaa kätkeä siten alleen erilaisten luokkien ja ryhmien välisen epätasa-arvoisuuden, jolla on myös kausaalisia vaikutuksia. (Offe & Wiesenthal 1980, 69). Ilmiö perustuu perustavalaatuiseen eroon työväenluokkaisen ja pääomaperustaisen intressinmuodostuksen välillä. Kapitalistisen luokan intressinmuodostukseen ei kuulu jatkuvaluonteista neuvotteluprosessia heterogeenisiä intressejä omaavan jäsenistön kanssa, jolloin kyseisen luokan kokonaisintressi muodostuu tässä mielessä monologiseksi. Tätä tukee valtioapparaatin riippuvuus taloudellisen toiminnan ongelmattomasta ja sujuvasta toiminnasta.

Työväenluokkainen intressinmuodostus sen sijaan tapahtuu erityisesti jatkuvan dialogisen prosessin kautta, jonka lisäksi kollektiivinen intressi on jo lähtökohtaisesti määritelty työväenluokkaisen ryhmän heterogeenisten intressien perustalta. (Offe & Wiesenthal 1980, 91; Siisiäinen 1986, 138–139.) Perinteisen pluralismiparadigman mukaan erilaisten intressiryhmien tutkimus on olettanut, että kaikilla yhteiskunnallisilla ryhmillä on yhtäläiset mahdollisuudet osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja erityisintressiensä organisoimiseen. Liike-elämän, työväestön, maanviljelijöiden ja muiden yhteiskunnallisten ryhmien mahdollisuudet oletetaan yhtäläisiksi. (Offe & Wiesenthal 1980, 71.) Offen ja Wiesenthalin (1980) mukaan eri ryhmien välillä on kuitenkin suuria eroja kollektiivisen toiminnan muodoissa, jota perinteinen ”intressiryhmäparadigmaan” perustuva lähestymistapa ei tavoita (emt., 76).

Erytyisesti työväenluokkaiseen kollektiiviseen toimintaan sisältyy dialogiseen intressinmuodotukseen liittyvä paradoksi: intressit pääsevät esille vain siinä määrin, missä niitä on onnistuttu organisoitumisprosessin myötä muotoilemaan uudelleen. Työnantaja- ja elinkeinoelämän organisaatiot ovat tässä suhteessa etuoikeutetussa asemassa johtuen siitä tosiasiasta, että valtio itse on riippuvainen pääoman kasautumisprosessista. Taloudellinen kasvu taas on riippuvaista valtioiden takaamien instituutioiden sujuvasta toiminnasta, joiden kautta erilaisten yhteiskuntaluokkien välinen toiminta on rutiininomaista ja ainakin jossain määrin soviteltua. (Ks. Fligstein 2001a, 5–6.) Tällöin markkinoiden suoraviivaisempi, voitontavoitteluun perustuva intressi mahdollistaa sen, että niiden ei tarvitse turvautua ensisijaisesti kollektiivisiin liikkeisiin vaikuttaakseen yhteiskunnallisiin kysymyksiin, sillä ne voivat ajaa etujaan epäsuoran, talouteen liittyvän kontrollin

kautta, joka takaa samalla niiden erityissuhteen valtioon. (Fligstein & McAdam 2012, 74–75; Lindblom 1977, 172.) Tästä syntyy erilaisiin kollektiivisten liikkeiden välinen epäsuhta, joka on todennettavissa empiirisesti tilanteessa, jossa institutionalisoituneen ja muodollisen tasa-arvon tilanteessa vallitsee mahdollisesti epätasa-arvo, joka perustuu kollektiivisen toiminnan erityispiirteiden systeemiin syihin. Tämän huomion avulla on mahdollista välttää tilanne, jossa vedetään yhtäläisyysviivat normatiivisen institutionalisoituneen tasa-arvon ja empiirisesti todennetun tasa-arvon välille. (Ks. Offe & Wiesenthal 1980, 69, 72.)

Sisäisesti heterogeenisille ryhmille, kuten ammattiyhdistysliikkeelle, kapitalistinen markkinatalous luo rajalinjoja myös eri ryhmien sisälle¹⁵. Jakolinja syntyy tällöin ryhmien sisällä olevien inkorporoituneitten ja etuoikeutettujen ja heikompien jäsenien välille, joka samalla heikentää niiden potentiaalia jatkuvaluonteeseen kollektiiviseen toimintaan. Ammattiyhdistysliikkeen asema näkyy yleensäkin dualismina, joka perustuu toisaalta kapitalistiseen järjestelmään adaptoitumisena ja toisaalta taas luokkaintressien välisenä antagonismina. Seurauksena on kompromissiin perustuva jännitteinen strateginen asema, joka voi potentiaalisesti horjuttaa organisaation legitimitetin rivijäsenten silmissä. (Ks. Darlington 2013, 197–198, 200; ks. Offe & Wiesenthal 1980.) Myös ammattiyhdistysliikkeen rivijäsenet jakavat tämän ristiriitaisen tilanteen omasta yksilöllisestä perspektiivistään. Tämä näkyy esimerkiksi taloudellisten kriisien aikoina, jolloin yksittäisten työntekijöiden välitön taloudellinen intressi saattaa tehdä liittolaisuuden työnantajien kanssa houkuttelevammaksi vaihtoehdoksi kuin mitä abstraktimpi, aikajänteellä pidemmälle ulottuva luokkaintressi loogisesti vaatisi¹⁶. (Streeck 1984, 292, 297, 304; ryhmien välisistä jakolinjoista katso myös Barker 2013, 48.)

Elävä työvoima on siten luonteeltaan väistämättömästi ”yksilöllistä” ja heterogeenistä, mikä tarkoittaa, että siihen perustuvat intressit ja kollektiivisten liikkeiden tuoma neuvotteluvalta ovat jo lähtökohtaisesti ei-likvidejä ja omaavat tästä syystä omintakeisen kollektiivisen toiminnan logiikan. Samaan aikaan pääoma- ja työnantajapuolen edustajat voivat alistaa intressinsä jossain määrin helpommin pelkän monologisen, voitto-odotuksiin ja yksinkertaiseen kalkyyliin palautuvaksi intressiksi ilman varsinaista tarvetta kollektiivisen liikkeen antamaan tukeen. (Ks. Offe & Wiesenthal 1980, 74–75.)

Edellä esitetystä perusorientaatiosta on seurauksena, että työväenluokkaiset liikkeet joutuvat kollektiivisessa toiminnassaan turvautumaan ”opportunistisiin strategioihin”¹⁷, mikä näyttäytyy ulkopuolisille tarttumisenä ”kaikkiin taktisiin mahdollisuuksiin välittämättä periaatteista”. (Offe & Wiesenthal 1980, 104) Esimerkiksi ammattiyhdistysliike joutuu tasapainoilemaan ulkopuolisten resursien ja jäsenvoiman mobilisaation välillä, organisaation koon ja siihen liittyvän

¹⁵ Viimeisimpänä ilmiönä tähän liittyen voidaan pitää hauraassa työmarkkina-asemassa olevia eli prekariaattia (ks. mm. della Porta, Hänninen, Siisiäinen & Silvasti 2015; della Porta 2015).

¹⁶ Tämä jännite on nähtävissä esimerkiksi lakkojen yhteydessä.

¹⁷ Tätä ei tarkoiteta pejoratiivisessa mielessä, vaan rationaalisena strategiana tilanteessa, jossa toiminnan mahdollisuudet ja niihin liittyvät resurssit ovat rajallisia. Pintapuolisesti tarkasteltuna organisaationaalista patologiasta näkyvä ilmiö saa tällöin ennemminkin henkiinjäämistäisteluun liittyvän välttämättömyyden luonteen.

byrokratisoitumistendenssin ja lopulta kollektiivisen identiteetin koherenssin kanssa. Sisäisen demokratian vaatimukset näkyvät siinä konfliktissa, joka käydään itse liikkeen sisällä laajemman luokka-antagonismin lisäksi. (Emt., 81–82, 98.) Työväenluokkaisten organisaatioiden opportunistisia strategioita ja kollektiivisen toiminnan ehtoja on tässä suhteessa mahdollista kuvata seuraavien yksinkertaistettujen vaiheiden kautta (emt., 106–109):

1. Alkuvaiheessa yhteiskunnallisen liikkeen kollektiivinen identiteetti alkaa muodostua ja toiminta perustuu jäsenien puhtaaseen haluun toimia kollektiivisessa liikkeessä. Toiminta voi olla vielä spontaania ja konfliktihakuista ja organisaation byrokratisoitumistaso on vielä alhainen. Myös muut toimijat alkavat huomioida uuden kollektiivisen liikkeen.
2. Seuraavassa vaiheessa organisaatio on saavuttanut jonkinasteista vaikutusvaltaa, mikä perustuu sen toimintavalmiiseen jäsenistöön ja tähän perustuvaan potentiaaliseen joukkovoimaan. Tilanne on jo kuitenkin ristiriitainen. Jäsenistön motiivi osallistua toimintaan on mahdollista säilyttää vain jatkuvan toiminnan kautta. Epämuodollinen ja spontaani toiminta samanaikaisesti vaarantaa organisaation aseman neuvottelupöydässä, vastapuolen silmissä luotettavana kumppanina.
3. Organisaatio etsii nyt vaihtoehtoisia strategioita ja jäsenistön tuki alkaa korvautua ulkoisen tuen etsimisellä, mikä tarkoittaa yleisimmin tunnustettua institutionaalista asemaa ja rahoitusta. Ulkopuolisen tuen avulla organisaatio pyrkii samalla inkorporoitumaan poliittiseen ja taloudelliseen päätöksentekoon. Tässä vaiheessa jäsenten aktiivisuudella ei ole enää suurta merkitystä liikkeelle. Samalla organisaation sisäinen päätöksenteko ammatillistuu ja toiminta byrokratisoituu samalla kun organisaatio alkaa tarjota mahdollisuuksia esimerkiksi palkkatyöhön¹⁸. Saavutettu ulkoinen tuki taataan tässä vaiheessa vain siten, että vallitsevia poliittisia käytäntöjä ei kyseenalaisteta. Opportunistinen strategia alkaa näyttää täysin rationaaliselta toiminnalta.
4. Tässä vaiheessa organisaatio on jokseenkin täysin vailla jäsenistön ja joukkovoiman tukea. Jäsenistön toimintapotentiaali on korvattu ulkoisella tuella, joka johtaa paradoksaaliseen tilanteeseen, jossa organisaatiolla ei ole keinoja vastustaa ulkoisen tuen poisvetämistä joukkovoiman avulla. Nyt organisaatio on täysin alisteinen poliittisten suhdanteiden sykleille. Tässä tilanteessa vaihtoehtoina on, että ulkoinen tuki vedetään pois tai organisaation toiminnasta tulee alisteista ulkopuolisille päämäärille.
5. Viimeisessä vaiheessa on toimintaympäristön muutoksiin mahdollista vielä reagoida mobilisoimalla jäsenistöä mutta vain rajoitetusti: jäsenet tulevat tässä vaiheessa todennäköisesti jostain organisaation sisäisestä ryhmästä ja uudet intressit ja vaatimukset liittyvät uudenlaisiin poliittisiin kysymyksiin ja institutionaaliseen ympäristöön kuin aiemmin.

¹⁸ Ks. edellä esitelty Michels-Weber- paradigma (Siisiäinen 1986, 139–149).

Offen ja Wiesenthalin (1980) kuvaus työväenluokkaisten liikkeiden kollektiivisen toiminnan logiikasta nojaa vielä vahvasti käsitykseen kapitalismista ja sen merkityksestä yleisenä tulkintakehyksenä liberaaleja demokratioita tarkasteltaessa. Kapitalismin käsitteellä tutkimuksen apuna on kuitenkin ollut vähäinen rooli sosiaalisten liikkeiden viimeaikaisissa tutkimuksissa (ks. mm. della Porta 2015). 1980-luvulla tultaessa näytti siltä, että valtiojohtoinen hyvinvointikapitalismi oli vastannut suurimpaan osaan työväenluokan haasteista ja vaatimuksista. Tämä liittyi näkemykseen siitä, että työväenluokka oli jo inkorporoitu kapitalistiseen järjestelmään, jolloin huomion ja vastarinnan keskipisteiksi alkoivat nousta erilaiset muut marginaalisiksi koetut ryhmät, kuten esimerkiksi kolmannen maailman köyhät, etniset ryhmät, seksuaaliset vähemmistöt ja naiset. Uuden lähestymistavan keskeisiksi apuvälineiksi nousivat samalla postmodernistiset ja poststrukturalistiset teorit. (Ks. Barker ym. 2013, 2–3, 5, 10–11, 26; Hetland & Goodwin 2013, 90; Blackledge 2013, 260.)

Uudet sosiaalisten liikkeiden teorit syrjäyttivät samalla intressin yhteiskunnallisten liikkeiden tutkimuksen ytimestä ja korvasivat sen käsitteellisenä apuvälineenä keskittymällä pääasiassa erilaisten identiteettien ja subjektiviteettien tarkasteluun¹⁹. Erilaisia sosiaalisia liikkeitä alettiin samalla myös tutkia ikään kuin niillä ei olisi mitään yhdistäviä tekijöitä. (Krinsky 2013, 105–109; Barker ym. 2013, 11; Barker 2013, 50). Esimerkiksi Tarrow'n ja Tillyn teoksessa *Contentious Politics* (2007) yhteiskunnalliset kiistat nähdään intressikamppailuna, johon voi osallistua yksilöitä, ryhmiä ja instituutioita, jotka osallistuvat kollektiiviseen ja poliittiseen toimintaan. Tällä kamppailulla ei kuitenkaan teoksessa ollut enää juurikaan kytkentää taloudelliseen järjestelmään (tai luokkaan), vaan sen keskeisen elementin muodostavat varsin yleistasoisesti määritellyt poliittiset identiteetit ja kollektiivisiin liikkeisiin liittyvät mekanismit ja prosessit. (Tarrow & Tilly 2007, 4–11; ks. myös Hetland & Goodwin 2013, 89–90.) Oman tutkimukseni kannalta Tarrow'n ja Tillyn yhteiskunnallisten liikkeiden yleistasoisempi tutkimus ikään kuin loppuu siinä kohtaa missä Offen ja Wiesenthalin kollektiivisen toiminnan yksityiskohtaisempi analyysi alkaa.

Sosiologisessa tutkimuksessa sivurooliin jääneiden intressiteorioiden ja niiden kombinaatioiden avulla on kuitenkin mahdollista tutkia varsin monipuolisesti yhteiskunnallisia liikkeitä (kuten työttömien yhdistyksiä) ja tämän voi tehdä tavalla, joka samalla hyödyntää eri intressikonseptioiden parhaita puolia. Olen taulukossa 2. koonnut lyhyesti yhteen aikaisemmin esittelemiäni intressiteorioiden keskeisiä kehittäjiä ja samalla myös heidän kontribuutionsa intressiteoreettisoinnin yleiselle kehitykselle.

¹⁹ Gabriel Hetlandin ja Jeff Goodwinin (2013, 86–91) mukaan sosiaalisista liikkeistä kirjoittavat artikkelit, lehdet ja oppikirjat (kuten esimerkiksi *Mobilization* ja *Social Movement Studies*) eivät enää 1990-luvulle tultaessa juurikaan maininneet kapitalismia kirjoituksissaan. Samalla myös talouteen suoraan palautuvien tekijöiden tarkastelu oli selvästi vähentynyt.

Taulukko 2. Intressin laaja-alainen käsite, historia ja sen merkitys tutkimukselle

INTRESSI	TEOREETIKOT	SISÄLTÖ	MERKITYS TUTKIMUKSELLENI
Intressi protokonseptiona	La Rochefoucauld	Intressit yksilöiden käyttäytymisen selittäjinä	"Intressiteoriat tutkimuksen näkökulmana"
	Hume & Smith	Ryhmäintressit ja yleinen intressi	
	John Stuart Mill	Yksilöintressi taloustieteen peruspilarina, "homo economicus"	Yhdistykset intressien ilmentyminä
	De Tocqueville	Intressit demokratian vakauden edellytyksenä	
	Bentley, Simmel	Pluralismiparadigma	
	Marx	Luokkaintressi & konflikti	Talouden palautus tarkastelun keskiöön
	Weber- Michels	Organisoituneiden intressien kritiikki	Organisaatioiden byrokratisoituminen, oligarkiset tendenssit
	Bourdieu	Intressien kenttämuotoisuus	Tutkimuksen empiirinen apuväline intressien paikantamisessa
Intressin laaja-alainen käsite	Offe & Wiesenthal	Intressiryhmä-paradigma	Normatiivisen ja empiirisesti todennettavan tasa-arvon välinen suhde

Tulkintani intresseistä perustuu ennen kaikkea omiin tutkimustarpeisiin ja sen ei ole tarkoitus olla kattava yleisesitys käsitteen historiasta. Tarkoitukseni ei siten ole ollut tutkia intressin käsitehistoriaa, vaan hahmottaa *intressin laaja-alaista käsitettä* teoreettisena apuvälineenä tutkimuskohteeni eli työttömien yhdistysten tutkimisessa.

3.4 Intressit ja työttömien liike

Työttömien valtakunnallisen liikkeen ja yksittäisten yhdistysten toiminnan hahmottamiseen liittyy monia eri analyysitasoja. Ensinnäkin työttömien yhdistysten kollektiivisen toiminnan alkusysäys lähtee paikallisesta työttömyyden kokemuksesta, mikä on luonteeltaan yksilö- ja ryhmäintressitasolle paikallistuva ilmiö, kuten edellisessä luvussa on kuvattu. Tämä intressin alkumuoto saa organisointiprosessin myötä lopulta muotonsa yhdistyksissä. Yhdistykset taas ovat osa kansalaisyhteiskuntaa ja tätä kautta sidoksissa laajempiin valtajärjestelmän muutoksiin, sen tarpeisiin ja siinä vallitseviin ideologioihin. Työttömien intressit palautuvat triviaalissa muodossaan paikallistasoiseen oikeuteen tehdä työtä ja tähän kuuluvaan taloudelliseen toimeentuloon, joka puolestaan automaattisesti jo linkittää kysymykset laajempaan taloudelliseen kontekstiin. Tässä yhteydessä tulee jo näkyväksi samalla myös yhteiskunnallisen vakauden kysymys osana laajempaa työn ja pääoman välistä historiallista suhdetta. Organisointi- ja inkorporointiprosessiin liittyy tämän lisäksi vielä yleisempiä, kaikkia intressiryhmiä koskevia byrokratisoitumis- ja oligarkisoitumistendenssejä, jotka eivät ole ominaisia vain työttömien yhdistyksille. Työttömien yhdistyksillä on lopulta myös työväenluokkaisen intressinmuodostuksen systeemiin piirteisiin palautuva erityinen kollektiivisen toiminnan logiikkansa, joka eroaa tältä osin muista yhteiskunnallisista ryhmistä.

Intressin laaja-alaisen käsitteen pohjalta työttömien yhdistykset ovat

1. yksilö- ja ryhmäintressien yhteenliittymiä;
2. osa demokraattiseen järjestelmään inkorporoitua kansalaisyhteiskuntaa;
3. osa laajempaa kapitalistiseen järjestelmään kuuluvaa taloudellisten intressien konfliktia ja yhteiskunnallisen vakauden kysymystä;
4. muiden organisaatioiden tapaan byrokratisoitumis- ja oligarkisoitumistendenssien alaisia;
5. erityisen kollektiivisen toiminnan logiikan omaavia.

Tapa, jolla laajemmat yhteiskunnalliset ilmiöt voidaan saattaa tutkimuksen piiriin ja tulkintakontekstiksi tässä yhteydessä, on tarkastella intressejä erilaisten yhteiskunnallisten kenttien ominaisuuksina. Intressin käsitteen operationaalistaminen ja yhteiskunnallinen paikantaminen tapahtuvat tällöin kenttäteoretisoinnin avulla (seuraava luku 4). Yhteiskunnallisia liikkeitä on jo usein tarkasteltu kenttä-spesifien termien avulla, eräänlaisina parlamentaarisen järjestelmän ul-

kopuolisina, tiettyjä institutionaalisia ja organisaationaalisia piirteitä omaavina poliittisen aktiivisuuden muotoina. Yhteiskunnallisia liikkeitä ei kuitenkaan välttämättä ole mahdollista tunnistaa noudattamalla tarkasti rajattuja institutionaalisia muotoja, vaan ne voivat kenttämutoisuusensa takia operoida monilla eri tasoilla kuten edellä on kuvattu.

Liikkeillä on tässä suhteessa oma rationaalisuutensa, jonka avulla ne suunnistavat yhteiskunnallisessa todellisuudessa. Niillä on myös omat tarpeensa ja intressinsä, joilla on materiaallinen perustansa konkreettisissa, paikallisissa tilanteissa. Vähitellen niille muodostuu myös oma abstraktimpi rationaalisuutensa, jonka avulla ne ovat muiden toimijoiden ja intressien tunnistettavissa, ja jonka avulla ne solmivat liittolaisuuksia. (Ks. mm. Gunvald & Cox 2013, 65–66; ks. Tilly 2004.) Näin muodostuneessa sosiaalisessa tilassa eri toimijoiden väliset suhteet ovat järjestyneet usein myös hierarkkisesti, jolloin hegemonisessa asemassa olevat toimijat pyrkivät varmistamaan etuoikeutetun asemansa jatkuvuuden. Tämä varmistaminen tapahtuu yleensä vahvojen yhteiskunnallisten toimijoiden kanssa solmittujen liittolaisuussuhteiden ja tätä kautta saatujen taloudellisten, poliittisten ja kulttuuristen resurssien avulla. Tämä tila ei kuitenkaan ole stabiili, vaan se pitää jatkuvasti uusintaa. (Gunvald & Cox 2013, 66–67; ks. myös Fligstein & McAdam 2012.)

Työttömien yhdistyksiä ja yhteiskunnallista liikettä on tässä yhteydessä mahdollista tarkastella osana edellä kuvattua totaliteettia eli kenttää, johon kuuluvat olennaisena osana myös laajempi taloudellinen ja ideologinen konteksti. Yhteiskunnalliset liikkeet ovat siten osa erilaisten kenttien järjestelmää, niissä käytäviä kamppailuja ja hierarkkisia muotoja, jotka samalla vakauttavat ja legitimoivat kentillä vallitsevaa järjestystä (ks. Fligstein & McAdam 2012). Erilaiset marginaaliset ryhmät (kuten työttömät) kokevat kuitenkin tilanteensa konkreettisissa, arkipäiväisissä yhteyksissä, eivätkä niinkään jonkinlaisen tiedostetun abstraktin prosessin tuloksena (ks. mm. Piven & Cloward 1979, 20–21). Tästä työttömyyden arkipäiväisestä kontekstista huolimatta yksittäiset kamppailut eivät kuitenkaan ole pelkästään ”yksittäistapauksia”, vaan mahdollisesti myös vihjaus laajemmista yhteiskunnallisista rakenteista, suhteista ja niiden hierarkioista, joilla on yhtymäkohtansa aina globaalille tasolle asti (ks. Wainwright 1994, 7; Nilsen & Cox 2013, 73).

Tällaisen monitasoista kokonaisuutta on mahdollista tutkia empiirisesti käsittämällä intressit erilaisten historiallisesti muuttuvien kenttien ominaisuuksina. Samanaikaisesti myös työttömien yhdistysten alkuperäiset intressit ovat muuttuneet niiden toimintansa aikana tekemien strategisten valintojen seurauksena. Työttömien intressit toteutuvat yleensäkin vain siinä määrin, missä ne on uudelleenmääritelty osana tärkeiden liittolaisten ja muiden yhteiskunnallisten toimijoiden intressejä. Tällöin työttömien organisoitumisprosessi samanaikaisesti sekä ilmaisee että muokkaa uudelleen työttömien intressejä. (Ks. Offe & Wiesenhal 1980, 78–79; ks. myös Lipsky 1970, 2.) Tätä kehityskulkua on mahdollista tutkia empiirisesti käsittämällä työttömyys osaksi historiallisesti muuttuvien kenttien dynamiikkaa.

4 SOSIOLOGISET KENTTÄTEORIAT

Edellisessä intressejä sosiologisena käsitteenä käsittelevässä luvussa päädyin tarkastelemaan työttömien kollektiivista liikettä intressin laaja-alaisen konseptin kautta. Tämä tarkoitti ensinnäkin intressien tarkastelemista sekä yksilö-, ryhmä- että luokkaintressien tasolla, että myös erilaisten organisoituneiden intressien kollektiivisen toiminnan muotojen tarkastelemista. Tämä tarkoitti samalla pluralistiseen intressiparadigmaan usein liittyvien tulkintojen yksiulotteisuuden välttämistä. Tapa, jolla laajemmat ja usein vaikeasti rajattavat yhteiskunnalliset ilmiöt voidaan saattaa tutkimuksen piiriin ja tulkintakontekstiksi yksittäisille ilmiöille, on tarkastella niitä erilaisten yhteiskunnallisten kenttien ominaisuuksina. Tällöin myös intressin käsitteen operationalisoiminen ja historiallinen paikantaminen on mahdollista tehdä kenttäteoretisointia apuna käyttäen. Kenttäteorioiden avulla on siten mahdollista tutkia sitä, miten työttömien yhteiskunnalliseen toimintaan alun perin liittyneet intressit ovat syntyneet, mahdollisesti muuttuneet ja erityisesti minkälaisen historiallisen ja empiirisesti todennettavissa olevien prosessien yhteydessä.

Kenttä sosiologisena käsitteenä, muodostaa suhteellisen kirjavan joukon erilaisia lähestymistapoja, jotka vaihtelevat käsitteen arkimerkityksestä käsitteen tarkempaan sosiologisiin määritelmiin. Yhteiskuntatieteiden yhteydessä voidaan silti puhua jonkinlaisesta kenttäteorioiden traditiosta. (Martin 2003, 3; ks. myös Mey 1972; Fligstein & McAdam 2012, 3–4.) Sosiaalisiin ilmiöihin kuuluva kenttärakenne syntyy yksinkertaisimmillaan silloin, kun erilaiset yhteiskunnalliset yksiköt toimivat vuorovaikutuksessa siten, että ne vaikuttavat toisiinsa tavalla, joka ei ole palautettavissa suoraan havaittaviin, selvärajaisiin ja institutionalisoituneisiin muotoihin (Martin 2003, 26; ks. myös Fligstein 2001b). Kenttä muodostaakin tässä suhteessa eräänlaisen sisäänsä sulkevan, näkymättömän ja voimakkuudeltaan vaihtelevan gravitaatiokentän, jota ei ole mahdollista havaita muuten kuin sen aiheuttamien vaikutusten kautta. Kenttä itsessään ei siis ole suoraan havaittavissa, vaan sen olemassaolo voidaan todeta vain sen vaikutuksia tutkimalla. (Ks. Martin 2003, 5–7.)

Kenttäteoreetikot jakavat Martinin (2003, 28–32) mukaan joitain yleisiä käsitteitä siitä, mitä kenttä on, miten kentän analyysi mahdollisesti tehdään,

kuinka kenttien kausaalisuutta tulkitaan ja mikä tärkeintä, miten me ymmärrämme yksilötoimijoiden roolin ja itseymmärryksen merkityksen erilaisilla kentillä. Kenttäteoreetikoilla on tässä yhteydessä tapana puhua kentistä kolmen perusmäärittelyn kautta:

1. Ensimmäinen on topologinen tapa ymmärtää kentät analyttisena alueena yksinkertaistettujen dimensioiden avulla, joihin asetamme yksilöt, ryhmät tai instituutiot.
2. Toinen on käsitys kentästä erilaisten voimasuhteiden organisoitumana.
3. Kolmanneksi kenttä ymmärretään kamppailun alueeksi.

Kenttiä määrittävät perusnäkemykset on mahdollista yhdistää käsittämällä kenttä dynaamiseksi tilaksi, jossa ajetaan yhteisiä päämääriä (intressejä) ja muodostetaan yhteisiä identiteettejä. Tämän vuoksi kentät samalla väistämättä sisältävät myös konflikteja, eturistiriitoja ja muodostuvat usein hierarkkiseksi rakenteeltaan erilaisten ryhmien pyrkiessä dominoimaan kentäksi muodostunutta sosiaalista tilaa. (Ks. Fligstein & McAdan 2012.) Kentät eivät siten ole staattisia, vaan niillä käydään koko ajan eräänlaista iteratiivista "peliä", jonka avulla pyritään erilaisiin päämääriin ja tavoitteisiin. Samalla kentät ovat myös syvästi poliittisia perusluonteeltaan.

Pierre Bourdieuin kontribuutio sosiologisille kenttäteorioille on tässä suhteessa kiistaton. Bourdieu näkee kentät ennen kaikkea valtasuhteiden rakentamisena kamppailun areenoina. Sosiologia tieteenä on tällöin yksinkertaisesti sosiaalisen topografiaa eli tietyn olemassa olevan sosiaalisen tilan eli tässä tapauksessa *kentän* kartoittamista (Bourdieu 1990, 126; ks. myös Bourdieu 1998a). Bourdieu kuvaakin kokonaisten yhteiskuntien jäsentymistä erilaisten toimijoiden väliseksi jännitteiseksi kentäksi, joilla yksilöt ja kollektiivit toimivat.

Bourdieuin kenttänäkemys sisältyvä konfliktinäkökulma painottaa samalla toimijoiden tietoisuutta kentän luonteesta ja sen sisältämistä valtasuhteista. Kenttätoimijat ovat tässä suhteessa intentionaalisia: heillä on halu pelata kentällä vallitsevaa "peliä" eli toimia näkökulmiensa eli intressiensä ajamisen puolesta. (Ks. Bourdieu & Wacquant 1995, 145–146.) Sosiaaliset kentät eroavat tavallisista "peleistä" siinä, että kamppailua käydään samalla sekä voitosta että myös itse kentän legitimiudesta ja kentän sääntöjen määrittelyvallasta. Tällöin kentällä käytävä "peli" ei ole pelkästään mikään kohtalomainen ja yksilöitä pakottava voima, vaan samalla myös toimintaa mahdollistava rakenne ja väline. (Ks. myös Martin 2003, 31.)

Kentillä tiettyyn erilaisiin toimijoihin vaikuttavat voimat ovat tämän lisäksi tulosta sekä kyseisestä kentästä ja sen dynamiikasta, että itse toimijan erityispiirteistä ja tätä kautta niiden responsiivisuudesta kentän vaikutuksille. Tätä kautta myös erilaisten kenttätoimijoiden vastaanottavaisuus ulkopuolisille efekteille nousee samalla tarkastelun keskiöön. (Ks. Martin 2003, 7.) Homologinen historiallinen ja yhteiskunnallinen tilanne vaikuttaaakin eri lailla erilaisiin yhteiskunnal-

lisiin toimijoihin, mikä taas palautuu niiden erityispiirteisiin, niiden hallitsemiin resursseihin ja lopulta resurssien käyttöarvoon kulloisessakin tilanteessa.

Edellä esitetyn kokonaisuuden eri osa-alueiden empiirinen hahmottaminen on haastavaa mutta tarpeellista, sillä sen avulla on mahdollista ylittää myös edellisessä luvussa esitellyn pluralistisen intressiparadigman heikkoudet. Tämä liittyy erityisesti ajatukseen kollektiivisista toimijoista lähtökohtaisesti tasavertaisina toimijoina ja toisaalta näkemykseen, jossa toimijoiden organisointikykyisyys samaistetaan yksioikoisesti tosiasialliseen vaikutusvaltaan ja konfliktikykyisyyteen. Nämä piirteet ovat samalla kaikenlaisen aidosti poliittisen toiminnan alkuedellytyksiä.

Kenttäanalyysin operationaalistaminen ja käyttäminen tutkimuksessa on osoittautunut sängen haastavaksi. Suuri vaara erilaisissa kenttäteorioissa on eräänlainen tautologinen tendenssi, joka voi johtaa kentän käsitteen inflaation teoreettisena lähestymistapana. Jos kentät tunnetaan vain efektiensä kautta, syntyy houkutus synnyttää ad hoc "näkymättömiä kenttiä" selittämään ongelmia, joita emme pysty muulla tavoin tunnistamaan ja uskottavasti selittämään. Kenttäteoria, joka pyrkii vain nimeämään kentän, ei tällöin ole vielä sosiologisesti perusteltu (ks. Martin 2003, 8).

Kenttien perusulottuvuuksien tunnistaminen ja uskottava kuvaaminen on kenttäanalyysien ensimmäinen tehtävä. Tähän liittyen kenttäteorioissa pyritään yhdistämään samalla kaksi toisilleen perinteisesti vastakkaisina pidettyä rakenteeseen ja toimijuuteen liittyvää sosiaalista ilmiötä, joita käsiteltiin aiemmin. Ne ovat tunne siitä, että on jokin sosiaalinen voima, joka rajoittaa ja ohjaa yksilöitä ulkopuolelta ja tunne siitä, että toimimme tietoisesti omien motivaatioittemme ja intressiemme pohjalta. Tämä yksinkertaistettu kaksinapaisuus voidaan kuitenkin ylittää käsittämällä sosiaaliset ilmiöt holistisemmin dynaamisina kenttinä. (Ks. Martin 2003, 37–38.)

Kenttäteorioiden potentiaali on näkynyt Neil Fligsteinin ja Doug McAdamin (2012, 179) mukaan erityisesti siinä kamppailussa, jota sosiologit ylipäättään ovat käyneet toimijuuden idean kanssa. Tämä on liittynyt erityisesti yksilötoimijoiden autonomisuuden ja yhteiskunnallisten rakenteiden pakottavuuden väliseen suhteeseen, lyhyesti sanottuna rakenteelliseen determinismiin ja toimijuuden (objektivismiin ja subjektivismiin) välillä. Esimerkiksi Marxin teorioissa, joissa kokonaiset sosiaaliset luokat ovat toiminnan objektiivisia perusyksiköjä ja yksilöt, jotka kuuluvat näihin luokkiin ja jakaessaan sen luokkaintressin, on pahimmillaan redusoitu vain tämän rakenteen passiivisiksi kantajiksi. Tähän ongelmalliseen dikotomiaan on esitetty joitain toimivia ratkaisuja, joista Pierre Bourdieun kenttäteoretisointi on tunnetuimpia.

4.1 Pierre Bourdieu ja kentät

Erilaisten kenttätoimijoiden objektiivinen sosiaalinen asema välittyy subjektiivisen havainnon kautta, jolloin objektiivisella rakenteella täytyy olla myös jonkinlainen subjektiivinen korrelaatti yksilötasolla (Martin 2003, 21). Pierre Bourdieun

(ks. mm. 1969, 182) kenttäteorian mukaan tämä tapahtuu erityisesti yksilöiden elämänhistorian aikana syntyneen habituksen kautta. Tämä tarkoittaa kulttuurin alitajuista omaksumista erilaisten dispositioiden kokonaisuuden ja niiden havaintoja organisoivan funktion avulla. Habitus myös aktualisoituu ihmisen toimiessa erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa ja tiloissa eli kentillä. Bourdieu korostaakin habituksen tilannesidonnaisuutta ja samalla sen historiallista luonnetta. Toisin kuin ihmisen luonne, habitus muuttuu koko ajan juuri sen takia, että se on sosiaalisen ehdollistamisen eli historiansa tuote, eli aina myös jossain määrin toimijan omien käytäntöjen kautta muodostunut (Bourdieu 1988, 48; Bourdieu & Wacquant 1995; 163–165).

Tilannetta, jossa kentän objektiiviset rakenteet ja toimijoiden sisäiset rakenteet (habitus) ovat yhdenmukaiset ja jossa sosiaalinen maailma näyttäytyy vastaansanomattomasti ainoana mahdollisena järjestyksenä, Bourdieu kuvaa käsitteellä *doksa*. Doksa on tällöin tilanne, jossa jokapäiväinen kokemusmaailma ja sen eri osa-alueet on automaattisesti omaksuttu sosialisointituloksena (Bourdieu & Wacquant 1995, 98). Doksa on Bourdieun mukaan samalla myös vallassa oleva näkemys asioiden todellisesta luonteesta, jota ei kyseenalaisteta. Se on maailma, joka otetaan itsestäänselvytenä. Doksa hallitsee ihmisten käsityksiä, jolloin muita mahdollisia vaihtoehtoja totuudelle ei nähdä. (Bourdieu 1977, 164–166.) Doksa on myös kamppailujen areena ja sen muoto muuttuu kenttämuotoisuudelle tyypillisesti aina uudelleen. Doksa on lopulta aina valtaapitävien intressien mukainen ja sen takuumiehenä ja legitimoijana toimii yleensä valtio. (Bourdieu 1998b, 111–112.)

Doksan asema erilaisilla yhteiskunnallisilla kentillä voi kuitenkin horjua, jos esimerkiksi sitä tukeva uskomusjärjestelmä joutuu jostain syystä kriisiin. Hallittavat yhteiskunnalliset ryhmät luokat voivat silloin haastaa doksaan liittyvän itsestäänselvyden, jolloin valtaapitävät ryhmät yrittävät säilyttää sen mahdollisuksiensa mukaan. Uudenlaiseen uskomusjärjestelmään voidaan siirtyä tilanteessa, jossa doksa kyseenalaistetaan ja sen sisältämä ”itsestäänselvyys” muuttuu samalla epäuskottavaksi. (Bourdieu 1977, 159–171.)

Bourdieun kenttäteoriassa on siten oma antinsa erityisesti kenttien tutkimiseen tarvittavien peruselementtien määrittelyn kannalta. Bourdieun idea yhteiskunnasta erilaisina kenttinä pakottaa tutkijan kartoittamaan empiirisesti kunkin tutkimuskohteen kenttämuotoisen rakenteen eli käytännössä paikantamaan toimijat, toimijoiden asemat ja toimijoiden väliset relationaaliset suhteet (Bourdieu 1990, 126; Bourdieu 1998b, 44). Tehtävänä on samalla hahmottaa myös valtasuhteisiin perustuva kamppailujen kenttä eli kartoittaa eri toimijoiden toiminnassa rakentuvat antagonismit, liittolaisuudet ja niiden strategiat. Bourdieu pitää tässä suhteessa koko käsitettä yhteiskunta tyhjänä ja keinotekoisena, sillä moderni ja eriytynyt yhteiskunta ei ole mikään yhtenäinen entiteetti, vaan rakentuu limittäisistä ja sisäkkäisistä suhteellisen autonomisista kentistä. Kullakin kentällä on tässä kokonaisjärjestelmässä omat pelisääntönsä ja pelaajansa ja lopulta myös oma pelin logiikkansa. (Bourdieu & Wacquant 1995, 37–38.)

Puhuttaessa sosiaalisesta tilasta kenttänä ”kyse on samalla kertaa sekä voimien kentästä, jonka välttämättömyydet pakottavat siellä olevia, että taistelun-

tästä, jolla toimijat kenttää täten muuttaen tai sen ennallaan säilyttäen iskevät yhteen asemaansa vastaavin keinoin ja päämäärin” (Bourdieu 1998b, 44). Kenttä koostuu eri asemien välisistä objektiivisten suhteiden verkostoista, jolloin kenttä on erilaisten asemien muodostama tila, jossa asemat ja niiden väliset suhteet määrittyvät toimijoiden hallitsemien resurssien ja toimintaa mahdollistavien pääomien perusteella. Itse kenttiä muovaavat vastavuoroisesti myös sen toimijoiden aktiivinen toiminta, joka tarkoittaa kilpailua ja kamppailua kentän sisällä ja samalla kamppailua myös itse kentän rajoista ja legitimiudesta. (Bourdieu & Wacquant 1995, 38, 125; Bourdieu 1991, 14.) Kenttä on tällöin olemassa edellä kuvattujen kamppailujen tuottamana ja uusintamana dynaamisena tilana.

Bourdieu nimeää kolme kentillä toimivien pääomien perusmuotoa, joita voi pitää hieman yksinkertaistetusti eri toimijoilla hallussaan olevina resursseina. Näitä pääomia ovat taloudellinen, kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma. Lisäksi Bourdieu käyttää käsitettä symbolinen pääoma, joka pääoma eroaa muista pääoman lajeista siten, että se legitimoit kulloisessakin tilanteessa kentällä olevien muiden pääomien painoarvot. Se, kuinka paljon toimijalla on erilaisia pääomia, määrittää lopulta toimijan kenttäaseman. Oleellista on se, että hallussa olevien pääomien suhteellinen painoarvo kentällä vaihtelee historian myötä. (Bourdieu 1985, 197.) Toisin sanoen pääomia ei voi ymmärtää pelkäksi toimijoiden hallussa oleviksi staattisiksi resursseiksi, joiden arvo säilyy samana yhteiskunnallisista muutoksista huolimatta.

Bourdieun kuvaamat yhteiskunnalliset kentät ovat suhteellisen autonomisia ja niillä käydään jokseenkin itsenäisiä kamppailuja. Kun yksittäisten kenttien latentit kriisit aktualisoituvat ja kumuloituvat, koko yhteiskuntaa muuttava kriisi voi Bourdieun mukaan olla mahdollinen. Kriisin vaikutukset heijastuvat taas autonomisille kentille, joissa muutokset tapahtuvat niiden luonteen mukaisesti omarytmisesti. (Bourdieu 1988, 173–175.) Itsenäistä valtaa on Bourdieun mukaan kaikkialla ja kullakin yksittäisellä kentällä, mutta toisaalta on olemassa myös niistä erillinen ja erityinen vallan kenttä. Vallan kenttä on käsitteenä jossain määrin epämääräinen, koska toisaalta Bourdieu sanoo, että vallan kenttä ei ole mikään varsinainen kenttä, vaan pääoman eri lajien välisten voimasuhteiden omalaken tilansa. Kyse on siis eräänlaisesta ylärakenteesta, jossa yksittäisiä kenttiä hallitsevat toimijat kamppailevat pääomien vaihtokurssien arvon määrittelystä ja myös lopulta vallasta suhteessa erilaisiin yhteiskunnallisiin instituutioihin, jotka voivat omalta osaltaan määrittää näitä vaihtokursseja. (Bourdieu 1998a, 46.)

Moderneissa yhteiskunnissa on tavallisimmin kyse taloudellisen pääoman ja kulttuurisen pääoman haltijoiden välisestä kamppailusta. Bourdieu rajaakin vallan kentän käsitteen tiiviisti valtioon ja sen harjoittamaan käytännön politiikkaan. Vallan kentällä pääoman eri pääomalajien taistelevat siten myös valtiollisesta pääomasta, joka antaa valtaa suhteessa eri pääomalajeihin ja samalla vaikuttaa niiden painoarvojen vaihteluihin. Valtion rooli on tässä korostunut suhteessa muihin toimijoihin, sillä se pitää hallussaan tietyllä maantieteellisellä alueella olevaa tärkeintä resurssia eli oikeutta käyttää fyysistä ja symbolista väkivaltaa. (Bourdieu 1988, 27; 1990, 137; 1998b, 90–92.) Valtio onkin perustavan pää-

oman haltija ja lähde, sillä se jakaa valtaa toisille pääomalajeille ja niiden haltijoille.

Pierre Bourdieu oli ennen kaikkea ensimmäisiä, joka teki empiirisiä kenttä-analyyssejä siitä, miten eri yksilöt käyttäytyvät erilaisissa sosiaalisissa tiloissa, jotka eivät palautuneet suoraviivaisesti yhteiskunnan institutionalisoituneihin muotoihin. Bourdieu käsittelee kuitenkin pääosin yksilöitä, jotka sijoittuvat kyseisille kentille eri positioihin, joten hänellä ei ole juurikaan yksityiskohtaisia kuvauksia kollektiivisista toimijoista. Hänen toimijoillaan on tietty positio kentällä, he tulevat kentälle oman erilaisia pääomia ja heillä on habitus, joka antaa heille tarvittavan kognitiivisen viitekehäyksen, jonka avulla he tulkitsevat muiden toimintaa kentällä. He ovat myös lähinnä kiinnostuneita ajamaan omia intressejään ja parantamaan omia henkilökohtaisia asemiaan kentillä.

Bourdieu pohtii myös varsin vähän eri kenttien välisiä suhteita, niiden kokonaisuutta ja sitä, minkälaisien mekanismien välityksellä yksittäisellä kentällä tapahtuvat muutokset mahdollisesti välittyvät toisille kentille eli toisin sanoen sitä, miten laajemman tason yhteiskunnallinen muutos lopulta tapahtuu (jos edellä kuvattua vallan kenttää ja sen erityisluonnetta ei oteta huomioon). Keskeisin kenttien välisiä suhteita jossain määrin kuvaavia tutkimuksia Bourdieulla (1998c) oli Ranskan korkeakoulujärjestelmää ja korporatiivisen eliitin suhdetta kuvaava *The State Nobility*. Tätä puuttuvaa tasoa on mahdollista täydentää strategisen toiminnan kenttien teorian avulla, joka perustuu suurelta osin Bourdieun muotoiluun yhteiskunnallisista kentistä.

4.2 Strategisen toiminnan kentät

Neil Fligstein ja Doug McAdam (2011, 2012) ovat strategisten toiminnan kenttien teoriassa luoneet yhden viimeisimmistä kokonaisvaltaisista kenttäteorioista sosiologisessa tutkimuksessa. Strategisen toiminnan kenttien teoria tarkoittaa konstruoitua sosiaalista tilaa, jossa erilaiset toimijat (yksilöt tai kollektiivit) toimivat vastavuoroisesti toiset huomioiden, jaettujen ymmärryksien pohjalta liittyen siihen mikä on kentän merkitys, sen säännöt ja mitkä ovat eri toimijoiden väliset (valta)suhteet ja kentän legitiimit toimintatavat (Fligstein & McAdam 2012, 9).

Keskeisimmät osa-alueet strategisen toiminnan kenttien teoriassa ovat tiivistettyinä (Fligstein & McAdam 2012, 3-4, 8-9, 162, 166-167):

1. Kenttien synty ja niitä järjestävät ydinuskomukset.
2. Kentillä olevat erilaiset toimijat: valtaapitävät, haastajat ja sisäiset hallintayksiköt.
3. Sosiaalinen kyky kenttien mikrotasona.
4. Kenttien järjestäminen joko yhteistyön tai hierarkkisuuden perustalle.
5. Kenttien suhde laajempaan kenttien kokonaisuuteen.
6. Kenttien vakaisuus, kriisit ja muutokset.
7. Valtion rooli kenttien järjestyksen takaajana.

Strategisen toiminnan kentät ovat yksinkertaisesti mesotason sosiaalisia järjestyksiä, joissa erilaiset toimijat (kollektiivit tai yksilöt) ottavat toisensa huomioon rutiininomaisesti kenttää, sen tarkoitusta ja järjestystä koskevien ymmärrysten pohjalta. Kentillä jaettujen ymmärrysten piiriin kuuluvat myös käsitykset muista toimijoista (keillä on valtaa ja miksi) ja lopulta siitä, minkälainen toiminta kentällä on legitimiä. (Fligstein & McAdam 2012, 9.)

Teoria tukeutuu laaja-alaisesti sosiaalisten liikkeiden tutkimukseen, organisaatioteorioihin, taloussosiologiaan ja politiikan tutkimuksen institutionalistisiin teorioihin. Kaikki nämä ovat omalta osaltaan olleet kiinnostuneita siitä, kuinka erilaiset toimijat toimivat yhteistyössä toistensa kanssa, silloinkin kun on kysymys konfliktitilanteesta ja kilpailusta ja kuinka tämä yhteistyö luo samalla laajempia toiminnan areenoita. Neil Fligsteinin ja Doug McAdamin mukaan (2012, 4) yhteiskuntatieteisiin liittyvän empiirisen tutkimuksen ”spesialisaatio” on kuitenkin johtanut siihen, että on tarpeettomasti syntynyt erilaisia tutkimuksen alalajeja ja teoreettista eriytymistä. Strategisen toiminnan kenttien teorian tarkoituksena onkin löytää yhtäläisyyksiä näiltä erillisiltä alueilta, koska kaikilta näiltä alueilta on löydettävissä perustavanlaatuisia sosiaalisen todellisuuden toimintoja. Strategisen toiminnan kentät ovat tässä suhteessa sosiaalisesti rakennettuja areenoita, joilla erilaisilla resursseilla varustetut toimijat kilpailevat erilaisista kenttiin liittyvistä eduista (ks. myös Bourdieu & Wacquant 1992; Emirbayer & Johnson 2008; Martin 2003).

Kentän toimijat myös ymmärtävät mitkä taktiikat ovat mahdollisia, legitimejä ja miten ne ovat tulkittavissa kunkin kentällä sijaitsevan roolin suhteen. Toimijat näkevät tällöin muiden toimijoiden liikkeet omasta perspektiivistään. Dominoivilla toimijoilla on siten oma viitekehysensä nähdä kentällä tapahtuvat asiat, kuten on myös dominoiduilla, jotka näkevät asiat usein vastakkaisesta perspektiivistä. Reaktiot kentällä määräytyvät lopulta sen mukaan, missä sosiaalisessa asemassa kentällä ollaan ja tulkinnat eri tilanteista vaihtelevat sen mukaan minkä viitekehysen mukaisesti oma ryhmä nähdään. Tämä näkyy työväenluokkaisten kollektiivisten liikkeiden yhteydessä erityisesti opportunistisina strategioina. (Fligstein & McAdam 2012, 10–11; ks. Offe & Wiesenhal 1980.)

Aiemmat sosiaalisia areenoja ja tiloja koskevat tulkinnat ovat Fligsteinin ja McAdamin (2012, 11, 31–32) mukaan korostaneet myös liikaa niillä (kentillä) vallitsevaa konsensusta. Ne eivät ole ottaneet riittävästi huomioon toimijoiden positioita ja sellaisten sääntöjen luomista kentillä, jotka suosivat niitä, joilla on enemmän valtaa. Ne eivät myöskään ole ottaneet huomioon sitä, miten erilaisissa positioissa olevat toimijat tulkitsevat eri tavalla eri tapahtumia ja reagoivat niihin omista lähtökohdistaan. Esimerkiksi monissa institutionalismiteorioiden mukaisissa kenttänäkemyksissä on ydinajatuksena, että kentän rutiininomainen uusintaminen varmistuu sillä, että kaikki toimijat jakavat saman näkökulman omista mahdollisuuksistaan ja rajoitteistaan ja toimivat kentällä sen mukaan. Kentillä on kuitenkin meneillään koko ajan erilaisia ”juonitteluja” ja kilpailevia näkökulmia, johtuen juuri kenttien kiistanalaisesta luonteesta. Vakaatkin strategisen toimin-

nan kentät ovat siten koko ajan jossain määrin kiistanalaisessa tilassa, mikä on kaikille kentille ja niiden dynamiikalle ominaista. (Emt., 12–13.)

Strategisen toiminnan kenttien luonne

Kaikki kenttäteoriat kiinnittävät ensinnäkin huomionsa sosiaalisesti konstruoitujen areenojen ilmaantumiseen, stabilisoitumiseen / institutionalisoitumiseen ja muutokseen, jolloin niihin upotetut toimijat kilpailevat materiaalisista ja statukseen liittyvistä palkinnoista. Kaikki tutkijat ovat olleet toiseksi myös yleensä kiinnostuneita erilaisten toimijoiden mahdollisuuksista tulokselliseen kollektiiviseen toimintaan sosiaalisissa järjestyksissä. Fligstein ja McAdam (2012, 5) kutsuvat strategisen toiminnan kentiksi alueita, joilla toimijat operoivat, silloin kun alueet on hyvin määritelty. Organisoitumattomia sosiaalisia tiloja ne ovat heidän mukaansa silloin, jos niiden selkeä määrittely ei ole mahdollista.

Strategisen toiminnan kenttien rajat eivät ole myöskään muuttumattomia, vaan ne liikkuvat tilanteen määrittelyjen ja kyseessä olevien asioiden mukaan. Kentät rakentuvatkin erilaisten yhteiskunnallisten tilanteiden pohjalta erilaisten toimijoiden tullessa mukaan määrittelemään uusia kysymyksiä ja huolia keskeisiksi asiakysymyksiksi. Vakiintuneiden strategisen toiminnan kenttien toimijat jakavat yleensä käsityksen siitä, mistä kentällä on kyse. Samalla kentällä jaetaan myös järjestävä ”ydinuskomus”, joka määrittelee minkälaisesta sosiaalisesta ilmiöstä eri toimijoiden mielestä on kyse²⁰. Ydinuskomuksiin liittyvä konsensus ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kentällä jakaantuneiden ”palkkioiden” jakautuminen koettaisiin legitimeksi, vaan ennen kaikkea sitä, että kentän eri toimijat jakavat ymmärryksen kentän yleisestä merkityksestä. (Fligstein & McAdam 2012, 10–11, 117.) Kenttien ydinuskomukset eivät kuitenkaan ole staattisia, vaan sidoksissa laajempiin yhteiskunnallisiin kehityskulkuihin eli ne ovat samalla syvästi historiallisia ilmiöitä.

Kaikki tähänastiset teoretisoinnit kentistä ovat myös keskittyneet pääosin kenttien sisäisiin toimintoihin ja käsittelevät kenttiä suhteellisen itseriitteinä ja autonomisina maailmoina. Fligsteinin ja McAdamin (2012) näkemyksen mukaan kaikki kentät ovat kuitenkin upotettu ennen kaikkea kompleksiseen, muiden kenttien muodostamaan verkkoon. Kolme binääristä jakoa auttaa erottelemaan eri kenttiä tässä suhteessa:

1. Kaukaiset tai läheiset kentät.
2. Riippuvaiset tai keskinäisriippuvaiset (*dependent and interdependent*) kentät²¹.
3. Valtiolliset ja ei-valtiolliset kentät.

Modernissa maailmassa on mahdollista, että kentät, jotka eivät ole maantieteellisesti läheisiä, ovat silti kytköksissä toisiinsa. Läheisyys sosiaalisessa ti-

²⁰ Tämä muistuttaa jossain määrin Pierre Bourdieun edellä käsitellyä ”doksan” käsitettä”. Tutkimukseni kannalta tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä yleisesti jaettua uskomusta, mistä esimerkiksi työttömyydessä yhteiskunnallisena ilmiönä on ”kyse”.

²¹ Fligstein ja McAdam (2011) ovat aiemmin määritelleet tämän riippuvuuden horisontaalisten ja vertikaalisten suhteiden avulla.

lassa on siten keskeisin ja piilotettu muuttuja tässä mielessä. Kahden strategisen toiminnan kentän voidaan sanoa olevan suhteessa toisiinsa, jos niillä on suora sosiaalinen suhde. Suora suhde tarkoittaa yksinkertaisesti sitä, että eri kenttien toimijoilla on pysyvää rutiininomaista ja yhteisymmärrykseen perustuvaa toimintaa, joka linkittää kentät yhteen. Epäsuora linkki tarkoittaa taas sitä, että kentät ovat yhteydessä toisiinsa kolmannen kentän kautta. (Fligstein & McAdam 2012, 62.)

Valtion rooli erilaisissa kenttäteoretisoinneissa on keskeinen. Jokaisen kentän vakaus/epävakaus riippuu sen yhteyksistä valtioon. (Fligstein & McAdam 2012, 71.) Valtioiden sisällä on tällöin jatkuva kamppailu siitä, mikä byrokraattinen elin kontrolloi mitään asiaa. Tämän tuloksena esimerkiksi modernit valtiot jatkuvasti vaihtelevat sitä, mitkä toimeenpanoelimet kulloinkin säätelevät esimerkiksi työvoimapolitiikkaa. Monien ryhmien hakiessa oikeuksia ja etuoikeuksia, valtiolliset strategisen toiminnan kentät luotiin siten hallitsemaan uusia syntyneitä sosiaalisen elämän piirteitä. Hallitukset alkoivat tuottaa samalla kollektiivisia hyödykkeitä, kuten tieverkostoja, poliiseja ja kouluja. Tällaisten organisaatioiden luominen synnytti työmahdollisuuksia ja rohkaisi uusia ryhmiä tekemään vaatimuksia valtiolle, jotta se alkaisi säännellä ja laajentaa ei-valtiollisten toimijoiden oikeuksia ja rooleja muilla ei-valtiollisilla kentillä. Tämä on tuottanut samalla kaikkien valtioiden historiallisesti kerrostuneen muodon. (Fligstein & McAdam 2012, 71, 72–73; ks. myös Fligstein 2002, 16.)

Edellä mainitun vuoksi valtiollisilla kentillä on siten ylivoimainen formaali potentiaali laatia sääntöjä muille kentille. Valtiot ovat myös itse tiheä kokoelma lukuisia kenttiä, joiden suhteet voivat olla joko läheisiä tai kaukaisia. Jos kentät ovat läheisiä, ne voivat olla joko horisontaalisessa tai vertikaalisessa suhteessa toisiinsa. Kirjoittajat torjuvat samalla yleisen käsityksen singulaarisesta, hegemonisesta valtiosta koska valtiot muodostuvat itse lukemattomasta määrästä kenttiä, joiden oma varsinainen dynamiikka ei juuri eroa muista kentistä²². (Fligstein & McAdam 2012, 19.)

Kaikki valtiot (ja valtiolliset kentät) ovat siten itse riippuvaisia lukemattomista valtiollisten ja ei-valtiollisten kenttien suhteista. Erityisen keskeinen on valtion suhde taloudellisiin kenttiin. Yleensä ajatellaan, että valtioiden kriisit johtuvat yleisen ja kansalaisten tuen hiipumisesta, mutta useimmiten ne johtuvat keskeisten taloudellisten toimijoiden tuen lakkaamisesta. Täten valtiot ovat moderneissa markkinatalouksissa erityisen riippuvaisia talouden kentästä ja sen valtaapitävistä toimijoista. (Fligstein & McAdam 2012, 74–75.) Modernit kansalliset valtiot lepäävät siten lukemattomien valtiollisten ja ei-valtiollisten kenttien välisen suhteiden ja tarkemmin sanoen strategisilla toimintakentillä olevien ei-valtiollisten valtaapitävien ja heidän liittolaistensa varassa (emt., 75). Uusia sosiaalisia tiloja eli kenttiä syntyy koko ajan tästä huolimatta.

Modernit valtiot formalisoivat siten uusien sosiaalisten tilojen luomista kahdella tavalla: ne mahdollistavat toiminnan laajenemisen tunnettuihin tai tuntemattomiin sosiaalisiin tiloihin tai rajoittavat tätä ekspansiota asettamalla sään-

²² Valtiot sosiaalisina järjestyksinä olivat jo Max Weberin (1978, 42) mukaan sosiaalisia järjestyksiä, jotka sisälsivät erilaisia tarkemmin määrittelemättömiä kenttiä.

töjä, joiden täytyessä tämä ekspansio voi tapahtua. Valtio tekee tämän luomalla proseduureja, joilla luodaan uusia sosiaalisia tiloja, hallitaan jo olemassa olevia ja vahvistetaan valtion sekä ei-valtiollisten strategisen toiminnan kenttien toimijoiden erilaisia vaatimuksia. Alueellisen rauhan turvaaminen, kaupunkien kasvaminen, markkinatalouden luominen ovat kaikki historiallisia esimerkkejä tästä prosessista. (Fligstein & McAdam 2012, 70.) Kaikki nämä historialliset muutokset ovat siten olleet riippuvaisia sellaisten strategisen toiminnan kenttien luomisesta, joilla on kontrolloitu populaatioita, tuotettu valtaapitäviä ja haastajia, eli lyhyesti yritetty ratkaista strategisen toiminnan kenttien sisäisen hallinnan ongelmia.

Valtaapitävät, haastajat ja hallintayksiköt

Strategisen toiminnan kenttien teoriaan kuuluu myös käsitys erilaisten kenttätoimijoiden peruspositioista. Fligstein ja McAdam (2012, 13–15, 68–69) jakavat kentän toimijat valtaapitäviin, haastajiin ja kentän sisäisiin hallintayksiköihin. Valtaapitävät (*incumbents*) ovat kentän toimijoita, joilla on eniten vaikutusvaltaa kentällä ja joiden intressit ja näkemykset heijastuvat voimakkaasti kentän hallitsevaan rakenteeseen. Kapitalismiin kuuluvissa moderneissa markkinatalouksissa nämä ovat yleensä talouselämän edustajia ja niiden instituutioita. Kentän tarkoitus on muodostunut yleensä heidän intressiensä mukaan, jolloin myös eri toimijoiden positiot ovat muodostuneet heidän vaatimustensa mukaan, kentän säännöt suosivat heitä ja kentällä jaettu ymmärrys ja ydinuskomukset legitimoiivat heidän etuoikeutettua kenttäasemaansa.

Haastajat (*challengers*) sijoittuvat kentän vähemmän etuoikeutetuille alueille ja heillä on vakiintuneilla kentillä yleensä vähän vaikutusvaltaa kentällä tapahtuviin operaatioihin. He tunnistavat kentän ja valtaapitävien aseman kentällä, mutta artikuloivat usein vaihtoehdoisen näkemyksen kentästä ja omasta asemastaan sillä. (Fligstein & McAdam 2012, 13–15.) Haastajat kuitenkin omaavat yleensä vähän toimintaa mahdollistavia resursseja ja usein vain mukautuvat kentän olosuhteisiin. Haastajat odottavat uusia tilaisuuksia ja etsivät koko ajan toimintaa mahdollistavia resursseja ja liittolaisia, jotka mahdollistaisivat tuloksellisen toiminnan ja omien intressien ajamisen kyseisellä kentällä.

Sisäiset hallintayksiköt (*internal governance units*) ovat kentän sisäisiä historiallisesti muodostuneita toimijoita, jotka valvovat asettuneen kentän sujuvaa toimintaa. Ne eivät kuitenkaan ole legitimoivasta retoriikasta huolimatta neutraaleja välittäjiä valtaapitävien ja haastajien välillä, vaan vahvistavat kentän dominanttia logiikkaa ja vartioivat valtaa pitävien etuoikeuksia ja samalla kentän *status quon* pysyvyyttä. Hallintayksiköt valvovat ensiksikin systeemin sujuvaa toimintaa, toiseksi niiden olemassaolo myös itsessään legitimoii ja naturalisoi kentän logiikkaa ja sääntöjä. Kolmanneksi kentän sisäisen funktion lisäksi hallintayksiköt toimivat yhteistyössä kentän ulkopuolisten tärkeiden strategisen toiminnan kenttien kanssa, joista keskeisin moderneissa markkinatalouksissa on talouden kenttä. (Fligstein & McAdam 2012, 13–14.) Lyhyesti sanottuna hallintayksiköt toimivat valtion kanssa kentän vakauden varmistajina ja ovat useimmiten konservatiivinen voima erilaisten kentillä tapahtuvien kriisien ja epävakauden aikoina.

Strategisen toiminnan kenttien muutokset

Kentät myös muuttuvat huolimatta niillä olevista säilyttävistä voimista. Monet aiemmin esitetyt kenttäteoretisoinnit ovat käsitelleet kenttiä suhteellisen itseriit-toisina ja autonomisina maailmoina. Strategisen toiminnan kenttien teorian mu-kaan kaikki kentät ovat kiinnittyneet kompleksiseen, muiden kenttien muodos-tamaan verkostoon. Tämän järjestelmän järkkyminen sen tärkeiden osa-alueiden (kenttien) osalta on useimmiten myös keskeisin kentillä tapahtuvien muutoksien lähde.

Kenttien epävakauden ulkopuolisia aiheuttajia on tässä suhteessa kolmen-laisia: 1) kentän ulkopuolisten ryhmien invaasio, 2) muutokset ulkopuolisilla kentillä, joista kyseinen kenttä on riippuvainen ja 3) harvinaisemmat makrotason tapahtumat, kuten esimerkiksi sodat, vallankumoukset tai vaikeat taloudelliset kriisit. Kaikki nämä voivat horjuttaa koko laajempaa yhteiskunnallista ja poliit-tista järjestelmää, johon yksittäiset kentät ovat kiinnittyneet. (Fligstein & McAdam 2012, 99.)

Kenttien valtaapitävät ovat usein niin vahvoissa asemassa, että ulkopuoliset shokit eivät niihin juurikaan vaikuta. Heillä on ensinnäkin merkittäviä resurs-sietuja verrattuna kentän haastajiin. Valtaapitävät voivat myös luottaa lojaaleihin liittolaisiinsa hallintayksiköissä, niin kentän sisäpuolella kuin läheisillä ja valtiol-lisilla kentilläkin. Valtaapitävillä on selviytymisensä varmistamiseksi siten erilai-sia materiaalisia, kulttuurisia ja poliittisia resursseja. (Fligstein & McAdam 2012, 19–20.) Joskus kentän ulkopuolelta tuleva eksogeeninen shokki on kuitenkin niin voimakas, että kenttätoimijoiden on pakko reagoida siihen säilyttääkseen ase-mansa kentän perinteisen järjestyksen repeytyessä.

Tällaisiksi kiistanalaisuuden jaksoiksi voi kuvata periodeja, jolloin hyödyn-netään uusia ja innovatiivisia toiminnan muotoja suhteessa muihin toimijoihin. Koetut uhat ja mahdollisuudet muuttavat samalla kenttätoimijoiden tietoisuutta paljastamalla aiemmin itsestäänselvyytenä pidettyjä sääntöjä, kyseenalaista-malla kyseisten sääntöjen tuomat oletetut edut, ja horjuttamalla niitä ydinusko-muksia, joihin kentät ovat perustuneet. Kiistanalaisen jakson voidaan olettaa jat-kuvan niin kauan kuin jaettu tunne kentän epävarmuudesta jatkuu, koskien sen rakennetta ja dominanttia järjestystä.

Sopimukseen päästään lopulta usein valtiollisten toimijoiden avulla. Useimmiten jo valtaa pitävien materiaaliset, kulttuuriset ja poliittiset resurssit riittävät palauttamaan järjestyksen. (Fligstein & McAdam 2012, 20–23.) Kriisiyty-nyt kenttä alkaa siten liikkua kohti joko uutta järjestystä tai korjattua asettumista, riippuen kentällä olevista säilyttävistä ja vakauteen pyrkivistä voimista ja niiden toiminnan tuloksellisuudesta.

Kentillä olevien kriisien aikana valtaapitävien voidaan olettaa rekrytoivan liittolaisiaan sisäisissä hallintayksiköissä ja keskeisillä valtiollisilla ja ei-valtiollisilla kentillä yrittääkseen palauttaa epätasapainoon joutuneen kentän vakiintu-neen tilan tai luodakseen uuden kentän, jolla valtaapitävät säilyttäisivät etuoikeutetun asemansa siinä määrin kuin se on mahdollista. Itse valtioidenkin va-kaus riippuu lopulta siitä, kuinka ne pystyvät säilyttämään järjestyksen yhdessä

eri kenttien valtaapitävien kanssa laajassa kenttien järjestelmässä. (Fligstein & McAdam 2012, 105–106.)

Kentän stabiliteetilla on yleensä kaksi eri muotoa: ensimmäinen on yksinkertaisesti pakkoon perustuvan hierarkkisen järjestyksen tuottaminen yhden dominoivan ryhmän toimesta. Toinen perustuu useamman ryhmän väliseen yhteistyöhön. Yhteistyövaihtoehtoon kuuluu erityisesti poliittisten koalitioiden rakentaminen kentän koossapysymisen turvaamiseksi. Poliittinen yhteistyö perustuu tällöin ainakin jossain määrin jaettujen intressien ja yhteisen kollektiivisen identiteetin kombinaatioon. (Fligstein & McAdam 2012, 14–15.) Poliittisten koalitioiden rakentaminen on kuitenkin usein vaikeaa ja se vaatii erityistä pelisilmää ja kentän tuntemusta.

Lopulta voidaan kuvitella myös tilanne, jossa dominantti valtaapitävien ryhmä kontrolloi strategisen toiminnan kenttää näennäisesti yhteistyössä useiden paljon pienempien liittolaisten kanssa. Kenttä on silti muodostunut käytännössä hierarkkiseksi, vaikka se perustuisikin nimellisesti yhteistyöhön. (Fligstein & McAdam 2012, 15–16.) Tästä seuraa, että kentän perusluonne joko hierarkkisenä valtasuhteena tai yhteistyöhön perustuvana on mahdollista selvittää yleensä vain empiirisesti, sillä erilaiset kenttätoimijat eivät ole abstrakteja entiteettejä, vaan konkreettisissa olosuhteissa toimivia ryhmiä ja yksilöitä. Yksilöiden roolin huomioiminen tuo samalla kenttien teoriaan tarvittavan sosiaalisen toiminnan mikrotason.

Sosiaalinen taito strategisten toimintakenttien mikroperustana

Toimijoiden ja rakenteiden välinen suhde on ollut keskeinen kysymys sosiologisessa tutkimuksessa kautta historian. Tulkinnat ovat vaihdelleet aina taloustieteissä käytetyistä rationaalisen valinnan yksilöperustaisista näkemyksistä rakenteelliseen determinismiin perustuviin tulkintoihin. Neil Fligstein ja Doug McAdam pyrkineet osaltaan ylittämään tämän diktomian ”sosiaalisen taidon” (*social skills*) käsitteellään. Sosiaalisen taidon käsite muotoilee tarvittavan toimijuuden mikroperustan sosiaalisten ilmiöiden, kuten kenttien, yhteydessä. Sosiaalisen taidon käsitteen avulla on siten mahdollista ymmärtää erilaisten sosiaalisten järjestysten syntymistä, stabiiliutta ja muutosta yksilötoimijoiden näkökulmasta. (Fligstein & McAdam 2012, 34; Fligstein 2001b, 105–106, 115.)

Sosiaalinen taito tarkoittaa sitä tapaa, jolla sosiaalisesti kyvykkäät toimijat käyttävät empatiaa ja kykyä muotoilla ja strategisesti valjastaa jaettuja merkityksiä ja identiteettejä erilaisten kentillä olevien kollektiivisten projektien palvelukseen. Kaikilla sosiaalisilla areenoilla on toimijoita, jotka pyrkivät yhteistoimintaan omista ryhmissään ja samalla harjoittamaan yhteistoimintaa myös eri ryhmien kesken. (Fligstein & McAdam 2012, 53; ks. myös Fligstein 2002.)

Sosiaalinen taito tarkoittaa lyhyesti kognitiivisia, affektiivisiä ja kielellisiä kykyjä, jotka tekevät yksilöistä kyvykkäitä strategisia toimijoita ja jotka ovat samalla erinomaisesti sopeutuneet kollektiivisen toiminnan vaatimuksiin. Tämän avulla voi tarkastella, miten ihmiset toiminnallaan sekä luovat ja säilyttävät mesotason sosiaalisia maailmoja eli kenttiä. Sosiaalinen taito voidaan siten mää-

ritellä kyvyksi suostutella muita yhteistyöhön luomalla yhteisiä merkityksiä ja kollektiivisia identiteettejä. (Fligstein & McAdam 2012, 45–47.)

Jotkut yksilöt ovat kyvykkäämpiä omaksumaan toisen ihmisen roolin ja käyttämään tätä *intersubjektivistä ymmärrystä* muodostaakseen jaettuja merkityksiä yhteistoiminnan mobilisoimiseksi. Sosiaalinen taito on siten ensisijaisesti yksilöiden ominaisuus, mutta sen vaikutus on samalla myös mitä suuremmissa määrin yksilön kentällä olevan position ehdollistamaa. Toisin sanoen pelkästään sen avulla ei voi ylittää esimerkiksi liian suuria puutteita liittyen toimijan resursseihin ja mahdollisuuksiin hankkia hyödyllisiä liittolaisia. (Fligstein & McAdam 2012, 48; Fligstein 2001b, 107, 112.) Suotuisissa olosuhteissa sosiaalisen taidon avulla on kuitenkin mahdollista varmistaa yhteistyö sekä oman ryhmän sisällä, että samalla myös muiden keskeisten kenttätoimijoiden kanssa.

Sosiaalisen taidon käsite ja sen suhde kenttäteoriaan implikoi sitä, että sekä yksilölliset toimijoiden kyvyt että heidän positionsa sosiaalisessa tilassa vaikuttavat heidän kykyynsä toimia yhteistyössä ja kollektiivisesti. Sosiaalisesti kyvykkäät toimijat tunnistavat sosiaalisen ympäristönsä ja tekevät strategisia valintoja tämän perusteella. Sosiaalisen taidon teoria eroaa rationaalisista ja käytännöllisistä argumenteista siinä, että materiaalisia ja eksistentiaalisia seikkoja ei voi yksioikoisesti erottaa toisistaan. Tällöin ihminen ymmärretään syvästi sosiaalisesti olennoksi, jonka olemuksen ytimenä on yhteistoiminnan kautta syntyvä merkityksenmuodostus. Sosiaalisen taidon kannalta toimijat eivät siten koskaan toimi pelkästään puhtaan itseintressin kannalta. Useimmat meistä ovat motivoituneita varmistamaan jäsenyyden jossakin ryhmässä (perhe, työpaikka, urheiluseura) ja samalla vastavuoroisesti tuottamaan omalta osaltamme kyseisen ryhmän järjestyksen. (Fligstein & McAdam 2012, 49–50.)

Taitavat sosiaaliset toimijat toimivat myös ”välittäjän” rooleissa. Tämä tarkoittaa ensinnäkin sitä, että sosiaalisesti taitavat toimijat esiintyvät tilanteessa näennäisen neutraaleina, ikään kuin he vain yrittäisivät sovittaa muiden intressejä. Toiseksi, strategisesti kyvykkäät toimijat vetoavat muihin, jotta he lähtisivät mukaan kollektiiviseen toimintaan. Heidän täytyy siis vakuuttaa muut, etteivät he toimi vain kapean itseintressin pohjalta eivätkä itse henkilökohtaisesti hyödy neuvotellusta tilanteesta. Koska sosiaalisesti taidokkaiden toimijoiden tarkoitus on saada ennen kaikkea aikaan yhteistoimintaa, he ovat usein vaikeasti ”luettavissa” yrittäessään yhdistää erilaisia näkemyksiä sosiaalisissa tiloissa. Samalla he kuitenkin vaikuttavat siltä kuin he olisivat puolueettomia toimijoita vailla omia intressejä. Muilla tärkeillä kumppaneilla saattaa olla aivan erilaiset intressit, joten yhteistyön ja tarvittavan yhteisen identiteetin ja intressin luominen on yleensä vielä haastavampaa kuin yksittäisen ryhmän sisällä. (Fligstein & McAdam 2012, 50–52; Fligstein 2001b, 114.) Käytännössä tämä tarkoittaa usein sitä, että sosiaalisesti kyvykkäät toimijat vakuuttaessaan oman ryhmänsä jäsenet siitä, että se mitä heidän on mahdollista saavuttaa toiminnallaan, on lopulta myös heidän intresseissään.

Sosiaalisesti taidokkaat toimijat ovat siten keskeisiä uusien kenttien syntymisen moottoreita. Tämä prosessi alkaa yleensä analyysillä käytettävissä olevista resursseista ja säännöistä, jotka toimivat paikallisen järjestäytymisen perustana. Niiden pohjalta on löydettävissä yhteistoiminnan mahdollistava yhteinen in-

tressi ja identiteetti. (Fligstein 2001b, 116.) Tässä yhteydessä sosiaalinen taito toimii ratkaisevana tekijänä. Epäonnistuminen ryhmäidentiteetin luomisessa tai yhteistyön epäonnistuminen muiden ryhmien kanssa voi kuitenkin tehdä kollektiivisen toiminnan mahdottomaksi.

Sosiaalisen taidon menestyksellisen käyttäminen tarkoittaa kokonaan uusien kollektiivisten identiteettien ja niihin kuuluvien sosiaalisten kehysten luomista. Tämä tarkoittaa sellaisten ”kompromissi-identiteettien” luomista, joiden avulla on mahdollista luoda yhteistoimintaa erilaisten ryhmien välille. Tässä prosessissa eri identiteetit ja intressit saattavat kuitenkin myös muuttua ratkaisevasti. (Fligstein 2001b, 115–116.) Tässä tulee ehkä selvimmin esille se dynamiikka, joka sisältää jatkuvan jännitteen yksittäisen ryhmän jäsenten intressien ja ulkoisten yhteistyökumppanien intressien välillä. Tämä saattaa johtaa lopulta siihen, että dominoitujen ryhmien sosiaalisesti kyvykkäät toimijat vain ”ottavat vastaan mitä systeemi antaa” (Ks. Fligstein 2001b, 107, 113.) Tämä saattaa myös rapauttaa ryhmän legitimitettä sen jäsenten silmissä.

Yhteiskunnallisten kriisien aikana ja poliittisten mahdollisuusrakenteiden auetessa, sosiaalisesti taidokkaiden toimijoiden synnyttämät sosiaaliset liikkeet voivat muodostaa uudenlaisia yhteiskunnallisia kenttiä. Tähän vaaditaan erilaisia resursseja, niiden onnistunutta mobilisoimista ja kollektiivisen identiteetin muodostamista toiminnan mahdollistamiseksi. Tässä tilanteessa on ratkaisevan tärkeää, että sosiaalisesti taidokkaat toimijat lukevat käsillä olevaa tilannetta strategisesti oikein ja toimivat sen mukaisesti. (Fligstein 2001b, 118; ks. myös Tarrow 1998.)

Onnistuessaan sosiaalisesti taidokkaat toimijat voivat mobilisoida resursseja ja kehystää innovatiivisia toimintalinjoja taatakseen yhteistoiminnan kentillä. Sen selvittäminen, milloin sosiaalinen taito on ratkaisevassa asemassa sen suhteen, miten kenttä tulee organisoiduksi, tai haastajaryhmä pystyy parantamaan asemaansa, on empiirisen analyysin avulla selvitettävissä. Sosiaalinen taito tarkoittaa lyhyesti toimijoiden kykyä muuttaa aina tilanteen mukaan maailmankuvaansa, ottamalla huomioon ”toisten” asema ja samalla ratkaista miten saada ”toiset” joko yhteistyöhön tai vastaamalla heidän toimintaansa. (Fligstein & McAdam 2012, 55.) Tämä dynamiikka on jatkuvasti läsnä myös kenttien kaikissa kehitysvaiheissa.

Sosiaalisen taidon operationaalistaminen empiirisessä tutkimuksessa kiinnittää huomion yhteiskunnallisilla kentillä (kuten työttömien yhdistysten kentällä) olevien yksilötoimijoiden toimintaan ja strategiaan valintoihin. Tarkastelun kohteena tulisi tällöin olla sosiaalisen taidon vaikutukset niin yksittäisten kollektiivisten ryhmien sisällä kuin laajemman kenttäympäristönkin yhteydessä. (Ks. Fligstein 2001b, 122–123.) Tältä pohjalta sosiaalisesti taidokkaat toimijat joko onnistuvat tai epäonnistuvat tuottamaan kollektiivista toimintaa. Saman prosessin myötä myös erilaiset yksilö- ja ryhmäintressit usein muuttuvat.

Strategisen toiminnan kenttien teorian anti tutkimukselle

Strategisten toiminnan kenttien teoriassa korostuu erityisesti näkemys erilaisten yhteiskunnallisten kenttien välisten suhteiden roolista yhteiskunnallisen turbulenssin aiheuttajina. Kuten edellä on todettu, teoria on saanut vaikutteita edellä

esittelystä Bourdieun relationaalisesta kenttäsosiologiasta ja sen peruselementteistä, mutta myös Giddensin (1979; 1984) refleksiivisyyteen perustuvassa toimijakeskeisemmästä strukturaatioteoriasta, sosiaalisten liikkeiden tutkimuksesta, organisaatioteorioista, taloussosiologiasta ja politiikan tutkimuksen historiallisista institutionalistisista teorioista²³. Kaikki edellä mainitut lähestymistavat ovat olleet omalta osaltaan kiinnostuneita siitä, kuinka erilaiset toimijat toimivat yhteistyössä toistensa kanssa, silloinkin kun on kysymys konfliktitilanteesta ja kilpailusta.

Fligsteinin ja McAdamin (2012, 4, 5; ks. myös Martin 2003 edellä) tarkoituksena on luoda yleisteoria kentistä löytämällä yhtäläisyyksiä näiltä erillisiltä tutkimusalueilta, sillä eri tutkimussuuntauksilla on lopulta kuitenkin paljon yhteistä. Sosiaalisista ilmiöistä kiinnostuneet tutkijat kiinnittävät usein huomionsa sosiaalisesti konstruoitujen areenojen ilmaantumiseen, stabilisoitumiseen/institutionalisoitumiseen ja muutokseen. Toiseksi tutkijat ovat olleet myös kiinnostuneita toimijoiden mahdollisuuksista tulokselliseen kollektiiviseen ja strategiseen toimintaan erilaisissa sosiaalisissa järjestyksissä.

Fligsteinin ja McAdamin (2012) mukaan monissa aikaisemmin esiteltyissä objektivistisiin ja strukturalistisiin näkemyksiin perustuvissa teorioissa sosiaaliset voimat pakottavat toimintaa samalla kun ihmiset ovat enemmän tai vähemmän näiden voimien passiivisia kohteita. Ongelmaksi muodostuu tällöin se, että kaikki on sosiaalisten rakenteiden tuotetta ja huolimatta siitä mitä kukin ajattelee, tämä rakenne on lopulta aina voimakkaampi kuin siinä toimivat yksilöt. Instituutiot elävät omaa elämäänsä samalla kun ihmiset redusoidaan "lataamaan käsikirjoituksia" jotka kertovat heille kulloinkin mitä heidän tulisi tehdä. Laajat rakenteelliset teoriat (kuten esimerkiksi patriarkaatti, luokkarakenne) aliarvioivat usein yksittäisten toimijoiden roolia jokapäiväisen elämän tuottamisessa. Tuloksena tästä sekä rakenteiden että toiminnan käsitteet ovat jääneet usein kauaksi toisistaan ja empiirisesti määrittelemättömiksi. (Fligstein & McAdam 2012, 6.) Tähän ratkaisuksi Fligstein ja McAdam tarjoavat ratkaisuksi sosiaalisen kyvyn mikroperustaista konseptiä.

Fligsteinin ja McAdamin näkemys on kuitenkin poleeminen ja yksinkertaistava perustuen jyrkän dikotomiseen näkemykseen aiempien objektivistisempien ja subjektivistisempien tulkintojen välillä. Se ei ota juurikaan huomioon aiempia ja jokseenkin onnistuneita yrityksiä ratkaista toimijuuden ongelmaa sosiologiassa ja liiketutkimuksessa. Esimerkiksi toimijuuden ja rakenteiden välistä suhdetta yhteiskunnallisten liikkeiden tutkimuksessa on ollut mahdollista tarkastella jo aiemmin esimerkiksi yhteiskunnassa esiintyvien protestijaksojen ja mahdollisuusrakenteiden käsitteiden kautta²⁴ (ks. mm. Tarrow & Tilly 2007).

²³ Institutionalistiset näkemykset keskittyvät Fligsteinin ja McAdamin (2012, 11) mukaan yleensä liiaksi erilaisten toimijoiden väliseen konfliktittomaan vuorovaikutukseen, kuten yhteiskunnallisten ilmiöiden uusintamiseksi tarvittavaan konsensukseen.

²⁴ Mahdollisuusrakenne on jossain määrin yhdenmukainen käsite strategisten toimintakenttien kiistanalaisuuden jaksojen kanssa, jolloin syntyy uudenlaista yhteistoimintaa eri kenttätoimijoiden välillä ja jolloin hyödynnetään uusia ja innovatiivisia toiminnan muotoja suhteessa muihin toimijoihin. (Fligstein & McAdam 2012, 22.)

Edellä mainittuihin lähestymistapoihin sisältyvät ensiksikin subjekti- / toimijakeskeinen käsitys yhteiskunnan kehityksestä ja dynamiikasta. Muutoksia ja toimintaa tarkastellaan tässä yhteydessä pääosin taloudellisten, sosiaalisten ja kulttuuristen resurssien ehdollistamana toimintana. Olennaista protestijaksojen ja poliittisten mahdollisuusrakenteiden ideassa on kuitenkin sisäänrakennettu käsitys rakenteista kaksinaisuuden merkityksessä: yhtäältä ne ovat toiminnalle esteitä luovia tai resursseina edellytyksiä avaavia, toisaalta niiden olemassaolo ja jatkuvuus edellyttävät aktiivista refleksiivistä toimintaa, jolloin toiminta myös alati uusintaa niitä. (Ks. Giddensin teoria strukturaatiosta 1979, 1984; ks. myös Siisiäinen, 1990, 13–14, 51.) Rakenteet ovat tämän näkemyksen mukaan siten sekä yhteiskunnallisten liikkeiden toiminnan edellytys että tulos tästä toiminnasta.

Pierre Bourdieun kenttäteoria korostaa myös kentän hierarkkisia valtasuhteita analysoimalla erilaisia dominantteja ja alistaisia positioita. Fligstein ja McAdam (2012, 8–9; 59–60) kuvaavat samaa ilmiötä jakamalla kenttätoimijat valtaapitäviin ja haastajiin. Kenttäsuhteet muotoutuvat monien tekijöiden vaikutuksesta, joihin vaikuttavat kenttätoimijoiden käytettävissä olevat resurssit, keskinäiset hyödylliset interaktiot, vallan jakaminen, informaation kulku ja eri toimijoiden tunnustettu, legitiimi asema kentällä. Kenttä ja sen suhteet jäsentyvät hierarkkisesti, jos eri toimijoiden välillä on tarpeeksi suuria resurssieroja.

Hierarkkisesti järjestyneen kentän heikoimmilla edellytyksillä ja resursseilla toimivat toimijat ovat usein riippuvaisia kentän muista toimijoista ja asuttavat tällöin vähemmän etuoikeutetut alueet kentällä ja omaksuvat tämän takia usein vaihtoehtoisia strategioita ajaakseen intressejään²⁵. He tunnistavat kentän ja eri toimijoiden asemat, mutta artikuloivat usein vaihtoehtoisen näkemyksen kentästä ja omasta asemastaan. Haastajien asemassa olevat toimijat mukautuvat usein kentän olosuhteisiin, vaikkakin vastentahtoisesti, ottaen sen mitä systeemi antaa ja odottaen uusia tilaisuuksia ajaa intressejään ja haastaa kentän rakenne ja logiikka. (Fligstein & McAdam 2012, 13; ks. myös Offe & Wiesenhal 1980.)

Huolimatta strategisen toiminnan kenttien teorian ajoittaisesta yksioikoisesta käsityksestä aiemmasta kenttätutkimuksesta, teoria auttaa löytämään joitain uusia keskeisiä tiivistäviä analyttisiä käsitteitä, joiden avulla on mahdollista tarkastella yhteiskunnallisten kenttien muodostamaa kokonaisuutta ja yksittäisten kenttien suhdetta tähän kokonaisuuteen. Fligsteinin ja McAdamin (2012) kenttäteorian kontribuutio sosiologialle esiintyy tässä suhteessa kolmella eri tasolla: he ovat ensinnäkin onnistuneesti koonneet yhteen aiempien kenttäteoretisointien toimivimpia puolia, jonka suhteen he ovat velkaa erityisesti Bourdieun relationaaliselle kenttäkäsitykselle.

Toiseksi he ovat laajentaneet kenttäteoretisointia analysointivälineeksi, joka mahdollistaa myös laajemman kenttäympäristön analysoimisen. Strategisen toiminnan kenttien teoria kiinnittää ennen kaikkea huomiota sosiaalisten tilojen (kenttien) ilmaantumiseen, muutoksiin ja kenttien keskinäissuhteiden roolin tässä prosessissa. Bourdieu oli tietoinen siitä, että kentät ovat yhteydessä toisiinsa,

²⁵ Ks. myös Claus Offen ja Helmut Wiesenhalin (1980) ja heidän näkemyksensä työväenluokkaisen kollektiivisen toiminnan systemisistä erityispiirteistä edellisessä intressejä koskevassa luvussa.

mutta hän harvoin teoretisoi kenttien välisiä yhteyksiä ja sitä dynamiikkaa, joka voi syntyä kenttien välisestä vuorovaikutuksesta. Tässä suhteessa Bourdieun kentät ovat enemmän jo olemassa olevia ja ”annettuja” jo analyysin alkuvaiheessa. (Ks. Fligstein & McAdam 2012, 20, 25.)

Kolmanneksi Neil Fligstein ja Doug McAdam ovat pyrkineet ylittämään toimijuuden ja rakenteiden välisen dikotomian sosiaalisen taidon käsitteellään. Sosiaalisen taidon käsite muotoilee tarvittavan toimijuuden mikroperustan sosiaalisten ilmiöiden, kuten kenttien, yhteydessä. Sosiaalisen taidon käsitteen avulla on mahdollista ymmärtää yksilötoimijoiden roolia erilaisten sosiaalisten järjestysten syntyprosessien ja muutoksien yhteydessä. (Fligstein & McAdam 2012, 34; Fligstein 2001b, 105–106, 115.)

Strategisen toiminnan kenttien muutoksen alkulähteinä ovat siten usein sosiaalisen taidon mahdollistamat sosiaaliset liikkeet. Yhteiskunnallinen mobilisaatio onkin tyyppillistä kaikille strategisen toiminnan kentille niiden synty- ja kriisivaiheissa. Sosiaaliin liikkeiden mobilisaatio on tällöin kentänmuodostuksen moottori ja strukturoiva voima näinä kausina. Lyhyesti, strategisen toiminnan kenttien teorian avulla on mahdollista pelkistää monimutkaisia toimijoiden ja kenttien välisten suhteiden muodostamaa kokonaisuutta hallittavaksi ja empiirisesti tutkittaviksi olevaksi kokonaisuudeksi. Tämä on myös teorian tutkimusta jäsentävä ja metodologinen anti.

4.3 Kenttäteoriat ja yhteiskunnalliset liikkeet

Kuten edeltävässä intressejä käsittelevässä luvussa todettiin, yhteiskunnallisten liikkeiden tutkimuksessa on aiemminkin ollut elementtejä, jotka viittaavat ilmiöiden kenttämuotoisuuteen. Näitä ovat esimerkiksi käsitykset erilaisista mahdollisuusrakenteista, joihin liittyvät laajemman toimintaympäristön muutokset, erilaiset konfliktirintamat ja samalla valtion historiallisesti muuttuva rooli kollektiivisen toiminnan mahdollistajana tai estäjänä. Monet kenttäteorioiden yhteydessä käytetyistä käsitteistä (yhteiskunnalliset muutokset, kiistanalaisuuden jaksot, yhteiskunnalliset konfliktit) onkin lainattu jokseenkin suoraan sosiaalisten liikkeiden tutkimuksesta. Sosiaalisten liikkeiden teoretisoinneissa ei ole juurikaan määritelty yksityiskohtaista ja kokonaisvaltaista kentän käsitettä, vaikka yhteiskunnallisia liikkeitä on jo tarkasteltu kenttämuotoisuuteen viittaavien termien avulla, eräänlaisina parlamentaarisen järjestelmän ulkopuolisina, jo tiettyjä organisationaalaisia piirteitä omaavina poliittisen aktiivisuuden muotoina.

Erilaiset sosiaaliset liikkeet ja kollektiiviset toimijat eroavat toisistaan ennen kaikkea hallitsemiensa resurssien ja niihin liittyvien toimintamahdollisuuksien suhteen. Tämä vaikuttaa ratkaisevasti niiden asemaan erilaisilla yhteiskunnallisilla kentillä. Erilaiset marginaaliset ryhmät (kuten työttömät) kokevat tilanteensa konkreettisissa, paikallisissa ja arkipäiväisissä yhteyksissä, eivätkä niinkään jonkinlaisen abstraktin ja tiedostetun kentällä käytävän ”pelin” ja prosessin tuloksena (ks. mm. Piven & Cloward 1979, 20–21). Tästä työttömyyden arkipäiväisestä kontekstista huolimatta yksittäiset kamppailut eivät kuitenkaan ole pel-

kästään yksittäistapauksia ja arkisia kertomuksia rajallisista toimintamahdollisuuksista, vaan mahdollisesti myös vihjaus laajemmista yhteiskunnallisista rakenteista, suhteista ja hierarkioista (ks. Wainwright 1994, 7; Nilsen & Cox 2013, 73).

Kenttämuotoisuuteen kuuluvan mikro- ja makrotason yhdistäminen ei ole kuitenkaan yksinkertaista eikä usein tutkimuksellisesti edes välttämätöntä. Eri-laisia toisiinsa vaikuttavia ja enemmän tai vähemmän keskinäisriippuvaisia intressialueita esiintyy aina laajimmista globaaleista politiikan ja talouden konteksteista kansalaisyhteiskuntaan ja sen yksittäisiin toimijoihin saakka. Empiirisestä haastavuudestaan huolimatta kenttäteoriat lähestymistapana voivat mahdollistavat tarvittavan refleksiivisyyden niin laajan tason poliittisten ja institutionaalisten analyysien kuin yhteiskunnallisten toimijoiden, kuten työttömien yhdistysten tarkastelun välillä (ks. myös Martin 2003, 3).

Laajemman kenttäympäristön tarkoituksenmukainen analyysi mahdollistaa historiallisen muutoksen tarkastelemisen ilman että yksittäiset tapaukset ”hukkuvat” laajaan kokonaisuuteen ilman minkäänlaista järkevää yhteyttä ympäröivän yhteiskunnan muutoksiin. Fligstein ja McAdam (2012, 188–193) tunnistavat tähän liittyvät empiiriset haasteet, mutta puolustavat näkökulmaansa tutkimusmetodien monimuotoisuudella, käyttökelpoisten näkökulmien vaihdellessa aina positivistisista ja teoriaa testaavista näkökulmista realistisiin ja historiallisiin tapaustutkimuksiin.

Strategisen toiminnan kentät ja työttömien kollektiivinen liike

Työttömien yhdistyksiä ja yhteiskunnallista liikkeitä on tässä yhteydessä mahdollista tarkastella osana edellä kuvattua kenttien ja kollektiivisten liikkeiden kokonaisuutta, johon kuuluvat olennaisena osana myös paikallisen ja konkreettisen tilanteen ylittävä laajempi taloudellinen ja ideologinen konteksti. Muodollisia mahdollisuusrakenteita merkityksellisempi konteksti työttömien liikkeiden tarkastelulle on siten se diskursiivinen ympäristö, jossa käydään yhteiskunnallista keskustelua työttömyydestä (ks. Giugni & Statham 2005). Tämä tarkoittaa ennen kaikkea historiallisesti hyvinvointivaltioon kuulunutta, historiallisesti muodostunutta diskurssia, joka puolestaan on myös itse laajempien taloudellis-poliittis-sosiaalisten muutosten ehdollistamaa. Työttömyyttä koskeva diskurssi muistuttaa tältä osin kenttiä järjestävää ydinuskomusta, kuten eurooppalaisia työttömien liikkeitä tutkinut UNEMPOL-tutkimus osoitti. Hyvinvointivaltioregiimit muodostavat tällöin työttömien liikkeille spesifin mahdollisuusrakenteen, jonka avulla sosiaalisten liikkeiden tutkimus on kytkettävissä myös hyvinvointivaltioiden tutkimukseen (ks. Giugni & Statham 2005; ks. myös Giugni 2010).

Kartoittavan luonteensa takia UNEMPOL-tutkimus rajoittui ennen kaikkea työttömien liikkeiden yleiseurooppalaisien piirteiden kuvaamiseen. Tutkimuksen tuloksien hyödyntämisessä on kuitenkin mahdollista käyttää apuna kenttämuotoista lähestymistapaa, jossa työttömien liikkeet nähdään olennaisena osana erilaisia yhteiskunnallisia kenttiä ja niissä käytäviä kamppailuja ja hierarkkisia muotoja (ks. Tilly 2004; Fligstein & McAdam 2012). Tämä tarkoittaa samalla laajemman analyysitason (diskurssit, kentillä jaetut ymmärrykset ja rationaalisuu-

det) uskottavaa yhdistämistä kollektiivisten toimijoiden (tässä tapauksessa työttömien liikkeen) erityispiirteisiin.

Seuraavassa luvussa pyrin luomaan teoreettisen pohjan suomalaisen työttömyyden kentän tarkastelulle kenttäteoriaan perustuen. Oma summaava näkemyseni Fligsteinin ja McAdamin (2011; 2012) strategisen toiminnan kenttien teoriasta on se, että he eivät ole välttämättä luoneet kokonaan uutta teoriaa, vaan he ovat ennen kaikkea ensimmäisinä koostaneet aiempaa kenttäteoreettista tutkimusta toimivaksi ja tutkimusta ohjaavaksi kokonaisuudeksi. Strategisen toiminnan kenttien teoria yhdistää onnistuneesti makrotasoisien laajemman kenttäympäristön mikrotason toimijuuteen. Kenttien kokonaissysteemien tarkastelu mahdollistaa siten laajempien yhteiskunnallisten muutosten (kuten työttömyyden kentän) tarkastelemisen historiallisena ilmiönä. Tämä luo samalla laajemman perspektiivin myös suomalaisten työttömien yhdistyksien tutkimiseksi.

4.4 Työttömyys strategisen toiminnan kenttänä

Seuraavaksi pyrin luomaan teoreettisen pohjan suomalaisen työttömyyden kentän tarkastelemiseksi. Epämuodollisena 1990-luvulla alkanut suomalainen työttömien liike organisoitui nopeasti ammattiyhdistysliikkeen avulla ja valitsi suomalaisille yhteiskunnallisille liikkeille tyypillisesti yhdistysmuotoisuuden toimintamallikseen (ks. Luhtakallio & Siisiäinen 2012, 109–129). Tämä muodostui samalla työttömien liikkeen legitimiiksi pohjaksi muiden työttömyyden kentän keskeisten toimijoiden ja valtiovallan silmissä.

Kenttäanalyysiin ensimmäinen tehtävä tässä tutkimuksessa on työttömyyden kentän määrittäminen. Tämä tarkoittaa paikallisen kentän synnyn ja rajojen kuvaamista uskottavasti. Tähän kuuluu samalla olennaisesti yksittäisen kentän kannalta keskeisten ulkopuolisten kenttien ja niiden välisten suhteiden määrittely ja erityisesti valtion historiallisesti vaihteleva rooli kentän vakauttamisessa ja eri kenttätoimijoiden legitimitisyyden tunnustajana. Kenttiä järjestävien, yleisesti jaettujen laajempien ydinuskomusten ja rationaliteettien tunnistaminen on myös tärkeää, sillä näiden avulla tehdään lopulta erilaisilla kentillä se tulkinta, joka määrittelee eri toimijoiden suhteelliset positiot, niin kenttien sisällä kuin kenttien välilläkin. Tämän avulla on siten löydettävissä aineksia kenttiä järjestävistä perusolettamuksista työttömyyttä koskevan yleisen diskurssin muodossa.

Työttömyyden tarkasteleminen historiallisesti muuttuvana strategisena toimintakenttänä²⁶ vaatii myös huomion kiinnittämistä siihen logikkaan, jolla uu-

²⁶ Työttömyyttä erilaisiin kenttäsuhteisiin palautuvana ilmiönä ei ole juurikaan tutkittu, mutta joissain aiemmissa tutkimuksissa on jo tunnistettavissa samankaltaisuutta kenttäteoreettisten lähestymistapojen kanssa. Ruotsalainen sosiologi Göran Therborn esitti vuonna 1986 teoksessaan *Why Some Peoples Are More Unemployed Than Others* näkemyksen, jonka mukaan kasvava joukkotyöttömyys länsimaissa ei ole suoraan 1970- ja 1980-luvuilla tapahtuneen teknologisen tai taloudellisen kehityksen seurausta kuten on usein esitetty, eikä edes palautettavissa suoraan poliittiseen järjestelmään ja sen muutoksiin. Eri maiden toisistaan poikkeavat taloudelliset ratkaisut ja poliittiset järjestelmät eivät siten ole selittäneet työttömyyden vaihtelua eri maissa. Tämän sijaan yhteiskunnassa yleisesti jaetut käsitykset

delle kentälle syntyy järjestys ja tietty rakenne, jonka kaikki kenttätoimijat ymmärtävät ja jolle syntyvät lopulta myös säännöt ja ydinuskomukset, jotka määrittelevät kentällä tästä lähtien tapahtuvaa interaktiota ja toimijoiden välisiä positiioita. (Fligstein & McAdam 2012, 161.) Tämä prosessi sitoo laaja-alaisesti itseensä niin politiikan, talouden kuin lopulta kansalaisyhteiskunnankin toimijat. Samalla myös tutkimuksen aikaperspektiivin on oltava riittävän laaja ja tarkoituksenmukainen.

Edellisessä sosiologisia kenttäteorioita käsittelevässä jaksossa esitetyn näkemyksen mukaan Fligsteinin ja McAdamin (2011, 2012) luoma strategisten toimintakenttien teoria koostaa aiempaa kenttäteoreettista tutkimusta täydentäen erityisesti kenttien tarkastelua niiden muodostamien kokonaissysteemien ja kentillä toimivien yksilötoimijoiden tasolla. Kenttäteorialla on tässä suhteessa selkeä metodologinen antinsa, sillä se on tapa pelkistää monimutkaista toimijoiden joukkoa ja niiden välisiä suhteita. Samalla myös erilaisten yhteiskunnallisten ryhmien toimintaa ohjanneet intressit ymmärretään laaja-alaisesti eli välittäviksi tekijöiksi kentällä toimivien yksilöiden, ryhmien ja poliittisten järjestelmien välillä. Myös työttömien yhdistykset ilmentävät tällöin omalta osaltaan laajempia yhteiskunnallisia kehityskulkuja, sillä myös ne ovat alun perin syntyneet ajamaan jäsentensä eli työttömien intressejä konkreettisissa historiallisissa tilanteissa. Työttömyyden kenttä ilmentää samanaikaisesti myös valtion ja kansalaisyhteiskunnan historiallisesti muuttuvaa suhdetta (ks. Siisiäinen 1986, 67–68; Siisiäinen 2015, 3).

Suomalainen työttömyys ja sen laajempi kenttäympäristö

Suomalaisen työttömyyden kentän hahmottaminen vaatii myös pitkän aikavälin historiallisen kehityksen tarkastelemista. Sosiologista tutkimusta on tehty myös aiemmin esimerkiksi rakennetutkimuksen yhteydessä, joissa myös maailmantalouden (talouden kentän) muutokset ja sen muutokset ovat aiheuttaneet eksogeenisia shokkeja eri maille. Rakennehistoriallisissa analyyseissä ja rakennesosiologiassa ei myöskään eroteta toisistaan rakennetta, ulkoisia tekijöitä ja toimijaa, vaan ne pyritään yhdistämään. Tällöin historiallisen selittämisen kannalta rakenne on aina ihmisten toiminnan tulos tai tilanne, jota ihmiset toiminnallaan ylläpitävät. (Ks. Haapala 2006, 96.)

Suomalaisen työttömyyden kentän hahmottaminen tarkoittaa siten kahden analyysitason, eli laajemman historiallisen kontekstin ja kansallisen tason erityispiirteiden, järkevää ja uskottavaa yhdistämistä. Talouden globalisoituminen on viime vuosisadan aikana omalta osaltaan vaikuttanut kehitykseen, jossa kansalliset rajat menettävät yhä enemmän merkitystään (ks. mm. Hobsbawm 1995, 280). Suomen rakenteellinen ja institutionaalinen pitkän aikavälin historia on tällöin

työttömyydestä ja sen luonteesta yhteiskunnallisena ongelmana ovat nousseet keskeiseen rooliin. (Therborn 1986, 52–53.) Palkkatyön puute ja siihen liittyvä valtiollinen sääntely ei Suomessakaan tämän näkökulman mukaan olisi tällöin palautettavissa sen paremmin pelkän sosiaalipolitiikan kuin talouspolitiikankaan muodollisiin ja institutionalisoituneisiin piirteisiin (ks. myös Kalela 1989, 14). Avainasemaan työttömyyttä tarkasteltaessa Therborn nostaa täystyöllisyystavoitteen koko yhteiskunnan ja sen eri toimijat läpäisevänä tavoitteena, jota voisi kuvata tässä suhteessa kentällä vallitsevaksi ja sitä järjestäväksi ydinuskomukseksi (vrt. Fligstein & McAdam 2012, 117).

käsitettävä kokonaisuudeksi, joka muodostuu laajemman toimintaympäristön ja kansallisten erityispiirteiden vuorovaikutuksesta. Suomen historia ominaispiirteineen on viimeisen sadan vuoden ajalta siten eräs erityistapaus laajemmasta länsimaisen modernisoitumisen historiasta (ks. Saari 2006a, 17). Esimerkiksi Charles Tilly (1992) on tarkastellut eurooppalaisten kansallisvaltioiden kehityshistoriaa 500 vuoden ajalta. Laajuudestaan huolimatta tällaiset laajat tarkastelu-kontekstit voivat olla hyödyllisiä myös ajallisesti ja paikallisesti rajoitetumpien suomalaisten ilmiöiden tutkimisessa

Suomessa politiikka on ylipäättään mielletty poikkeuksellisen vahvasti ulkoisesti määräytyvien, kansallisvaltion välittämien kansallisten välttämättömyyksien epäpoliittiseksi toteuttamiseksi, toisin kuin esimerkiksi Ruotsissa (ks. Kettunen 2006, 230; Alapuro 1994, 320). Tätä pidempiaikaista trendiä ovat olleet omiaan vahvistamaan Suomea kohdanneet ulkopuoliset shokit, kuten sodat ja sittemmin muutokset kansainvälisellä talouden kentällä ja niistä seuranneet taloudelliset kriisit. Tämän seurauksena yhdenmukaisuuden eetos suomalaisessa yhteiskunnassa ja politiikassa on säilynyt, heijastuen samalla myös näkemyksiin työttömyydestä ja siihen liittyviin ydinuskomuksiin.

Suuri osa historiasuuntautuneesta yhteiskuntatieteellisestä tutkimuksesta on vertailevaa tutkimusta, jossa tarkastelun kohteena ovat eri maissa tapahtuneet samankaltaiset tapahtumasarjat, kuten esimerkiksi kapitalismin kehitykseen läheisesti liittyvä yhteiskuntien modernisoituminen ja demokratisoituminen (Ales-talo & Kuhnle 1987; ks. myös Wilensky 2002). Tähän liittyvät tapaustutkimukset osoittavat, että eri maiden välillä on kuitenkin suurta vaihtelua huolimatta laajemmasta, länsimaisille teollisuusmaille yhteisestä historiasta. Tämä johtuu eroista maiden kansallisessa historiallisessa kehityksessä, joka omalta osaltaan tuottaa vaihtelua eri maiden yhteiskunnallisten ryhmien välisiin voimasuhteisiin. (Vrt. Mahoney & Rueschemayer 2003; ks. myös Saari, 2006a, 29.) Samalla myös erilaisten yhteiskunnallisten intressien välillä käytävä kamppailu on saanut kansalliset erityispiirteensä. Strategisten toiminnan kenttien teorian soveltaminen suomalaisen työttömyyden kentän tutkimuksessa vaatii siten suomalaisen työttömyyden erityispiirteiden tunnistamisen lisäksi myös laajemman kenttäympäristön tarkoituksenmukaista rajaamista. Tämä tapahtuu sitomalla suomalainen työttömien liike ja yhdistykset osaksi laajempaa länsimaisiin teollisuusmaihin ja kapitalistiseen talousjärjestelmään kuulunutta kehitystä.

Edellä olen pyrkinyt kuvaamaan sitä, minkälaisia ennakkoehtoja kenttämuotoisen tutkimuksen yhteydessä on huomioitava ja minkälaista laajempiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin liittyvää ja historiallista sosiologista tutkimusta on jo tehty. Strategisten toimintakenttien teorialla näkökulmana on tässä suhteessa joitakin aiemmin esitettyjä katvealueita, joita pyrin täydentämään työväenluokkaisen liikkeen erityispiirteiden tarkastelun avulla²⁷ (ks. Offe & Wiesen-thal 1980).

²⁷ Offen ja Wiesen-thalin (1980) kuvaus työväenluokkaisen liikkeen kollektiivisista liikkeistä ei enää kaikin osin vastaa nykypäivää, jossa markkinatalous on muuttunut yhä enemmän perinteisistä työmarkkinoista ja niihin kuuluvista kamppailuista etäännyneiksi finanssimarkkinoiksi. Moderni työttömyys on samalla tuottanut myös uudenlaisia ja perinteisellä lähestymistavalla vaikeammin hahmotettavia yhteiskunnallisia ryhmiä kuten prekariaatin.

Suomalaisen työttömyyden kentän operationalisointi on haastavaa johtuen monista eri syistä. Eräs peruskomponentti tässä tarkastelussa on se ehdollinen ja universaali tapa, jolla työttömyys välittyy kaikkialla osana laajempaa kapitalistista järjestelmää ja siihen liittyvää työväenliikkeen yleistä historiaa ja siihen liittyviä heterogeenisiä intressejä. Empiiriset jäljet ovat vaikeasti hahmotettavissa ja ne löytyvät usein välitteisesti, osana muiden yhteiskunnan osa-alueiden (kenttien) historiallista kehitystä, kuten esimerkiksi osana sosiaali- ja talouspolitiikkaa, osana kansalaisyhteiskunnan muutosta ja edellisiin liittyviä intressikamppailuja.

Erilaisilla vähäisillä resursseilla varustetuilla yhteiskunnallisilla ryhmillä, kuten työttömillä, on ollut jokseenkin marginaalinen rooli tässä yhteydessä. Työttömyyden vaikeaa "luettavuutta" strategisen toiminnan kenttänä voi täten selittää kyseisen kentän suhteellisen aseman kautta, osana muiden laajempien yhteiskunnallisten kenttien muuttuvaa ja monimutkaista kokonaisuutta.

Työttömyys kenttänä kuuluu tässä yhteydessä hierarkkisesti järjestäytyneeseen kenttien kokonaisuuteen, jossa hierarkiassa ylempinä olevilta kentiltä tulleet ydinuskomukset ja diskurssit järjestävät myös käsityksiä työttömyydestä (ks. työttömyyttä koskevaa keskustelua jäsentävistä laajemmista yhteiskunnallisista diskursseista Giugni & Statham 2005). Erityisesti talouden kenttä on tässä suhteessa keskeinen. Työttömillä on täten jo lähtökohtaisesti vain vähän suoraa vaikutusvaltaa eri kentillä tapahtuvaan toimintaan ja tämä vähäininkin vaikutusvalta on usein välittynyt ja artikuloitunut vielä järjestäytyneen työväenluokan omien heterogeenisten intressien muodostamassa kokonaisuudessa (ks. Offe & Wiesenthal 1980).

Empiirisen aineiston avulla tutkittavan strategisen toimintakentän yhteydessä on kiinnitettävä huomio tässä suhteessa rajoitettuun joukkoon tekijöitä. Näitä ovat strategisten toimintakenttien keskeiselle aineistolle esitettävät kysymykset, jotka liittyvät kentän syntymiseen, kentän vakiintumiseen ja kentillä tapahtuviin muutoksiin, kriiseihin ja uudelleenjärjestymisiin. (Fligstein & McAdam 2012, 86–87, 165–167.) Tämän avulla on mahdollista luoda se laajempi, historiallisesti muodostunut konteksti, jonka avulla voi tarkastella eri kenttätoimijoiden, kuten työttömien yhdistysten roolia ja asemaa suomalaisella työttömyyden kentällä. Suomalaisen työttömyyden kentän tarkastelun ulottaminen pitkälle aikavälille ei ole siten merkityksetöntä, sillä nykypäivän työttömyydellä yhteiskunnallisena ongelmana on vielä syvät historialliset juurensa kansallisissa kulttuurisissa erityispiirteissä (ks. Therborn 1986, 52–53).

Ensimmäinen analyysin tehtävä on kuvata kentän syntymistä. Kentän syntymisen jälkeen sen lopullinen asettuminen ja toimijoiden välinen suhteellinen asema riippuu tämän jälkeen neljästä eri tekijästä: 1) resurssi- tai valtaeroista eri osapuolien välillä, 2) toimijoiden sosiaalisista taidoista ja strategisista valinnoista, jotka vaikuttavat neuvottelujen ja konsensushakuisuuden kautta siihen todennäköisyyteen, että kentän asettuminen saavutetaan (kenttää järjestävien ydinuskomusten avulla), 3) valtaapitävien roolista ja valtiollisten toimijoiden väliintulosta

kentän vakauttamiseksi²⁸ ja 4) sisäisten hallintayksiköiden roolista kentän asettumisen implementoijina ja sen toiminnan sujuvuuden varmistajina. (Fligstein & McAdam 2012, 28, 96.)

Suomalaisen työttömyyden kentän syntyminen, asettumisen ja muutoksien tarkastelemiseksi on kiinnitettävä huomio seuraaviin kysymyksiin (ks. Fligstein & McAdam 2012, 165–166)²⁹. Näitä ovat kysymykset siitä: Miten suomalainen työttömyyden kenttä on syntynyt? Keitä ovat olleet työttömyyden kentän kontrolloimiseen pyrkineet toimijat? Minkälaisia resursseja eri toimijoilla oli (eli muodostuiko kenttä hierarkkiseksi vai yhteistyöhön perustuvaksi)? Kuka selvisi voittajana ja miksi (ja minkälaisen jaetun ydinuskomuksen pohjalta)? Mikä oli valtion rooli kentän muodostumisessa ja vakauttamisessa?

Kenttien syntyminen ja asettumisen analyysin jälkeen huomio täytyy kiinnittää kenttien muutoksiin. Suomalaisen työttömyyden kentän muutoksien yhteydessä täytyy tällöin identifioida ne historialliset tekijät ja prosessit tarvittavassa laajuudessaan, jotka aiheuttavat muutoksia ja kriisejä jo syntyneellä kentällä (ks. Fligstein & McAdam 2012, 166–167). Tärkeimpiä kysymyksiä tässä suhteessa ovat kysymykset siitä: Mitkä ulkopuolisilta kentiltä tulleet muutokset ja shokit, kenttien sisäiset kriisit, tai näiden kombinaatiot aiheuttivat muutoksia suomalaisella työttömyyden kentällä? Millä toiminnan muodoilla ja kollektiivisen toiminnan kehyksillä eri toimijat vastasivat kentän kriisiin? Mitkä olivat kentän kriisinjälkeisen asettumisen ehdot? Miten kriisi muutti kenttää, sen ydinuskomuksia ja sillä olevien toimijoiden välisiä suhteita?

Tutkimuksen tulososiossa (luku 5) kuvaan aluksi suomalaisen työttömyyden kentän historiallista kehitystä luodakseni tarkastelukontekstin suomalaisten työttömien yhdistyksien tutkimiseksi. Laajimmillaan työttömyyden kentän taustoitto linkittyy länsimaisten teollisuusyhteiskuntien ja kapitalismin yleiseen kehitykseen ensimmäisestä ”suuresta murroksesta” (ks. Polanyi 2009) aina 1970-luvulta alkaneeseen ja tähän päivään jatkuneeseen uusliberalistiseen kehitykseen. Tänä aikana työttömyyden kenttää järjestävät ydinuskomukset ovat muuttuneet ja työttömyyden kentälle on tullut myös kokonaan uudenlaisia intressiryhmiä kuten työttömien yhdistykset ja viimeisimpänä merkittävänä ryhmänä prekariatin edustajat, joita ovat lisääntyneisiin ja epätyypillisiin työsuhteisiin viime vuosina joutuneet ihmiset (ks. esim. della Porta 2015; Silvasti, Lempiäinen & Kankainen 2014, 7–11).

Tämä kehitys on ollut yhteistä kaikille länsimaisille demokratioille, mutta kuten vertaileva historiantutkimus on osoittanut, se on saanut erilaisia ilmenemismuotoja eri maissa johtuen niiden kansallisista erityispiirteistä. Suomalaisen työttömyyden kentän erityispiirteet ovat ymmärrettävissä ennen kaikkea historian saatossa tapahtuneiden ja yhteiskunnallista vakautta horjuttaneiden draamaattisten ulkopuolisten shokkien kautta, jotka ovat vaikuttaneet yhteiskunnan

²⁸ Eräs tärkeä strategisen toiminnan kentän piirre on valtion taholta tapahtuva formaali sertifiointi, mikä tarkoittaa käytännössä eri toimijoiden aseman tunnustamista kulloisellakin kentällä (Fligstein & McAdam 2012, 173; ks. myös McAdam, Tarrow & Tilly 2001).

²⁹ Olen ottanut mukaan tutkimuskohteeni kannalta soveltuvimman osan strategisen toiminnan kenttien teorian koko tutkimusrepertuaarista ja korostanut intressien merkitystä tässä kokonaisuudessa (ks. Fligstein & McAdam 2012, 167).

sisäiseen kehitykseen. Näitä shokkeja ovat olleet ennen sodat, syvät taloudelliset kriisit ja lamat. Samalla myös työttömyyden kenttä ja sitä järjestävät ydinuskomukset ovat osana talouden kenttää ja yleisempää kapitalismin historiallista kehitystä muuttuneet. Laajemmilta kentiltä tulleet ulkopuoliset shokit ovat uudelleenjärjestäneet yhteiskunnallisia kenttiä ja samalla muuttaneet niillä olevien toimijoiden välisiä suhteita ja muuttaen samalla myös kansalaisyhteiskunnan roolia. Tämän takia Suomessa 1990-luvun alussa alkanut työttömien liike ja yhdistystoiminta olivat 2010-luvulle tultaessa jotain sellaista, jota alkuaikojen yhdistysaktiivi tuskin enää tunnistaisi.

5 TUTKIMUKSEN METODOLOGINEN LÄHESTYMISTAPA JA AINEISTO

Tutkimukseni on pääosin kvalitatiivinen tutkimus. Yksittäisinä tutkimuskohteina ovat kaksi työttömien yhdistystä, joista toinen edustaa pientä maaseutumaisessa kunnassa toimivaa yhdistystä ja toinen suurempaa kaupunkimaista yhdistystä. Molemmat yhdistykset aloittivat toimintansa 1990-luvulla ja ovat pysyneet jatkamaan toimintaansa aina 2010-luvulle asti. Tutkimuskohteet edustavat siten omalta osaltaan yhdistyksiä, jotka ovat onnistuneet sopeutumaan yleisempiin yhteiskunnallisiin ja työttömyyden kentän muutoksiin.

Tämän lisäksi olen tutkinut valtakunnallisen Työttömien Keskusjärjestö TVY ry:n toimintaa. Yhdistysten toiminnassaan kohtaamia vaikeuksia olen tutkinut hyödyntämällä Suomen Akatemian tutkimushankkeen yhteydessä työttömien yhdistyksille vuosina 2012–2013 tehtyä kyselyä. Laadullisen aineiston lisäksi tutkimuksessa käytetään kvantitatiivista aineistoa lähinnä työttömyyden ja yhdistysten määrän kehittymisen tarkastelun yhteydessä. Litteroituja haastatteluja sekä tekstimuotoista aineistoa on tarkasteltu sisällönanalyysin avulla, jonka avulla on ollut mahdollista muodostaa kuvaus tutkittavasta ilmiöstä ja kytkeä se samalla tutkimusta ohjaavaan teoriaperustaan (ks. Tuomi & Sarajarvi 2002, 105; 95–99).

Yhdistyksien toiminnan kontekstualisoimiseksi olen rakentanut kuvan suomalaisesta työttömyydestä kentästä strategisen toiminnan kenttänä (Fligstein & McAdam 2012). Keskeiseksi nousevat työttömyyden kentän muutokset suomalaisen yhteiskunnan yleisemmän kehityksen vaikutuksesta ja samalla työttömyyden kenttää järjestävät ydinuskomukset eri kenttätoimijoiden positioiden määrittelijöinä. Strategisen toiminnan kenttien teorian avulla on ennen kaikkea mahdollista tarkastella, missä määrin työttömyyden kenttä on järjestynyt hierarkiseksi vai yhteistoimintaan perustuvaksi.

5.1 Tutkimuksen metodologinen lähestymistapa

Tutkimuksessa on kyse tapaustutkimuksesta, jossa tarkastellaan kahta yksittäistä yhdistystä. Tapaustutkimus käyttää useimmiten useita erilaisia aineistotyyppisiä, kuten haastatteluja, erilaisia dokumentteja ja tilastollisia tietoja. Aineistot voivat olla siten sekä laadullisia että määrällisiä. Monitahaisen tutkimuskohteen rajaamisessa aineistotriangulaatio auttaa hahmottamaan työttömien yhdistysten toimintaa ja laadullisia muutoksia. Tämä tarkoittaa käytännössä toisiaan täydentävien, niin määrällisten kuin laadullistenkin aineistojen yhdistämistä ja analyysiä. (Yin 2009, 114–118; Laine, Bamberg, Jokinen 2007, 24–26.) Tarkoituksena on lopulta muodostaa kokonaiskuva, jonka avulla on mahdollista ymmärtää työttömien liikkeen ja muuttuvan työttömyyden kentän dynaamista suhdetta ja sen vaikutusta työttömien yhdistyksiin niin kansalaisyhteiskunnan toimijoina kuin intressiorganisaatioinakin.

Tapaustutkimusta käytetään silloin kun halutaan syvempää tietoa yksittäisestä tai pienestä edustavasta joukosta ”tapauksia”. Ominaista tapaustutkimukselle on pyrkimys tuottaa yksityiskohtaisempaa tietoa laajemmista ilmiöistä. (Bromley 1986, 1; Hammersley & Gomm 2000, 2–3.) Pelkkä tapauksen (tai tapauksien) yksityiskohtainen kuvaaminen ei ole siten vielä varsinaista tapaustutkimusta, sillä tapauksen tulisi olla edustava esimerkki jostain laajemmasta ilmiöstä eli tutkimuskohteesta, kuten tässä tutkimuksessa työttömien yhdistyksien mobilisaatiosta. Tällöin tapauksella on myös tarvittavaa sosiologista merkitystä. (Ks. Laine ym. 2007, 10.)

Tapaustutkimuksessa on lyhyesti sanottuna kyse monitahoisesta yhteiskunnallisesta ongelmasta, jota voidaan luonnehtia empiiriseksi tutkimukseksi jostain ilmiöstä, jota tarkastellaan sen todellisessa tapahtumakontekstissa, jolloin tutkimuksen kontekstin rajat eivät aina ole helposti hahmotettavissa (Yin 1994, 13; 2009, 18). Tapaustutkimuksen kontekstisidonnaisen luonteen takia myös sen aineistot ovat monitahoisia, kuten esimerkiksi haastatteluja, asiakirjoja ja arkistomateriaaleja. Erilaiset dokumentit auttavat haastatteluissa esiin tulleiden tietojen tarkistamisessa, haastattelujen taas omalta osaltaan syventäessä dokumenttien antamaa yleisempää tietoa. (Yin 2009 103; 2011, 10.)

Olen tutkimuksessani pyrkinyt sekä teoreettisen että aineistollisen triangulaation avulla tuomaan tutkimuskohteista esille työttömien yhdistysten kollektiivisen toiminnan erityispiirteitä ja tämän avulla kuvaamaan suomalaisen työttömien liikkeen systeemisiä piirteitä (ks. aineisto- ja teoriatriangulaatiosta Tuomi & Sarajärvi 2018, 166–172; Yin 2012, 13; ks. työväenluokkaisten liikkeiden erityispiirteistä Offe & Wiesenhal 1980). Tapaustutkimuksen aineistotriangulaatioon kuuluva tutkimusmateriaali on saturoitunut silloin, jos monitahoinen aineisto viittaa samaan ilmiöön tai tutkimusta ohjaavan teoriaan. Ideaalitulanteessa tähän tarvitaan vähintään kolme toisistaan riippumatonta lähdettä. (Yin 2012, 13, 18–19.)

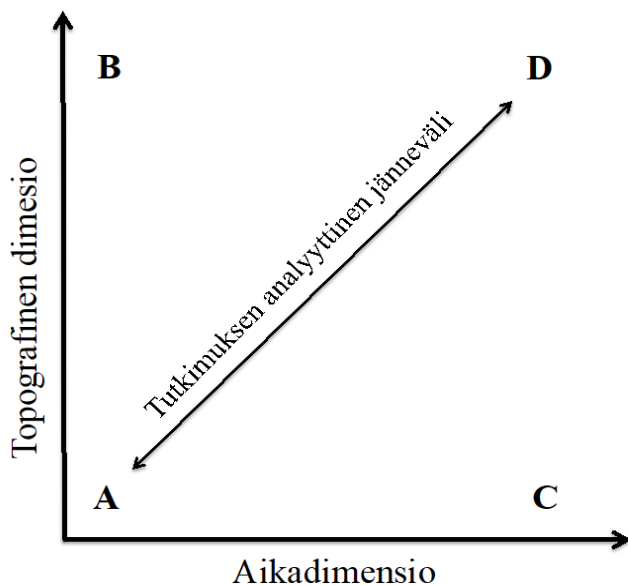
Teoreettisella triangulaatiolla viitataan luvuissa 3. ja 4. esittämiini teorioihin yhteiskunnallisista intresseistä ja kentistä ja niihin kuuluvaan keskusteluun,

jotka omalta osaltaan ovat ohjanneet työn empiiristä osuutta, aineistonhankintaa ja lopulta sen analyysiä. Tulosten analyttinen yleistäminen perustuu siten kerätyn aineiston valintaan teorian ohjaamana sekä vastavuoroisesti tutkimukseen valitun teorian testaamiseen kerätyn aineiston pohjalta.

Työttömien yhdistysten toimintaa on mahdollista tarkastella osana suomalaisen yhteiskunnan yleisempää historiallista kehittymistä. Vaikka itse yhdistysten toiminta alkaa varsinaisesti 1990-luvun alusta, ajallisena lähtökohtana tämä ei ole vielä riittävä tarkasteluperspektiivi tutkimuksen tavoitteiden kannalta. Miten siis rajata tutkimusta tässä suhteessa?

Strategisten toiminnan kenttien teorian (Fligstein & McAdam 2012) ehkä keskeisin yksittäinen vahvuus ja uutuusarvo analyysivälineenä löytyy ennen kaikkea sen holistisesta näkemyksestä ja tavasta ottaa tarvittaessa laajemmat historialliset kehityskulut huomioon. Erityisesti teorian näkemys erilaisista yhteisesti jaetuista, kenttää ja sen toimijoiden positioita järjestävistä ydinuskomuksista auttaa ymmärtämään omalta osaltaan myös työttömyyttä yhteiskunnallisena ilmiönä. Laajojen historiallisten kokonaisuuksien hahmottaminen on kuitenkin haasteellista, sillä niihin liittyvä empiirinen aineisto on väistämättä aluksi valtava jäsentymätön kokoelma sattumanvaraisia lähteitä. Tutkimuksen tuleekin sisältää siten tutkimusaineiston tarkoituksenmukaista tulkintaa ja valitsemista sen suhteen, mikä on jonkin aiheen tutkimisen kannalta lopulta tärkeää ja olennaista, mikä taas triviaalia ja sattumanvaraista. (Ks. Sihvola 2003, 33.) Ohjenuorana voi pitää tässä suhteessa sitä, missä vaiheessa aineistomäärä on tutkijan näkemyksen mukaan saturoitunut eli sisältää tarpeeksi materiaalia tutkittavan ilmiön taustoittamiseksi ja ymmärtämiseksi.

Kuten edellä on todettu, erilaisia aineistoja - tilastoja, arkistoituja dokumentteja, lehtiartikkeleita, aikalaistodistajia - on saatavissa useimmista tärkeinä pidetyistä kysymyksistä enemmän kuin kussakin tapauksessa on edes mahdollista analysoida. Mielekkään aikarajauksen lisäksi on siten tärkeää myös määrittellä tarkoituksenmukainen kuvaus siitä kentän topografiasta, joka määrittää tutkimuksen mielekkäät rajat tutkimuksen kannalta. Topografia ei tässä suhteessa ole pelkkää maantieteellistä rajaamista, vaan se pyrkii muodostamaan ennen kaikkea tutkimukselle hyödyllistä "käsitteellistä maantiedettä" (vrt. Bourdieu 1990, 126; Bourdieu 1998a). Kenttäteoria lähestymistapana tarjoaa tässä yhteydessä heuristisen apuvälineen tutkimuskohteen tarkoituksenmukaiselle paikantamiselle ja tutkimuksen kannalta riittävälle rajaamiselle (ks. kuvio 1. alla).

Kuvio 1. Kenttäteoria heuristisena apuvälineenä tutkimuskohteen jäsentäjänä

Yksinkertaisimmillaan yhteiskunnallista ilmiötä voidaan kuvailla läpileikkauksenomaisesti tiettyä ajankohtana ja omaan välittömään toimintaympäristönsä rajattuna (kohta A). Ilmiötä voidaan tutkia myös tiettyä ajankohtana, mutta jo osana laajempaa toimintaympäristöä (kohta B). Ilmiötä voidaan tarkastella myös puhtaasti kansallisena tai paikallisena, mutta pidempiaikaiseen historialliseen kehitykseen sijoitettuna ilmiönä (kohta C). Lopulta tutkimuksessa voidaan tarpeen mukaan ottaa kenttätutkimukselle ominaisesti huomioon laajempi toimintaympäristö sekä pidempiaikaiset historialliset kehityskulut (kohta D).

Pitkän aikavälin historiaan ja laajempaan tulkintakontekstiin pureutuvaa yhteiskuntatieteellistä ja sosiologista tutkimusta on tehty myös varsinaisen kenttätutkimuksen ulkopuolella. Tutkijat eivät tällöin ole rajoittuneet kuvailemaan ainoastaan yksittäisiä ja ainutkertaisia yhteiskunnallisia ilmiöitä, vaan siirtyneet kohti laajempien ”historian rakenteiden ja voimien analyysiä ja selittämistä” (ks. Sihvola 2003, 40). Yhteiskuntatieteissä tämä on tarkoittanut samalla edellä kuvattun kaltaisia teoreettisia ja metodologisia haasteita, liittyen juuri pitkiin ajanjaksoihin ja niiden analyysiin.

Tämä on tarkoittanut tarvittavaa tasapainoilua liittyen teoreettiseen yleistämiseen ja empiiriseen yksityiskohtaisuuteen (Saari 2006a, 10). Tavat, joilla tutkimuskohteen rajaamisen yhteydessä esiintyneitä ongelmia on yritetty ratkaista, lähestyvät kuitenkin jo monella tapaa kenttäanalyysejä ja niissä käytettyjä ratkaisuja. Esimerkiksi Gøsta Esping-Andersen (2000) on pohtinut erilaisia ankkurikäsitteitä laajojen tutkimuskohteiden analysoinnissa. Ankkurikäsitteisiin tiivis-

tyy ”ajan henki” niiden kiteyttäessä jonkin olennaisen osan tietystä historiallisesta ajanjaksosta. Tämänkaltaisia laajan tason jäsentäviä käsitteitä ovat olleet esimerkiksi teollistumiseen liittyvä työväenkysymys, luokkataistelu ja hyvinvointikapitalismi. (Ks. myös Saari 2006b, 157.)

Erilaisten yhteiskunnallisten muutosten yhteydessä ankkurikäsitteiden analyysivoima kuitenkin samalla vähenee ja lopulta uudet ankkurikäsitteet alkavat jäsentämään omalta osaltaan yhteiskuntaa. Ankkurikäsitteet tarkastelukontekstina ovat ylipäänsä toimivia erityisesti sellaisissa tapauksissa, joissa tutkimuskohteen laajuus ja epäselvät rajat aiheuttavat ongelmia tutkimuksessa. Tässä suhteessa ankkurikäsitteet muistuttavat kentillä vallitsevia ydinuskomuksia, jotka ovat nekin historiallisesti muuttuvia ja kertovat omalta osaltaan mistä erilaisissa yhteiskunnallisissa ilmiöissä, kuten työttömyydessä, on kulloinkin vallitsevan käsityksen mukaan ”kyse” (ks. Fligstein & McAdam 2012).

Esimerkiksi sodanjälkeinen aikakausi aina 1970-luvulle oli yleiseurooppalaisella tasolla kapitalismin ja hyvinvoinnin nousun kulta-aikaa. Tämä näkyi yhteiskunnallisten ristiriitojen sovitteluksena keynesiläisen talouspolitiikan, hyvinvointivaltion ja niihin liittyneiden ankkurikäsitteiden avulla (ks. Saari 2006b, 158). Suomalainen yhteiskunnallinen kehitys seurasi laveasti tätä laajempaa kehitystä, mutta muodosti kuitenkin oman kansallisen tulkintansa siitä, joka on nähtävissä seuraavassa luvussa käsiteltävässä suomalaisen työttömyyden kentän analyysissa.

5.2 Tutkimuksen aineisto

Työttömien yhdistysten määrään ja toiminnan laatuun liittyvät tiedot on kerätty Patentti- ja rekisterihallituksen digitaalisista arkistoista vuosina 2012–2013. Eri-tyyppisiä 1990-luvun alusta saakka toimineita työttömien yhdistyksiä löytyi kaikkiaan 356, joista 155:ltä löytyivät myös yhteystiedot³⁰. Kyselyyn vastasi 96 yhdistystä (62 %). (Siisiäinen ym. 2014, 73–76.) TVY:n toiminnan osalta aineistona käytettiin keskusjärjestön arkistomateriaaleja vuosilta 1991–2013, yhdistyksen avainhenkilöiden haastatteluja, työttömyyteen liittyviä asiakirjoja ja sanomalehtiartikkeleita. Työttömien liikkeen yleistä organisoitumista kuvataan Patentti- ja rekisterihallituksen yhdistysrekisterin, työttömyyttä koskevien Työ- ja elinkeinoministeriön tilastojen ja *Helsingin Sanomien* artikkelien kautta. Työttömien yhdistysten käytännön toimintaa ja toiminnan sisältöjä tarkastellaan työttömien valtakunnallisen keskusjärjestön ja paikallisyhdistysten aktiivien haastattelujen, yhdistysten dokumenttien, hallitusten pöytäkirjojen, historiikkien ja sanomalehtiartikkelien avulla.³¹

³⁰ Kyselyn aikana kävi ilmi, että kaikki lopettaneet yhdistykset eivät olleet ilmoittaneet toimintansa lakkaamisesta Patentti- ja Rekisterihallitukselle.

³¹ Aineisto on kerätty pääosin osana Suomen Akatemian rahoittamaa projektia ”Työtä vailla olevien mahdollisuuksien uudelleenrakentuminen Suomessa 1990-luvulta alkaen”. Kahta paikallista yhdistystä varten tehty haastattelut ja dokumenttien analyysit on tehty vain tätä tutkimusta silmällä pitäen.

Jyväskylän yhdistyksen tutkimisessa on käytetty aineistona yhdistyksen toimintakertomuksia, hallituksen pöytäkirjoja, rahoituspäätöksiä, yhdistyksen 20-vuotishistoriikkaa, paikallisen sanomalehden digitaalisia arkistoja ja viiden yhdistysaktiivin teemahaastatteluja (ks. erityyppisten aineistojen yhdistämisestä laadullisessa tutkimuksessa Hirsjärvi & Hurme 2008). Pienemmän yhdistyksen kotikunta on henkilöiden lisäksi anonymisoitu, sillä henkilöiden tunnistaminen on pienellä paikkakunnalla todennäköisempää kuin Jyväskylän kokoisessa suuressa kaupungissa. Pienemmän yhdistyksen tutkimusaineistona on samoin käytetty yhdistyksen toimintakertomuksia, hallituksen pöytäkirjoja, rahoituspäätöksiä, paikallislehden artikkeleita ja viiden yhdistyksen avainhenkilön teemahaastatteluja.

Yhdistyksien yleistä toimintaa ja niitä kohdanneita vaikeuksia tarkastelen lisäksi yhdistysaktiivien haastattelujen ja Suomen Akatemian tutkimushankkeen työttömien yhdistyksille vuosina 2012–2013 tekemän kyselyn avovastausten avulla. Edellä kuvatun aineiston sisällönanalyysi on tarkoittanut suomalaisen työttömien yhdistyksien toiminnan kuvaamista sekä yleisellä että kahden yksittäisen tapauksen tasolla sekä samalla suomalaisen työttömyyden kentän kuvaamista yhdistysten toimintaympäristön rekonstruoimiseksi. Aineiston analyysi on tapahtunut iteratiivisesti näiden eri tarkastelutasojen välillä, jolloin haastattelu- ja kyselyaineistot ovat syventäneet dokumentti- ja sanomalehtiaineiston antamaa kuvaa.

Haastattelujen toteuttaminen

Tutkimuksessa on ollut haastateltavia yhteensä 12 henkilöä, joista 10 on ollut kahden tutkittavan paikallisyhdistyksen toiminnassa mukana, yhden haastattelun edustaessa keskusjärjestö TVY ry:tä ja yhden yksittäistä, varsinaisten tutkittavien yhdistysten ulkopuolista yhdistystä. Tämän lisäksi tein myös muiden yhdistysten yhdistysaktiiveille taustoittavia esihaastatteluja alkuvuodesta 2012 tutustuakseni alustavasti yhdistysten yleiseen toimintaan. Tätä kautta löysin myös haastateltavan, jolla oli kokemusta työttömien yhdistysten 2010-luvulla kohtaamista vaikeuksista, liittyen erityisesti toiminnanjohtajien ristiriitaisiin rooliodotuksiin. Henkilölle tekemäni syvähaastattelu syvensi näkemystäni työttömien yhdistysten toiminnasta merkittävästi.

Lähestyin valitsemiani haastateltavia ensin puhelimitse alkukesästä 2012 kertoen samalla väitöskirjahankkeestani. Yhdistysten valintaan vaikuttivat niiden edustavuus ja toisaalta myös kohtuullinen maantieteellinen etäisyys tutkimuksen tekijän asuinpaikasta. Suurimpaan osaan sain heti puhelimitse yhteyden, ja niille, joita en onnistunut tavoittamaan, lähetin asiaani koskevan sähköpostin. Vain yksi yhdistysaktiivi ei ollut kiinnostunut antamaan haastattelua. Haastattelemani henkilöt olivat joko yhdistysten toiminnanjohtajia, hallituksen jäseniä tai yhdistykseen palkattuja työntekijöitä. Puolet haastatelluista oli vielä tutkimuksen aikana mukana yhdistystoiminnassa. Yhdistyksen jäsenenä olevia rivityttömiä en haastatellut, koska tutkimuksen fokus olisi tällöin laajentunut tarpeettomasti.

Lähetin kaikille haastateltaviksi lupautuneille sähköpostilla kaksi viikkoa ennen varsinaista haastattelua yleiskuvauksen kyseessä olevan työttömien yhdistyksien toiminnasta. Alustavissa puhelinkeskusteluissa oli käynyt ilmi, että ihmisillä saattoi olla vaikeuksia muistaa ja hahmottaa yhdistyksen toimintaa 1990-luvulta alkaen, joten toiminnan mieliin palauttaminen ennen varsinaista haastattelua osoittautui toimivaksi ratkaisuksi. Ensimmäiset viisi haastattelut toteutettiin aikavälillä 2.8.2012–18.9.2012 jonka lisäksi tehtiin yksittäiset haastattelut 13.5.2013 ja 14.5.2015 ja lopulta viisi haastattelua vielä aikavälillä 8–10.6.2015.

Yhdistystoimijoiden haastattelut tehtiin pääosin yhdistysten tiloissa haastateltavien valitsemissa häiriöttömissä tiloissa. Kaksi haastattelusta tehtiin haastateltavien kotona, johtuen kulkuyhteyksiin liittyvistä vaikeuksista. Haastattelut olivat teema- eli puolistrukturoituja haastatteluja, nostaen esiin niitä aihealueita, joita haastateltavat olivat saaneet sähköpostitse pohdiskeltavakseen kaksi viikkoa ennen haastatteluja (ks. Hirsjärvi & Hurme 2008; Tuomi & Sarajärvi 2018, 87–88). Haastattelut noudattivat tekemääni teemahaastattelurunkoa, nostaen kuitenkin esiin haastattelun kuluessa myös uusia mielenkiintoisia kysymyksiä teemahaastattelun idean mukaisesti. Haastateltavilla oli myös mahdollisuus tuoda esille myös haastattelurungon ulkopuolisia asioita niin halutessaan (ks. Tiittula & Ruusuvuori 2005, 40–41).

Haastateltavien kanssa oli etukäteen sovittu, että haastattelut äänitettäisiin digitaalisesti. Haastattelujen kesto vaihteli aina yhdestä tunnista kolmeen tuntiin, noin kahden tunnin haastattelun muodostuessa tyypillisimmäksi. Haastattelussa vallitsi rauhallinen ja luottamuksellinen ilmapiiri, mikä johtui käsitykseni mukaan osittain siitä, että tunsin työkokemukseni kautta jo työttömien yhdistysten toimintaa. Minut yllätti myös se, kuinka innokkaasti haastateltavat osallistuivat haastatteluihin ja kuinka tärkeäksi he kokivat tutkimukseni. Esille nousi erityisesti se, että ”näin saataisiin työttömien yhdistysten ääni kuuluviin”.

Suoritin itse haastattelujen litteroinnin. Haastattelujen litterointi vastasi yhteiskuntatieteellisen tietoaarkiston määrittelemää perustasoa puheen asiasisällön noustessa litteroinnin keskeisimmäksi kriteeriksi (ks. Hirsjärvi & Hurme 2001, 138–141). Keskimäärin yhden haastattelun litteraation laajuus oli laajuudeltaan 4–5 sivua, jolloin litteroitujen sivujen kokonaislaajuudeksi muodostui hieman yli 50 sivua. Haastatteluaineisto muodostui suppeammaksi kuin olin aluksi osannut odottaa luettuani muita yhdistyksiä koskevia ja tutkimuksia ja kattavia haastatteluaineistoja. Vihiä tästä sain jo siinä vaiheessa, kun huomasin puhelinkartoitusta tehdessäni, että monelle yhdistysaktiiville esimerkiksi erilaisten projektien ja hankkeiden terminologia oli jäänyt vieraaksi. Kysyessäni esimerkiksi yhdistysten osallistumisesta työllistämishankkeisiin, moni ei aluksi ymmärtänyt mitä sillä tarkoitin. Jouduin muuttamaan puhetapaani ja terminologiaani muodollisemmasta yhdistyskielestä maanläheisemmäksi, jotta haastateltavat muistaisivat mistä oli ollut kyse. Esimerkiksi erilaiset projektit, joihin yhdistykset olivat osallistuneet, korvasin epämuodollisemmilla kuvauksilla kuten ”siltoin kun saitte työllistettyä kolme työtöntä sinne ruokalaan, silloin kun saitte sitä rahaa siitä hankkeesta” ja niin edelleen.

Pidän haastatteluaineistoni suhteellista suppeutta myös mielenkiintoisena havaintona sinänsä. Työttömien yhdistyksissä toimivilla ihmisillä ei varsinkaan 1990-luvulla ollut useinkaan korkeampaa koulutustaustaa. Yhdistysten alun perin palkkatyön puutteeseen liittynyt toiminta oli kuitenkin vähitellen muuttunut abstraktimmaksi ja ammattimaisemmaksi 2000-luvulle tultaessa. Kaikilla haastelluilla yhdistysaktiiveilla ei siten välttämättä ollut tarvittavia välineitä ja ”kieltä” uudenlaisen ja muuttuneen yhdistystoiminnan kuvaamiseksi. Tämän on täytyntä osaltaan myös vaikeuttaa yhdistysten toimintaa esimerkiksi työllistämishankkeiden ja erilaisten projektien tultua vähitellen osaksi niiden toimintaa. Tämä koski tietysti vain osaa haastatelluista, sillä useampia hankkeita vetäneet ymmärsivät taas hyvin yhdistys- ja hanketerminologiaa ja heidän ulosantinsa oli tässä suhteessa toisella tasolla.

Kysyin haastatelluilta vielä lopuksi, haluaisivatko he tutustua litteroimaani tekstiin, jonka voisin lähettää myöhemmin sähköpostilla mahdollisten väärinymmärrysten selvittämiseksi ja kommentoimiseksi. Ainoastaan kaksi haastatelluista halusi lukea litteroidun tekstin, mutta heillä ei lopulta ollut niihin mitään kommentoitavaa.

Tutkimuseettiset kysymykset ja tutkimuksen rajoitukset

Tarkastelen lopuksi eräitä tutkimuseettisiä ja tutkimuksen rajoituksiin liittyviä kysymyksiä. Tapaustutkimuksen validiteettia pyritään yleensä lisäämään aikaisemmin kuvaamani aineistotrangulaation avulla. Triangulaation ideaalitapauksessa kolme tai useampaa aineistolähdettä osoittaa samaan suuntaan tai kertoo samasta ilmiöstä. Ongelmallisia tässä suhteessa ovat erityisesti haastattelut. Eri-laisissa organisaatioissa jäsenille saattaa kehittyä yhteinen ”mantra”, jota toistetaan ulospäin annettavissa kommentteissa (Yin 2012, 13). Tällaisen eräänlaisen erottavan ”me ja muut”-suojamuurin taakse haastattelijan on joskus vaikea päästä.

Tapaustutkimuksessa tutkijan on siten vaikea toimia ulkopuolisen positioista: hän on paikallisten yhteisöjen näkökulmasta aina ”toinen”, eikä hänellä ole automaattista pääsyä paikallisiin tiedonlähteisiin. Ulkopuolisen positioista alkaa usein aikaa vievä matka uskottavuuden ja luottamuksen rakentamiseksi. (Ks. Kuusisto-Arponen 2007, 235.) Sisäpuolisen positiossa tutkija on kuitenkin saavuttanut paikallisten toimijoiden luottamuksen ja hänen taustansa ja motiivinsa on jo tarkistettu. Sisäpuolisen positio on siten hyvä toimintakehys erityisesti tapauksissa, joissa luottamuksella on suuri merkitys. Liian tuttavallisessa positiossa on taas vaarana tutkimustulosten objektiivisuuden vaarantuminen.

Tässä suhteessa koin oman haastattelupositioni ambivalentiksi. Työttömien yhdistyksissä toimivien luottamusta saattoi usein olla vaikea saavuttaa, johtuen jo työttömyyteen usein lähtökohtaisesti kuuluneesta negatiivisesta stigmasta. Yhdistysaktiivit, jotka suostuivat haastateltaviksi, osoittivat mielestäni jo suostumuksellaan jonkinlaista luottamusta haastattelijaa kohtaan. Tässä mielessä minut koettiin ehkä sisäpuoliseksi, koska olin ollut aiemmin jo tekemisissä työttömien yhdistysten kanssa ja tunsin heidän asioitaan entuudestaan. Toisaalta on taas vaikea sanoa, missä määrin yksittäinen haastattelupyynnöstä kieltäytyminen osoitti

epäluottamusta, jolloin minut koettiin ehkä ulkopuolisena viranomaisiin verrattavana tahona.

Toimin vuoden 2010 toiminnanjohtajana työttömien yhdistyksessä, joten olin tavannut osan haastattelemistani ihmisistä jo aiemmin. Kolme haastateltua olin tavannut ohimennen työllisyys Hankkeisiin kuuluneissa tapahtumissa vuonna 2010. Minulla ei ole ollut tutkimusta tehdessäni enää minkäänlaista työsuhteeseen liittyvää tai taloudellista sidosta työttömien yhdistyksiin ja niiden toimintaan. Vaikka saatoinkin käsitykseni mukaan muodostaa luottamuksellisen suhteen haastateltaviin, koska en tässä suhteessa ollut ulkopuolinen, pyrin säilyttämään kuitenkin tutkimuksellisen etäisyyden parhaani mukaan.

Haastatteluaineiston keruuta suunnitellessani korostin haastateltavien anonymiteettiä ja tunnistamiseen liittyviä kysymyksiä. Anonymiteetti mahdollistaa haastatteluissa yleensä sen, että haastateltavat voivat luottamuksellisesti kertoa mahdollisista ristiriidoista ja epäkohdista, ilman että he mahdollisesti joutuvat vastuuseen tai vaikeuksiin sanomastaan. Anonymiteetti mahdollistaa siten myös erilaisten kriittisten näkemysten esilletuomisen. Yllätyin siitä, kuinka valmiita haastatellut olivat kertomaan kokemuksistaan työttömien yhdistyksissä, ilman tunnistamisen pelkoa. Tämä johtui osittain myös siitä, että kahdestatoista haastatellusta puolet ei ollut enää aktiivisesti työttömien yhdistysten toiminnassa mukana.

Pyrin kuitenkin välttämään sitä, ettei haastattelujen kautta voisi tunnistaa haastateltavia suoraan tai epäsuorasti, tai ainakaan ilman vaativampaa salapolijisyyttä. Olen nimennyt haastatellut sitaattien tai lyhyempien lainausten yhteyteen H1...H12-koodeilla, jotka mahdollistavat haastattelujen yksilöimisen ilman henkilöiden tunnistamista.

6 TUTKIMUKSEN TULOKSET: TYÖTTÖMIEN YHDISTYSTEN NOUSU JA TUHO?

Tässä luvussa tarkastelen tutkimuksen empiirisen aineiston tuottamia tuloksia. Ensin kuvaan suomalaista työttömyyden kenttää ja sen erityispiirteitä taustoittaakseni työttömien yhdistysten toimintaympäristöä. Tämän jälkeen seuraa varsinainen empiirisen aineiston analyysi eli työttömien yhdistysten syntyprosessin kuvaaminen 1990-luvun syvän laman seurauksena. Tämän jälkeen seuraa kahden paikallisen yhdistyksen eli yli 30 000 tuhannen asukkaan kaupungin ja alle 5000 asukkaan kunnan työttömien yhdistysten toiminnan kuvaaminen ja analyysi. Tämän jälkeen tarkastelen työttömien yhdistysten toiminnassaan kohtaamia vaikeuksia. Niiden avulla on mahdollista tarkastella niitä kehityskulkuja, jotka ovat pakottaneet yhdistykset sopeuttamaan toimintaansa muuttuvaan toimintaympäristöön, osan selviytyessä ja osan joutuessa lopettamaan toimintansa. Tämä prosessi on muuttanut samalla myös toimintaansa jatkaneiden yhdistysten alkuperäisiä intressejä.

6.1 Suomalainen työttömyyden kenttä historiallisena ilmiönä

Tässä luvussa kuvaan suomalaista työttömyyttä historiallisena ja kenttämäisenä prosessina. Tämä tarkoittaa työttömyyden kentän noin satavuotisen historian tarkastelua sen synnyn, asettumisen ja eri muutos- ja kriisivaiheiden kuvaamista aina 1990-luvun lamaan ja työttömien yhdistysten syntymiseen saakka. Pitkän aikavälin tarkastelu on perusteltua, koska siten on löydettävissä Suomelle tyyppillisiä ja mahdollisesti vielä tänäkin päivänä työttömyydestä käytävään keskusteluun ja työttömien yhdistyksiin vaikuttavia kehityskulkuja. Keskeisiksi analyysivälineiksi nousevat siten kenttää jäsentävien ydinuskomuksien ja kentillä olevien toimijoiden ja näiden välisten suhteiden tarkasteleminen.

Työttömyys yhteiskunnallisen vakauden kysymyksenä 1899–1944

Teollisesta vallankumouksesta tuli Suomen taloudellista kehitystä säätelevä tekijä 1870-luvulta alkaen, osana muuta Länsi-Eurooppalaista kehitystä. Monien

muiden seuraustensa ohella tämä kapitalismin läpimurtovaihe tuotti edellytykset työnpuutteen nimittämiseksi työttömyydeksi. Suomen teollistuminen ja kapitalistinen murros 1800-luvun jälkipuolella perustui tämän lisäksi ennen muuta sahateollisuuden nousuun. Koska Suomen teollistuminen perustui puutavaraan, kapitalistinen murros tapahtui Suomessa paljolti yhtä aikaa teollisuudessa ja maataloudessa. (Alapuro 1983, 41–43, 64.) Tämä Suomelle tyypillinen agraarinen erityispiirre tuli sittemmin säilymään aina 1960-luvulle asti poikkeuksellisen vahvana.

Myös tilattoman ja torppariväestön kysymykset nähtiin työväenkysymyksen rinnastuvina yhteiskunnallisina ongelmina (Kalela 1989, 29). Yhdessä nämä muodostivat sen yhteiskunnallisen kysymyksen, jonka ratkaiseminen katsottiin olennaiseksi osaksi koko kansakunnan tulevaisuutta ja sen rakentamista. Tämä yhteiskunnallisen kehityksen agraarinen yhteys säilyi Suomessa aina 1950-luvun lopulle asti ja antoi samalla suomalaiselle työttömyydelle muista Pohjoismaista eroavat piirteensä. Niissä teollistuminen oli tapahtunut länsieurooppalaisen mallin mukaisesti ja suunnilleen yhtäaikaisesti kansainvälisen työväenliikkeen kehittymisen kanssa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella. (Ks. Uljas 2012, 15–16, 313.)

Samalla kun epävakautta aiheuttavien sosiaalisten ja poliittisten epäkohtien korjaamisen välttämättömyys Suomen teollistuessa tunnustettiin, myönnettiin myös tietty oikeutus vuonna 1899 perustetun työväenpuolueen toiminnalle. Työntekijät ja työnantajat olivat järjestäytyneet omiksi liitoikseen jo autonomian aikana 1800-luvun lopulla. (Kalela 1989, 29; Koistinen 2014, 76.) Työväenpuolueelle ja -kysymykselle aukesi näin legitimi tila suomalaisessa yhteiskunnassa ja samalla myös työttömyyden kentällä uudella tavalla.

Suomalaisen yhteiskunnan kehityksen silmiinpistävimpanä piirteenä oli itsenäisyyden alusta saakka eräänlainen kokonaisuusajattelu, kokonaisuuden hyväksi toimiminen, johon sisältyi moralistisia sävyjä ja samalla myös jokseenkin huono ristiriitojen sietokyky. Esimerkiksi ruotsalaiseen työllisyysajatteluun vaikiintui ajatus kansalaisten oikeudesta työhön, sen sijaan Suomessa keskeiseksi piirteeksi työttömyyden yhteydessä nousi kansalaisten velvollisuus työhön. (Alapuro 1994, 319; Kettunen 1992, 153–155.) Työttömyys yhteiskunnallisena ongelmana sai siten jo tässä vaiheessa kurinpidollisia ja yhteiskunnalliseen kokonaisuuteen liittyviä tulkintoja. Tähän jaettuun ydinuskomukseen olivat omiaan vaikuttamaan Suomen ulkopuolelta tulleet eksogeeniset vaikutukset.

Erityisesti Suomen Venäjä-suhde ennen vuotta 1918 näkyi kansallisessa identiteetissä yksimielisyyden ideaalina. Tässä suhteessa on ymmärrettävää, että ristiriitojen hyväksymisessä ja kompromissien teossa oli uhrautumisen makua, alistumista suuremmalle yhteiselle asialle. (Alapuro 1994, 319–320; Kalela 1989, 34.) Tämä pienen valtion erityissuhde Venäjään (ja sittemmin Neuvostoliittoon) vaikutti eksogeenisenä elementtinä siten myös Suomen poliittisiin ja välttämättömiksi koettuihin ratkaisuihin.

Työttömyys yhteiskunnallisena ongelmana käsitettiin vuosisadan alkupuolella lähinnä ohimeneväksi, kausityöttömyyteen liittyväksi ongelmaksi. Eino Kuusen väitöskirja ”Talvityöttömyys” (1914) oli ensimmäinen suomalainen työt-

tömyyttä käsittelevä tutkimus ja yhteenvedonomainen esitys suomalaisen työttömyyspolitiikan alkuvaiheista. Väitöskirjassa kytkettiin työttömyys ensimmäisen kerran laajempaan yhteiskunnalliseen kehitykseen ja tuotiin laajemmin esille työttömyys sekä yhteiskunnallisen vakauden että kansantalouden ongelmana. Samalla hahmoteltiin ensimmäisen kerran myös työttömyyden ja konkreettisten poliittisten toimenpiteiden yhteyksiä, kuitenkin työttömyyteen liittyvä moraalinen pohjasävel vielä säilyttäen.

Kuusen (1914, 1–4) mukaan muutto- ja elinkeinovapauden toteuttaminen 1860- ja 1870-luvuilla ja siihen kuulunut vapaamielinen kansantalouspolitiikka (klassinen liberalismi) oli luonut edellytykset joukkotyöttömyydelle, jonka torjuminen kuului kunnallisen köyhäinhoidon alaan. Tämä koitui Kuusen mukaan myös kansantalouden tappioksi käyttämättömän työvoiman ja alentuneen kulutuksen muodossa. Toiseksi työttömyys toi mukanaan epätoivottuja elementtejä, kuten toimettomuutta, rikollisuutta ja siveellistä rappiota, sillä säännöllisen työn koettiin pitävän ihmisen ”kaidalla tiellä”. Kolmanneksi Kuusen mielestä oli huomattava, että yksilöistä itsestään riippumaton työttömyys herättää katkeruutta ja saattoi johtaa työväenjoukkojen villiintymiseen, mistä oli seurauksena epävakautta ja ”valtiollisia vaaroja”.

Työnpuutteen mieltäminen työttömyydeksi ei ollut kuitenkaan itsestään selvää edes vielä 1920-luvulla. Tämä johtui Suomen edellä kuvatusta agraarisesta erityisluonteesta. Työttömyys koettiin luonnolliseen elämään ja vuodenkiertoon kuuluvana asiana. Työttömyys-käsitteen hidas sisäistäminen liittyi Suomessa siten työnpuutteen vahvaan kausiluonteisuuteen. Samaan aikaan myös palkkatyön säätelemä ja kaupungistunut elämäntapa oli yleistynyt hitaasti. (Kalela 1989, 31; ks. myös Uljas 2012.)

Työttömyys aiheutti jo yhteiskunnallista liikehdintää, huolimatta yhteiskunnan ylärakenteen moraalihuolista ja yhteiseksi mielletystä pyrkimyksestä yhteiskunnalliseen vakauteen. Työttömyys ei kuitenkaan vielä politisoitunut varsinaisesti työn ja pääoman välisenä ristiriitana, vaan se nähtiin paremminkin klassisen liberalismien mukaisesti osana taloutta ja sen ohimeneviä häiriötiloja. Ensimmäiset työttömyyteen liittyvät mielenilmaukset ajoittuivat vuoteen 1893 ja niissä vaadittiin esimerkiksi hätäaputöitä pysyväisluonteisimpia toimenpiteitä (Soikkanen 1975, 25). Samaan aikaan myös kuntien rooli alkoi korostumaan työttömyyden hoidossa ensimmäistä kertaa.

Kuntien oli laajamittaisen työttömyyden yhteydessä ryhdyttävä erityisiin toimenpiteisiin työkykyisten henkilöiden auttamiseksi. Tämä tulkinta vakiintui myös samalla hätäaputöiden juridiseksi perustaksi. Näiden töiden köyhäinhoidollisen luonteen vuoksi pidettiin myös itsestänselvyytenä, että työtön sai vain ”nälkäpalkan” ja ettei töitä tehty ”vapaalla työsopimuksella”, vaan kunnan yksipuolisesti määräämillä ehdoilla. Työttömien toimeentuloedellytyksistä kerrotte paljon sekin, että kovista ehdoista huolimatta hätäaputöitä järjestettiin nimenomaan työttömien ja osin myös työväenyhdistysten vaatimuksesta. (Kalela 1989, 42.)

Venäjäns vallankumous ja siihen liittynyt Suomen itsenäistyminen eksogeenisena shokkina oli järjestänyt suomalaista yhteiskuntaa perustavalla tavalla. Se

kärjisti sisäisiä ristiriitoja, joka johti lopulta kansalaissotaan vuonna 1918. Heti kansalaissodan jälkeen torppari- ja työväenkysymykset käytännössä poistettiin päivänpoliittisten kysymysten joukosta. Se tapahtui tavalla, jossa jälleen korostui moralistinen näkemys teollisen ristiriidan turmiollisuudesta yhteiskunnallisen vakauden kannalta. Samalla menetti merkityksensä se vuosisadan vaihteen reformismin näkökulma, joka oli perustunut visiolle teollistuvasta Suomesta. Tulevaisuutta lähdettiin nyt rakentamaan toteuttamalla yhteiskuntapolitiikkaa, jonka pohjalla olivat vahvat talonpoikaiset arvot ja vakaus. Talonpoikaisen Suomen visio alkoi ohjata samalla myös työttömyyden valtiollista sääntelyä. Työttömyyden seurausten lieventäminen työtä järjestämällä oli siveellisesti kohottavaa, koska se korosti työnteon yhteiskuntarauhaa edistävää merkitystä ja samalla esti irtaimeksi joutuneen työväen ”villiintymisen” ja sisältäen näin myös työttömyyspolitiikan perinteisen moraalisen aspektin. (Kalela 1989, 61, 66; ks. myös Kangas 2006, 197.)

Porvarillisen reformismin vuosisadan alussa vakiinnuttama ja yhteiskuntarauhan ideaaliin perustunut näkemys, jonka mukaan joukkoilmiönä esiintyvän työttömyyden torjuminen on yhteiskunnan velvollisuus, vahvistettiin konkreettisesti vuoden 1922 köyhäinhoitolaissa. Työttömyyttä koskevien juridisten säännösten sisällyttäminen tähän lakiin ilmentää tätä samaa lähtökohtaa. Työttömyyslakia pidettiin vain yhtenä muotona yhteiskunnallista huoltoa, jonka alkumuotona oli köyhäinhuolto. (Ks. Kuusi 1931, 640–641.) Köyhäinhuoltolain perusajatus oli siten vielä porvarillisen reformismin moraalien ja näkemysten mukainen: pelkästään vastikkeetonta toimeentuloturvaa ei hyväksytty. Tuen saamisen edellytyksenä oli aina jonkinlainen työsuoritus. Työttömyys hahmotettiin siten vain seuraustensa kautta köyhäinhuoltoon liittyvänä kysymyksenä, eikä erillisenä ratkaisua vaativana yhteiskunnallisena ongelmana. (Kalela 1989, 84, 89–92.)

Työttömyyden seurausten lieventämiseksi kehitettiin vuodenvaihteessa 1929/1930 järjestelmä, jonka kantavana periaatteena oli niin vähäinen puuttuminen talouden ”tervehtymisprosessiin” kuin mahdollista. Tämä perusperiaate oli sama kuin mallina käytetyssä Ruotsin 1920-luvun työttömyyspolitiikassa. Sitä voitiin kuitenkin soveltaa jyrkemmässä muodossa, koska suomalainen ammattiyhdistysliike oli kansalaissodan jälkeen vielä olennaisesti ruotsalaista ammattiyhdistysliikettä heikommassa asemassa. Ammattiliittojen yhteydessä olevat työttömyyskassat olivat saaneet jo tunnustetun aseman vuonna 1917 ja ne saivat valtiontukea. Kassojen avustukset olivat kuitenkin vielä suhteellisen pieniä ta-
soltaan. (Kalela 1989, 89; Uljas 2012, 200.)

1930-luvun yleismaailmalliset lamavuodet eksogeenisena vaikutuksena tuottivat muutoksia myös suomalaisessa talouspolitiikassa. Työttömyyden kehitys oli osoittanut, että ajatus valtion puuttumattomuudesta suhdannekehitykseen aiheutti käytäntöön sovellettuna yhteiskuntatalouden kannalta kestävämpiä seurauksia. Suhdanteiden tasaamisen keynesiläinen pyrkimys näkyikin lokakuussa 1936 vahvistetuissa uusissa työttömyyspoliittisissa periaatteissa. Sosiaalidemokraattien ja sosiaalipoliitikkojen 1920-luvulla tuloksetta esittämä pysyvä valtiollisen työttömyyspolitiikan järjestelmä sai vihdoin alkunsa. Ensisijainen vastuu työttömyyden torjumisessa säilyi silti edelleen kunnilla ja köyhäinhoidol-

lisesta asenteesta ei kokonaan luovuttu, vaikka työttömyyden torjumiseksi järjestetyt työt tulikin nyt rinnastaa muihin töihin niin palkkojen kuin työehtojenkin suhteen. Työväenliike pääsi kolmekymmentäluvun lopulla lopulta osalliseksi poliittisesta vallasta, kun sosialidemokraateista tuli yksi päähallituspuolueista. (Alapuro 1983, 100–101; Kalela 1989, 102.)

Viime vuosisadan alussa suomalainen työttömyyden kenttä oli järjestynyt vahvasti työnantajien ja elinkeinoelämän intressien mukaisesti samalla valtiovaltan toimiessa taloudellisen toiminnan sujuvuuden takaajana klassisen liberalismin talousopein. Venäjän vallankumouksen yhteydessä työväenliikkeelle aukeni tilaisuus haastaa tämä asetelma tyytymättömyyden kulminoituessa sisällissotaan. Porvarillisen puolen voitto ajoi kuitenkin työväenluokkaiset liikkeet takaisin marginaaliin ja yhteiskunnallinen vakaus saavutettiin lopulta talonpoikaisen ideaalin mukaisesti. (Ks. Kalela 1989, 61, 66.)

Lopullisen muutoksen luokkasuhteisiin ja samalla työttömyyden hoitoon toi toinen maailmansota Suomea kohdanneena eksogeenisenä shokkina. Se järjesti samalla myös suomalaisen työttömyyden kentän ja sillä olevien toimijoiden suhteet uudelleen. Silmiinpistävää oli jälleen sotien jälkeinen pyrkimys yhteiskunnalliseen vakauteen soviteltujen intressien avulla, joihin myös työttömyys yhteiskunnallisena kysymyksenä kuului osana. Samalla myös työväenluokkaiset liikkeet, kuten ammattiyhdistysliike ja vasemmistopuolueet, nousivat lopullisesti haastajien asemasta työttömyyden kentällä toimiviksi institutionalisoituneiksi ja tunnustetuiksi hallintayksiköiksi (ks. Fligstein & McAdam 2012).

Sotien päättymisestä hyvinvointivaltion syntyyn

Toisen maailmansodan jälkeinen aikakausi toi mukanaan pitkän taloudellisen kasvun ja yleisen hyvinvoinnin jakson. Tälle ajanjaksolle oli leimallista länsimaiden loppuunsaatettu teollistuminen, säännelty talous ja sosiaalisten oikeuksien kasvu kapitalismiin liittyneenä ja soviteltuna luokkakompromissina. (Ks. Koistinen 2014, 21; ks. myös Saari 2006b, 157.) Tälle ajanjaksolle on tutkimuskirjallisuudessa annettu monia eri nimityksiä kuten keynesiläinen, fordistinen ja kilpailukapitalistinen vaihe. (Koistinen 2014, 21; ks. myös Cohen & Kennedy 2000; Jessop 2002.)

Yhteiskuntapolitiikan 1920- ja 1930-luvuilla toisistaan erilliset osa-alueet alkoivat nivoutua Suomessa yhdeksi kokonaisuudeksi osana välirauhan ja jatkosodan aikaista politiikkaa ja pyrkimystä kansalliseen yhtenäisyyteen. Taustalla oli jälleen pyrkimys yhteiskunnalliseen vakauteen. Kansalaisjärjestöjen rooli oli tässä yhteydessä jo korostunut niiden mobilisoidessa esimerkiksi siviilejä sotaponnistelujen tueksi. (Kalela 1989, 122.)

Sodanaikaisen yhteiskuntapolitiikan toteutus perustui välirauhan aikana vähitellen valtiollistuneeseen kansalaisjärjestöjen yhteistyöhön. Tämän suomalaista korporatismia ilmentäneen organisaatiomuodon lähtökohtana oli yksinkertaisesti Neuvostoliiton hyökkäyksen aiheuttama kokemus pakosta taistella yhdessä, mikä oli omiaan vahvistamaan aiemmin kuvattua kansakunnan kokonaisuuteen perustuvaa ajattelua. Suunnan tälle organisoitumiselle antoi jo SAK:n ja STK:n 1940 solmima historiallinen ”Tammikuun kihlaus”. Sopimus oli selvä

voitto ammattiyhdistysliikkeelle ja sen pyrkimyksille. Työnantajat olivat aiemmin kieltäytyneet neuvottelemasta poliittisen järjestelmän ”ulkopuolisten” kanssa. Tammikuun kihlaus merkitsi sitä, että STK tunnusti SAK:n tasaveroiseksi silloin, kun kyse oli valtion, työnantajien ja työntekijöiden edustajien neuvotteluista. Kolmikantaperiaate osoitti samalla muodon kansalaisjärjestöjen osallistumiselle sodanaikaisen yhteiskuntapolitiikan toteuttamiselle, paikallisen sopimisen muuttuessa vähitellen valtakunnalliseksi. (Ks. Koistinen 2014, 80.) Talvisodan aikaisen yksimielisyyden merkittävin tulos antoi täten mallin myös tulevalle päätöksenteolle ja avasi lopullisesti tien työväen- ja porvarillisten järjestöjen yhteistyön lisääntymiselle. (Kalela 1989, 123; Alapuro 1994, 320.)

Kansallisen yksimielisyyden varmistaminen oli siten taas kaikkea politiikkaa hallitseva lähtökohta. Järjestelmän kokonaisuusajattelun vaatimus, ylhäältä ohjautuvuuden ja välttämättömyyden poliittinen tendenssi olivat luonnollisesti vain korostuneet sodanajan olosuhteissa. (Kalela 1989, 123–124; ks. myös Kettunen 2006, 230; Alapuro 1994, 320.) Uudenlaisessa asetelmassa työväenliike osallistui omalta osaltaan ryhmäintressien sovittamiseen taloudellisen kasvun takaamiseksi, kun taas porvarillinen puoli näki taas työntekijöiden kollektiivisen organisoitumisen takaavan taloudellisen kasvun tarvitsemat vakaat yhteiskunnalliset olosuhteet. (Kettunen 2006, 235.) Samalla myös työttömyyden kenttä asettui tälle korporatistiselle pohjalle aina 1990-luvun lamaan asti.

Samaan aikaan sosiaalipolitiikassa tapahtui siirtyminen etujen residuaalista eli tarveharkintaisesta mallista insitutionaalisen mallin suuntaan. Tämä tarkoitti yhteiskunnan lisääntynyttä roolia sen takaamiseksi, että erilaiset sosiaaliset kompensatiot koskivat mahdollisimman suurta ihmisjoukkoa ja olivat myös kohtuullisia tasoltaan. Suomalainen malli oli jotakin näiden kahden mallin välissä, sillä esimerkiksi työttömyyteen liittyvät kompensatiot sidottiin vielä tiukasti yksilöiden työhistoriaan. Ammattiyhdistysliikkeen jäsenet saivat samalla muita paremman työttömyysturvan, mikä sopi taas työntäjille universaalia ja kaikkia työntekijöitä koskevaa mallia paremmin. (Uljas 2012, 207, 306–308.)

Toisen maailmansodan jälkeinen yleinen kansainvälinen kehitys ja uudelleenrakentamisen aikakausi alkoivat heijastua myös Suomeen uutena eksogeenisenä vaikutuksena. Täystyöllisyys ja yleinen sosiaalivakuutus suunnitelmatalouden välineinä olivat keskeisiä aiheita niissä ohjelmanjulistuksissa, joita esimerkiksi Kansainliiton ja kansainvälisen työjärjestö ILO:n piirissä oli jo laadittu maailmansodan viimeisinä vuosina. (Kalela 1989, 128.) Samalla myös työttömyys yhteiskunnallisena ongelmana alkoi olla muutakin kuin vain puhtaasti köyhäinhuoltoon liittyvä kysymys.

Yleinen pyrkimys työttömyysavustusten erottamiseen köyhäinhoidosta merkitsi samalla irtiottoa aiemmista 1920- ja 1930-lukujen moralistisista lähtökohdista. Nyt työttömyyden yhteys kansantaloudellisiin ja jopa maailmantaloudellisiin olosuhteisiin tunnistettiin, jolloin köyhäinhoidon varaan joutumista ei pidetty enää oikeudenmukaisena lähtökohtana. Samalla myös työttömyys politisoitui uudella tavalla ja se alettiin nähdä osana talouspolitiikkaa ja keynesiläistä

makrotalousmallia³². 1930-luvun työttömyyspolitiikka oli ennen kaikkea suunniteltu yksityisyritteliäisyyden elpymistä tukevaksi, nyt lähtökohtana oli myös työttömäksi jääneen oikeus, paitsi työhön, myös toimeentuloon. (Kalela 1989, 130.)

Toinen maailmansota oli toiminut herättävänä shokkina koko Länsi-Euroopassa ja tämä heijastui samalla myös näkemyksiin työttömyydestä yhteiskunnallisen turbulenssin potentiaalisena aiheuttajana. Sodan jälkeen jatkunut pyrkimys yhteiskunnalliseen vakauteen näkyi ennen kaikkea työntajien ja ammattiyhdistysliikkeen välisenä uudenlaisena suhteena ja siihen kuuluneena korporatistisena kompromissina. Tämä oli myös se asetelma, joka toimi myöhemmin myös hyvinvointivaltioiden rakentamisen pohjana (Haapala 2006, 139). Yhteiskuntapolitiikan uudesta suuresta linjasta oli helppo sopia historiallisista syistä myös Suomessa. Suomalaisen yhteiskunnan kokonaisedun tavoittelu oli jo perinteisesti tunnustettu päämääräksi, joka ohitti eri yhteiskunnallisten erityisryhmien, kuten työttömien intressit. (Ks. Koistinen 2014, 76.)

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK:n ja Suomen Työnantajain Keskusjärjestö STK:n vuosina 1944 ja 1946 solmimien yleissopimusten jälkeen työsuhteiden sääntely oli siirtynyt nyt ennen kaikkea työmarkkinaosapuolten ja valtion väliseksi asiaksi. Täystyöllisyys oli saavutettava sellaisella hallinnollisella ratkaisulla, joka kykeni sovittamaan yhteen niin tuotantoelämän, työntekijäin kuin valtionkin intressit. Talousneuvoston porvarillinen vähemmistö suhtautui vielä epäillen ajatukseen työministeriöstä. Valtion aktiivista puuttumista työn teettämiseen oli ideologisesti vieläkin vaikea hyväksyä muilla kuin sosiaalipoliittisilla tai poikkeuksellisista oloista johtuvilla perusteilla. Näkemys, jonka mukaan työväenliikkeelle ei enää tarvinnut tehdä myönnytyksiä, alkoi taas uudelleen voimistua. Tämä arvio heijastui myös yhteiskuntapolitiikkaan, jolloin poliittis-ideologiset argumentit syrjäyttivät jälleen talouspoliittiset tarkoituksenmukaisuusnäkökohdat. (Kalela 1989, 151.)

Porvarilliset ryhmät pyrkivät hankkimaan siten takaisin sodan aikana menettämiään asemia, kun taas työväestöä edustavat järjestöt pyrkivät puolustamaan saavutuksiaan. Yhteiskunnallinen kamppailu ei ollut kuitenkaan vain porvariston ja työväestön välistä, sillä Suomi ei ollut vielä täysin teollistunut. Maalaisliitto jatkoi aiemman talonpoikaisen Suomen vision toteuttamista, mutta hyväksyi samaan aikaan myös maan teollistamisen maltillisen edistämisen. Kansainvälisesti Suomessa elettiin vielä suljetun talouden aikaa. Maatalous menetti kuitenkin vähitellen 1950-luvun kuluessa pääelinkeinon asemansa ja sodanjäl-

³² Siitä, missä määrin Suomessa on noudatettu keynesiläistä talous- ja työllisyyspolitiikkaa, on eriäviä näkemyksiä. Joidenkin tulkintojen mukaan Suomessa talouspolitiikka erosi merkittävästi muista länsimaista toisen maailmansodan jälkeen eikä keynesiläisyyttä puhtaimmillaan koskaan ollut Suomessa huolimatta täystyöllisyyden tavoiteltavuuden lausumisesta poliittisissa ohjelmissa (ks. esim. Pekkarinen & Vartiainen 1993). Toisten näkemyksien mukaan Suomessa kuitenkin seurattiin toisen maailmansodan jälkeistä keynesiläistä talouspolitiikan doktriinia, vaihtoehtona aiemmalle liberaalille talouspolitiikalle (ks. Tarkka 1993). Suomalaista sotien jälkeistä työttömyyteen liittyvää politiikkaa voitaneen siten kutsua jonkinlaiseksi ”pienviljelykeynesiläisyydeksi”. Tämä johtui suomalaisen yhteiskunnan varsin myöhään jatkuneesta agraarisesta luonteesta. (Uljas 2012, 305.)

keinen aika oli vihdoinkin voimakasta teollistumisen aikaa. (Ks. Hjerpe 1988, 46; ks. myös Uljas 2012, 305.)

Taloudellinen kasvu, sovitellut luokkaintressit ja yhteiskunnalliseen vakautteen pyrkiminen saivat tämän kehityksen seurauksena lopulta käytännön ilmauksensa erityisesti hyvinvointivaltioissa ja sen eri toteuttamistavoissa eli regiimeissä (ks. Esping-Andersen 1990). Suomalainen hyvinvointivaltio tuli siten perustumaan jälleen kansalliseen ja soviteltuun kokonaisedun periaatteeseen, jonka sekä työnantaja- että työntekijäpuoli olivat hyväksyneet (ks. Kantola & Kananen 2013, 813). Samalla työttömyys yhteiskunnallisena ongelmana sai uudenlaisen luonteen ja siihen liittyvät ydinuskomuksensa.

Hyvinvointivaltio yhteiskunnallisen kysymyksen ratkaisuna

Viisi- ja kuusikymmentälukujen taitteessa toteutetut, ammatillisesti järjestäytyneiden työntekijöiden (ja toimihenkilöiden) asemaa kohentaneet uudistukset ennakoivat 1960-luvulla läpimurtonsa tehnyttä uutta yhteiskuntapolitiikkaa. Esikuvat olivat 1950-luvun jälkipuoliskon läntisessä Euroopassa, jossa markkina-voimien tukeminen oli johtanut vapaakauppasopimus EEC:n ja Euroopan vapaakauppajärjestö EFTA:n perustamiseen. Työmarkkinaosapuolten uuden yhteisymmärryksen perustaksi alkoi nousta ajatus erikoistuneiden ja valikoivien talouspoliittisten toimenpiteiden avulla varmistetusta taloudellisesta kasvusta. Suomessa tämän suuntaisen ajattelutavan ensimmäisiä tunnuksia olivat teollistaminen ja kansantalouden modernisointi. Tämä perustui samanlaiseen pääoman ja työväestön väliseen erityisintressien sovittamiseen kuin sodanjälkeisenä aikana ja tähtäsi ennen kaikkea talouskasvun varmistamiseen. Kompromissi lujiitti jaettuna ydinuskomuksena jälleen kerran välttämättömyyden retoriikkaa suomalaisessa poliittisessä päätöksenteossa. (Kalela 1989, 168; Kettunen 2006, 250–251.)

Tämä kehitys kriisiytti lopullisesti aiemman talonpoikaiseen eetokseen perustuneen näkemyksen yhteiskunnan kokonaiskehityksestä. Suomi säilytti kuitenkin vielä erityispiirteensä, sillä esimerkiksi liittyminen OECD:hen vuonna 1969 kantoi vielä mukanaan talonpoikaista ja agraaria perintöä. Muut järjestön jäsenmaat olivat valinneet kolmikannan (valtio, työnantajat, työntekijät) päätöksenteon pohjaksi mutta Suomi eteni vielä ”nelikannalla”, mikä sisälsi sopimusosapuolena myös maataloustuottajat. (Koistinen 2014, 81.)

Sosiaalisiin kompensatioihin kuuluneisiin rahasuorituksiin siirtyminen ilmensi jo 1950-luvun lopulla kiihtynyttä elämisen omavaraisuusasteen alenemista. Oltiin siirtymässä oloihin, joissa sekä tavarat että palvelut oli hankittava ostamalla. Kuusikymmentäluvun alun Suomi poikkesi kuitenkin vielä kehittyneemmistä kapitalistisista valtioista sikäli, että sen sosiaaliturvajärjestelmät olivat selvästi vaatimattomampia. Kun Skandinavian maissa työttömyysvakuutus oli työttömyyden julkiselle taloudelle aiheuttamissa kustannuksissa selvästi suurin menoerä, Suomessa sillä ei ollut vielä sanottavaa taloudellista merkitystä. (Ks. Mannio 1967.)

Suomalainen työttömyysturvajärjestelmä ja sen kaksijakoisuus sai siten perusmuotonsa 1950- ja 1960-lukujen taitteessa. Ammatillisesti järjestäytyneiden

työntekijöiden osalta se merkitsi työttömyyskassojen avustuksia, joiden taso oli vuoteen 1976 olennaisesti ja sen jälkeenkin selvästi korkeampi kuin entisille ”työlinjan” asiakkaille tarkoitettun työttömyyskorvauksen taso. Aiemmin kaikille työttömille tarkoitettu työttömyyden hoitokeino oli niin sanottu työlinja, jossa työttömille järjestettiin työttömyystöitä. (Kalela 1989, 189.) Tämän ilmiön juuret voidaan vielä johtaa Suomelle ominaisen maaseutu- ja työväestön puolueiden ratkaisevaan asemaan ja erilaisiin tavoitteisiin hyvinvointivaltion rakentamisessa. (Ks. Vähätalo 1998, 84; Alapuro 1983, 104.)

Hyvinvointivaltion kehittämisen pääpyrkimykset toisen maailmansodan jälkeisenä aikana löytyivät laajemmista kylmään sotaan liittyvistä poliittis-ideologisista päämääristä. Länsi-Euroopassa toisen maailmansodan jälkeen kehittynyt sosiaali- ja hyvinvointivaltio täydensivät fordistista tuotantomallia ottaen samalla huomioon myös työttömyyden ja vähäosaisuuden mahdollisena yhteiskunnallisen epävakauden aiheuttajana. Kuluttamisen oikeutta jaettiin nyt tulonsiirtojen ja palvelujen muodossa myös niin sanotulle epäaktiiville väestölle. (Vähätalo 1998, 11.) Hyvinvointivaltio palveli siten samanaikaisesti niin taloudellisen tuotannon, kuin yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden ja vakaudenkin päämääriä.

Valtiollisen sosiaalipolitiikan alaa ja tavoitteita laajentamalla luotiin 1960- ja 1970-lukujen sosiaaliturva, josta oli nyt tullut normaali, olennainen ja välttämätön osa koko väestön toimeentuloa (ks. Aho 1988). Paljolti juuri 1960-luvun sosiaalipolitiikan ansiosta tapahtunut yhteiskuntapoliittinen asennemuutos koski myös työmarkkinoiden valtiollista sääntelyä ja käsityksiä työttömyydestä kansantalouden hoidon osana. Sitäkin ryhdyttiin arvioimaan kansantuloajattelun mukaisesti. Enää ei voinut olla kyse pelkästään työttömyyden torjumisesta, vaan taloudellista kasvua tukevasta työvoimapolitiikasta ja siihen liittyneestä kokonaisajattelusta. (Kalela 1989, 180.)

Myös aktiivisen työvoimapolitiikan käsite saapui 1960-luvun lopulla Suomeen. Vuoteen 1967 mennessä EFTA-sopimuksen ja ulkomaankaupan muun liberalisoitumisen tuloksena oli käynyt selväksi, että Suomen mahdollisuudet selviytyä kansainvälisessä kilpailussa riippuivat sen tuotantokoneiston tehokkuudesta. Avainasemassa oli investointipolitiikka, joka puolestaan edellytti työvoiman liikkuvuuden edistämistä eri alojen, alueiden ja ammattien välillä. Tämä oli SAK:n ajaman aktiivisen työvoimapolitiikan pääpyrkimys ja sen toteuttamiseksi tarvittiin yleisten talouspoliittisten toimenpiteiden rinnalle ammattikoulutuksen, ammatinvalinnanohjauksen ja uudelleen koulutuksen kehittämistä lähinnä työnvälitystoiminnan yhteydessä. SAK:n aloitteellisuuden tuloksena työvoimapolitiikka- käsitteen yhteydessä nivottiin työttömyyden torjunta ja työmarkkinamekanismien tehostaminen suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa lopullisesti yhteen. Uuden työvoimapolitiikan periaatteet kirjattiin vuonna 1972 voimaanastuneeseen työllisyyslakiin. (Kalela 1989, 191.) Juridisen muodon tämä sai uudessa työllisyyslaissa, joka poisti samalla kuntien työllistämisvelvoitteen. Painopiste siirtyi työvoiman tarjonnan ohjailuun sekä työttömyysturvan maksamiseen tilapäisiksi nähtyinä työttömyysjaksoina. (Kalela 1989, 191; ks. myös Katajamäki 1985, 120–121.)

Työvoimapolitiikan suunnan tuli lopulta määräämään 1970-luvulta alkaen uusi ilmiö: pysyvästi korkealle tasolle asettunut palkkatyön puute yleismaailmallisena ilmiönä. Samalla paljastui, että työttömyys oli nyt olennaisilta piirteiltään toisenlaista kuin esimerkiksi 1960-luvulla. Seitsemän- ja kahdeksankymmentälukujen työttömyys ei enää ollut puunjalostusteollisuuden suhdanteiden ja erityisesti kausivaihtelun sääntelemä lähinnä maaseutua koskenut ilmiö. Työttömyydestä oli tullut kaikkia ammattiryhmiä ja molempia sukupuolia koskeva ilmiö. Työttömyyden nouseminen 1970-luvun kuluessa kahden prosentin tasolta kuuden prosentin tasolle ei liittynyt niinkään työttömien henkilöiden lukumäärän kasvuun, vaan lähinnä työttömyyden keston pitenemiseen. Riski joutua työtömäksi ei ollut olennaisesti suurentunut, vaan mahdollisuus työllistyä nopeasti uudelleen oli olennaisesti heikentynyt. (Kalela 1989, 189–199.) Tämä ei kuitenkaan vielä muuttanut työvoimapolitiittisia linjauksia.

Suomessa 1970–1980-luku oli vielä keskitetyn tulopolitiikan ja yhteiskuntakorporatismiin kulta-aikaa. Tulopolitiikkaa hallitsivat perinteisen ja hierarkkisen puunjalostusteollisuuden ja metalliteollisuuden suuryritysten työnantaja- ja ammattiyhdistysorganisaatiot. Kehitettiin tehottomasti pääomaa käyttäviä, jäykkiä ja keskitettyjä organisaatiomalleja, joita tuettiin niin lainsäädännön kuin korporatiivisten työmarkkinasopimustenkin ohjauksen avulla (ks. Pohjola 1996). Tulopolitiikan synnyttämät hyvinvointivaltion mekanismit suojasivat kuitenkin pitkään ihmisten asemaa työelämässä. Niin kauan kuin kansalliset taloudet toimivat verrattain suojatuilla markkinoilla, hyvinvointivaltion rahoitus ei muodostunut vielä kansalliselle taloudelle kovinkaan merkittäväksi ongelmaksi. (Vähätalo 1998, 16.)

Globalisaatioon liittynyt kansallisvaltioiden uudenlainen asema kansainvälisessä kilpailussa johti suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa kehitysvaiheeseen, jolle oli ominaista tendenssi kaikkien tavoitteenasettelujen punnitsemiseen kansainvälisen kilpailukyvyn kannalta. Poliitiikkaa hallitsevaksi tunnukseksi ja ydinajatuksiksi nousi tähän näkemykseen sitoutunut konsensus. Yhteiskunnan kaikki voimavarat oli nyt koottava kansallisen yhteisymmärryksen hengessä varmistamaan kansakunnan menestyminen koko ajan kiristyvässä kansainvälisessä kilpailussa. (Kalela 1989, 221.)

Työmarkkinoiden joustavuus sai 1980-luvun lopulla saman aseman, joka oli näkynyt jo aiemmin kehittyneiden kapitalististen maiden taloudellisen yhteistyöjärjestön OECD:n toiminnassa (Kalela 1989, 191, 196). Loppuun saakka vietynä joustavien työmarkkinoiden vaatimus edellytti, että ihmisen oli joustavasti sopeuduttava työuransa aikana useisiin ammattinvaihdoksiin ja niihin liittyviin uudelleen koulutusjaksoihin.

Työttömyydestäkin tuli täten joustavaa ja samalla uudella tavalla normaali ilmiö: vain harvat voisivat elämänuransa aikana välttää palkkatyötä vaille jäämisen jaksot. Myös työvoimapolitiikassa siirryttiin työn kysyntäpainotteisesta mallista työn tarjontapainotteiseen malliin. Tämä toteutettiin yhdistämällä työvoima- ja sosiaalipoliittisia tukia uudenlaisen työttömiä aktivoivan mallin alle. Tämä oli samalla osa EU:n syvenevää integraatiota, joka tähtäsi erityisesti pää-

omien, työn ja palvelujen vapaan liikkumisen esteiden poistamiseen. (Koistinen 2014, 31–32.)

Myös työttömyyden seurausten arviointi painottui uudella tavalla. Tärkeimmäksi tavoitteeksi tuli ammattitaitoisen työvoiman työkyvyn säilyttäminen. Tämä piirre näkyi selkeimmin vuoden 1984 työttömyysturvauudistuksessa, joka antoi uuden sisällön toimeentuloturvan vanhalle kaksijakoisuudelle. Peruspäiväraha (vanha työttömyyskorvaus) oli kiinteä, mutta työttömyyskassan jäsenille sen lisäksi tuleva ansioturva (vanha kassa-avustus) oli sidottu palkkaan. Tämä asetti muita työttömiä selvästi parempaan asemaan ne, joiden työvoima oli kysytyintä ja samalla parhaiten palkattua. Sama ammattitaitoisimman työvoiman suosituimmuus tuli esiin esimerkiksi sairausajan turvan ansiosidonnaisuudessa. Kaikki nämä työvoiman valtiolliseen sääntelyyn kuuluneet piirteet ilmensivät nyt uutta ajatusmuotoa, jossa julkisen vallan ja kansalaisen suhde ymmärrettiin erityisesti markkinoiden välittämäksi. (Kalela 1989, 221.)

Työtilaisuuksien järjestämisen ja toimeentulon varmistamisen yhteys lujitti aktiivisen työvoimapolitiikan myötä. Lähtökohtana oli aiemmin 1960-luvulla tapahtunut siirtyminen työttömyyden valtiollisessa sääntelyssä ”korvauslinjalle” siihenastisen ”työlinjan” sijasta. Muutos toteutettiin sitomalla työttömyysajan toimeentulotuki velvollisuuteen ottaa vastaan viranomaisten osoittama työ. Tämä kytkentä vahvistui sitten 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa, kun työttömyysturvan ehdoilla ryhdyttiin vaikuttamaan työvoiman sekä alueelliseen että ammatilliseen liikkuvuuteen. Valtion perinteinen ”sosiaalinen tehtävä” alistui samalla ”taloudelliselle tehtävälle” työvoimapolitiikan osalta. (Kalela 1989, 221–222.)

Työllistämisen syrjäytyminen työvoimapolitiikassa ja 1960-luvun lopun ennätystyöttömyys yhdessä nostivat kuitenkin oikeuden työhön keskeiseksi yhteiskuntapolitiikan kysymykseksi. Hallitusmuotoon kirjattiin vuonna 1972 ”valtiovallan asiaksi... järjestää kansalaiselle mahdollisuus tehdä työtä”. Saman vuosikymmenen lopulla uusiin ennätyslukemiin noussut työttömyys loi edellytykset tämän säännöksen tunnustamiselle julkista valtaa velvoittavaksi. Työtilaisuuksien järjestämisessä ei sen jälkeen enää ollut kyse valtion ”sosiaalisesta tehtävästä”, vaan kansalaisen perusoikeuden toteuttamisesta. Vuoden 1987 työllisyyslaki konkretisoi lopulta tämän velvoitteen valtiolle asetettuna vaatimuksena³³. (Kalela 1989, 222.)

Lyhyesti summaten, suomalaista työvoimapolitiikkaa voi pitää monessa suhteessa jälkeensä jääneenä verrattuna muihin Pohjoismaihin. Tämä johtui sekä maamme pitkälle jatkuneesta agrarisesta luonteesta, että työllisyys- ja sosiaalipolitiikan alistamisesta ensisijaisesti taloudelle ja sen kilpailukyvyille. Suomessa hyvinvointivaltion rakentaminen alkoi myös suhteellisen myöhään verrattuna muihin pohjoismaihin eli vasta 1960-luvulla. Poliittinen oikeisto oli luopunut 1950-luvun aikana puhtaan talousliberalistisesta kannastaan ja asettui nyt tukemaan yhteiskunnallista vakautta tukevia reformeja. (Uljas 2012, 1617, 313.) Tilaanne alkoi kuitenkin muuttua vähitellen 1980-luvulle tultaessa.

³³ Velvoitetyöllistämistä koskevat määräykset poistettiin siitä vuonna 1993, jolloin työttömyysaste oli noussut 20 prosentin tasolle (Kalela 2002, 371).

Kilpailukyky työttömyyden jäsentäjänä

1990-luvun lama näkyi konkreettisesti ennen kaikkea työttömyyden kehityksessä. Työttömyyden kasvu alkoi syksyllä 1990 ja se jatkui aina vuoden 1993 loppuun asti. Työttömyysprosentti oli vuonna 1990 historiallisen alhainen, noin 3 prosenttia ja työttömien lukumäärä noin 80 000. Työministeriön rekisteröimä työttömien työnhakijoiden määrä ylitti vuoden 1994 alussa jopa 500 000 rajapyykin. Tällaiset työttömyysluvut olivat ennennäkemättömiä Suomessa. Todellinen työttömyystilanne oli vielä huonompi kuin näistä luvuista voisi päätellä. Avoimen työttömyyden lisäksi osa vailla työpaikka olevista työnhakijoista oli sijoitettuna työvoimapolitiittisille toimenpiteille ja osa työnhakijoista vetäytyi lamavuosina kokonaan pois työmarkkinoilta. (Kiander 2001, 30–31.) Vain viidessä vuodessa (vuosina 1990–1994) Suomen työttömyys nousi 3 prosentista 17 prosenttiin. Samalla pitkäaikaistyöttömien osuus työttömistä alkoi kasvaa, huipentuen vuonna 1994 pahimmillaan lähes 40 prosenttiin (Schaumann & Vanhala 2011, 6).

Neuvostoliiton romahdettua samaan aikaan myös ulkoisen ja sisäisen välinen yhteys oli poissa suomalaisen politiikan jäsentäjänä (ks. Alapuro 1994, 321). Tämä tyhjiö täyttyi kuitenkin pian. Kansainvälisesti avautuvan ja muuttuvan talouden myötä etenkin anglosaksisissa maissa oli jo 1980-luvulla syntynyt vahva sosiaalinen tilaus uusliberalismille³⁴, josta tuli sittemmin 1990-luvulta alkaen politiikan ja taloustieteen johtava aate. (Vähätalo 1998, 28.) 1990-luvulla tapahtunut muutos näkyi käytännössä työvoima- ja sosiaalipolitiikan pragmaattiseksi ja epäideologiseksi mielletystä alistamisesta kansainvälisen kilpailukykyyn tarpeisiin. Tämä koski samalla myös työttömyyttä kansantalouden osana. (Kalela 2002, 374; ks. myös Kantola & Kananen 2013, 812.)

Myös 1990-luvulla aloitettu keskustelu tuloloukuista pohjasi luontevasti tähän uuteen talouspoliittiseen oppiin. Sosiaaliturva ei saanut missään kohdin estää palkkatyön hakemista ja sen tulisi pikemminkin kannustaa omatoimiseen työnhakuun. Tämä tarkoitti käytännössä sosiaaliturvan ehtojen kiristämistä. (Kalela 2002, 372–374; ks. myös Kettunen 2006, 242–243.) Tämä johti samalla myös käänteeseen, jossa sekä työvoima- että sosiaaliviranomaiset alkoivat lähestyä työttömyyttä pikemminkin yksilöpsykologisena kuin yhteiskunnallisena ongelmana. Kansalaisia oli syytetty 1990-laman aikana ”kulutusjuhlasta”, johon liittyi ajatus suurtyöttömyydestä jonkinlaisena seurauksena moraalittomasta käytöksestä. (Kantola & Kananen 2013, 815–816.)

Samaan aikaan nousseen kannustin- ja tuloloukkukeskustelun taustalta erotettavissa olevissa talousteorioissa työttömyyttä ei siten enää mielletty talouden rakenteiden ongelmaksi. Työttömyys nähtiin yhä useammin vain työttömien ”heikon työmoraalin” ongelmana, mikä sekin johti omalta osaltaan työttömyyden ilmiön yksilötasoiseen tarkasteluun ja työttömyyden ongelman epäpolitisoitumiseen. Ehdotetut ratkaisut tähtäsivät useimmiten työttömyysturvan ta-

³⁴ Uusliberalismiksi ymmärretty talouspoliittinen doktriini on ymmärretty julkisessa keskustelussa enemmän tai vähemmän yhtenäiseksi opiksi. Siitä käytetään myös nimityksiä markkinafundamentalismi, markkinaradikalismi, monetarismi, ekonomismi ja sitä on pidetty myös globalisaation synonyyminä. Uusliberalismi on samaistettu myös ns. itävaltalaiseen, ordoliberaliin ja ja uusklassiseen taloustieteeseen. (Löppönen 2017, 11, 76–77; Lindholm 2019, 29–35; ks. myös Patomäki 2007, 10, 27.)

son kannustavaan heikentämiseen sekä työttömiin kohdistuvan sosiaalisen kontrollin lisäämiseen. Työttömyyden yksilötasoisia perusteluja oli muitakin, jolloin työttömyyden syynä pidettiin esimerkiksi työttömien puutteellisia työnhakutaitoja. (Vähätalo 1998, 82–83.) Tuloloukkukeskustelussa oli jälleen tunnistettavissa aiemman köyhäin- ja vaivaishuollon asenneperinne ja Suomelle historiallisesti tyypillinen moralistinen eetos.

Suomalaisen yhteiskunnan sopeutuessa talouden globalisoitumiseen syntyi muutos, jonka tuloksena syntyi karsitumman julkisen sektorin yhteiskunta. 1990-luvun lama antoi sille hyvän tilaisuuden välttämättömyysdiskurssista kumpuavan perusteluin. Julkisten menojen leikkauksista ja hyvinvointivaltion palvelujen karsimisesta muodostui siten olennainen osa suomalaista lamanhoitoon liittyvää politiikkaa. Tähän voidaan katsoa Suomessa noin 30-vuotta kestäneen hyvinvointiyhteiskunnan rakentamiseen tähänneen politiikan pysähtyneen tai sitä tukevan järjestelmän ainakin vakavasti kriisiytyneen. (Julkunen 2001, 13, 148, 253.)

Suomalaisen hyvinvointivaltion kehitys voidaan jakaa tässä suhteessa 1960-luvulla alkaneeseen hyvinvointivaltion rakentamisen aikakauteen ja 1990-alusta alkaneeseen globaalien kilpailuvaltion aikaan. Hyvinvointivaltion rakentamiskaudella toteutettiin laajoja reformeja koulutuksessa, terveydenhoidossa ja sosiaalipalveluissa ja toteutettiin näitä päämääriä tukevaa talous- ja veropolitiikkaa. Globaalien kilpailuvaltion aikakaudella Suomi sopeutettiin niin Euroopan unionin kuin rahaliitto EMU:nkin jäseneksi. (Tuomala 2019, 93–94.) EMU-sopeutukseen kuuluneilla julkisen sektorin leikkauksilla kansalaiset ja koko hyvinvointivaltio sovitettiin samalla avoimeen markkinatalouteen. Maastrichtin sopimuksen (1991) konvergenssikriteerit eli rahaliiton sisään pääsyehdot sisälsivätkin tiukkoja ehtoja inflaatioon, valuutan vakauteen ja julkisen velan määrään liittyen. (Julkunen 2001, 66–67, 77, 128–129.)

Amerikkalainen ekonomisti Milton Friedman oli kuvannut rakenteellisen työttömyyden johtuvan korkeasta verotuksesta, sosiaaliturvan korkeasta tasosta ja kollektiivisista työehtosopimuksista. Nämä kaikki olivat olleet aiemmin pohjoismaisen hyvinvointivaltion piirteitä. Myös Suomessa omaksuttiin nyt tämä näkemys jättityöttömyyden selittämiseksi. Tämä oli nähtävissä esimerkiksi Esko Ahon hallituksen ohjelmissa, joiden mukaan valtion talouspolitiikalla ei voinut vaikuttaa työvoiman kysyntään ja työllisyyteen. Valtion tehtäväksi tuli siten ensisijaisesti kilpailukyvyn takaaminen ja erilaiset työttömiin kohdistuvat aktivointitoimenpiteet työllisyyden lisäämiseksi. Käytännössä tämä tarkoitti samalla työttömiin kohdistuvien kurinpitotoimien lisääntymistä. (Kantola & Kananen 2017, 15–16.)

Kilpailukyvyistä oli tullut siten uudenlainen, laajalti poliittista kenttää ohjannut ydinuskumus, joka nojasi jälleen kerran historialliseen käsitykseen talouden ja koko kansakunnan edusta. Esimerkiksi reformistisena aiemmin tunnettu sosialidemokraattinen puolue (SDP) alkoi toteuttaa hyvinvointivaltiota koskevia leikkauksia, mikä johtui osaltaan entisen äänestäjäkunnan keskiluokkaistumisesta ja äänestäjien uudenlaisen aseman huomioonottamisesta puolueen strategioissa. (Kantola & Kananen 2013, 819, 821; Kantola & Kananen 2017, 10.)

Kilpailukykyyn kuulunut rationaalisuus otettiin käyttöön myös alemmilla hallinnon tasoilla, kuten kunnissa. Samalla myös perinteisen hallinnon täytyi omaksua liikkeenjohdollisia malleja ja julkinen sektori alkoi noudattaa yritysjohton noudattamia strategisia päätöksentekomalleja. Tämä johti samalla myös 1980-luvulla strategia-asiantuntijoiden vallan jyrkkään kasvuun ja ajatuspajojen ja kauppakorkeakoulujen konsulttiverkoston laajenemiseen. (Löppönen 2017, 91, 190.)

1990-luvun laman jälkeen uutena ilmiönä tullut pitkäaikaistyöttömyys oli muodostunut pysyväksi ilmiöksi osittain myös siksi, että kansainvälisen kilpailukykyyn säilyttämiseen tähtäävä talouspolitiikka oli nostettu muita poliittisia tavoitteita sääteleväksi tekijäksi. Työvoimapolitiikan ensisijainen kohderyhmä ovatkin 1990-luvulta lähtien olleet ”kokoaikaiset työnhakijat”. Määritelmä vastasi sitä linjausta, joka asetti työvoiman saatavuuden keskeisimmäksi työllisyyspolitiikan tavoitteeksi. Viranomaisten voimavarat kohdistettiin ennen kaikkea avointen työmarkkinoiden toimivuuden edistämiseen. Käytännössä tärkeintä oli varmistaa erityisesti sen työvoiman saatavuus, jota maan kansainvälisen kilpailukykyyn säilyttäminen edellytti. (Kalela 2002, 369–371.)

Nopea ja vahva talouskasvu ei siten tässä uudessa talousmallissa enää edellyttänyt täystyöllisyyttä. Ne ihmiset, jotka kärsivät pitkäaikaisesta ja toistuvasta työttömyydestä, jätettiin siten toissijaiseen asemaan työvoimapolitiikassa ja poliittisessa päätöksenteossa. Tämän kehityksen myötä myös julkiselle sektorille löytyi uusi rooli. 1990-luvun aktivointipolitiikka järjesti uudelleen kuntien, työvoima-, sosiaaliviranomaisten ja kolmannen sektorin toimijoiden keskinäiset roolit. Erityisesti kolmannen sektorin rooli alkoi korostua ja yhdistykset saivat merkittävän roolin palvelujen tuottajina ja kehittäjinä. Kolmannen sektorin yleisesti tunnustetun aseman myötä ne alkoivat saada esimerkiksi työvoimapolitiikasta tukea ja Euroopan sosiaalirahaston toimintarahaa. (Koistinen 2014, 47–49.) Kolmannesta sektorista tuli samalla myös merkittävä työllistäjä (ks. Ruuskanen, Selander & Anttila 2013, 17–18).

1990-luvun lama asetti paineita erityisesti kunnille palvelujärjestelmän uudistamiseksi, mikä tarkoitti palvelujen hajauttamista kuntien, kuntayhtymien, valtion paikallishallinnon, yritysten, ylikansallisten organisaatioiden ja kolmannen sektorin välille. Desentralisoitu järjestelmä merkitsi samalla sitä, että kunnat alkoivat olla enemmän vastuussa taloudestaan, mikä tarkoitti samalla säästötoimenpiteiden tehokkaampaa toteuttamista. (Julkunen 2001, 119–121.) Siten myös kansalaisjärjestöillä oli talouden muutokseen liittyen oma roolinsa. Erilaisia toimijoita alkoi nyt löytyä aina kansainvälisistä järjestöistä pieniin paikallisiin yhdistyksiin saakka.

Kolmas sektori työttömyyden hoitajana

Kolmannella sektorilla³⁵ on ollut vaihteleva roolinsa erilaisissa hyvinvointivaltioregiimeissä ja niiden muutoksissa (ks. Esping-Andersen 1990). Uusi julkisjoh-

³⁵ Kolmas sektori käsitetään ideaalimuodossaan yhteiskunnan osa-alueeksi, jolla on oma toimintalogiikkansa yksityisen eli markkinaehtoisen ja julkisen eli valtiota ja sen instituutioita edustavien toimijoiden lisäksi. Nämä erot eivät kuitenkaan ole selvärajaisia ja niiden

taminen ("New Public Management") johti julkishallinnon markkinaehtoisuuden ja kilpailukyvyyn eetoksen lisääntymiseen, jolloin yritysmailman ja julkisen hallinnon välillä ei tehty enää entisenlaista eroa. Samalla pyrittiin eroon hallinnon hierarkkisista rakenteista ja liudennettiin esimerkiksi palveluntuotantoa kolmannelle sektorille. Suuntaus sai perustelunsa niin sanotun kolmannen tien muodossa, joskin säilyttäen vielä varauksellisuuden julkisten palveluiden täydellistä markkinaehtoisuutta kohtaan. Samalla myös EU:n kehittämishankkeet olivat alkaneet korostaa kolmannen sektorin toimijoiden roolia palveluntuottajina julkisen sektorin ja markkinoiden välillä myös Suomessa. (Billis 2010, 7; Harris 2010, 31–32.) Erityisesti palkkatyön merkitys alkoi korostua kolmannen sektorin toiminnassa.

Tämän kehityksen taustalla olivat laajemmat yhteiskunnalliset muutokset, jotka liittyivät suomalaisen hyvinvointivaltion kehitykseen ja samalla työttömyyden kentän muutoksiin. 1990-luvun puolivälissä kolmas sektori alettiin hahmottaa erityisesti työvoimapoliittisena toimijana eli välityömarkkinana. Tuolloin Suomessa käytiin vilkasta keskustelua Jeremy Rifkinin (1995) teoksesta *The End of Work*, jossa hän korosti teknologisen kehityksen ja automaation merkitystä palkkatyön vähenemisessä, sekä teollisessa tuotannossa että palvelualoilla. Uuden työn alueena Rifkin esitti kolmannen sektorin, jonne voitaisiin luoda uudenlaista työtä palkkatyön ja vapaaehtoistoiminnan välimaastoon. Voittoa tavoittelemattomat kolmannen sektorin organisaatiot nähtiin Suomessakin 1990-luvun laman jälkeen pitkittyneen työttömyyden oloissa väylänä uudenlaisten työllistymismahdollisuuksien löytämiseksi työtä vailla oleville. Samalla työmarkkinoilta syrjäytyneitä voitaisiin integroida kolmannen sektorin kautta takaisin työmarkkinoille. (Ruuskanen ym. 2013, 19.)

Myös kansalliset rahapelimonopolit Veikkaus Oyj ja Raha-automaattiyhdistys RAY alkoivat järjestöihin suuntaamallaan projektirahoituksella tukea kolmannen sektorin toimintaa palkkatyön muodossa. 1990-luvun puolivälissä työntekijöiden palkkaamista kolmannen sektorin organisaatioihin vauhdittivat lisäksi liittyminen Euroopan unioniin. Vuonna 1995 käynnistyi Suomessa tähän liittyen EU:n ensimmäinen rakennerahastokausi. EU:n läheisyysperiaatteen mukaisesti toimivaltaa tuli siirtää keskushallinnosta mahdollisimman lähelle kansalaisia. Kansalaisjärjestöt olivat siten tämän ajattelun keskiössä. Euroopan sosiaalirahastosta tulikin tärkeä järjestöjen rahoittaja erilaisten hankkeiden ja yhteisöaloitteiden muodossa. (Ruuskanen ym. 2020, 38; ks. Wrede 2006.)

EU-tuen lisäksi vuoden 1998 alusta otettiin käyttöön kansallisena työvoimapoliittisena toimenpiteenä yhdistelmätuki, jota suunnattiin erityisesti voittoa tavoittelemattomille järjestöille. Myöhemmin yhdistelmätuki korvautui palkkatuella, jonka tarkoituksena oli työllistää vaikeasti työllistyviä henkilöitä, joita uhkasi syrjäytyminen työmarkkinoilta. (Ks. Ruuskanen ym. 2013.) Samalla myös kuntien rooli alkoi korostua, mikä näkyi lisääntyneenä yhteistyönä järjestöjen kanssa palvelujen tuottamiseksi. Samaan aikaan julkisen talouden alijäämät oli-

välisiä päällekkäisyyksiä voi syntyä erilaisten historiallisten muutosten seurauksena. Tämä tarkoittaa yksinkertaisesti toimintamallien omaksumista muilta sektoreilta. (Ks. Billis 2010.)

vat osaltaan vaikuttamassa kolmannen sektorin roolin kasvamiseen palveluntuotannossa.

Järjestöt alkoivat tuottaa hyvinvointipalveluja ja helpottamaan kuntiin kohdistunutta palveluntuotantopainetta, mikä oli lisääntynyt julkisjohtamisen uusien oppien omaksumisen myötä. 1990-luvun alussa uudistettiin myös kuntien valtionosuusjärjestelmää, joka antoi kunnille määräysvaltaa järjestelmään kuuluvien varojen käytöstä. Samalla kuntien lakisääteisiä velvoitteita kuitenkin lisättiin, jolloin kunnat alkoivat ulkoistaa hyvinvointipalvelujaan. Kunnat näkivät tässä yhteydessä järjestöt mahdollisina palveluntuottajina. (Ks. Möttönen & Niemelä 2005.) Samalla yhdistyksille suunnatut vapaamuotoisemmat avustukset alkoivat muuttua vastikkeellisiksi toiminnan tulosta vaatimusten lisääntyttyä.

Järjestöt alkoivat toteuttaa erilaisia projekteja Euroopan rakennerahastojen ja kansallisten rahapeliyhtiöiden, Raha-automaattiyhdistyksen (RAY) ja Veikkaus Oy:n rahoituksella. Tämä merkitsi vähitellen myös järjestöjen palvelutoiminnan ammatillistumista. (Ruuskanen ym. 2013, 10–11.) Tämä johti kolmannen sektorin toimijoiden toiminnan hybridisoitumiseen, jolloin niiden rooli myös kansalaisyhteiskunnan toimijoina alkoi muuttumaan (ks. mm. Billis 2010, 7, 31–32). Kehityksen taustalta löytyivät laajemmat yhteiskunnalliset muutokset, jotka liittyivät toiminnan markkinaehtoistumiseen, palvelukysynnän kasvuun, rahoitumahdollisuuksien lisääntymiseen. (Ks. Särkelä 2016.)

Pohjoismaille oli ollut tyypillistä, että järjestöt ovat ideaalittyyppisesti toimineet edustamiensa kansalaisryhmien intressien perustalta. Esimerkiksi Suomessa yhdistysmuotoisilla yhteiskunnallisilla liikkeillä on ollut perinteisesti tärkeä rooli yhteiskunnan ja demokratian kehityksessä. Päävastuu palvelujen tuotannosta oli ollut pitkään julkisella sektorilla, jota kolmas sektori alkoi täydentää 1990-luvulta alkaen tietyillä erikoispalvelujen osa-alueilla. (Ks. Matthies 2007.) Suomalaiset yhdistykset kolmannen sektorin toimijoina olivat laajentaneet toimintaansa 2000-luvulle tultaessa niin julkisen kuin yksityisenkin sektorin puolelle.

Samalla kolmannen sektorin toimijoiden, kuten työttömien yhdistysten, asema määrittyi uudelleen tässä kontekstissa. Tämä toimi esimerkkinä siitä, kuinka suomalaisen valtion on aina ollut mahdollista toteuttaa kansalaisyhteiskunnan toimijoiden kautta erilaisia yhteiskuntapoliittisia päämääriään (Blom & Siisiäinen 1992, 118–119).

Suomalainen työttömyys strategisen toiminnan kenttänä

Suomalaista työttömyyden kenttää voi tarkastella strategisen toiminnan kenttänä, jolla on oma edellä kuvattu syntyhistoriansa ja sitä kautta muodostuneet erityispiirteensä. Kyseinen kenttä on tällöin nähtävä osana yleisempää kansainvälistä kehitystä, teollistumiseen liittyvää palkkatyöyhteiskunnan syntyä ja siihen liittyvää konfliktien hallintaa ja luokkaperustaista kamppailua.

Syntyvät tai dramaattisesti muuttuvat yhteiskunnalliset kentät jäsentyvät aina lopulta uudelleen kenttiä järjestävien, toimijoiden kesken yhteisesti jaettujen näkemysten avulla eli kentän ydinuskomusten kautta (ks. Fligstein & McAdam 2012). Nämä mesotason näkemykset määrittävät eri toimijoiden suhteelliset po-

sitiot kentillä, samoin kuin eri kenttien väliset suhteet. Vakiinnuttuaan erilaiset kentät synnyttävät toimijoita, jotka institutionalisoituvat lopuksi osaksi yhteiskunnan muodollisia rakenteita.

Suomalaisen työttömyyden kentän ominaispiirteistä strategisen toiminnan kenttänä (Fligstein & McAdam 2012) voi tehdä joitakin yleistason johtopäätöksiä. Näitä ovat näkemys siitä, että:

1. Suomelle omaleimainen historiallinen piirre on ollut suhteellisen myöhäinen teollistuminen ja siten yhteiskunnan eri osa-alueiden osittainen epäsynchroninen kehittyminen. Tämä on näkynyt myös eräänlaisena sosiaali- ja työllisyyspolitiikan jälkeensä jääneisyysnä suhteessa vertailukohtana usein käytettyihin muihin Pohjoismaihin.
2. Suomen kehitykselle ovat olleet luonteenomaisia dramaattiset shokit ja toimintaympäristön muutokset, jotka ovat tulleet joko Suomen ulkopuolelta tai jotka ovat tapahtuneet yhteiskunnan keskeisimmillä osa-alueilla, kuten taloudessa. Nämä ovat samalla uudelleenjärjestäneet muita yhteiskunnallisia alueita eli kenttiä.
3. Historiallisten muutosten dramaattisuus on johtanut alusta saakka suomalaisen poliittisen järjestelmän tasolla eräänlaiseen välttämättömyyden ja kokonaisedun retoriikkaan, joka on ollut nähtävissä myös koko työttömyyden kentän vuosisataisen kehityksen yhteydessä. Samalla erilaisia työttömyyteen vaikuttavia uusia oppeja on omaksuttu vähäisen yhteiskunnallisen keskustelun perustalta.
4. Seurauksena edellisestä on ollut politiikan moniäänisyyden hukkuminen, yleinen konsensushakuisuus, pyrkimys konfliktien välttämiseen ja erilaisten marginaalisten ryhmien suhteellisen heikko asema. Samalla myös työttömyyteen liittyvät moralistiset tulkinnat ovat olleet koko ajan jossain määrin läsnä.

Suomen yhteiskunnallisessa kehityksessä on nähtävissä ennen kaikkea pyrkimys vakauteen, mikä on johtunut maata kohdanneista dramaattisista ulkopuolisista shokeista. Suomalaiseen porvarilliseen reformismiin kuului jo 1900-luvun alussa vahva yhteiskuntarauhaan liittyvä eetos, johon myös työttömyyden kysymykset kuuluivat osana ”yhteiskunnallista kysymystä”. Suomalainen työttömyys yhteiskunnallisena ongelmana syntyi 1900-luvun alussa teollistumisen ja työväenluokan synnyn yhteydessä. Suomi kansakuntana kävi samaan aikaan kamppailua itsenäisyydestään, ja kysymykset yhteiskunnallisesta vakaudesta nousivat poliittisen toiminnan keskiöön. Venäjä-suhde ulkoisena jännitteisenä kenttänä jäseni kansallista identiteettiä ja sen seurauksena kansallisen yhtenäisyyden pyrkimykset avasivat tilaisuuden työväenluokan ja samalla työttömyyden kysymyksille. Poliittiset vastakkainasettelut kuitenkin kärjistyivät kansalaisyhteiskuntaan ja siihenastisen työväenliikkeen kukistamiseen ja sulkemiseen pois poliittiselta kentältä.

Kansalaissodan jälkeen kansallista yhtenäisyyttä alettiin rakentaa talonpoikaisen vision pohjalta, joka alkoi ohjata myös työttömyyden valtiollista säätelyä. Nyt yhteiskunnallinen uudistuspolitiikka ei saanut enää jättää varjoonsa yhteiskuntajärjestyksen ylläpitämistä. Talonpoikaisella visiolla oli myös konkreettinen kaikupohjansa Suomen talouden metsävaltaisudessa ja sen keskeisessä asemassa. Työväenliike, ja työttömyyden kysymys osana sitä, pysyivät samalla marginaalisessa asemassa kansalaissodan jälkeen aina sotiin asti.

Jatkosodan päättyminen mullisti suomalaisen poliittisen kentän ja nosti työväenliikkeen aiempaa vaikutusvaltaisempaan asemaan. Poliitiikkaa leimasi kuitenkin yhä jatkosodan aikana luotu yhtenäisyyden eetos. Ammattiyhdistysliike sai legitimiin aseman työnantajien neuvottelukumppanina ja saavutti institutionaalisen aseman suomalaisessa yhteiskunnassa ja muuttui samalla haastajasta poliittisen kentän hallintoyksiköksi (ks. Fligstein & McAdam 2012). Samalla myös sotien jälkeinen kansainvälinen kehitys alkoi heijastua Suomeen esimerkiksi täystyöllisyyden ideaalin ja yleisen sosiaalivakuutuksen muodossa.

Täystyöllisyyttä (yhteisesti jaettuna tavoitteena eli työttömyyden kentän rationaalisuutena) aloitettiin tavoitella sovitelluilla ratkaisuilla, jotka sisälsivät niin tuotantoelämän, työntekijäin kuin valtionkin intressit. Yhteiskunnallinen kamppailu ei ollut kuitenkaan vain porvariston ja työväestön välistä, sillä Suomi ei ollut vielä täysin teollistunut. Maalaisliitto jatkoi vielä talonpoikaisen, alun perin yhteiskunnalliseen vakauteen ja yhtenäisyyteen tähtäävän vision toteuttamista, joka antoi työvoimapolitiikalle muista pohjoismaista eroavan luonteen.

Seuraava muutos, joka vaikutti suomalaiseen työttömyyden kenttään, liittyi kansainvälisellä kentällä tapahtuneisiin muutoksiin. Hyvinvointivaltion kehittämisen pääpyrkimykset toisen maailmansodan jälkeisenä aikana löytyivät nyt laajemmista kylmään sotaan liittyvistä poliittis-ideologisista päämääristä, joiden yhteydessä työttömyys ja vähäosaisuus oli otettava huomioon potentiaalisina yhteiskunnallisen epävakauden aiheuttajina.

Hyvinvointivaltion rakentamista Suomessa 1950-luvulta alkaen leimasivat vielä Suomelle ominaiset maaseutu- ja työväestön erilaiset tavoitteet hyvinvointivaltion rakentamisessa. Nämä vaikuttivat käsityksiin työttömyydestä ja työttömyyden puutteesta johtuviin yhteiskunnallisiin toimenpiteisiin. Keskitetyn tulopolitiikan ja yhteiskuntakorporatistimin avulla luotu hyvinvointivaltio suojasi työtä ja toimeentuloa niin kauan kuin kansalliset taloudet toimivat verrattain suojatuilla markkinoilla. Talouden vähittäinen avautuminen ja työvoiman ja pääomien vapaan liikkuvuuden lisääntyminen muuttivat kuitenkin pian käsityksiä myös työttömyydestä yhteiskunnallisena ongelmana.

Tämä johti vähitellen 1980-luvulta alkaen kaikkien yhteiskuntapoliittisten toimenpiteiden punnitsemiseen uudenlaisen jaetun rationaalisuuden (kentällä vallitsevan ydinuskomuksen), eli tässä tapauksessa kansainvälisen kilpailukyvyn ja työvoiman joustavuuden näkökulmasta. Täystyöllisyys yhteisenä ja jaettuna tavoitteena sai väistyä.

Liittyminen Euroopan Unioniin ja rahaliittoon avasivat viimeistään 1990-luvulta lähtien tien laajempien taloudellisten ilmiöiden välittymiselle Suomeen. Globaalista taloudesta ja EU:sta muodostui nyt se konteksti, jossa suomalaista

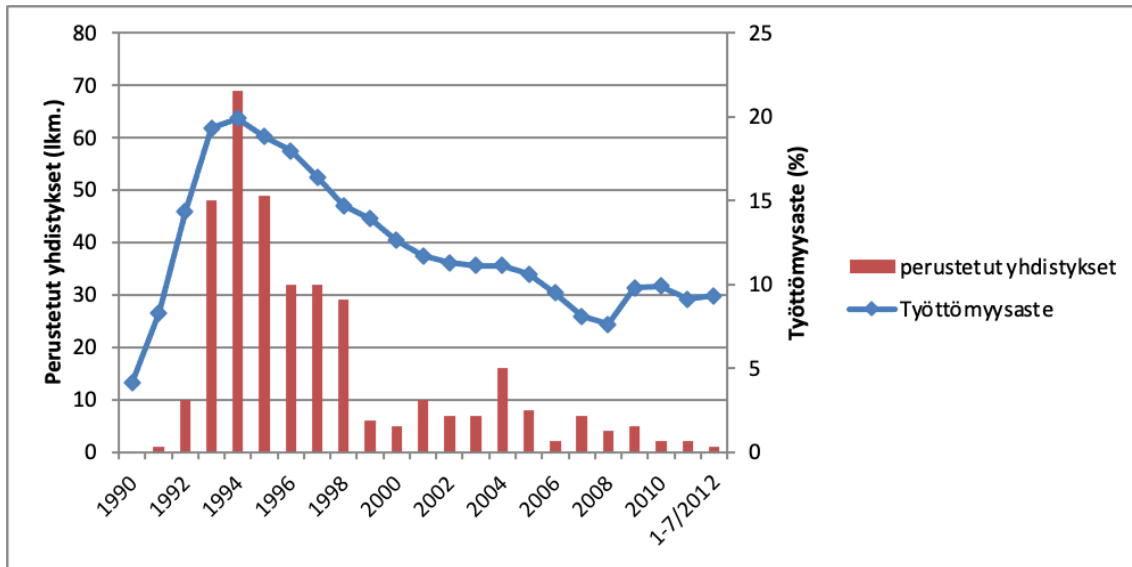
yhdenmukaisuuden ja välttämättömyyden politiikkaa oli mahdollista jatkaa. Samaan aikaan 1990-luvun alun ennen näkemättömän syvä lama ja sen tuoma suurtyöttömyys synnyttivät työttömien liikkeen uutena toimijana suomalaisella työttömyyden kentällä.

Kenttien eksogeenisten vaikutusten merkitys korostuu erityisesti pienten ja ulkomaailmasta riippuvaisten yhteiskuntien, kuten Suomen, kehityksessä. Suomalaisen työttömyyden kentän muutokset ovat siten ymmärrettävissä yhteiskunnallista vakautta horjuttaneiden dramaattisten ulkopuolisten shokkien kautta. Nämä ovat vaikuttaneet suomalaisen yhteiskunnan sisäiseen kehitykseen, talouteen ja sitä kautta myös työttömyyteen. Näitä shokkeja ovat olleet tyypillisesti sodat ja syvät taloudelliset lamat. Samalla myös työttömyyden kenttä ja sitä järjestävät ydinuskomukset ovat muuttuneet, mutta ennen kaikkea ensin suodattamalla suomalaiskansallisten erityispiirteiden läpi. Tämän kokonaisprosessin lopputuloksena oli muodostunut se suomalainen työttömyyden kenttä, johon suomalaiset työttömien yhdistykset 1990-luvulla syntyivät.

6.2 1990-luvun lama ja työttömien liike

1990-luvun alussa suomalaista yhteiskuntaa ravisteli poikkeuksellisen syvä taloudellinen lama. Reaktiona räjähdysmäisesti kasvaneeseen työttömyyteen työttömät alkoivat järjestäytyä eri puolilla maata. Työttömyyden kasvu ja siihen liittyvä sosiaalinen kriisi johtivat työttömien yhdistysten perustamisinnostukseen, innostuksen kulminoituessa vuoteen 1994 jolloin perustettiin 69 uutta työttömien yhdistystä (ks. kuvio 2). Kaiken kaikkiaan 1990-luvulla perustettiin työttömien yhdistyksiä 276 kpl³⁶. Työttömien yhdistysten keskusjärjestönä ja valtakunnallisena edunvalvojana alkoi toimia vuonna 1992 perustettu Työttömien Valtakunnallinen Yhteistoimintajärjestö (TVY ry). Lamavuosi 1992 ja sitä välittömästi seuranneet vuodet 1993–1995 olivat yhdistysten aktiivisinta perustamisaikaa, minkä jälkeen uusien yhdistysten perustaminen vähitellen hiipui työttömyyden hitaasti vähentyessä. Työttömien yhdistykset olivat kuitenkin tästä lähtien vakiintuneita toimijoita suomalaisessa yhteiskunnassa, integroituen yhteiskuntaan erityisesti yhdistysmuotoisen ja yhdistysmuotoisuuteen liittyvän säännellyn toiminnan kautta niin paikallisella kuin valtakunnallisellakin tasolla. Samalla niiden poliittiset vaatimukset ja rooli työttömyyden kentän haastajina alkoivat kuitenkin nopeasti hiipumaan.

³⁶ Oikeasti toiminnassa olleiden yhdistysten määrää on vaikea arvioida, sillä Patentti- ja rekisterihallituksen hallinnoimaan yhdistysrekisteriin ilmoitettiin tänä aikana myös paljon yhdistyksiä, joita oli perustettu vain ”paperilla” esimerkiksi ulkopuolisen rahoituksen hankkimista ajatellen. Asiaa mutkistaa vielä se, että monet aktiiviset toimijat saattoivat perustaa useampia yhdistyksiä. Todennäköisesti niin sanottuja paperiyhdistyksiä yhdistysten joukossa on siis jonkin verran.

Kuvio 2. Työttömyyden kehitys suhteutettuna työttömien yhdistyksien syntyyn 1990–2012. (Lähteet: Siisiäinen 2014, 59; Patentti- ja rekisterihallituksen yhdistysrekisteri ja Työ- ja Elinkeinoministeriön työttömyyttä koskevat tilastot.)

Työttömien liike oli kuitenkin ollut olemassa Suomessa jo ennen 1990-luvun lamaa. Toiminta tapahtui 1970-luvulla erilaisissa ammattiyhdistysten tukemissa valtuuskunnissa. Välittävänä organisaationa toimi Valtakunnallinen Työttömien Valtuuskunta, jonka keskeisenä tavoitteena oli parantaa työttömyysturvaa ja poistaa työttömyys Suomesta (Siisiäinen ym. 2014, 59). 1980-luvulla työttömät järjestivät Metalliliiton ja SAK:n kansandemokraattiryhmän tukeman Valtakunnallisen Työttömien Valtuuskunnan avulla nälkälakkoja ja muita mielenilmauksia, radikaaleimpana vaatimuksena hallituksen asettaminen valtakunnan-oikeuteen perustuslain 6. pykälän rikkomisesta. Toiminnassa mukana olleet ihmiset toimivat tällöin vielä aktiivisesti eri ammattiosastojen työttömien toimikunnissa. Järjestäytymistä ja rekisteröitymistä yhdistyksiksi ei kuitenkaan katsottu tarpeelliseksi, sillä sen katsottiin samalla olevan vielä myönnytys ja tarpeettomaksi katsottu hyväksyntä sille, että työttömyys oli tullut jäädäkseen suomalaisen yhteiskuntaan. (*Karensisanomat* 1/1983; Siisiäinen ym. 2014, 60.)

1990-luvun alussa alkanut lama koetteli erityisesti SAK:n alaisiin ammattiliittoihin kuuluvia vaatetus-, rakennus- ja metalliteollisuuden työntekijöitä. Samaan aikaan yhteiskunnalliset jännitteet alkoivat kasvaa ja tilannetta pahensi se, että valtiovallan taholta esitettiin useita kansalaisten yhdistymistä, vaikuttamista ja oikeuksia väheksyviä puheenvuoroja. (Siisiäinen ym. 2014, 61.) Ammattiyhdistysliike reagoi muuttuneeseen tilanteeseen ja alkoi vaatia työttömien toimikuntien rekisteröitymistä yhdistyksiksi toiminnan organisoimiseksi ja rahoituksen saamiseksi. Ay-aktiivit kiersivät vuosina 1990–1991 laajasti Suomea työttömien mobilisoimiseksi. (Haastattelu, Lea Karjalainen TVY ry, 2012.) Lokakuussa 1991 SAK järjesti joukkomielenosoituksen, johon osallistuivat kaikki palkansaajajärjestöt (Kortelainen 2012, 9).

Vuonna 1992 Valtakunnallinen Työttömien Valtuuskunta VTV rekisteröitiin yhdistykseksi, jonka nimeksi annettiin Työttömien Valtakunnallinen Yhteistoimintajärjestö TVY ry. TVY ry:n tavoitteiksi asetettiin työttömien edunvalvonta, työllisyyden parantaminen vaikuttamalla työllisyyspolitiikkaan, työttömien toimeentulon parantaminen ja paikallistoimikuntien (myöhemmin yhdistysten) harjoittama sosiaalinen toiminta. Paikallista työttömien toimintaa alettiin samalla suomalaiskansalliseen tapaan organisoida yhdistysmuotoiseksi. Yhteydet ammattiyhdistysliikkeeseen, kirkkoon ja muihin viranomaisiin koettiin heti alussa tärkeiksi toiminnan kannalta ja suoria konfrontaatioita ylipäättäen pyrittiin välttämään. Tähän liittyen korostettiin TVY ry:n puolueettomuutta ja esitetty idea varsinaisesta työttömien intressejä ajavasta puolueesta hylättiin. (*Karenssisanommat* 1992/2; TVY ry:n hallituksen kokouksen pöytäkirja 1992.) Järjestäytymisen huippuvuosina 1994–1995 perustettiin yhteensä 110 uutta paikallista työttömien yhdistystä (ks. kuvio 2).

TVY ry:n jäsenlehti *Karenssisanommat* (1993/1) esitteli erilaisia työttömien yhdistyksiä ja niiden toimintaa ympäri Suomea. Esittelyssä olivat Lahden, Porin, Kuopion, Turun, Tornion, Etelä-Karjalan, Keski-Suomen, Tampereen, Hyvinkään ja Nurmeksen yhdistykset. Tältä pohjalta voi rakentaa kuvan tämän ajan tyypillisestä yhdistyksestä: Suurin osa yhdistyksistä oli saanut tilat toimintaansa varten kaupungilta. Tiloissa oli yleensä kahvila, ruokala, kirpputori ja paja- ja ompelutoimintaa. Suurimmassa osassa henkilöstö oli saatu palkattua työllistämisvaroin, osa toimi vielä puhtaasti vapaaehtoisvoimin. Toiminnan kuvauksissa esiintyi yleisimmin kokoustoiminta, työttömien neuvontapalvelut ja erilainen virkistystoiminta kuten liikunta- ja harrastuskerhot. Tärkeimpiä yhteistyötahoja olivat tässä vaiheessa kaupunki, seurakunta ja työvoimatoimisto. Varsinaista edunvalvontaa ja poliittista toimintaa ei kuitenkaan mainita yhdessäkään *Karenssisanomien* paikallisyhdistyksen kuvauksessa. Ennen kaikkea vertaistuen ja työttömyyteen liittyvän yhteisen kokemuksen jakaminen ja käsitteleminen nousivat vahvasti esille. (Ks. myös Luhtakallio & Siisiäinen 2012, 120; Nylund 2000, 102.)

Toiminta keskittyikin ennen kaikkea työttömyyden yksilötasoisten negatiivisten ja passivoivien vaikutusten ehkäisemiseen (ks. Luhtakallio & Siisiäinen 2012, 119, 126; Siisiäinen ym. 2014, 64). Poliittinen toiminta torjuttiin yhä myös valtakunnallisessa keskusjärjestössä TVY ry:ssä. Esimerkiksi TVY ry:n yhdistysaktiivi kertoo epäluuloistaan poliitikkoja kohtaan *Helsingin Sanomissa* 21.01.1994 sanomalla:

"Me ollaan poliittisia, mutta vain sillä tavalla, että me ollaan työttömien asialla. Totta kai puolueet kosiskelee meitä ja tekee voitavansa pystyäkseen nielemään meidät. Siihen me ei lähdetä".

Politiikkaa kohtaan oli tunnettu työttömien liikkeessä suurta epäluottamusta jo alusta saakka (*Helsingin Sanomat*, 20.02.1992.):

"Politiikan vaara on suuri, ja harvoa se päivää joku vaatii oman työttömien puolueen perustamista. Mutta meidän täytyy säilyttää riippumattomuus joka suuntaan", toteaa haastateltu yhdistysaktiivi.

TVY ry:n vuosikokouksessa oli jo aiemmin päätetty, ettei työttömien puolta perusteta, vaan eduskuntaan pyritään mahdollisesti muiden puolueiden listoilta. Yhteistyön tekeminen ja työttömien edustaminen erilaisissa elimissä muodostuikin ensisijaiseksi päämääräksi suoremman poliittisen toiminnan sijasta. Työttömät halusivat esimerkiksi yhdistyksen jäsenen eduskunnan valio-kunnan asiantuntijajäseneksi, jos käsittelyssä olivat työttömiä koskevat asiat. (*Helsingin Sanomat* 26.03.1994.)

Työttömien liikkeen vähitellen saadessa enemmän näkyvyyttä, myös valtiollan taholta alettiin lähestyä keskusjärjestö TVY ry:tä. Työministeri Ilkka Kanerva ehdotti työttömille työttömien kiireellistä jatkokouluttamista, mutta TVY ry:n silloinen puheenjohtaja tyrmäsi vielä ajatuksen, koska hänen mukaansa (*Helsingin Sanomat* 26.03.1994):

”jos tähdätään vain koulutukseen ilman työpaikkojen luomista, Suomessa on kohta maailman korkeimmin koulutetut työttömät [...] Yliöimäinen enemmistö työttömistä haluaisi vain tehdä sitä mitä tähänkin asti eli työtä”.

Tyytymättömyys työttömien asioiden hoitoon aiheutti kuitenkin myös mielenilmauksia. Marraskuun 4. päivänä 1993 Helsingissä järjestettiin Murrostors-tain nimellä kulkenut suurmielenosoitus, joka kokosi suurimpien arvioiden mukaan kaduille arviolta 20 000 ihmistä protestoimaan työttömyyttä ja sosiaaliturvan leikkauksia vastaan. Tapahtuma oli yksi itsenäisen Suomen suurimmista joukkomielenosoituksista ja osoitti, että ammattiyhdistysliike toimi vielä tässä vaiheessa tärkeänä poliittisena välittäjänä työttömien liikkeen protestipotentiaalin ja valtio-orientoituneen, korporatistisen toimintatavan välillä. (Siisiäinen ym. 2014, 61–62.) Työttömyyden strategisen toiminnan kentällä ammattiyhdistysliike toimi siten työttömyyden kentän vakiintuneena hallintayksikkönä, joka takasi kentän sujuvan toiminnan ja sovitteli sillä syntyviä ristiriitoja.

Työttömät vaativat mielenosoituksessa, että kunnilla ja valtiolla olisi velvollisuus työllistää pitkäaikaistyöttömät (*Karenssisanomat* 1994/1). Mielenosoituksessa mukana olleiden aktiivien näkemyksen mukaan mielenosoitus ”järkytti siinä määrin suomalaista yhteiskuntaa, että se nähtiin jopa turvallisuusriskinä ministeriöissä ja valtioneuvostossa”. Ministeri Kanerva allekirjoitti syyskuussa 1993 TVY ry:n ensimmäisen valtioneuvoston, joka oli tarkoitettu yhdistysten toiminnan tukemiseen. (*Karenssisanomat*/1 2012, 4.) Mielenosoituksella oli lopulta vähän suoria vaikutuksia työttömyyteen liittyvään päätöksentekoon, joskin se toi omalta osaltaan työttömyyden ongelmalle julkisuutta.

Ammattiyhdistysliikkeelle näyttää riittäneen yksi joukkovoiman osoitus, eikä se osoittanut vastaavanlaista kiinnostusta työttömien liikkeen tukemiseen enää 1990-luvun puolenvälin jälkeen. Pahin työttömyyden uhka oli väistynyt vähitellen sen oman jäsenistön yltä, joten se ei tarvinnut enää ylimääräistä vipuvoimaa ajaakseen asiaansa ja selvitäkseen omasta kriisistään. Viimeistään Suomen Sosialidemokraattisen puolueen ja Vasemmistoliiton osallistuttua Paavo Lipposen johtamaan sateenkaarihallitukseen (1995–1999) muuttui myös ay-liikkeen työttömien liikkeelle antama tuki muodollisemmaksi, lähinnä jokapäiväisten toi-

mintaedellytysten mahdollistamiseksi. (Luhtakallio & Siisiäinen 2012, 115; Siisiäinen ym. 2014, 62.)

Monelle yhdistysaktiiville se, ettei Murrostorstain voimannäytöstä seurannut mitään sen konkreettisempaa vaikutti siihen, että yhdistystoiminta jätettiin lopulta kokonaan. Moni vannoi, ettei ”tällaista reissua enää koskaan tehdä”. Kuitenkin vielä vuonna 1995 TVY ry:n oli tarkoitus järjestää mielenosoitus hallituksen kaavailemia työttömyysturvan leikkauksia vastaan, mutta Sosialidemokratien ja Vasemmistoliiton hallituskumppanuus leikkasi lopulta näiltä aikomuksilta kärjen. (Kortelainen 2012, 16.)

Keskusjärjestö SAK ilmoitti, että sen tuki jatkossa riippuisi TVY ry:n itsensä asettamista tavoitteista eikä toimintaa määritelty yhteisintressinä SAK:n kanssa. Työttömien toiminnan vähäisetkin poliittiset vaatimukset alkoivat samalla vähentymään. Mielenilmausten sijasta päätettiin järjestää työttömyysseminaari seuraavaksi syksyksi Turkuun, jonka järjestämiseksi saatiin Työministeriöltä avustus. (*Helsingin Sanomat*, 02.07.1995.) Tämä ei kuitenkaan enää riittänyt tyytymättömälle jäsenistölle, vaan nyt oli ”karvaasti petytty Lipposen hallitukseen, ay-liikkeen toimintaan ja Tupoon”. Myös Turussa järjestetty seminaari osoittautui pettymykseksi osanottajien vähäisen määrän vuoksi. (*Karenssisanomat* 1995/5.)

Mielenilmauksista ei kuitenkaan ollut vielä täysin luovuttu. Työttömien itsenäisyyspäivän mielenosoitus järjestettiin Helsingissä 6.12. 1995, joka oli suurin työttömien mielenilmaus sitten Murrostorstain. Samalla esitettiin ehkä koko TVY ry:n ja työttömien liikkeen historian radikaalein poliittinen vaatimus: TVY ry:lle vaadittiin pääsyä mukaan neuvotteluihin, jolloin nykyinen korporatistinen kolmikanta korvattaisiin ”nelikannalla”. TVY:n aktiivien parissa sinänsä legitimiä koettua vaatimusta pidettiin kuitenkin epärealistisena vaihtoehtona. ”TVY ry:n puheenjohtajan huhuilu nelikannan perään taitaa kaikua kuuroille korville niin kauan kuin TVY ei ole uskottava painostusjärjestö”, totesi yhdistysaktiivi (*Karenssisanomat* 1995/6). Perinteiset poliittisen kentän jakoihin perustuvat muodolliset liittoutumismahdollisuudet vaihtelivat talouden tilanteen, työttömyyksen ja hallituskoalitioiden mukaan ja alkoivat näyttäytyä tässä vaiheessa yhä epävarmemmilta vaihtoehdoilta työttömien liikkeen ja sen intressien kannalta.

Työttömien yhdistysten muuttuva rooli 1995–1998

Työttömien spontaani ja epämuodollinen liike oli tässä vaiheessa menettänyt olemassaolon oikeutustaan, varsinkin tärkeimpien yhteistyökumppanien vetäytyessä yhteistoiminnasta niiden omien intressien mukaisesti. Rekisteröityminen ja yhdistysmuotoisuuden tuoma legitiimi asema mahdollistivat nyt työttömien liikkeen selviämisen muuttuneessa tilanteessa. Se satoi samalla työttömien yhdistykset osaksi yleisempää kolmannen sektorin kehitystä. Kuten edellä tuotiin esille, työministeri Ilkka Kanerva oli allekirjoittanut TVY ry:lle ja jäsenyhdistyksille ensimmäisen valtionavun jo vuonna 1993. Yhteisvastuukeräyksen avulla tuettiin vuosina 1993–95 jäsenyhdistyksiä, ja TVY ry:n ja suurimpien yksittäisten yhdistyksien RAY-avustukset käynnistyivät vuonna 1995. Rahaa kuitenkin jaettiin ainoastaan määrämuotoiselle toiminnalle eli rekisteröityneille yhdistyksille. (TVY ry, hallituksen kokouksenpöytäkirja 12.04.1994.) TVY ry:n tehtäväksi tuli

samalla myös valvoa ja ohjeistaa yksittäisiä yhdistyksiä RAY:n ja Työministeriön avustuksien käytössä (TVY ry, hallituksen kokouksen pöytäkirja 26.08.1994). TVY ry oli samalla muuttunut työttömyyden strategisen toiminnan kentän haastajasta sen hallintayksiköksi, joka omalta osaltaan takasi kentän sujuvan toiminnan tärkeimpien yhteistyökumppanien, kuten valtion silmissä. Käytännön tasolla kehitys alkoi samalla ohjata työttömien yhdistysten toiminnan sisältöjä, muuttamaan niiden toimintastrategioita ja lopulta myös intressejä.

1990-luvun alussa monet yhdistykset olivat saaneet kolmivuotisen avustuksen toimintaansa varten, mutta vain muutama yhdistyksistä sai käyntiin sellaista pitkäjänteistä toimintaa, jolla myös jatkorahoitus olisi varmistettu. Rahoitukseen liittynyt raportointi, hallinnointi eli ammatillisuuden vaatimus muokkasi omalta osaltaan koko työttömien yhdistysten toimintaa työttömyyden kentällä. Erilaisiin projekteihin ja hankkeisiin osallistuminen tarkoitti sitä, että yhdistysten täytyi päästä yhteistyökumppaneiden ja rahoittajien kanssa yhteisymmärrykseen toiminnan päämääristä ja muodostaa samalla yhteisesti hyväksytyt näkemykset toiminnasta ja sen päämääristä. RAY:n rahoittamissa projekteissa keskityttiinkin lähinnä työttömien elämänhallintaan, kuten esimerkiksi vuonna 1998 käynnistyneessä valtakunnallisessa "Elämä Hallintaan"- projektissa. Yhtenä konkreettisenä saavutuksena TVY ry sai aikaisemman rahoitetun hankkeen kautta "lobattua" lakiuudistuksen, joka mahdollisti pitkäaikaistyöttömien tukiyöllistämisen yhdistelmämuodolla. (*Karenssisanommat* 2012/1, 4.)

TVY ry keskittyi 1990-luvun puolivälissä ennen kaikkea edunvalvontaan ja jäsenistön edustamiseen kansallisella tasolla, toimien siten puhtaasti työttömyyden kentän sujuvaa toimintaa valvovana tunnustettuna hallintayksikkönä. Sen onnistuikin päästä työttömien edustajaksi erilaisiin valiokuntiin, komiteoihin ja ministeriöiden ja eduskuntaryhmien tapaamisiin. TVY ry:n toiminta vuonna 1996 (TVY ry:n hallituksen kokouksen pöytäkirja 12.06.1996) koostui mm. seuraavista asioista: EU:n ruoka-avun koordinoiminen yksittäisille yhdistyksille, osallistuminen EAPN:n eli Euroopan köyhyyden vastaisen verkoston toimintaan, osallistuminen ENU:n eli Euroopan työttömien verkoston vuosikokoukseen, erilaisiin hankkeisiin osallistuminen ja niihin liittyvää hallinnointia, sosiaali- ja terveysvaliokunnan kokouksiin osallistuminen, osallistuminen sosiaali- ja terveysvaliokunnan ja työllistämisasiain neuvottelukunnan kokouksiin, tiedottaminen aikuisten ammattitutkinnoista ja ympäristöön liittyvään työllisyyskampanjaan osallistuminen. Myös paikallisyhdistykset osallistuivat aktiivisesti erilaisiin hankkeisiin ja projekteihin. Esimerkiksi Raha-automaattiyhdistyksen aluerahaa oli käyttänyt 25.11.1996 mennessä 85 yhdistystä (TVY ry:n hallituksen kokouksen pöytäkirja 25.11.1996).

TVY ry:stä oli siten tullut 1990-luvun loppupuolelle tultaessa puolivaltiollinen järjestö, joka sai osittaisen mandaatin edustaa työttömiä suomalaisessa korporatiivisessa järjestelmässä. Edustamisesta oli samaan aikaan tullut sekä kansallista että kansainvälistä. (Siisiäinen ym. 2014, 66.) TVY ry sai hankittua toiminnalleen merkittäviä organisoitumiseen tarvittavia resursseja ennen kaikkea erilaisten hankkeiden ja muun ulkopuolisen rahoituksen kautta. Työttömien yhdistysten kentällä oli tapahtunut samalla tähän kehitykseen liittyen myös polarisoi-

tumista. Työttömien liikkeestä oli nyt jäljellä vain jokseenkin etäiseksi koettu valtakunnan tasolla toimiva keskusjärjestö ja uudessa hanke- ja rahoitusmaailmassa pärjäävät ja tehokkaasti johdetut yhdistykset. Tämä edellytti samalla järjestöjen ammatillistumista ja karsi tässä suhteessa ”heikkoja” yhdistyksiä. Uudet toiminnan mahdollistavat rahoitusmallit ja niihin kuuluvat velvoitteet muuttivat samalla työttömien yhdistysten toiminnan sisältöjä.

Ne yhdistykset, jotka eivät sopeutuneet tähän muutokseen, eivät välttämättä lopettaneet kokonaan toimintaansa vaan jatkoivat pienimuotoista harrastus- ja virkistystoimintaa vapaaehtois pohjalta. Muuttunutta keskusjärjestöä arvosteltiin jäsenistön taholta esimerkiksi siitä, että ”jäsenmaksun vastikkeeksi Karenssisanommat ja vuosikokoukset ovat TVY ry:n ainoa tarjonta paikallisyhdistyksille ja kentälle” (*Karenssisanommat* 1995/1). ”TVY ja sen jäsenyhdistykset järjestävät monenlaista kivaa puuhastelua. [...] Onko TVY itse yksi este työttömyysongelman ratkaisulle?”. (Työttömien yhdistyksen aktiivi, *Helsingin Sanomat*, 02.07.1997.) Keskusjärjestöä syytettiin jäsenistön taholta myös siitä, että se keskittyi ainoastaan työttömyyden seurausten hoitoon, eikä enää itse työttömyysongelmaan (*Helsingin Sanomat*, 12.07.1997).

Kolmannen sektorin muutos ja työttömien yhdistysten uusi identiteetti

Työttömyyden kenttää järjestivät uudelleen laman lisäksi myös muut laajemman kenttäympäristön muutokset. Vuonna 1995 käynnistyi Suomessa EU:n ensimmäinen rakennerahastokausi. EU:n subsidiariteetti- eli läheisyysperiaatteen mukaisesti toimivaltaa tuli siirtää keskushallinnosta mahdollisimman lähelle kansalaisia. Kansalaisjärjestöt sopivat hyvin tähän ajatukseen. EU-tuen lisäksi vuoden 1998 alusta otettiin käyttöön myös kansallisena työvoimapoliittisena toimenpiteenä yhdistelmätuki (jonka synnyttämisessä työttömien keskusjärjestö TVY ry oli ollut mukana). Tuki suunnattiin erityisesti voittoa tavoittelemattomille organisaatioille. Laman jälkeen työvoimapoliittisten toimenpiteiden avulla työllistettiin yksityisellä ja kolmannella sektorilla yhteensä noin 25 000 ihmistä vuositasolla (Harju 2000, 14). Kolmannen sektorin työvoima kasvoikin Suomessa yli 70 % vuosina 1990–2011. Samalla työnantajina toimivien järjestöjen määrä oli kaksinkertaistunut. (Ruuskanen ym. 2013, 17–18.) Tämä johti myös ammatillisesti koulutetun ja pätevän henkilöstön, kuten talous- ja henkilöstöhallinnon osaajien lisääntyneeseen tarpeeseen palvelutuotannon osuuden lisääntyessä osana yhdistysten toimintaa.

Ruuskasen, Selanderin ja Anttilan (2013, 20) mukaan ”Kolmannen sektorin uusi palkkatyörooli ja sen mahdollistavat julkiset tuet tekivät järjestöistä houkuttelevia yhteistyökumppaneita myös kuntien palvelutuotannon näkökulmasta”³⁷. Uudenlaisen yhdistelmätuen käyttöönotto oli kasvattanut järjestöjen työllistämismahdollisuuksia ja kolmannen sektorin organisaatiot nähtiin 1990-luvun laman jälkeen ratkaisuna erityisesti kasvaneeseen pitkäaikaistyöttömyyden ongelmaan. (Ruuskanen ym. 2013, 19–20.)

³⁷ Euroopan unionin korostettua kumppanuuden merkitystä, kansalaisjärjestöt alkoivat olla myös taloudellisesti merkittäviä toimijoita. Ne toivat paikalliseen ja alueelliseen toimintaan rahaa EU:sta ja sen rakennerahastoista. (Möttönen 2005, 21–22.)

Tämä kehitys pantiin merkille myös työttömien yhdistyksissä, jonka seurauksena paikalliset työttömien yhdistykset profiloituivat yhä voimakkaammin työvoimapolitiittisten palvelujen tarjoajina. Paikalliset työttömien yhdistykset työllistivät esimerkiksi vuonna 1998 noin 2000 pitkäaikaistyötöntä. Aktiivisimmat yhdistykset tekivät jopa Työministeriölle esityksen siitä, että työttömien yhdistykset sidottaisiin tiiviimmin työvoimahallintoon. Pitkäaikaistyöttömien työllistäjinä ja kouluttajina työttömien yhdistykset pitivät itseään jo osana hallintoa ja sen apueliminä. Esitys kuitenkin torjuttiin. (*Helsingin Sanomat*, 07.10.1998.)

Samalla myös työttömien yhdistysten oma näkemys omasta yhteiskunnallisesta roolistaan ja identiteetistään oli muuttunut. TVY ry:n tiedottaja kertoi *Helsingin Sanomissa* (05.08.1996) kuinka presidentti Martti Ahtisaari oli NMKY:n satavuotisjuhlassa Oulussa puhunut ”voittoa tavoittelemattomien yhteisöjen työllistävästä mahdollisuudesta” ja kuinka ”kansalaisyhteiskunta nähtiin uutena mahdollisuutena markkina- ja tuotantosektorin ja valtion välillä”. *Karenssisanomien* pääkirjoituksessa (1996/3) todetaan, kuinka ”työttömien ruokailupisteet, työpajat, omaehtoinen kouluttautuminen, oma terveydenhoito, omat liikunta- ja kulttuuriharrastukset muiden muassa luovat viralliselle yhteiskunnalle rinnakaista yhteiskuntaa. [...] Yhteiskunnan suurimpana vaihtoehtoryhmänä työttömät muodostavat merkittävän kansalaisyhteiskunnan lohkon. Mikä merkittävintä, näissä projekteissa syntyy työpaikkoja enemmän kuin virallinen yhteiskunta pystyy tarjoamaan”.

Samalla työttömien yhdistysten identiteetin hahmottaminen alkoi vähitellen olla yhä vaikeampaa monelle toiminnassa mukana olleille. Jäsenlehti *Karenssisanomissa* (1999/1) käytiin keskustelua siitä, että TVY ry oli unohtanut työttömien edunvalvonnan ja muuttunut sosiaalialan järjestöksi. Jo aikaisemmin oli ihmetelty sitä, miksi keskusjärjestö astuu kirkon ja Pelastusarmeijan reviirille ruokkimalla ja vaatettamalla köyhiä. (*Karenssisanomien* 1995/5.)

2000-luvun alkuun tultaessa työttömien yhdistykset profiloituivat erityisesti työnantajina. Esimerkiksi TVY ry:n jäsenyhdistykset käyttivät kaikkiaan kolmeatoista erilaista työllistämistukimuotoa, jotka muodostuivat erilaisista yhdistelmistä Kelan, Työministeriön ja EU:n sosiaali- ja rakennerahastoista. Eniten varoja tuova toiminta muodostui tähän aikaan erityisesti kierrätyksen ympärille. (Ks. Siisiäinen ym. 2014, 70.) Samalla myös työttömien yhdistysten vetovoima rivijäsenistön silmissä alkoi hiipumaan.

Työttömien yhdistyksiä perustettiin 2000-luvulla enää muutaman yhdistyksen vuosivauhdilla ja 2010-luvulla vain yhdestä kahteen yhdistystä vuodessa eli selvästi vähemmän verrattuna toimintansa lopettaviin yhdistyksiin (Siisiäinen ym. 2014, 73). Samalla tänä aikana tapahtuneet työttömyyttä koskevat lakimuutokset ja erilaiset asetukset vaativat työttömien yhdistyksiltä muutoksiin sopeutumiseen vaadittavaa ketteryyttä ja uudenlaista osaamista (ks. *Karenssisanomien* 1/2013). TVY ry:n pitkäaikainen puheenjohtaja totesikin näihin muutoksiin liittyen: (Karjalainen, haastattelu 02.08.2012.)

”Kierrätystoiminta oli kultasuoni työttömien yhdistyksille aikavälillä 1998–2005. Vuonna 2005 EU-direktiivi sitten teki toiminnasta lopun. Tähän tuli varmistus vuonna 2012 jolloin uudelleenkäyttämähallinnointi menetettiin. Toiminta ei siis ole enää yhdistyksille mahdollista.

[...] Vuonna 1995 RAY alkoi rahoittaa yhdistyksiä. RAY antaa tukea vieläkin niille, joilla on meneillään hyviä kehittämishankkeita. Aluksi oli omatoimisuusavustus ja kun se lopetettiin 60–70 yhdistystä kaatui, tapahtui esimerkiksi katoalluksia. Tämän jälkeen tuli se työllisyyspoliittinen avustus, jonka jälkeen yhdistyksiä on taas mennyt konkurssiin”. (H1)

Vuosina 2008–2012 vain joka viidennes työttömien yhdistys onnistui kasvattamaan jäsenmääräänsä (Siisiäinen ym. 2014, 77). Jäsenmäärän lasku johtui myös yhdistysten ikärakenteen muutoksesta. Yhdistysaktiivit alkoivat eläköityä ja erityisesti nuoria työttömiä oli yhä vaikeampaa saada kiinnostumaan yhdistystoiminnasta³⁸. Sosiaali- ja terveystalouden järjestöjen yhdistysten yleisimpiä huolenaiheita yleisemminkin olivat vuonna 2012 julkaistussa järjestöbarometrissä vapaaehtoistojen ja jäsenten määrän kehitys sekä jäsenistön aktiivisuuden vähäisyys (Peltosalmi, Hakkarainen, Särkelä & Eronen 2012, 45).

Työttömien yhdistysten toiminta oli siten 2010-luvulle tultaessa irtaantunut suurelta osin jäsenistöperustastaan, jäsenistön tuen korvaututtua ulkoisella rahoituksella ja siihen liittyvällä uudella, sektorirajat ylittävällä kumppanuudella. Yhdistystoimijoiden arki muodostuikin nyt enimmäkseen taisteluksi rahasta. Rahoituskriteerien täyttäminen vaati samalla yhdistyksiltä toimintatapojen omaksumista muilta sektoreilta ja siihen liittyvää uudenlaista identiteettiä. Rahan roolia yhdistyksien toiminnassa on kuvattu yhdistysaktiivin toimesta seuraavasti (Kortelainen 2012, 31–33):

”Toiminnan tärkeyden perusteleva rahoittajille on vienyt voimia varsinaisesta asiakastyöstä koko yhdistyksen historian ajan. [...] Esimiesten pidempiaikaiseen palkkaamiseen ei ollut rahaa ja se oli vuosikausia vapaaehtoistyön varassa. Toimijoilta edellytetty omavastuuosuus aiheutti myös harmaita hiuksia. Kolmannen sektorin verotus on ollut kummallinen kuvio koko ajan, josta saa ristiriitaisia tietoja esimerkiksi verottajalta. Pahimmillaan toiminta on tulkittu yritystoiminnaksi, jonka vuoksi moni yhdistys on joutunut lopettamaan. Tilanne oli 1990-luvulla ristiriitainen, koska rahoittajat edellyttivät omavastuuosuutta ja verottaja samanaikaisesti pyrki tekemään kannattavan toiminnan tyhjäksi. Voittoa ei saanut tuottaa, mikä aiheutti päänvaivaa tilintarkastusta tehdessä. Toiminnan tuloksellisuuden perustelu rahoittajille on niin ikään ollut oma taiteenlajinsa, koska mittariksi kelpuutetaan lähinnä avoimille markkinoille työllistettyjen määrä, jonka pienuus on ollut jatkuvan kritiikin kohteena. Toiminnan lopettaminen on ollut koko ajan uhkana työttömien yhdistyksille”.

Erilaisiin hankkeisiin sidotut avustukset alkoivat määritellä yhdistysten toimintaa yhä yksityiskohtaisemmin. Esimerkiksi omatoimisuusavustuksien muuttuminen hankkeisiin liittyviksi työvoimapolitiittisiksi avustuksiksi asetti yhdistysten toiminnalle aikaisempaa tiukemmat raamit, kuten työttömien yhdistyksen aktiivi muistelee (Anteroinen 2012, 55–66):

”Iso osa yhdistyksen toimintaa ovat tällä hetkellä erilaiset hankkeet ja projektit. Hankkeet alkoivat vuonna 2008, ja sen myötä minusta tehtiin hankeavustaja. Vuonna 2008 työvoimapolitiikka muuttui niin, että varsinaiseen toiminnanohjaukseen ei enää myönnetty ELY-keskuksen tukea. Piti olla joku työllisyysnäkökulma ja työntekijöille piti hakea jatkopolku. Tämä ajattelu on nyt yhdistyksessä pääosassa eikä toiminta”.

³⁸ Nuorten houkuttelevuus yhdistystoimintaan on nykyisin ylipäänsä vaikeaa, sillä nuoret ovat harvoin edes tietoisia yhdistysten olemassaolosta ja toiminnasta (ks. Siisiäinen 2014).

Yhdistysten identiteetti alkoi samalla muistuttaa yhä enemmän julkisen sektorin palveluorganisaatioita, kuten edellä mainittu paikallisyhdistyksen jäsen toteaa (emt., 66):

"Meille tullaan nykyään töihin vain työvoimahallinnon kautta, yhteistyökumppaneita ovat Katulähetys ry, Rikosseuraamuslaitos ja WinNova, jonka kautta järjestyvät mm. keittiöalan näyttötutkinnot. Meillä voi olla myös TET-harjoittelijoita ja työllistämistuella työllistämme kesätyöntekijöitä. Vuonna 2011 teimme kaikkiaan 119 erilaista työsopimusta yhteensä 67 eri henkilön kanssa. Menehän siihen taustatyöhön jo aikaa ja siihen työnjohdolliset asiat vielä päälle. [...] ala on myös ammatillistumassa: olemme tavallaan työvoimahallinnon ja sosiaalitoimen jatke. Yritämme yhdessä löytää keinot, miten työttömät jatkavat omalla työllisyyspolullaan meillä työskentelyn jälkeen".

Yhdistykset alkoivat "elää" yhä voimakkaammin hankkeiden kautta, jolloin kyse ei ollut enää pelkästään yksittäisiin hankkeisiin osallistumisesta, vaan usein koko yhdistyksen olemassaolosta: "Pakko olisi tulla uusia projekteja ja niihin rahoitusta. Haemme koko ajan uusia tapoja toimia. [...] Niin kauan kuin yhteiskunta meitä tukee, on myös yhdistyksellä toimintaa. Meillä pitääkin olla hyvät väli kaikkialle", toteaa yhdistysaktiivi. (Anteroinen 2012, 66–67.) Tämän lisäksi yhdistysten toiminta muodostui yhä markkinavetoisemmaksi, omaksuen samalla toimintamalleja myös yksityiseltä sektorilta.

Tämä johti uudenlaiseen asennoitumiseen, joka näkyi vähitellen työttömyyden fatalistisena hyväksymisenä ja toiminnan fokuksen siirtymisenä työttömän henkilön työmarkkinavalmiuksiin: "Ihmisiä pitää tulevaisuudessa yhä tarkemmin kannustaa työnhakuun. Työttömäksi ei kannata jäädä. Heti vaan mukaan toimintaan ja muiden ihmisten pariin, eikä jumiuduta kotiin" (Anteroinen 2012, 67).

Muutosta kuvaa myös perinteisten yhdistysnimien hylkääminen. Aiemmin nimet perustuvat yleensä paikkakuntaan ja siihen liitettyyn työttömät-sanaan. 2000-luvun aikana nimet alkoivat kuitenkin muuttua. Tämä tapahtui tavallisimmin poistamalla työttömät- sana yhdistyksen nimestä ja korvaamalla se sanoilla "työnhakijat", "aktiivit", "työllistämisyhdistys", "työvoimareservi", "toimijat" tai korvaamalla entinen yhdistysnimi nimellä, joka ei viitannut työttömyyteen lainkaan³⁹. (Patentti- ja rekisterihallitus, Yhdistysnetti, haettu 08.05.2013.) Samalla työttömien yhdistykset muuttuivat "nykyaikaisemmiksi" ja "dynaamisemmiksi" yhteistyökumppaneiksi niin itse työttömien kuin muidenkin toimijoiden silmissä. Perinteinen ja yhteisesti jaettu työttömyyteen liittyvä yhteisintressi, joka oli näkynyt yhdistyksien nimissä, oli saanut väistyä sen lakattua olemasta käyttökelpoista pääomaa työttömyyden kentällä.

Työttömien yhdistyksille tyypillinen resurssi riippuvuus ja siihen liittyvät muutospaineet olivat kuitenkin muokanneet työttömien yhdistysten toimintaa jo alusta saakka. Se ei tullut kaikille kuitenkaan yllätyksenä, sillä yhdistystoimin-

³⁹ Esimerkkeinä tyypillisistä muutoksista Haukiputaan Työttömät ry, josta tuli Haukiputaan Työnhakijat ry, Korpilahden Työttömät ry, josta tuli Korpilahden Työllistämisyhdistys ry, Nurmeksen Seudun Työttömät ry, josta tuli Nurmeksen Seudun Aktiiviset Työnhakijat, Kuhmoisten työttömät ry, josta tuli Kuhmoisten Työvoimareservi ry ja Länsi-Helsingin Työttömät ry, josta tuli Horisontti Team ry. (Patentti- ja Rekisterihallitus.)

nan ja rahoituksen ”viattomuuden” suhteen oli esitetty epäilyksiä jo alusta saakka. Helsinkiläinen työttömien aktiivi toivoi jo vuonna 1994 että ”toiminnassa pyöritettäisiin rahaa mahdollisimman vähän. Lähes kaikki olisi tehtävä vapaaehtoistyönä. Raha tuo helposti mukaan oman edun tavoittelijoita ja sen on myös valtiovallan keino tehdä järjestöistä kyvyttömiä. Ne antavat rahaa ja tekevät samalla ehdot, joiden mukaan rahaa saa”. (*Helsingin Sanomat*, 21.01.1994.)

Myös keskusjärjestö TVY ry:tä arvosteltiin yhdistyksessä aiemmin toimineen aktiivin toimesta siitä, että ”keskusjärjestö keskittyi liikaa rahan hankintaan ja käyttöön” (*Helsingin Sanomat*, 17.08.1996). Keskittyminen rahan hankintaan alkoi näkyä siten vääjäämättömästi myös yhdistysten toiminnan hybridisoitumisena, niiden omaksuessa toimintamalleja erityisesti yksityiseltä sektorilta.

Työttömien yhdistysten hybridisoituminen

Tutkijoiden kesken vallitsee yksimielisyys siitä, että perinteinen kolmas sektori, kansalaisyhteiskunta ja vapaaehtoistoiminta ovat olleet viime vuosikymmeninä muutoksessa. Tämä on näkynyt erityisesti perinteiset sektorirajat ylittävien toimintamallien omaksumisena eli toiminnan hybridisoitumisena. Hybridisoitumistendenssiä ovat vahvistaneet hyvinvointivaltion säätelyn ongelmiin liittyneet teoreettiset muotoilut, jotka ovat synnyttäneet esimerkiksi työväenpuolueissa uudenlaisen strategisen näkemyksen niin sanotusta kolmannesta tiestä. Tämä on tarkoittanut samalla kolmannen sektorin uudenlaista ja välittävää roolia valtion ja markkinoiden välillä. (Billis 2010, 3, 7; ks. Giddens 1998.)

Markkinaliberaalien teorioiden mukaan kolmannen sektorin on nähty tarvitsevan markkinaehtoista ohjausta toimiakseen tehokkaasti. Esimerkiksi Euroopan unionin politiikkaohjelmiin kuuluvissa hankkeissa sosiaalinen ulottuvuus on sisältynyt enemmän tai vähemmän osaksi laajempaa taloudellista viitekehystä, jolloin toiminnan taloudelliset perustelut ovat samalla olleet ensisijaisia. (Harris 2010, 31.) Tämä vaikutti samalla myös suomalaisen työttömyyden strategisen toiminnan kentällä vaikuttaviin ydinuskomuksiin ja tuli esille näkemyksinä, jotka veivät fokusta pois työttömyydestä perinteisten etujärjestöjen kautta tapahtuvana kamppailuna.

Käytännön tasolla muutos näkyi kansalaisyhteiskunnan toimijoiden toiminnan painopisteiden siirtymisenä edunvalvonnasta palvelutuotantoon, mikä lopulta edellytti uusia organisatorisia järjestelyjä ja toimintamallien omaksumista muilta sektoreilta (ks. Saukkonen 2013, 14–15). Toisaalta joidenkin tulkin-tojen mukaan julkisen sektorin ja kansalaisyhteiskunnan välillä ei aina edes nähty olevan pysyviä ja jyrkkiä rajoja (ks. Giddens 1998, 79–80). Sektorirajojen muutoksien vaikutukset eivät olleet aina suoraviivaisia, sillä kolmannen sektorin markkinaehtoistuminen välittyi erityisesti julkishallinnon muutoksen kautta, joka oli saanut puolestaan vaikutteita yksityisen sektorin toimintalogiikasta (ks. Saukkonen 2013, 19).

Optimistisimpien näkemysten mukaan hybridisoitumiseen kuuluva toiminnan ammatillistuminen ja organisoitumiseen liittyvä tehokkuus edistävät organisaatiolle tärkeiden asioiden ajamista ja kansalaisyhteiskuntaroolia. Toiminnan mahdollistamiseksi on oltava valmis tekemään kompromisseja, mikä on tar-

koittanut käytännössä eri toimijoiden intressien yhteen sovittelemista. Eri toimijoiden kanssa soviteltu intressi nähdään tällöin ennen kaikkea pragmaattisena ratkaisuna, joka ei välttämättä vaaranna organisaation suhdetta sen omiin jäseniin ja muuhun yhteisöön. (Billis 2010, 11; ks. myös Bubb 2007, 16.)

Kolmannen sektorin vahvuuksina palveluntuottajina pidettiin myös oman alan syvää substanssiosaamista ja asiantuntemusta. Kriittisimpien näkemysten mukaan vapaaehtoissektori oli taas vaarassa ”menettää sielunsa” omaksuessaan toimintatapoja muilta sektoreilta. Tällä tavoin oli ehkä mahdollista saavuttaa hetkellisesti tärkeitä resursseja ja vaikutusvaltaa, mutta samalla on vaarana, että organisaatio menettää alkuperäiset arvonsa, tehtävänsä ja vapaaehtoistoiminnan ideaaliin palautuvan luonteensa. Varsinainen kansalaistoiminta saattaa korvautua toiminnalla, jossa kansalaislähtöisen toiminnan sijaan korostuvat ammatillisuus, tehokkuus ja taloudelliset painoarvot. (Billis 2010, 10; Matthies 1997, 64–68.) Samansuuntaisia epäilyjä oli esitetty myös työttömien yhdistyksien jäsenistön parissa.

Myös suomalaiset yhdistykset alkoivat hybridisoitua 1990-luvulta alkaen osana yllä kuvattua kehitystä. Työttömien kollektiivisella liikkeellä ja hybridisointumisella ei ollut varsinaista sisällöllistä yhteyttä, vaan näiden keskinäinen suhde välittyi edellä kuvatulla tavalla osana yleisempää yhteiskunnallista, hyvinvointivaltion ja kolmannen sektorin muutosta, jotka omalta osaltaan järjestivät uudelleen myös työttömyyden kenttää ja sillä olevien toimijoiden positioita. Kansalaisjärjestöt, kolmas sektori ja yhdistykset alettiin nähdä 1990-luvun laman ja pitkittyneen työttömyyden oloissa palveluntarjoajina, työllistäjinä ja samalla rahoitusvaikeuksissa olevien kuntien taloudellisen taakan vähentäjinä. (Ks. mm. Möttönen & Niemelä 2005; Ruuskanen ym. 2013.) Työttömien yhdistysten toiminta suuntautui paikallisella tasolla palveluiden tuottamiseen, valtakunnallisen keskusjärjestön keskittyessä taas edunvalvontaan. Työttömien yhteistoimintajärjestö TVY ry toimi tässä vaiheessa työttömyyden valtakunnallisen kentän hallintayksikkönä, vastaten omalta osaltaan kentän vakaudesta ja sen sujuvasta toiminnasta, yksittäisten yhdistysten toimiessa samassa roolissa paikallisesti.

Uudenlainen palveluorientaatioon liittyvä rooli oli kuitenkin muuttanut samalla myös työttömien yhdistysten identiteettiä. Työttömien yhdistysten toiminta oli siten 2010-luvulle tultaessa irtaantunut suurelta osin alkuperäisistä, työn puutteeseen perustuneista intresseistään. Jäsenistön tuki oli korvautunut ulkoisella rahoituksella ja uudenaikaisilla sektorirajat ylittävillä kumppanuuksilla. 1990-luvun alkupuolen protestipotentiaali oli kanavoitu nopeasti määrämuotoiseen yhdistystoimintaan, osana SAK:n omia intressejä. Murrostorstain mielenosoituksen, Paavo Lipposen vuonna 1995 muodostaman vasemmistolaisen sateenkaarihallituksen ja SAK:n tuen vähentymisen aiheuttama pettymys 1990-luvun puolivälissä pakottivat työttömien yhdistykset etsimään uusia strategisia vaihtoehtoja jatkaakseen toimintaansa. Tähän aukesi uusi mahdollisuus kansalaisjärjestöjen roolin korostuessa kansainvälisesti, johon myös suomalainen työttömyyden kenttä sopeutui.

1990-luvun puolivälissä RAY:n avustukset ja EU:n rakennerahoitus tarjosivat kuitenkin mahdollisuuksia toiminnan jatkamiseen. Projektit tähtäsivät nyt

enimmäkseen työllistämiseen ja koulutukseen, käyttäen apunaan esimerkiksi erilaisia työllisyyspoliittisia tukia. Toiminta myös väistämättä ammattimaistui ja työttömien yhdistysten kentällä alkoi tapahtua eriytymistä hyvin ja huonommin pärjääviin yhdistyksiin. Samalla yhdistysten vetovoima vapaaehtoistoiminnan tarjoajina alkoi hiipumaan. 2000-luvulta lähtien yhdistyksiä perustettiin paljon vähemmän kuin aiemmin ja uusien yhdistysten identiteetti oli muuttunut ratkaisevasti. 2010-luvulla työttömien yhdistyksiä pidettiin jo monien mielestä julkisen sektorin palvelutuottajina.

1990-luvun alkuvuosina työttömien liikkeessä oli vielä kollektiiviseen liikkeeseen ja ryhmäjäsenyyteen perustuvaa protestipotentiaalia. Työttömien yhdistykset olivat tulleet työttömyyden strategisen toiminnan kentälle haastajina, kyseenalaistaen vallitsevan työllisyyspolitiikan ja siihen kuuluvan työttömyyden hoidon. Kuitenkin hyvin nopeasti ennen 1990-luvun puoliväliä työttömien protestiliikkeitä oli järjestäytyneet keskusjärjestön johtamaksi ja suomalaiskansallisesti legitimeiksi yhdistystoiminnaksi. Tämän jälkeen yhdistysten poliittisuus väheni entisestään ja toiminnasta oli tullut pääosin eloonjäämistäistelua ja passiivista sopeutumista työttömyyden kentän muutoksiin. Tämä kehitys oli nähtävissä myös paikallisten yhdistysten toiminnassa.

6.3 Työttömien yhdistysten paikallinen toiminta

Edellä on kuvattu työttömien yhdistysten toiminnan organisoitumista koko Suomen tasolla. Seuraavaksi on tarkoitus kuvata yksittäisten yhdistysten organisoitumista ja toimintaa muuttuvalla työttömyyden kentällä aina 1990-luvun alusta 2010-luvulle. Tässä käytän apuna sosiaalisen taidon (*social skills*) käsitettä. Sosiaalisen taidon käsite muotoilee tässä yhteydessä tarvittavan toimijuuden käsitteen yksilö- ja mikroperustan sosiaalisten ilmiöiden yhteydessä. Sosiaalisen taidon avulla on siten mahdollista ymmärtää erilaisten sosiaalisten järjestysten syntymistä, stabiiliutta ja muutosta aktiivisten yksilötoimijoiden näkökulmasta. (Fligstein & McAdam 2012, 34; Fligstein 2001, 105–106, 115.)

Yhteiskunnallisten kriisien aikana ja poliittisten mahdollisuusrakenteiden auetessa, sosiaalisesti taidokkaiden toimijoiden synnyttämät sosiaaliset liikkeet voivat muodostaa uudenlaisia yhteiskunnallisia kenttiä. Tähän vaaditaan kuitenkin erilaisia resursseja, niiden onnistunutta mobilisoimista ja ennen kaikkea yhteisen kollektiivisen identiteetin muodostamista toiminnan mahdollistamiseksi. Tässä tilanteessa on ratkaisevan tärkeää, että sosiaalisesti kyvykkäät toimijat lukevat käsillä olevaa tilannetta strategisesti oikein ja toimivat sen mukaan. (Fligstein 2001, 118.)

Tämän kaltaiseen dynamiikkaan perustuivat myös työttömien yhdistysten syntyminen uudenlaisena ilmiönä 1990-luvun alussa. Aktiiviset henkilöt alkoivat rakentaa yhteiseen työttömyyden kokemukseen perustuvia ryhmiä ensin paikallistasolla ja lopulta myös valtakunnallisella tasolla. Prosessin jokaisessa vaiheessa aktiiviset yksilötoimijat saivat ihmiset liikkeelle toiminnan muotojen muuttuessa. Lähtökohta oli aluksi yksinkertainen: työn puutteeseen ankkuroitu

intressi ja tähän liittyvä arkipäivässä näkyvä hätä, joka kokosi ihmiset yhteen. Työttömien intressien ajaminen pitkittyneen työttömyyden oloissa ja toiminnan yhdistystoimintamuotoisuuteen liittyvine uusine haasteineen vaati kuitenkin sosiaalisesti kyvykkäiltä aktiiveilta jatkuvasti muuttuvan pelitilan hahmottamista. Samalla erilaisten liittolaissuhteiden luominen oli työttömien yhdistyksille elintärkeää.

Muodollisina kolmannen sektorin toimijoina työttömien yhdistykset tulivat siten kytketyiksi suomalaisen yhteiskunnan yleisempiin muutoksiin. Ne mukautuivat 1990-luvun puolivälistä alkaen kansalaisyhteiskunnan uudenlaiseen rooliin palveluntuottajina ja työllistäjinä. Samalla työttömien yhdistysten intressit piti yhä useammin mukauttaa ja päivittää elintärkeiden kumppanien (pääasiassa rahoittajien) intresseihin. Tämänkaltaista toimintaa saattoi kuitenkin monesti olla hankalaa perustella yhdistysten rivijäsenille ja työttömille. Tämän prosessin kuvaamiseksi on tarpeen tutkia paikallisten yhdistysten käytännön toimintaa ja strategisia valintoja tilanteissa, joissa lyhyen aikavälin etu eli toiminnan jatkuvuuden varmistaminen saattoi olla ristiriidassa yhdistyksen alkuperäisen toiminta-ajatuksen ja intressien kanssa.

Työttömien paikallisyhdistysten toimintaa tarkastelen Jyväskylän ja alle 5000 asukkaan maaseutumaisen kunnan yhdistysten avulla. Molemmat ovat onnistuneet työttömien yhdistyksinä jatkamaan toimintaansa 1990-luvun alusta aina 2010-luvulle saakka, huolimatta monista työttömyyden kentällä tapahtuneista muutoksista. Ne edustavat kahta eri kokoista ja erilaisissa ympäristöissä toiminutta yhdistystä, mikä näkyi myös niiden käytännön toiminnassa. Tämän lisäksi tarkastelen lopuksi vielä yksityiskohtaisemmin niitä erilaisia vaikeuksia, joita työttömien yhdistykset ovat toiminnassaan kohdanneet, ja joiden takia monet yhdistykset joutuivat lopulta lopettamaan toimintansa.

6.3.1 Jyväskylän työttömien yhdistyksen kehitys

Seuraavaksi analysoin yksityiskohtaisemmin, minkälaista yksittäisten yhdistysten toiminta on ollut suomalaisella työttömyyden kentällä ja miten yhdistysten toimintaa ja strategisia valintoja on perusteltu paikallisella tasolla. Kuvaan ensiksi suurta kaupungissa toimivaa työttömien yhdistystä, joka on onnistunut selviytymään työttömien yhdistyksiä kohdanneista monista erilaisista toimintaympäristön muutoksista.

Yhdistyksen syntyhistoria 1991–1994

Jyväskylän työttömien yhdistyksen toiminta sai alkunsa vuonna 1991 Suomen ammattiliittojen Keskusjärjestön Suomen ammattiliittojen keskusjärjestö SAK:n myötävaikutuksella kuten monet muutkin työttömien yhdistykset samaan aikaan. Alkava lamakausi koetteli erityisesti alueen SAK:n ammattiliittoihin kuuluvia vaatetus-, rakennus- ja metalliteollisuuden työntekijöitä. Toiminnan vähitellen järjestäytyessä perustettiin alueellinen työttömien toimikunta 5.11.1992. Vapaamuotoiselle toiminnalle oli kuitenkin vaikeuksia saada julkisia avustuksia, joten toimikunta vietiin yhdistysrekisteriin vuonna 1993. Yhdistyksen alkuaikojen aktiiveilla suurimmalla osalla oli aktiivista ammattiyhdistys- tai järjestötaus-

taa. (Kortelainen 2012, 4–5.) Omista taustoistaan 1990-luvun alun yhdistyksessä toiminut aktiivi kertoo näin:

”Mä oon tota ni järjestöihminen ollu koko elämäni. Mutta tota noin, mä jäin työttömäksi -93 keväällä kohtuullisen rajulla tavalla [...] -94 syksyllä oli sitte vuosikokous, menin sit sinne ja kun tapanani ei oo koskaan ollu olla hiljaa missään kokouksessa, tulin sitte valittua sinne hallitukseen. Ja sitä rataa mä olin siellä hallituksessa toistakymmentä vuotta. [...] mä jäin pois sieltä, kun jäin eläkkeelle ja olen sitä mieltä, että se ei oo eläkeläisten järjestö vaan se on työttömien järjestö. (H4)

Yhdistyksen tavoitteena oli sääntöjensä 2. pykälän mukaisesti työttömyyden vähentäminen ja poistaminen sekä työttömien toimeentulon parantaminen ja henkisen ja fyysisen hyvinvoinnin kohottaminen. (Yhdistyksen toimintakertomus 1993.) Varsinaista poliittista vastakkainasettelua ei juurikaan alkuaikojen toiminnassa näy. Yhdistys osallistui kuitenkin valtakunnalliseen työttömien mielenosoitukseen eli Murrostorstaihin, johon osallistui Jyväskylästä 456 työtöntä. Yhdistyksen alkuaikojen tavoitteita yhdistysaktiivi kuvailee seuraavasti:

”Kyllähän se silloin perustettiin silloin 90-luvun alussa, kun alko työttömyys räjähtää käsiin, ni silloin tietysti ympäri Suomen perustettiin työttömien yhdistyksiä, oli tarve tietysti tehdä asialle jotain. [...] Ehkä se samassa veneessä olo, ja totta kai se edunvalvonta oli siinä hyvin tärkeenä. [...] Varmaan siinä sitte 90-luvulla, silloin jäi niin paljon työttömäksi sellasia ihmisiä, jotka koskaan aikasemmin ei ois voinu kuvitellakaan jäävänsä työttömäksi, oli hyvät koulutukset ja hyvät ammatit, ni oli ehkä semmosta kykyäkin toimia. [...] että kyllä varmaan se semmonen yhteisöllisyys sitten sen samanhenkisten ihmisten kanssa, saman kohtalon kokeneiden kanssa”. (H5)

Molemmat aiemmin siteeratut haastateltavat syventävät vielä kokemuksiin yhdistyksen alkuaikojen toiminnasta. Samalla syntyy kuva toiminnan vähäisestä poliittisuudesta ja erityisesti vertaistuen ensisijaisuudesta:

”Sillä ei ollu politiikan kans mitään tekemistä, vaikka mä oon poliitikko kyllä, mutta se miksi minä teen missä tahansa järjestössä vapaaehtostyötä niin se ei lähde siitä, että mä olisin jonkun poliittisen ohjelman toteuttaja vaan se lähtee siitä, että mä näen, että sillä toiminnalla on jollekin ihmiselle hyötyä siis se ihminen voi paremmin, kun sellasta ja sellasta asiaa niinku edistetään. [...] Vaikka mä väitän että mä oon aika vahva ihminen niin mäkin koin sen työttömyyden ja sen epäoikeudenmukaisuuden mikä siinä kohtaa tuli koettua aika rankasti, niin mä itsekin koin että mun itsetunto murenee, se tuntu niinko tosi hirveeltä, miten se voi olla mahdollista että mullekin käy näin vaikka mä olen vahva ja mulla on hyvä itsetunto ja mä silti en jaksakaan enää kestä ni mä aattelin että onhan mun velvollisuus auttaa niitä ihmisiä jotka on paljon heikompia ja sen mä tein ja siitä tuli hyvä mieli. Ne on niin isoja asioita että ne väitteet joiden mukaan se on sellasta puuhastelua jää ihan omaan arvoonsa ettei niitä kannata miettiä”. (H4)

”Alusta asti on säännöissä ollu että ollaan poliittisesti ja uskonnollisesti sitoutumaton, ja halettu olla sil tavalla et se on kaikille avoin, että koska eihän työttömätäkään oo kaikki jonkun tietyn puolueen kannattajia. Meillä on ollu jäseniä kunnallisvaaliehdokkaita eri puolueista, mutta että hyvin kirjavasti eri puolueista”. (H5)

Alueen kunnista, työvoimahallinnosta ja seurakunnasta muodostui jo alkuvaiheessa yhdistyksen tärkeimmät yhteistyökumppanit. Tämä oli tyypillistä

työttömien yhdistyksille toiminnalla yleensäkin. Työttömien ruokala avattiin vuonna 1993 ja yhdistyksen talous perustui vielä tässä vaiheessa ruokalan tuottoon ja seurakunnalta, paikalliselta ammattiosastolta, SAK:lta ja yhteisvastuukeräyksestä saatuihin lahjoituksiin ja avustuksiin. Yhdistyksen toiminta keskittyi ennen kaikkea virkistystoimintaan ja edunvalvontaan. Varsinaisen yhdistystoiminnan käynnistyttyä vuonna 1993 alettiin tehdä myös aktiivisesti yhteistyötä muiden järjestöjen, kuten Suomen Punaisen Ristin ja Työväen Sivistysliiton kanssa. Raha-automaattiyhdistys antoi rahallista tukea, joka mahdollisti työttömien osallistumisen erilaisille kursseille. Ruokalan lisäksi saatiin alulle kirpputori, mikä oli tyyppillinen toimintamuoto monille samaan aikaan perustetuille yhdistyksille. Yhdistys oli mukana myös ensimmäisessä varsinaisessa kumppanuusprojektissa, jonka tarkoituksena oli työttömien terveyden ja toimintakyvyn ylläpitäminen. (Yhdistyksen toimintakertomus 1993; Kortelainen 2012, 8–12, 13.)

Ruokalan lisäksi toimintaa oli yhdistyksen kutomossa ja ompelimossa. Samaan aikaan perustettiin myös tenavatupa, parturi ja hierojan vastaanotto. Työllistämistuella palkattiin vuoden aikana yhdeksän henkilöä, joiden palkan maksoi joko kaupunki, maalaiskunta tai paikallinen työvoimapiiri. Yhdistyksen talous perustui siten vuonna 1994 jäsenmaksuihin, ruokalan tuottoon sekä saatuihin avustuksiin ja lahjoituksiin. Toiminta keskittyi työllistämisen lisäksi palvelutuotantoon, edunvalvontaan, virkistystoimintaan, kouluttamiseen ja tiedottamiseen. Samaan aikaan alkoi myös työttömien aktivointiprojekti vuonna 1994. Suurtyöttömyyden oloissa pyrittiin kuitenkin vielä vertaistuen hengessä ”nostamaan ihmisten mielialaa ja pitämään hauskaa”. Myös keskusjärjestö TVY:hyn saatiin oma edustaja yhdistyksestä samana vuonna. (Yhdistyksen toimintakertomus 1994; Kortelainen 2012, 17.)

Työttömyyttä vastaan osoitetuista mielenilmauksista ei kuitenkaan oltu vielä täysin luovuttu. Vuoden 1994 valtakunnallinen työttömien mielenosoitus, jossa paikallisetkin työttömät olivat mukana, oli kuitenkin osallistujamäärältään huomattavasti pienempi kuin Murrostorstai vuodelta 1993. Monelle haastattelulle aktiiville Murrostorstai kokemuksena oli vaikuttanut siihen, että kiinnostus yhdistystoimintaan väheni. Oli petytty erityisesti siihen, ettei suurmielenosoituksella ollut juurikaan vaikutusta työttömien asioihin. (Kortelainen 2012, 16.) Myös SAK alkoi samaan aikaan vetää pois tukeaan työttömien yhdistyksiltä, joten toiminnalle oli pakko hakea uutta suuntaa. Uudenlainen tilanne vaati yhdistystoimijoilta muuttuneella strategisen toiminnan kentällä sosiaalista taitoa ja siihen liittyvää uudenlaisten vaihtoehtojen punnitsemista. Yhdistyksen toiminnassa alkoi nyt korostua työllistäminen, palvelutuotanto ja kouluttaminen, joita työttömyyden kentän muut toimijat, kuten valtio ja kunnat, alkoivat pitää tavoiteltavana strategiana yhdistyksille. Näitä uusia yhdistyksille asetettuja tavoitteita alettiin toteuttaa ennen kaikkea erilaisten yhteistyöprojektien ja hankkeiden kautta.

Toiminnan uusi suunta 1995–2000

Palkkatuella työllistämisen merkitys alkoi kasvaa entisestään ja yhdistyksen toiminnan painopisteet samalla muuttua 1990-luvun puolivälistä alkaen. Vuonna

1995 yhdistyksessä oli jo 34 ihmistä töissä kalenterivuoden aikana. Työntekijät olivat työllistämistuella palkattuja, työsuhteen kestäessä yleensä puoli vuotta kerrallaan. Osan työntekijöiden palkoista maksoi vielä joko Jyväskylän kaupunki, Jyväskylän maalaiskunta tai paikallinen työvoimapiiri. Myös yhdistyksen talous perustui vielä jäsenmaksuihin, ruokalan tuottoon sekä saatuihin avustuksiin ja lahjoituksiin. Edellisenä vuonna aloitettu työllistämiprojekti jatkui edelleen. Yhteistyötä tehtiin nyt myös erityisesti sosiaalitoimiston, terveydenhoito-oppilaitoksen, sekä työttömien aktivointiprojektin kanssa. (Yhdistyksen toimintakertomus 1995.)

Vuonna 1996 työllistämistuella palkattuja työntekijöitä oli yhdistyksessä jo 57 henkilöä. Toiminnassa keskeisellä sijalla olivat nyt erityisesti palkkatuella työllistäminen ja palvelutuotanto. Virkistystoiminta ja kouluttaminen jatkuivat samalla tasolla, edunvalvonta oli muuttunut mielenosoituksista lähinnä erilaisen esityksien tekemiseksi ja yhteistyötahoille tiedottamiseksi. (Yhdistyksen toimintakertomus 1996.) Isompi taustalla oleva muutos liittyi siihen, että kolmas sektori alkoi olla merkittävä työllistäjä uudenaikaisien tukimuotojen myötä. (Ruuskanen ym. 2013, 20; ks. myös Möttönen & Niemelä 2005). Samaan aikaan kaupunki alkoi panostaa voimakkaasti tukityöllistämiseen yhteistyössä yhdistyksen kanssa. Määräaikaisen työpaikan tukityöllistämisen kautta oli saanut samana vuonna jo 1300 työtöntä. Puolet tukityöllistetyistä sijoittui sosiaali- ja terveystalouden palveluihin (*Keskisuomalainen* 10.12.1996).

Työttömyyden kentän muutokseen vaikuttivat ennen kaikkea Suomen ulkopuolelta tulevat uudet kansainväliset käsitykset työttömyydenhoidosta. Vuonna 1995 käynnistyi Suomessa EU:n ensimmäinen rakennerahastokausi. Euroopan unionin korostettua kumppanuuden merkitystä, kansalaisjärjestöt alkoivat vähitellen olla myös taloudellisesti merkittäviä toimijoita. Ne toivat paikalliseen ja alueelliseen toimintaan rahaa EU:sta ja sen rakennerahastoista. (Ks. Möttönen 2005, 21–22.) EU-tuen lisäksi vuoden 1998 alusta otettiin käyttöön myös kansallisena työvoimapolitiittisena toimenpiteenä yhdistelmätuki, jonka synnyttämisessä työttömien keskusjärjestö TVY ry oli ollut aktiivisesti mukana.

Vuonna 1997 osa yhdistyksen 50 työntekijän palkoista tuli jo erilaisten työllistämiprojektien kautta. Yhdistyksen yhteistyöverkostot laajenivat ja yhteistyötä tehtiin yhä enemmän erilaisissa kumppanuushankkeissa ja projekteissa. Osittain Euroopan sosiaalirahasto ESR:n rahoittaman projektin tarkoituksena oli edistää erityisesti työttömien työ- ja toimintakykyisyyttä. Yhdistyksen toiminnan pääasiallisiksi sisällöiksi olivat tässä vaiheessa vakiintuneet työllistäminen ja palvelutoiminta, varsinaista poliittista toimintaa edusti vielä yksittäisenä tapauksena työttömien yhteinen mielenosoitusmarssi Amsterdamiin. Työttömien yhdistys sai samana vuonna maalaiskunnalta siihen asti suurimman yhteisöavustuksen, joka kuvasti omalta osaltaan yhteistyökumppaneiden kiinnostusta yhdistyksen toimintaan (*Keskisuomalainen* 22.04.1997).

Työttömien järjestöt kasvattivat osuuttaan myös RAY:n avustuksista. (*Keskisuomalainen* 09.01.1997). Yhdistys oli mukana Euroopan sosiaalirahaston (ESR) rahoittamassa kumppanuushankkeessa. (*Keskisuomalainen* 13.05.1997). Yhdistys oli mukana myös yhteistyökumppanina pitkäaikaistyöttömien maahanmuutta-

jien aktivointiin tähtäävässä projektissa (*Keskisuomalainen* 25.01.1997). Ekologinen kierrätystoiminta alkoi kiinnostaa samaan aikaan myös työttömien yhdistyksiä. Jyväskylän maakunnan alueelle perustettiin kolme kierrätykseen perustuvaa Eko Centeriä, joissa työttömien yhdistykset ovat mukana (*Keskisuomalainen* 27.03.1997).

Rahoittajien vaatima ammatillisuus muokkasi myös omalta osaltaan työttömien yhdistysten toimintaa ja kenttää. Erilaisiin projekteihin ja hankkeisiin osallistuminen tarkoitti sitä, että yhdistysten täytyi päästä yhteistyökumppaneiden ja rahoittajien kanssa yhteisymmärryksen toiminnan päämääristä. RAY:n rahoittamissa projekteissa keskityttiinkin nyt lähinnä työttömien elämänhallintaan ja työelämävalmiuksien ylläpitoon. Tähän liittyneestä lisääntyneestä hankkeista projektitoiminnasta yhdistysaktiivi kertoo seuraavasti:

"Kun tulin yhdistykseen ni oli just muuttunu tämmöseksi että alkaa tulla projekteja, aiemmin se on ollu enemmän semmosta ihan vaa yhdessä tekemistä. Ku alko siinä vaiheessa projektit ni tuli erilaisia kehittämiskohteita, alettiin vääntämällä vääntää joku asia, mitä se kolme tai viis vuotta kehitetään. [...] Niinku ruvettiin mun mielestä tekemään tosissaan enempi niinku lainausmerkissä työ-työtä kun vaan jotaki harrastamista tai tekemistä, mut se johtu osittain niistä projekteista ja sitte totta kai vetäjä tekee toiminnastaan oman näköstä, itellä oli niin tuore näkemys työelämästä ni halus että siellä ollaan tosissaan ja oikeita työelämätaitoja tekemässä, eikä vaan olla olevinaan. Oma ymmärtämättömyys siitä, että järjestötoiminta ois jotain muuta, osaltaan vaikutti. [...] Hankkeita ennen olikin tämmönen omatoimisuusavustus, siitä tuli ohjaajien ja vetäjien palkka ja sillä ei ollu muita perusteita, ku että tarjoaa toimenpiteitä ja omatoimisuusavustusta maksettiin esimerkiks myöskin vuokrat. [...] Kunnat järjesti jotain toimintaa. Sitte tuli tosiperusteiset maksut ja maksettiin vaan ne mitä hyväksyttiin. [...] Kun se on TEM:in hankerahaa, nii sen piti johtaa siihe työllistymisee, tavotella sitä, ni halusivat sitte jäähä pois, TEM:hän ei halua tukea muuta ku sitä toimintaa jolla on tavote työllistyä".
(H3)

Vuonna 1998 myös koulutustoiminnan osuus lisääntyi yhdistyksen toiminnassa, nekin lähinnä uusien projektien muodossa. Yhdistyksen toiminnan laadullista muuttumista kuvastaa voimakas taloushallinnon osuuden kasvu. Toiminnan painospisteitä seuraavalle vuodelle olivat erityisesti kumppanuustoiminta ja kolmannen sektorin työllisyyskysymykset. (Yhdistyksen toimintakertomus 1998.) Yhdistys sai myös raha-automaattiyhdistys RAY:ltä avustusta kansanterveyden edistämiseen (*Keskisuomalainen* 09.01.1998). Yhdistys perusti myös oman tukijärjestön, jonka avulla yhdistyksen oli tarkoitus kehittää ennen kaikkea laajentuneen toiminnan vaatimaa varainhankintaa. (Kortelainen 2012, 22.)

Vuonna 1999 projekti- ja kumppanuushankkeet olivat lisääntyneet entisestään. Toiminta keskittyi edelleen pääosin työllistämiseen, palvelutoimintaan ja koulutuksiin. Edunvalvonta hoitui pääosin osallistumalla erilaisiin kokouksiin ja seminaareihin. Varsinaisia mielenilmauksia ei enää varsinaisesti ollut. (Yhdistyksen toimintakertomus 1999.) Yhdistelmätuen käyttö työllistämässä oli jäänyt vähäiseksi sen sovelluttua huonosti varsinkin pienille yhdistyksille. Pienet ja vähävaraiset järjestöt joutuivat maksamaan tästä summasta työntekijän sivukulut, jotka olivat noin 30 prosenttia. Kaupunki otti tämän takia käyttöön paikallisen lisän, joka oli tuen päälle tuleva lisä kolmannen sektorin työllistäjälle (*Keskisuomalainen* 12.03.1999).

Yhdistyksiä ja järjestöjä alettiin maakunnassa samaan aikaan valjastamaan erityisesti hyvinvointipalvelujen tuottajiksi. Kaiken kaikkiaan yhdistyksen toiminta oli muuttunut 2000-luvulle tultaessa alkuaikojen vapaaehtoistoiminnan vähennettyä hyvin ammattimaiseksi.

Toiminnan vakiintuminen ja ammattimaistuminen 2000–2005

Vuonna 2000 työntekijöitä yhdistyksessä oli jo yhteensä 71 työntekijää. Yhdistys osallistui samaan aikaan myös useisiin muihin hankkeisiin, kuten esimerkiksi Euroopan sosiaalirahaston ESR:n Equal-yhteisöaloitehankkeeseen. Yhdistys sai myös toiminta-avustusta kaupungilta, RAY:ltä, TE-keskukselta ja kaupunkiseurakunnalta. Projektien hallinnan, henkilökunnan määrän nousun ja niihin liittyneen byrokratian vuoksi yhdistyksen toimintaan ja samalla talouden hallintaan alkoi kuitenkin kohdistua paineita. (Yhdistyksen toimintakertomus 2000.)

Työnantajina toimivien järjestöjen määrä ja siihen liittyneet velvoitteet olivat samaan aikaan lisääntyneet voimakkaasti. (Ruuskanen ym. 2013, 17–18.) Palvelutuotannon lisääntyessä yhdistyksissä myös pätevän ja koulutetun henkilöstön tarve alkoi kasvaa. Lisääntyneen ammatillisuuden vaatimus koski myös työttömien yhdistyksiä. Monien yhdistystoimijoiden ammatillinen kompetenssi ei kuitenkaan ollut muuttuneessa tilanteessa aina riittävä ja yhdistystoiminnan mielekkäisyys joutui samalla koetukselle. Tähän liittyvistä ongelmista yhdistysaktiivi kertoo seuraavasti:

”Nyt kaikki on kehittämistä ja kehittämisen kehittämistä ja silti ei niiku mikään jää elämään. Että jos saisi keskittyä siihen ydintyöhön ja ihmisten hyvinvointiin ja siihen että ne saa oman taloutensa kuntoon ja ansion perheelleen ja ehkä aktivoituvat harrastaan jotakin. [...] Nythä me todellisuudessa tehhään vaan raporttia raportin perään, eri rahottajille eri pointteja ja miettään korulauseita hakemuksiin ja ennen kaikkea sitte raportteihin, mitä me raportoitas kellekin että saatas taas varmistettua seuraavalle vuodelle rahoitus. Sillon se ihminen jää, se kohdehenkilö ja ydintyö vähemmälle. [...] Miks sitten yhdistyksiä on lopettanut? No eivät oo olleet tarpeeks ajan hermolla, tarpeeks tyrkkyjä ja hankkineet itselleen tarpeeks osaamisen vahvistamista. Meiän pitää vaan olla niin ajan hermolla, mielellää vähän eelläki, kouluttautua, hakea johtajuuskoulutusta, osaamista ja ymmärtämystä, olla yhteistyössä, kuunnella ja aistia ja sit pitää olla äärettömän hyvät suhteet rahottajatahoihin ja keskusteluyhteyksiin, että sitäähän tää on, verkottumista”. (H3)

Vuonna 2001 projektit jatkuivat ja toimintaa oli suunnattu nyt myös maahanmuuttajanaيسille. Samana vuonna käynnistettiin yhdistyksessä uutena varainhankintakeinona pitopalvelutoiminta, jonka tarkoituksena oli kehittää rahoittajien nyt vaatimaa toiminnan omarahoitussuutta. Yhdistyksen palkkatuettu työllistäminen kehittyi edelleen ruokalan ja pitopalvelutoiminnan laajentumisen vuoksi. Työttömien monitoimitalon aikaan 1990-luvulla yhdistys työllisti vuositasolla parhaimmillaan noin 40–50 henkilöä, kun jo vuosien 2008–2009 aikana työntekijöitä oli jo noin vajaa sata. Samaa aikaan myös muissa työllisyyspoliittisissa toimenpiteissä olevien määrät kasvoivat. Varainhankinnan keinoja pyrittiin kehittämään, yhdistyksellä oli jo oma ompelimensa ja kutomonsa, ja tämän lisäksi perustettiin vielä kierrätystekstiilipaja Raha-automaattiyhdistys

RAY:lta saadun avustuksen turvin. (Kortelainen 2012, 28–29; Yhdistyksen toimintakertomus 2001.)

Vuonna 2002 yhdistys työllisti TE-keskuksen avustuksella toiminnanohjaajan, Jyväskylän kaupungin työllistämistuella 18 työntekijää, maalaiskunnan työllistämistuella yhden henkilön ja noin 60 henkilöä yhdistelmätuella. Yhdistys rahoitti myös itse kuuden henkilön palkkauksen. Työharjoittelussa oli 28 henkilöä. Palvelutoiminta jatkui samaan aikaan vahvana. Yhdistys sai edelleen toimintaavustusta kaupungilta, RAY:ltä, TE-keskukselta, Muuramen kunnalta ja kaupunkiseurakunnalta. (Yhdistyksen toimintakertomus 2002.)

Vuosina 2003–2004 yhdistys työllisti työttömiä edelleen TE-keskuksen avustuksella, kaupungin ja maalaiskunnan työllistämistuella sekä yhdistelmätuella. Yhdistys osallistui myös aktiivisesti useamman työllistämishankkeen toimintaan sekä lukuisiin työllistämistä edistäviin yhteistyökokouksiin. Samaan aikaan TE-keskuksen rahoittama koulutusprojekti koulutti vuoden aikana lähes 400 työtöntä tai työttömien yhdistysten työntekijää maakunnassa. Uutena aluevaltauksena maahanmuuttajille järjestettiin työpajatoimintaa. Projektirahoituksella järjestettävät koulutukset jatkuivat, yhteensä 369 henkilölle järjestettiin erilaisia koulutuksia. (Yhdistyksen toimintakertomukset vuosilta 2003 ja 2004.) Yhdistyksen uusille alueille levinnyt toiminta herätti kuitenkin yhdistyksen aktiiveissa ristiriitaisia tunteita. Yhdistyksissä tapahtunutta muutosta yhdistysaktiivi kuvailee seuraavasti:

”Jos aattelee ihan alkuaikojia sillon vuonna -91, nii onhan se valtava se muutos nykypäivään, ihmisillä on nyt osaamista, rohkeutta, oisko se jotakin tän tyylistä. Jos aattelee että muutamia ihmisiä on siellä alussa ja nyt työllistää satoja ihmisiä. Kyllähän sitä on tietysti käyty paljon keskusteluja, että pitääkö työttömien yhdistyksellä olla pitopalvelut ja tämmöset. Mutta se on vähän niinko pakko olla, että saa sitä rahoitusta. TVY:n hallituksessakin puhuttiin, että onko tää bisnestoiminta sopivaa, mutta kyllä sitä aika paljon on yhdistyksissä ympäri maan”. (H1)

Yhdistyksen toiminta oli siten muuttunut 2000-luvulle tultaessa yhä ammattimaisemmaksi. Yhdistyksen oli täytynyt samalla omaksua toimintamalleja muilta kolmannen sektorin toimijoilta, jotta se pystyi varmistamaan toimintansa jatkuvuuden erityisesti rahoituksen avulla. Samaan aikaan myös yhdistysten rahoituskriteerit alkoivat kiristymään.

Yhdistys kolmannen sektorin toimijana 2005–2015

Yhdistyksen toiminnan painopisteet ja rahoituslähteet pysyivät vuosina 2005–2007 jokseenkin samoina kuin aiemminkin. TE-keskus vastasi edelleen toiminnanohjaajan ja projektityöntekijän palkoista, 60 henkilöä sai työllistymistä mahdollistavaa yhdistelmätukea ja loput saivat kaupungin ja maalaiskunnan työllistämistukea. (Yhdistyksen toimintakertomukset 2005–2007.)

Vaatumukset yhdistysten ammatillisuudesta olivat kuitenkin lisääntyneet entisestään. Muuttuneiden työllisyyspoliittisten tavoitteiden vuoksi työllistämismäärärahoja oli keväästä asti annettu lähinnä suurille yhdistyksille. Työttömien yhdistykset järjestivät tähän liittyen mielenosoituksen. Moni pieni työttömien

yhdistys voisi määrärahan menettäessään kuolla pois, totesi yhdistyksen edustaja paikallislehden haastattelussa (*Keskisuomalainen* 11.09.2007).

Samaan aikaan rahoittajat alkoivat miettiä, pitäisikö palkkatukea jakaa ensisijaisesti tehokkaasti toimiville yhdistyksille. Paikallisen TE-keskuksen työvoimaosaston edustaja vahvistikin työllisyyspoliittisten avustusten jakoperusteiden muuttuneen kyseiselle vuodelle niin, että tuen piiriin päässeiltä yhdistyksiltä vaadittiin entistä ammattimaisempaa, osaavampaa ja ohjaavampaa otetta. Rahaa oli kyllä aiempaa enemmän, mutta sen vastineeksi haettiin nyt ennen kaikkea vaikuttavuutta ja toiminnan tuloksellisuutta alettiin mittaamaan entistä tarkemmin. Avustusta saivat käytännössä vain ne järjestöt, jotka pystyivät työllistämään mahdollisimman isoja ryhmiä. (*Keskisuomalainen* 23.04.2008.)

Työllistämisrahoja alettiin tehokkuusnäkökulmiin vedoten myös leikkaamaan. Tästä johtuen projektirahoitusta saivat enää seudun suurimmat yhdistykset. Painoarvoa työllistymisestä tulisi kuitenkin siirtää takaisin yhdistysten alkuaikojen tavoitteisiin kuten vertaistuen lisäämiseen, totesi yhdistyksen varapuheenjohtaja. Tämä alkoi samalla jakaa työttömien yhdistyksiä kahteen leiriin. Työttömien yhdistyksiä oli tässä vaiheessa Suomessa noin 160, mutta niistä rahoituksen piirissä oli enää 92 yhdistystä. (*Keskisuomalainen* 09.01.2009.) Tämän vuoksi järjestettiin vielä TVY ry:n vetämänä pieni mielenosoitus (*Keskisuomalainen* 08.03.2009.) Lisäksi yhdistyksen pitopalvelutoimintaa nähtiin EU:n kilpailulainsäädännön myötä elinkeinotoiminnaksi, mikä alkoi muodostua ongelmaksi vielä yleishyödylliseksi koetun yhdistyksen rahoitukselle (*Keskisuomalainen* 10.11.2009). Yhdistysten toiminta oli muuttunut siinä määrin, että monelta kolmannen sektorin toimijalta loppuivat tuet, sillä Raha-automaattiyhdistys RAY katsoi niiden palvelujen vääristävän kilpailua (*Keskisuomalainen* 08.10.2010). Ruokalatoiminta muuttui samaan aikaan vuoden 2011 alusta työ- ja elinkeinoministeriön päätöksestä elinkeinon harjoittamiseksi. Tämä supisti samalla yhdistyksen ruokalatoimintaa merkittävästi. (Yhdistyksen toimintakertomus 2011.)

Kilpailu- ja elinkeinolainsäädännön kiristymisen takia työttömien yhdistykset olivat ajautuneet ahdinkoon vuoden 2012 aikana. Jopa 48 prosenttia työttömien yhdistyksistä ilmoitti joutuvansa supistamaan toimintaansa, mikä oli huomattavasti enemmän kuin edellisenä vuonna. Yhdistysten toimintaedellytyksiä kiristettiin nyt monelta suunnalta, totesi Suomen Sosiaali- ja Terveys SOSTE ry:n pääsihteeri. (*Keskisuomalainen* 29.11.2012.)

Vuonna 2010 voimaan astuneen EU:n valtioneuvoston päätöksen myötä ruokala- ja pitopalvelutoiminta olivat nyt määritelty TE-toimiston taholta elinkeinon harjoittamiseksi. Ruokala- ja pitopalveluun kohdistuvat palkkatuet oli luettu EU-lainsäädännön ryhmäpoikkeusasetuksen ja *de minimis* -ehdon alaisiksi. Tämä tarkoitti samalla sitä, että myönnettävät tuet voisivat pääsääntöisesti olla maksimissaan puolet palkkauskustannuksista. Kaupungin työllisyyden hoitoon tarkoitett määrärahat olivat supistuneet vuosi vuodelta. Näitten seikkojen takia yhdistyksen talous oli kääntynyt alijäämäiseksi. Yhdistys työllisti kuitenkin vielä vuonna 2013 yhteensä 91 henkilöä palkkatyöhön (7 ELY-keskuksen hankerahoituksella, 83 henkilöä palkkatuella ja 1 henkilö omarahoitteisesti). Henkilökunnasta 36 prosenttia oli nyt maahanmuuttajataustaisia henkilöitä. Toimintaa ra-

hoittivat edelleen kaupunki, paikallinen ELY- keskus, työllistämishanke ja nyt myös liikuntalautakunta, ehkäisevä päihdetyö ja Diakonialaitos. Lisäksi toimintaa rahoitettiin edelleen oman toiminnan tuotolla ja rahoitusta kerättiin myös myyjäistapahtumilla sekä jäsenmaksuilla. (Yhdistyksen toimintakertomukset 2013, 2014.)

Vuonna 2014 yhdistys vaihtoi nimeään jättämällä sanan ”työttömät” pois nimestään ja korvaamalla sen sanalla ”työllistämisyhdistys”. Nimenmuutos katsottiin tarpeelliseksi työttömyys-sanaan liittyvän negatiivisen leiman vuoksi ja uuden nimen katsottiin sopivan paremmin yhdistyksen rooliin. Raha-automaattiyhdistys RAY oli alkanut painottamaan sosiaalisten yritysten roolia työllistämässä. Samana vuonna lopetettiin myös yhdistyksen 90-luvun alkupuolella aloitettu ruoka-aputoiminta vetoamalla jatkuviin järjestyshäiriöihin jakelun aikana. (Yhdistyksen toimintakertomus 2014.)

Jyvässeudun Työllistämisyhdistys ry haki toiminnassaan siten uutta suuntaa sosiaalisen yrityksen mallista ruokalan osalta. Uusi nimi kuvastaisi paremmin yhdistyksen toiminnan painopistettä myös tukityöllistämässä. Sosiaalisen yrityksen tarkoituksena oli luoda työpaikkoja erityisesti osatyökykyisille ja pitkäaikaistyöttömille. Erona muihin yrityksiin oli, että sosiaalisen yrityksen työllistämistä työntekijöistä tietty määrä oli oltava osatyökykyisiä tai pitkäaikaistyöttömiä. Sosiaalinen yritys oli siten oikeutettu saamaan palkkatukea ja sille voitiin myöntää myös työllisyyspoliittista avustusta. (Keskisuomalainen 21.03.2014.) Tähän liittynyt muutosta yhdistysaktiivi kuvailee näin:

”Tuo RAY painostaa tuohon sosiaaliseen puoleen niinku meiänki painopisteenä. Nyt kun täällä kävi RAY:n edustaja ni huomattii, että on ihan turha hakee muille ku sille [...] hankkeelle⁴⁰ [...] sä teet niitä lomakkeita ja kuuntelet ja niitten pitää olla työttömiä, siihen sosiaalipuoleen nyt näemmä, sinne me nyt luultavasti tullaan panostamaan vähä enemmän. Se on kuunneltava sitä valtakunnan kenttää, rahottajien kenttää, kuka rahottaa mitäki, niitten painopiste, mihin se siirtyy. (H2)

Myös palkkatukijärjestelmän muutos herätti samaan aikaan huolta järjestöissä. Yhdistykset ja säätiöt, jotka palkkaisivat kaksi vuotta työttömänä olleen henkilön, voisivat uudistuksen jälkeen kattaa palkkakustannukset tuella enintään 65 prosentin työaikaan. Tähän saakka yhdistystyönantajat, joilla ei ollut taloudellisia edellytyksiä tarjota kokoaikatyötä, olivat voineet palkata uusia työntekijöitä palkkatuella tai työkokeiluun, vaikka niillä oli työssä osa-aikaisia työntekijöitä. Tukityöllistettyjen työsuhteet olivat osa-aikaisia, sillä palkkatuen enimmäismäärä ei riittänyt henkilön kokoaikaiseen palkkaamiseen työehtosopimusten mukaisella palkalla. Nyt yhdistysten ja kuntien piti tarjota ensisijaisesti kokoaikaista työtä. TVY ry:n puheenjohtaja arveli tämän takia jopa 10 000 ihmisen työpaikan olevan vaarassa. (Keskisuomalainen 27.08 & 11.09.2014.)

Palkkatuki uudistus oli siten vaikeuttanut laajasti työttömien työllistymistä kolmannelle sektorille. Yhdistyksessä olisi ollut useita työpaikkoja auki, mutta

⁴⁰ Sirpakka-hanke toimii nykyisin (vuosi 2023) Jyväskylässä ja sen ympäristökunnissa. Hankkeen tavoitteena on lisätä Jyvässeudun alueen työttömien hyvinvointia ja työelämävalmiuksia.

sopivia työllistettäviä ei ollut. (*Keskisuomalainen* 15.03.2015.) Toiminnan ammatimaistumisen ja markkinaehtoistumisen takia oli tultu paradoksaaliseen tilanteeseen. Toisaalta yhdistyksen katsottiin harjoittavan arvonlisäverovelvollisuuden näkökulmasta taloudellisesti tehokasta toimintaa, mutta yhdistys sai silti palkkatukea ammattitaidottomien ja erilaisten ohjaustoimenpiteiden tarpeessa olevien työttömien palkkaamiseen. Yhdistys olisi tarvinnut toisaalta ammattitaitoista ja työkokemuksen omaavaa työvoimaa, mutta tämä saatettiin taas tulkita "rusinat pullasta"-strategiaksi, jolloin yhdistyksen voitiin tulkita ajavan vain omaa ja paremmassa asemassa olevien työttömien asiaa ilman varsinaista toimintaan liittynyttä sosiaalista aspektia.

Vuoden 2015 alusta voimaan tulleet muutokset palkkatukilaissa olivat tehneet tukityöllistämisen lähes mahdottomaksi. Uusien ehtojen mukaan kolmas sektori pystyi käytännössä työllistämään vain yli kolme vuotta työttömänä olleita. (*Keskisuomalainen* 16.03. 2015.) Työllistämisyhdistyksen toiminnanjohtaja toivoi, että kuntien maksamat sakkomaksut (niin sanotut Kela-sakot⁴¹), joita peritään pitkäaikaistyöttömien aktivointivelvoitteen laiminlyömisestä, rahastoitaisiin. Rahat satsattaisiin välityömarkkinoiden kehittämiseen. Toiveisiin kuului myös sellaisen rahoitusinstrumentin kehittäminen, jolla järjestöille taattaisiin lopultakin nykyistä pysyvämpi rahoitus. "Työllistämisyhdistys ei ollut pelkkä harrastekerho, kyse oli nyt myös työllistettävien etujärjestöstä", totesi työttömien yhdistyksen edustaja. (*Keskisuomalainen* 16.03. 2015). Yhdistys kuitenkin selvisi näistäkin vaikeuksista ja on jatkanut toimintaansa aina 2020-luvulle asti.

Jatkuva taistelu rahasta ja ongelmallinen suhde jäsenistöön

Työttömien yhdistyksille tyypillinen resurssiriippuvuus ja siihen liittyvät muutospaineet ovat muokanneet työttömien yhdistysten toimintaa jo alusta saakka. Se ei tullut siten kaikille yllätyksenä, sillä vapaaehtoistoiminnan ja rahoituksen ongelmallisen suhteen oli esitetty työttömien liikkeessä epäilyksiä jo alusta saakka. Riippuvuus rahoittajien intresseistä alkoikin vähitellen ohjata yhä enemmän työttömien yhdistyksien toimintaa mikä näkyi myös tutkittavan yhdistyksen toiminnassa ja strategisissa valinnoissa.

Yhdistysten identiteetin hahmottaminen alkoi samalla kuitenkin olla yhä vaikeampaa monelle rivityöttömälle. Kuten aiemmin tuotiin esille, esimerkiksi jäsenlehti *Karenssisanomissa* (1999/1) oli jo käyty keskustelua siitä, miksi valtakunnallinen kattojärjestö TVY ry oli unohtanut työttömien edunvalvonnan ja muuttanut sosiaalialan järjestöksi. Myös isommassa tutkitussa yhdistyksessä tunnistettiin nämä jäsenistössä vallitsevat tunnelmat:

*"Kun tällä yhdistyksellä 23 vuotta alkaa olla ikää ni sieltä ne alkujäsenet on valitettavasti suu-
relta osin siirtyneet vihreemmille niityille tai jääneet jollai tapaa pois, eläköityneet, ni se on se
aatteellisuus häipyny vähän unholaan ja toisaalta ku rahotus on ohjannu tätä toimintaa ni se
on muokannu myöskin meidän jäsenistöö nyt ku meistä on tullu elinkeinotoimijoita ton ruokalan
osalta ja joudutaan säänteleä sitä ruuan hintaa tällä jäsenistön jutulla ni sehän on tuonu meille
ihan uuen jäsenkunnan koska kannatusjäseneksi ihmiset liittyy sen takia että ne saa täältä edul-*

⁴¹ Kela-sakoilla tarkoitetaan kuntien velvoitetta maksaa osa pitkään työttömänä olleiden työmarkkinatuesta.

litemman ruuan niillä ei välttämättä ollenkaan aatteellisuutta tai sitäkään ajatusta että tukis työttömien yhdistystä, osa vielä ajattelee sen että tukee yhdistystoimintaa ja haluaa olla jäsen mut sitte kannatusjäsenet on suurelta osin vaan aterian hinnan vuoksi. [...] Sitte jonku verran tulee sellasta palautetta, että haluaisivat enemmän jäsenoimintaa, ja sitku me on lähdetty tarjoomaan vaikka kesätetterireissuja, Helsingin matkoja tai eduskuntamatkoja, ni sitte siihen matkalle ei saaha osallistujia". (H3)

Jyväskylän yhdistyksenkin toiminta oli siten 2010-luvulle tultaessa etäännytnyt jäsenistöperustastaan, jäsenistön tuen merkityksen korvaututtua ulkoisella rahoituksella ja uudenalaisilla, perinteiset sektorirajat ylittävillä kumppanuuksilla. Yhdistystoimijoiden arki oli muodostunut myös pitkälti taisteluksi rahasta. Rahoituskriteerien täyttäminen vaati samalla yhdistyksiltä uudenlaisten toimintatapojen omaksumista muilta sektoreilta ja tähän tarvittavaa uudenlaista identiteettiä. Tätä monien työttömien oli vaikea ymmärtää. (Ks. mm. Kortelainen 2012, 31–33.)

Yhdistyksen jäsenmäärä (ks. taulukko 3) seurasi aikavälillä 1993–2014 melko suoraviivaisesti taloudellisten lama-aikojen vaikutuksia (1990-luvun alun lama ja vuonna 2008 alkanut finanssikriisi). Yhdistyksen jäsenmäärän kehitys ei välttämättä kuitenkaan kerro kovin hyvin rivityöttömien varsinaisesta kiinnostuksesta yhdistyksen toimintaan, sillä jäsenmäärään vaikuttivat nyt muut, ulkoiset tekijät. Ongelmalliseksi jäsenten määrän tulkittamisen tekee se, että yhdistyksessä työvoimapoliittisissa toimenpiteissä olevat työttömät liittyivät samalla usein automaattisesti yhdistyksen jäseniksi. Tämän lisäksi ruokalatoiminnan muututtua elinkeinotoiminnaksi, muutkin kuin työttömät saivat alennuksen ruoasta vain liittymällä yhdistyksen jäseniksi, mistä kertoo esimerkiksi jäsenmäärän raju lisääntyminen vuonna 2011. Tähän liittyi samalla yhdistyksen opportunistiseksi tulkittava toiminta elinkeinolainsäädännössä tapahtuneen muutoksen johdosta, jolloin vain yhdistyksen jäsenet olivat oikeutettuja halpoihin ruoka-annoksiin. Tämä kasvatti jokseenkin keinotekoisesti yhdistyksen jäsenmääriä (ks. jäsenmäärän dramaattinen nousu vuonna 2011, taulukko 3.):

"Jäsenmäärä pompsahti nousuun sillon kun tuli nää muutokset 2010 ku muutettin se aterian hinnottelu jäsenperustaiseksi, aikasemmin se oli sillä tavalla että oli työttömät, eläkeläiset, opiskelijat a sitte oli muut, mutta sillonka ei työttömän tarvinnu olla meiän jäsen saadakseen sen halvemman hinnan, kai siinä oli vähän ajatuksena että saatas, ettei olis De Minimiksen alanen, ettei olis elinkeinotoimintaa, se oli myöhäistä siinä vaiheessa, ni sillon meille tuli tosi paljon jäseniä, meil oli aikasemmin aika vähän kannatusjäseniä, mut se kannatusjäsenten määrä nousi ihan räjähdysmäisesti, ja niitä oli sitte enemmän ku varsinaisia työttömiä jäseniä". (H5)

Taulukko 3. Yhdistyksen jäsenistön kehitys 1993–2014 (tiedot saatu yhdistyksen toimintakertomuksista)

	jäsenet	kannatusjäsenet	Yht.
1993	189		189
1994	292		292
1995	584		584
1996	430		430
1997	305		305
1998	237		237
1999	211		211
2000	277	4	281
2001	219	9	228
2002	208	13	221
2003	272	23	295
2004	346	23	369
2005	344	27	371
2006	156	23	179
2007	210	26	236
2008	241	45	286
2009	292	81	373
2010	309	102	411
2011	516	631	1147
2012	584	711	1295
2013	725	922	1647
2014	595	608	1203

Erityisesti erilaisiin hankkeisiin sidotut avustukset olivat alkaneet 2000-luvulta alkaen määrittelemään yhdistysten toimintaa yhä yksityiskohtaisemmin. Esimerkiksi omatoimisuusavustuksien muuttuminen hankkeisiin liittyviksi työvoimapolitiittisiksi avustuksiksi asetti yhdistysten toiminnalle aikaisempaa tiukemmat raamit. Yhdistysten identiteetti alkoi samalla muistuttaa yhä enemmän julkisen sektorin palveluorganisaatioita. (Ks. Anteroinen 2012, 55–66.)

Kyse ei siten ollut pelkästään vain yksittäisiin hankkeisiin osallistumisesta, vaan samalla oli kyse koko yhdistysten olemassaolon edellytyksistä: ”Pakko olisi tulla uusia projekteja ja niihin rahoitusta. Haemme koko ajan uusia tapoja toimia. [...] Niin kauan kuin yhteiskunta meitä tukee, on myös yhdistyksellä toimintaa. Meillä pitääkin olla hyvät välit kaikkialle”, toteaa yhdistysaktiivi Rauman työttömien yhdistyksen historiikissa. (Anteroinen 2012, 66–67.) Tilanne vaati yhdistyksen vetäjiltä jatkuvaa pelitilan, eli käytännössä muuttuvan työttömyyden kentän lukutaitoa ja tähän liittyvää sosiaalista taitoa toisaalta työttömien intressien ajamisessa ja toisaalta intressien sovittamisessa tärkeimpien yhteistyökumppanien (käytännössä toiminnan rahoittajien) kanssa. Rahoituksen jatkuvan varmistamisen tärkeydestä yhdistysaktiivi toteaa näin:

"Joka vuosi, aina ku hanke on päättynyt, on jännitys, kun uus hanke on sinne laitettu, että tulleeeko rahaa vai eikö tule, joka kerta sitä on kuitenkin tullu, että ainan on päässyt jatkamaan uuella hankkeella. Ei mittää varmaa tullu, hyö sitten käsittellee millon kerkiää (Ely-keskus). Ihmiset ei tiiä jatkuuko työsuhde vai eikö jatku, ei yhdistys sitten [pysty omalla rahalla työsuhdetta jatkamaan]". (H1)

Yhdistyksessä myös myönnettiin melko suoraan, että viimeistään hankkeiden tultua osaksi yhdistysten arkea, rahoittajat alkoivat yhä enemmän säädellä toimintaa, mikä samalla muutti yhdistyksen luonnetta:

"Tietenki silloin alussa, ku tätä lähti toteuttaa, vuokria maksaan SAK:n jäsenjärjestöt, ja ne no onyt jäänyt oikeestaan silleen pois, mutta kyllähän meillä yhteistyötä on ja tapahtumia, joissa ne on mukana mutta oikeestaan raha ei liiku että ei enää kyllä avustuksia saaha. [...] Kyllä se on jo 90-luvun lopussa tapahtunu se ammattiyhdistysliikkeen tuen vetäytyminen. Tällä hetkellä tietenki rahottajat on keskeisimmät, Jyväskylän kaupunki ja TE-hallinto ja TEM ja tuota RAY. Silleen on 2000-luvun puolenvälin jälkeen vahvemmin ja vahvemmin on menty hankemaailmaan ni ne on ne rahottajatahot ja ne sitte säätelee ja sanelee vähä sitte sitä meidän toimintaa". (H3)

"Joskus ku ite on ollu tuolla kentällä ni on tullu palautetta, että se on vaan sitä työllistämistoimintaa eikä sitte oo enää mitään muuta, ei se muu varmaan näy sillä tavalla täällä paikallisesti, kuitenkin ku miten aktiivisesti on edunvalvontaa tehty valtakunnan tasolla. [...] Kun tänne töihinkin haetaan ni pyritään samalla tavalla, ku ihan missä tahansa ni on työhaastattelut, ni ne on just niitä työelämätaitoja sillä tavalla, ni toimitaan sillä tavalla vähän ehkä virallisemmin ku moni ehkä odottais". (H5)

Samalla myös yhdistyksen identiteetti oli muuttunut epämääräisemmäksi erityisesti työttömien silmissä. Rooli työllistäjänä ja siihen liittyvät velvoitteet saivat yhdistyksen näyttämään enemmän viranomaiselta kuin työttömien etuja ajavalta riippumattomalta toimijalta.

Toiminnan muutokset 2010-luvulla

2010-luvulle tultaessa yhdistyksestä oli tullut monipuolisesti toimiva kolmannen sektorin yleisorganisaatio, joka työllisti, tuotti erilaisia palveluita, koulutti ja valmensi ihmisiä, osallistui jatkuvaluonteisesti erilaisiin työllistämisen- ja kehittämishankkeisiin ja työryhmiin. Toiminta oli samalla ammattimaistunut siinä määrin, että se toi lopulta mukanaan myös uudenlaisia ongelmia. Nämä ongelmat koskettivat yhtä lailla myös muita vielä toimivia työttömien yhdistyksiä, joiden oli sopeuduttava yhteistyökumppaneiden ja ennen kaikkea rahoittajien uudenlaisiin vaatimuksiin.

Edellä kuvatut muutokset näkyivät erityisesti työllistämistoimien tehokkuuden ja vaikuttavuuden vaatimuksina. Tämän vuoksi moni 2000-luvusta selvinnyt yhdistys alkoi olla 2010-luvulle tultaessa vaikeuksissa. Muutospaineet tulivat nyt myös suomalaisen työttömyyden kentän ulkopuolelta, lähinnä EU:n kilpailulainsäädännön muodossa, joka katsoi, että yhdistysten harjoittama toiminta oli joissain tapauksissa lähellä elinkeinon harjoittamista. Toiminnan hybridisoituminen oli samalla johtanut siihen, että yhdistykset olivat menettäneet vähitellen puhtaan yleishyödyllisen luonteensa ja monia yhdistyksien tuottamia palve-

luita alettiin pitää samalla kilpailua vääristävänä. Jälleen kerran tilanteeseen reagoitiin muuttamalla yhdistyksen identiteettiä toimintaympäristöä ja strategisten kumppanien muuttuneita vaatimuksia vastaavaksi, nyt sosiaalisen yrityksen muodossa. Konkreettisenä esimerkkinä yhdistyksen toiminnan uudelleen orientoitumisesta voidaan pitää nimen vaihtamista vähemmän itse työttömyyteen viittaavaan termiin. Sama tendenssi on nähtävissä myös muissa työttömien yhdistyksissä. Pääosin 2000-luvulla monet yhdistykset korvasivat ”työttömyyden” yhdistysnimissään muuttunutta toimintaansa paremmin vastaavaksi. Vuoteen 2013 mennessä tehdyissä nimenmuutoksissa 41 yhdistyksestä vain yhdeksän oli säilyttänyt sanan ”työttömyys” uudessa nimessään. Sana ”työttömät” yhdistysten nimissä korvautui usein myös aktiivisemmalla kuulostavilla muotoiluilla, kuten esimerkiksi työnhakijat ja työllistäminen. (Taulukossa 4 on esitetty esimerkkejä nimenmuutoksista.)

Edellä kuvattuja nimenmuutoksia voidaan pohtia myös bourdieulaisittain symbolisen pääoman näkökulmasta (ks. Bourdieu 1985, 197). Laman alkuvaiheessa työttömien organisoituminen edellytti työttömäksi jääneiden ryhmän yhteisten intressien tunnustamista ja tältä perustalta tapahtuvaa yhteistä identiteetin muodostamista. Tässä yhteydessä ”työttömyys” yhdistyksen nimessä toimi vielä symbolisena pääomana, tuoden esiin yhdistysten yhteisintressin, joiden pohjalta työttömien kollektiivinen liike syntyi ja sai jäsenistönsä. Vähitellen työllisyystilanteen kohentuessa ja työttömyyden kentän muuttuessa ”työttömyys” ei enää toiminut arvokkaana symbolisena pääomana, vaan muodostui nyt työttömyyden kentällä stigmaksi, josta haluttiin eroon.

Taulukko 4. Työttömien yhdistysten nimenmuutokset, Patentti- ja rekisterihallituksen arkistot vuodelta 2013

Yhdistykset	Yhdistyksen perustamisvuosi	Nimenmuutosvuosi
Ekologisen elämäntavan edistämisyhdistys Ry , ent.lin nuoret työttömät ry	1998	2004
Ekotori ry, ent. Ähtärinseudun työttömät	1995	2009
Enon Aktiiviset Toimijat ry, Oli ennen Enon aktiiviset työnhakijat	1998	2007
Haukiputaan Työnhakijat ry, ent. Haukiputaan työttömät	1993	1998
Horisontti Team ry. Ent. Länsi-Helsingin tyött. Ry	1993	2004
Hämeenlinnan Työsilta HäTy ry, ent. Hämeenlinnan työttömät Ry	1992	2008
Jyväskylän Uusiotuote ry, ent. Jyväskylän työttömien tuki Ry	2005	2011
Kankaanpään Toimitupa ry, Entinen Kankaanpään työnhakijat Ry	1996	2008
KauhavanTyönhakijat ry, ent. Kauhavan Työttömät	1995	2012
Kemijärven Työnhakijat ry, Entinen Kemijärven työttömät ry	1994	2010
Kirkkonummen Työnhakijat ry, Entinen Kirkkonummen seudun työttömät ry	1993	2004
Kiteen Vapaat Puurtajat ry, ent. Keski-Karjalan Työttömät ry	1994	2006
Koillis-Helsingin Työ ja Toiminta KO-TY ry, ent. Koillis-Helsingin Työttömät KO-TY ry	1997	2010
Korpilahden työllistämisyhdistys ry, Entinen Korpilahden työttömät ry	1996	2007
Kuhmoisten Työvoimareservi ry, ent. Kuhmoisten työttömät ry	1994	2009
Laihian Työnhakijat ry, ennen Laihian seudun työttömät ry	1994	1999
Lappeenrannan-seudun työnhakijat ry, entinen Etelä-Karjalan työttömät ry	1993	2002
Nurmeksen Aktiivit Työnhakijat ry, Entinen Nurmeksen seudun työttömät ry	1992	2006
Parikkalan Työnhakijat ry, Entinen Kärkikuntien Työttömät ry	1995	2005
Pietarsaaren Seudun Työnhakijat ry, Ent. Pietarsaaren työttöm. Yhdistys	1994	1997
Pogostan aktiivit ry, ent. Susirajan Työttömät	1994	2007
Porvoon seudun työnhakijat ry, Ent. Porvoon seudun työttömät	1997	1999
Rautavaaran Työraitti ry, Ent. Rautavaaran työttömien tuki ry	1994	2002
Rovaniemen Kohtauspaikka ry, Ent. Rovaniemen seudun työttömien ry	1993	2009
Rovaniemen Lähimmäiset ry, ent. Rovaniemen Lähimmäiset tuki ry	2002	2007
Siilinjärven Työnhakijat ry, Entinen Siilinjärven työttömät Ry	1993	2000
Tampereen seudun Työllistämisyhdistys Etappi ry, Entinen Tampereen seudun työttömät ry	1992	2006
Toimintakeskus Sampola ry, Helsinki, Entinen Myllypuron työttömät ry	1995	2009
Tornion Työnhakijat ry, ent. Tornion työttömät	1993	2003
Työpetari ry, Pudasjärvi. Ent. Pudasjärven työttömien yhdistys	1998	2009
Vaasan seudun työnhakijat ry, Entinen Vaasan seudun työttömät ry	1996	2001
Ääneseudun Työllistämisyhdistys ry, ent. Äänekosken Työnhakijat ry	2001	2007

Suoraan työttömyyden kovaan ytimeen kohdistuvia mielenilmauksia ei myöskään enää 1990-luvun loppupuolelta alkaen nähty. Protestointi kohdistui nyt lähinnä niihin asioihin, jotka uhkasivat toiminnan jatkuvuutta kuten esimerkiksi hankerahoituksen saamisen muuttuneisiin ehtoihin. Poliittisten vaatimusten vähäistä osuutta yhdistyksen toiminnassa kuvastanee sekin, että puoluepolitiikalla ei ollut juuri minkäänlaista roolia yhdistyksen toiminnassa. Esimerkiksi

ääripäiden poliittiset toimijat, kuten yhdistyksen kokoomuslainen toiminnanjohtaja ja yhdistyksen hallituksen Suomen Kommunistista Puoluetta edustava varapuheenjohtaja olivat julkisesti yksimielisiä työllistämistoiminnan keinoista ja merkityksestä (*Keskisuomalainen* 20.09. 2012).

Yhdistyksen toiminnan sisältöjen kehitystä voidaan kuvata joidenkin yksinkertaistettujen vaiheiden kautta. Yhdistyksen toimintaa on leimannut jatkuva toiminnan mahdollistavien resurssien ja niihin liittyvien yhteistyökumppaneiden etsiminen sosiaalisesti taidokkaiden yhdistysaktiivien toimesta. Yhdistys on ollut samalla koko ajan myös erityisen altis toimintaympäristön muutoksille. Yhdistys on joutunut reagoimaan näihin muutoksiin selviytyäkseen ja se on samalla vaikuttanut yhdistyksen luonteeseen työttömyyteen kiinnittyneenä intressiorganisaationa.

Taulukossa 5 näkyy tiivistettynä yhdistyksen toiminnan kehittyminen perustamisvuodesta 1993 aina vuoteen 2015 asti. Taulukko perustuu Offen ja Wiesenthalin (1980, 106–109) aiemmin käsitellyyn työväenluokkaisten organisaatioiden opportunistisia strategioita ja kollektiivisen toiminnan ehtoja kuvaavaan määritelmään. Tarkastellun yhdistyksen toiminta noudattaa jokseenkin osuvasti edellä mainittua määrittelyä ja tässä suhteessa yhdistyksen toiminnassa oli nähtävissä työväenluokkaisille liikkeille tyypillisiä kollektiiviseen toimintaan kuuluvia erityispiirteitä.

Taulukko 5. JST ry:n toiminnan sisältöjen kehitys 1993–2015

Yhdistyksen toiminnan sisältöjen kehitys 1993–2015		
1993–1994	1995–2000	2000–2015
-suurtyöttömyyttä seurannut liikehdintä -ammattiyhdistysliikkeen tuki -mielenosoitukset ja protestipotentiaali -jäsenistön tuki toiminnalle -rekisteröity yhdistys strategisena valintana -legitiimi asema ja kaupungin ja muiden potentiaalisten kumppaneiden silmissä	-poliittisten suhdanteiden muutoksen vaikutus työttömyyden kenttään -ammattiyhdistysliikkeen tuki ei enää merkittävässä roolissa -yhdistyksen protestipotentiaalın väheneminen -uudenlaiset strategiat toiminnan varmistavien resurssien turvaamiseksi sosiaalisesti taitavien yksilöiden toimesta -palkkatukituetusta työllistämisestä toiminnan keskeisin sisältö -kumppanuushankkeet ja projektit astuvat kuvaan	-toiminnan ammattimaistuminen ja markkinaehtoistuminen -toiminnan hybridisoituminen -hankkeiden elintärkeys yhdistyksen toiminnalle -rahoitukseen liittyvä kontrolli -ulkoisen toimintaympäristön jatkuvat muutokset ja niihin reagointi: yhdistyksen nimenmuutos -identiteetin hämärtyminen työttömien yhdistyksenä → Yhdistyksen alkuperäisen palkkatyön puutteeseen ankuroituneen intressin merkityksen vähentyminen

Jyväskylän yhdistyksen toiminta osoittaa, kuinka yksittäiset työttömien yhdistykset ovat edelleen 30 vuoden toiminnan jälkeen suomalaisen työttömyyden kentällä marginaalisessa asemassa haastajan roolissa. Marginaalinen asema palautuu ennen kaikkea eri kenttätoimijoiden välisiin resurssieroihin. Samaan aikaan työttömien liikkeen jäsenistöön perustunut konfliktikykyisyys ja siihen liittyvä potentiaali on ratkaisevasti vähentynyt ja yhdistyksien riippuvuus ulkopuolisesta rahoituksesta on alkanut ohjata niiden toimintaa ja samalla muuttanut ratkaisevalla tavalla yhdistysten alkuperäisiä, palkkatyön puutteeseen ankkuroituneita intressejä. Osa yhdistyksistä on kuitenkin onnistunut tästä huolimatta jatkamaan toimintaansa uudistamalla jatkuvasti toimintamallejaan.

6.3.2 Pieni maaseutumaisessa ympäristössä toimiva yhdistys

Edellä kuvasin kaupunkimaisemassa ympäristössä toimivan työttömien yhdistyksen toimintaa. Suomessa oli perustettu 1990-luvulta alkaen ja vuoteen 2012 mennessä noin 450 työttömien yhdistystä, joista yli 350 on rekisteröity (Siisiäinen ym. 2014, 59). Pelkästään kaupunkimaisessa ympäristössä toimivien yhdistyksen tarkastelu ei kovin monipuolista kuvaa yhdistysten toiminnasta, sillä suuri osa työttömien yhdistyksistä on toiminut pienemmissä kunnissa. Yleisesti voidaan todeta, että pienemmissä kunnissa toimivissa yhdistyksissä korostuvat läheiset henkilösuhteet ja paikallinen yhteishenki, jolloin kunnan eri toimijat usein puhaltavat yhteen hiileen. Samalla kuitenkin rajallisemmat resurssit niin rahallisesti, henkilöstön osaamisen kuin yhteistyöverkostonkin suhteen tuovat mukaan omat haasteensa, joihin yhdistysten on sopeuduttava. Tässä mielessä pienempien paikkakuntien työttömien yhdistykset eroavat luonteeltaan väkiluvultaan suurempien paikkakuntien yhdistyksistä.

Tutkimuksen toisena tapauksena on pieni, maaseutumaisessa ympäristössä toimiva työttömien yhdistys, joka on onnistunut jatkamaan toimintaansa 1990-luvun alusta aina 2010-luvulle saakka. Kyseisessä kunnassa on asukkaita alle 5000. Yhdistystä ei nimetä, sillä paikkakunnan pienen koon takia haastateltavat olisivat todennäköisesti helposti tunnistettavissa. Yhdistystä voi pitää edustavana esimerkkinä pienten paikkakuntien työttömien yhdistysten toiminnasta niihin kuuluvine erityispiirteineen, mitä tukevat myös Suomen Akatemian tutkimushankkeen kyselyssä saadut tulokset.

Tutkittava yhdistys perustettiin vuonna 1994 työttömyyden noustessa ennätykskorkealle koko maassa. Työttömyys on ollut yhdistyksen kotikunnassa koko ajan (1994–2012) valtakunnallista keskiarvoa korkeammalla tasolla. Erityisesti pitkäaikaistyöttömyyden ja ikääntyneiden määrä on ollut koko ajan korkea (Paikallisen ELY-keskuksen työllisyyskatsaus vuodelta 2012).

Yhdistyksen toiminnan organisoitumisessa voidaan yhdistyksen hallituksen pöytäkirjojen ja toimintakertomusten (1994–2012) perusteella erottaa seuraavat vaiheet. Nämä ovat olleet tyypillisiä myös muille työttömien yhdistyksille, työttömyyden kentän sääntöjen ja yhdistyksille asetettujen vaatimusten muututtua (vrt. edellisessä luvussa esitelty yhdistys):

1. 1994–1998. *Toiminnan alku ja pyrkimys toiminnan vakiinnuttamiseen.* Yhdistyksen perustaminen 1990-luvun laman ja paikallisen työttömyyden kasvun vaikutuksesta. Jäsenien rekrytointi ja toimintaa mahdollistavan rahoituksen etsiminen leimaa tässä vaiheessa yhdistyksen toimintaa. Yhdistys perustaa kirpputorin ja alkaa palkata ihmisiä palkkatuella töihin. Yhdistys alkaa myös jakaa ruoka-apua työttömille ja vähävaraisille. Vertaistukeen perustuva työttömille suunnattu virkistystoiminta on vielä keskeisellä sijalla toiminnassa.
2. 1998–2006. *Palvelutuotannon ja työllistämisen aika.* Työttömien ruokala perustetaan vuonna 1998 kumppanuushankkeen yhteydessä. Alueen työvoimapiiriltä haetaan omatoimisuusavustusta toiminnanohjaajan palkkaamiseksi. Ruokala- ja kirpputorityöntekijät palkataan palkkatuella.
3. 2006–2015. *Hankeyhteistyön ja työllistämisen aika.* Työttömien ruokala joudutaan lopettamaan tilojen puutteessa vuonna 2006. Muiden toimintaa mahdollistavien rahoituslähteiden aktiivinen etsiminen alkaa. Ensimmäinen oma hankehakemus tehdään syksyllä 2007. Hankkeeseen saadaan rahoitus ja hanke käynnistetään vuonna 2008. Se joudutaan kuitenkin lopettamaan 2009, koska määrällisiin työllistämistavoitteisiin ei päästä. Uusi työllistämishanke aloitetaan 2010 ja samalla palkataan uusi hankekokemusta omaava toiminnanjohtaja.

Yhdistyksen perustamisen motiiviksi haastateltavat kokivat ennen kaikkea vertaistuen saamisen samassa tilanteessa olevien kesken. ”Samassa veneessä” olemisen kokemusta korosti se tosiseikka, että pienellä paikkakunnalla suuri osa ihmisistä tunsivat toisensa jo entuudestaan. Poliittinen toiminta oli jokseenkin sivuroolissa, eikä yhdistyksen alkuvaiheissa ollut mukana varsinaisia ammattiyhdistysihmisiä. Usealla perustajajäsenellä oli kuitenkin muuta järjestökokemusta. Seuraavassa haastateltujen mielitteitä yhdistyksen perustamisajoista:

”Jäin työttömäksi keväällä 1992. Toimin yhdistyksen puheenjohtajana vuosina 1995–1996. Se yhdistystoiminta oli oikeastaan enne kaikkee harrastustoimintaa, mä olin ollut mukana aktiivisesti muussakin yhdistystoiminnassa esimerkiksi SPR:ssä. Yhdistyksellä oli ennen kaikkee sosiaalinen merkitys, se toimi syrjäytymisen ehkäisijänä vertaistukiryhmänä tilanteessa, jossa (kunnassa) oli paha taloudellinen ahdinko ja työttömyys. [...] Yhdistys oli alusta alkaen poliittisesti neutraali, ei ollut läheisiä suhteita luottamushenkilöihin. Yhdistyksen pitäisikin olla poliittisesti puolueeton”. (H7)

”Työttömät kasattiin tavallaan yhteen, ettei kukaan jäisi yksin, eli erakoituisi. Etteivät kävis niin araksi. Kun sai kuulla toisten tarinoita tuntuu monta kertaa, ettei mulla onkin asiat hyvin. Oli aika paljon jäseniäkin. Seurakunta oli hirveen hyvä. [...] Tärkeintä koota ihmiset yhteen”. (H8)

Yhdistyksen toiminnan alkuvaiheen analyysissä (toimintakertomukset ja haastattelut) nousee esille erityisesti yhdistyksen rooli työttömille tarkoitetun virkistystoiminnan tarjoajana. Työttömien virkistystoimintaan kuuluivat erilaiset tutustumismatkat, pikkujoulut, pilkkikilpailut ja muu työttömille tarjottu

ajanviete, mitä helpotti se, että pienellä paikkakunnalla ihmiset olivat jo tuttuja keskenään. Virkistystoiminnan osuus on ollut merkittävin yhdistyksen alkuaikoina, jolloin yhdistys miellettiin ennen kaikkea sitä kautta saadun vertaistuen tarjoajana. Sen sijaan poliittista toimintaa kohtaan tunnettiin jo alusta saakka epäluuloa:

"Ei meitä kovin montaa ollu Helsingissä mielenosoituksissa (Murrostorstai 1994), olin mä mukana siellä. Onko siinä mitään hyötyä (mielenilmauksesta), ei se anna työttömälle mitään arvoa". (H8)

"Yhdistyksellä ei ollu kontakteja kunnan luottamushenkilöihin, ainoastaan kaks demaria oli kiinnostunu toiminnasta ja antoivat epävirallista apua esimerkiksi kunnan avustuksien ja hankkeiden hakemisessa. [...] Alussa käytiin joissain mielenosoituksissa mutta sitten ei löytynyt enää menijöitä ja mielenkiinto, osallistuttiin ehkä yksi tai kaksi kertaa. Se toiminta hiipunu kokonaan, ei riittänyt aikaa ja rahaa." (H9)

Poliittinen toiminta ei ole ollut keskeistä yhdistyksen toiminnassa missään vaiheessa. Vähäiset poliittiset mielenilmaukset ovatkin kanavoituneet lähinnä työttömien valtakunnallisen yhteistoimintajärjestön TVY:n järjestämien tapahtumien ja mielenilmausten kautta. Paikallisia mielenilmauksia ei ole järjestetty ja toimintaa on värittänyt tässäkin suhteessa poikkeuksellisen vahvasti paikallinen "samassa veneessä" olemisen eetos⁴².

Toiminnan käynnistämistä vauhditti alussa erityisesti paikallinen TE-toimisto⁴³ ehdottamalla toiminnan organisoimista yhdistysmuotoisena. Tämä mahdollisti samalla strategisena valintana osallistumisen erilaisiin hankkeisiin ja pääsyn niitä kautta saatavan rahoitukseen:

"Mää jäin työttömäksi olisko ollut vuonna 1992, jotain touhua piti keksiä. Talkoilla tehtiin aluksi kaikki, ensimmäinen kirpputori, tavarat kyllä saatiin. Työvoimatoimistolta soitettiin, että voidaanko tavata. Oli paperit valmiina, että lähetäänkö vetämään toimintaa. (Kunnassa) oli silloin alueen suurin työttömyys. Samaan aikaan lähti kumppanuustoiminta (hanke) alueella käyntiin ja tarvittiin, oliko se kaikilta työssäkäyntialueilta joku, joka piti yhteyttä. Se vaikutti sitte yhdistyksen perustamiseen". (H8)

Kumppanuushankkeiden käynnistymisen myötä yhdistys alkoi olla myös merkittävä työllistäjä paikkakunnalla. Yhdistyksen tarjoamiin työllistämispalveluihin kuuluivat työttömien työllistäminen joko palkkatuella yhdistykseen tai paikallisiin yrityksiin. Työllistämisen rooli yhdistyksen toiminnassa korostui erityisesti työttömien ruokala- ja hanketoiminnan aikana. Toimeentulon mahdollistavan työn tarjoaminen muodossa tai toisessa onkin ollut haastateltujen mielestä yhdistyksen keskeisin tehtävä, jota he kuvaavat seuraavasti:

⁴² Korkealla pysyvistä työttömyydestä huolimatta Keski-Suomen työttömät ry toteaa yhdistyksen kanssa yhdessä järjestetyssä kokouksessa että "vielä ei nousta barrikadeille". Suunnitelma alueellisesta mielenilmauksesta haudataan. "Kansan yleistä sympatiaa työttömien järjestöille ei haluta vaarantaa, vaikka hallitus ja Ay-liike tarjoavatkin työttömille vain pellen roolia". Mielenilmauksia ei myöskään "haluta kohdistaa ihmisiin, joilla ei ole todellista päätösvaltaa". (Paikkakunnan sanomalehti, 1996 numero 24, s. 4.)

⁴³ Työttömyyden lisääntyttä kunnat olivat ammattiyhdistysliikkeen lisäksi aktiivisesti mukana synnyttämässä työttömien yhdistyksiä (Karensisanomat 1/1993).

”Yhdistyksessä on pystytty pitämään ihmisiä töissä ja aktivoimaan heitä. Tärkeää on myös, että on saatu työllistämisen kautta ihmisiä ansiosidonnaiselle erilaisten työllistämispätkien kautta ja saatu siten turvattua toimeentuloa joksikin aikaa”. (H6)

”Työntekijöiden kanssa taktikoitiin niin, että palkattiin lyhyiksi ajoiksi, jolloin saatiin ansiosidonnaiseen työttömyystukeen oikeuttava ajanjakso täytetyksi. Muutenkin työsuhteet olivat lyhyitä pätkiä, maksimissaan kuusi kuukautta”. (H7)

Yhdistyksen toiminnassa näkyi siten myös opportunistinen tapa toimia, joka tarkoitti paitsi työttömien toimeentuloon haettua helpotusta myös kaikkien niiden keinojen etsimistä, joiden avulla yhdistyksen taloudellista toimeentuloa olisi mahdollista parantaa.

Yhdistyksen tarjoamat koulutuspalvelut liittyivät nyt joko työllistämistä suoraan tukeviin koulutuksiin tai hanketoiminnassa eduksi laskettaviin erilaisiin kurseihin ja valmennuksiin. Koulutuspalvelujen määrä oli korkeimmillaan yhdistyksessä työttömien ruokalan aikana, jolloin työntekijöille tarvittiin käytännön syistä esimerkiksi hygieniapasseja ja tulityökortteja. Yhdistyksessä koulutus nähtiinkin tarpeelliseksi yleensä vain sen tukiessa suoraan työllistymistä. Eri-tyistä luottamusta koulutusten ja valmennusten vaikuttavuuteen ei yhdistysaktiivien taholta ylipäätään tunnettu, ne palvelivat lähinnä muita selviytymiseen liittyviä ja puhtaasti rahallisia päämääriä. Erilaisiin työvoimapolitiittisiin valmennuksiin ja kurseihin suhtauduttiin siten jokseenkin epäluuloisesti, josta yhdistysaktiivit toteavat esimerkiksi seuraavaa:

”Erilaiset työllisyyspoliittiset koulutukset on ihan haista paska -juttuja”. (H7)

”Kursseja on ainakin hirveen paljon, ei mitään tuloksia. Osa on kyllästynyt. Pitäisi kysyä mitä ihminen haluaisi tehdä eikä määrätä, jokainen on oma yksilö ja ihminen. Kurssit on pakkosyöttöä. Monet on kauhuissaan tietokoneista, moni ei hallitse niitä, minäki oon käynyt paljon niitä enkä tykkää. Tietokone on kauhukapistus, tiukka aikataulu, ei siinä opi. Annetaan kolmekymmentä tuntia aikaa, ei siinä ehi opettamaan. Työpaikkaakin pitää hakee koneen kanssa”. (H9)

Yhdistys lähtee mukaan hanketoimintaan

Palvelutuotannon merkitys alkoi korostua, kun yhdistystä pyydettiin mukaan seutukunnalla toteutettavaan kumppanuusprojektiin, johon viitattiin jo edellä. 1998 alkanut työllisyysprojekti toteutettiin kumppanuustoimintana läheisen kaupungin ja yhdistyksen kotikunnan toimesta. Projektin aikana kuntaan perustettiin työttömien ruokala. Palvelutuotantoon kuuluivat ruokalatoiminnan lisäksi vanhusten ulkoiluttamista, ruoka-avun jakamista ja mökkitalokaritoimintaa. Oman työllistämishankeen yhdistys sai vuonna 2007. Hanketoiminta strategisena valintana toi yhdistykselle uskottavuutta tärkeiden yhteistyökumppanien kuten kunnan silmissä:

”Yhteistyö erityisesti kunnan kanssa tuonut toiminnalle uskottavuutta ja parantanut imagoa. Nykyisin [on] raportoitava toiminnasta paljo enemmän kun ennen. Hankkeen ohjausryhmän on annettava kunnalle raportit kuukausittain ja kunnanhallitukselle neljännesvuosittain. Kunta avustaa sitte yhdistyksen toimintaa omavastuuosuudella - se osa mikä jäis yhdistyksen

kontolle hankkeiden ELY-rahoituksen jälkeen maksettavaksi - yhdistystuella, jolla ostettiin auto. Raportointi on vaatimus yleensä tuen saannille". (H6)

Työttömien yhdistysten toiminta muuttui vähitellen haastavammaksi työttömyyden kentän muuttuessa ja toiminnan ammatillisuuden ja tuloksellisuuden vaatimusten kasvaessa hanketoiminnan yhteydessä. Hanketoiminta vaati samalla ammatillisempaa otetta erityisesti talousosaamisen suhteen. Samaan aikaan muutokset palkkatukilainsäädännössä asettivat omat haasteensa. Tämä alkoi näkyä yhdistyksien toiminnanjohtajien valintakriteereissä. Pienistä kunnista oli luonnollisestikin vaikeampaa löytää tarvittavia osaajia, joilla olisi ollut kokemusta esimerkiksi erilaisista yhteistyöhankkeista. RAY oli samaan aikaan alkanut suosia vuosituhannen vaihteessa rahoituksessaan isompia järjestökokonaisuuksia (Ruuskanen ym. 2020, 42). Tämän vuoksi työttömien yhdistysten kentällä oli nähtävissä vähitellen myös eriytymistä isompiin ja tehokkaisiin toimijoihin ja toisaalta pienempiin "puuhastelijoihin". Tämä asetti samalla pienemmät työttömien yhdistykset vaikeaan asemaan:

"Aluks oli varmaan tärkeää yhityksessä virkistystoiminta ja työllistäminen, mutta sitte hanketoiminnan myötä toiminta muuttu palvelutuotantoon, hankkeet mahdollisti sen. Pysty oleen päteviä toiminnanjohtajia, joilla oli sitä osaamista viedä sitä toiminnan kehittämistä, aiemmin ei oikeen ollut osaamista. Yhityksen toiminta muuttu hyvin radikaalisti, ku hanke alkoi, se tavotti enemmän työttömiä ja työllistäminenkin nous samalla eri mittakaavoihin. [...] Toiminnan ammattimaistumisen mukana tätä on alettu pitää oikeena työpaikkan, ku huonommin menestyvien viimeisenä oljenkortena. Siihenki hanketoiminta autto kun alko olla osaavia toiminnanjohtajia, se on nostanu profiilia.". (H11)

"Ne on puuhaamassa Jyväskylässä ja Turussa uutta valtakunnallista järjestöä, joka koostus isommista kaupunkimaisista yhityksistä, joka olis kuitenkin TVY:n alainen, vähän sellaista ylenkatsetta meitä pienempiä kohtaa, katsovat että se olisi niinku ammattimaisempaa toimintaa. Isojen kaupunkien yhityksillä on tietysti erilaiset intressit, kun meillä. TVY on ollut meidän edustaja neuvottelupöydissä mutta jos tulee usempi edustaja niin se neuvotteluvoimahan vähenee. [...] Jos ei oo hankerahotusta niin on aika vaikee saada mukaan ihmisiä, joilla on sitä osaamista sitte, koska koko ajan palkkatukilainsäädäntö muuttuu vaikeemmaks, enää ei voi ennakoida asioita, täytyy osata liiketoimintaa, taloushallintoa, arvonlisäveroista, kotitalousvähennyksistä. [...] Asiat menee niin vaikeiks, tavallinen yhdistystoimija ei löydä niistä tietoo jos ei oo opiskellu ja ei oo ammatillista osaamista. Se liiketoimintaosaaminen on se, mitä tarvii olla tosi paljon". (H11)

Samaan aikaan myös yhdistyksen toiminnanjohtajan ja hankevetäjän rooleja oli yhä vaikeampi erottaa toisistaan. Yhdistyksen hallituksella ei välttämättä myöskään ollut enää kompetenssia hahmottaa hankkeisiin liittyviä toimenpiteitä, niiden taustalla olevia työllisyyspoliittisia tavoitteita ja lopulta yhdistyksen roolia tässä kokonaisuudessa:

"Sä oot niinku hankkeen johdossa ja sitten yhdistyksen toiminnanjohtaja, se yhdistyksen arjen pyörittäminen mikä ei liity siihen hankkeeseen pätkäkään. Se mut yllätti, kun tulin tähän, että pitäis järjestää vielä jotain kukansidontaa ja kynttilänvalantaa, sehän pitäis olla se hallituksen tehtävä. Mäkin tein hallituksen sihteerin tehtäviä mut sitten mä sanoin, että en tee enää, ei se mulle kuulu". (H11)

Hankkeiden tulo ei kuitenkaan vaikuttanut pelkästään yhdistysten vetäjien ammatillisiin vaatimuksiin, sillä myös suhde työttömiin ja yhdistyksen rivijäseniin muuttui samalla. Yhdistys oli alkanut hankkeisiin liittyvien toimenpiteiden vuoksi näyttää monen työttömän silmissä vähitellen viranomaiselta:

”Monet työttömät pelkäävät yhdistystä ja pitävät yhdistystä TE-toimiston jatkeena. Pelätään myös työhö pakottamista ja siitä seuraavia mahdollisia sanktioita. [...] Virkistystoiminnan kautta ihmiset voisivat tutustua yhdistyksen toimintaan eli sitä olisi lisättävää. Nyt pelätään, että yhdistys on vain jokin TE-toimiston jatke. [...] Yhdistys ei ilmoita työkkäriin työstä kieltäytyivistä mutta ottaa asiasta selvää. Yhdistys vaikeassa välikädessä tässä suhteessa jäsenistön ja viranomaisten välillä. Työttömissä on kuitenkin ihmisiä, jotka eivät halua tehdä mitään. Jotkut kokeneet jopa yhdistyksen yhteydenotot vainoamiseksi”. (H6)

”Osa työttömistä oli kuitenkin haluttomia yhteistyöhön. Erityisesti ensimmäisen työllistämishankkeen aikana ja nimen muututtua yhdistys muuttui vähän virallisemmaksi ja toiminta alkoi muistuttaa viranomaistoimintaa. Jo työhaastattelut saattoi tuntua työttömistä virallisilta. [...] Virkistystoimintaa saisi kuitenkin olla enemmän, hankkeet raskaina projekteina syö aikaa siltä vapaaehtoistoiminnalta ja virkistystoiminnalta. Virkistystoiminta väheni jo ensimmäisen työllistämishankkeen aikana”. (H9)

Edelliseen liittyen mielenkiintoinen yksityiskohta on yhdistyksen jäsenmäärän romahtaminen reilusta kahdestakymmenestä jäsenestä alle puoleen menestyksellisen hankevuoden 2010 jälkeen (Yhdistyksen toimintakertomus 2011). Mahdollisia selityksiä ovat hanketyön työläys, joka vei aikaa esimerkiksi työttömille tarjottavista virkistyspalveluista ja muista yhdistyksen toimintaan sitouttavista toiminnoista. Toinen mahdollisesti vaikuttanut tekijä on se, etteivät työttömät kokeneet työllistämishanketta ja sen tarjoamaa toimintaa omalta kannaltaan mielekkääksi. Kolmanneksi on myös mahdollista, että yhdistys ei enää tässä vaiheessa kokenut työttömien jäsenten tukea yhtä tarpeelliseksi kuin alussa, jatkuvan ulkoisen tuen eli rahoituksen järjestyttyä nyt hanketoiminnan yhteydessä. Yhdistyksen identiteettiä työttömien silmissä saattoi hämärtää myös vuonna 2009 tehty nimenmuutos, jonka yhteydessä hylättiin sana ”työttömyys” yhdistyksen nimessä.

Pienen paikkakunnan yhdistyksen erityispiirteet

Yhdistyksen toiminnan tarkastelu aikavälillä 1994–2012 on tuonut esiin joitain erityispiirteitä, jotka ovat yhteisiä myös muille pienten paikkakuntien työttömien yhdistyksille. Nämä tekijät myös erottavat yhdistyksen isompien, kaupunkimaisten yhdistysten toiminnasta. Näitä erottavia tekijöitä ovat erityisesti toiminnan paikallinen erityisluonne, toiminnan pienimuotoisuus ja toiminnan vielä vähäisempi poliittisuus kuin suuremmissa yhdistyksissä.

Toiminnan paikallinen luonne näkyi siinä korostuneessa asemassa, joka vertaistuella oli alussa poliittisen toiminnan sijasta. Pienellä paikkakunnalla ihmiset tunsivat toisensa, jolloin eri toimijat, kuten työttömät ja kunnan viranomaisetkin saivat ”kasvot”. Tällöin toiminta palautui ainakin jossain määrin puhtaisiin henkilösuhteisiin. Tämä saattoi olla yhdistyksen kannalta sekä hyvä että huono asia:

"Se yhteisöllisyys korostuu meillä täällä, ei isoissa kaupungeissa voi olla sellasta yhteisöllisyyttä. Isoissa kaupungeissa tärkeintä on se toiminta, että on niitä paikkoja, meillä se lähtee siitä ideologiasta, että yhtää kaveria ei jätetä, et kaikki on mukana. Jokaisesta pidetään huolta". (H11)

"Kunnan kanssa oli vaikeuksia, varsinkin silloisesta kunnanjohtajasta, sanoi että eihän työttömistä ole mihinkään. Sanoin kunnanjohtajalle, ettei kaikki ole ojanpohjassa. TVY:ltä ja Jyväskylän yhdistykseltä tuli tietoa asioista. Valtuustossa oli muutamia, jotka ajoi meiän asioita, saatiin se vuokratuki. Työvoimatoimisto oli suuri apu, sen ansiota oli, että saatiin apua". (H8)

"Kuntahan oli lopulta merkittävä yhteistyökumppani. Kun soitin kuntaan ja seurakuntaan asenne näky heti läpi: yhdistystä pidettiin juoppoporukkana, mun täytyi vakuuttaa muut, ettei olla pelkkiä juoppoja ja sain siistittyä yhdistyksen imagoa. Tuli kiitoksia siitä, että ympäristö oli siistiytynyt, kun ajatellaan kunnan imagoa ja kauppiaankin asenne muuttui. Aroostan kyllä kaikkia ihmisiä mutta ymmärtäähän sen kun juopot ei istu siellä". (H10)

Paikallisuus ja siihen liittyvä pragmaattisuus korostui yhteistyössä, jota yhdistys teki kunnan ja paikallisen työvoimaviranomaisen kanssa. Monesti asioita hoidettiin myös virka-ajan ulkopuolella epävirallisesti. Paikallisuuden arvostaminen näkyi myös siinä pettymyksessä, jonka palkkatukipäätöksien siirtyminen paikalliselta työvoimatoimistolta paikalliselle elinkeino-, liikenne ja ympäristökeskukselle aiheutti:

"Enää palkkatuesta ei päättä paikallinen työvoimatoimisto, vaan päätökset tehdän Jyväskylässä ELY-keskuksessa, se on haasteellista, kun ei tunneta ihmisiä, ei oo paikallistuntemusta henkilöillä. Palkataan sitten joku ehkä työsuunnittelijan tittelillä vetämään tätä toimintaa tänne, sitte lähetään seuraavaks hakemaan ESR-rahotusta, eli sieltä köyhyyden torjumisen ohjelmasta". (H11)

Pienen paikkakunnan yhdistyksen läheisiin henkilösuhteisiin liittyi myös negatiivisia piirteitä. Esimerkkinä tästä joihinkin työttömiin liittyneet yhdistyksen ulkopuolella syntyneet ennakkokäsitykset, jotka vaikuttavat työttömien kohdun tasapuolisuuteen. Läheiset henkilösuhteet vaikuttavat siten pienen paikkakunnan yhdistyksien toimintaan niin hyvässä kuin pahassakin. Pienemmän mitakaavan toiminta voi olla joskus helpompaa verrattuna isompien kaupunkien yhdistyksiin, riippuen siitä minkälaiset henkilösuhteet yhdistyksellä on muihin paikallisiin toimijoihin. Kunta voi esimerkiksi reagoida "ketterämmin" yhdistystä kohdanneisiin akuutteihin, yleensä rahoitukseen yhteydessä eteen tulleisiin kriiseihin. Ongelmiin on silloin mahdollista löytää nopea, pragmaattinen ratkaisu joko kunnan tai TE-toimiston avulla. Toisaalta myös huonot henkilösuhteet saattavat tehdä yhdistyksen toiminnan pienessä kunnassa lähes mahdottomaksi.

Taulukossa 6 on koottu yhteen yhdistyksen toimintaa aikavälillä 1994–2012. Taulukosta piiryy kuva yhdistyksestä, joka syntyy 1990-luvun alussa paikkakunnalle poikkeuksellisen pahasti iskeneen työttömyyden seurauksena. Yhdistyksen toimintaa leimaa alusta asti vertaistuen korostunut, paikallinen merkitys. Yhdistyksen syntyprosessiin ei myöskään liity selvää poliittista aspektia, sillä mukana ei ollut ammattiyhdistysaktiiveja tai muita poliittisia toimijoita. Myös

aloite yhdistyksen synnyttämiseksi tuli paikalliselta TE-toimistolta eikä ammat-
tiyhdistysaktiiveilta.

Alun henkilösuhteisiin liittyvistä vaikeuksista huolimatta yhdistys on koko
ajan tehnyt läheistä yhteistyötä kunnan kanssa, jossa voi nähdä suomalaisen vuo-
sisataisen, kunnallisen köyhäinhoidollisen perinteen kaikuja. Työllistäminen ta-
voitteena oli vahvasti mukana alusta asti, ensin palkkatuettuna työllistämisenä
ja sittemmin hankkeisiin sidottuna toimintana. Hanketoiminnan avulla oli mah-
dollista jatkaa toimintaa, joka samalla kuitenkin vaati yhdistykseltä ammattimai-
sempaa otetta. Samalla rivijäsenistön eduista huolehtiminen jäi entistä vähem-
mälle, kuten kävi monissa muissakin työttömien yhdistyksissä.

Työttömyyden kentän laajemmat muutokset näkyivät siten myös tämän
yhdistyksen identiteetin vähittäisenä muuttumisena, mistä myös vuonna 2009
tapahtunut nimenmuutos kertoo. Yhdistyksen toiminta alkoi hybridisoitua eri-
tyisesti hanketoiminnan aikana, jolloin yhdistys joutui omaksuma toiminta-
malleja niin yksityiseltä kuin julkiseltakin sektorilta. Tämä hämärsi muiden yh-
distysten tapaan yhdistyksen identiteettiä niin kuntalaisten kuin lopulta itse työt-
tömienkin silmissä.

Taulukko 6. Yhdistyksen toiminnan sisältöjen kehitys 1994–2012

Yhdistyksen toiminnan sisältöjen kehitys 1994–2012		
1994–1998	1998–2006	2006–2012
-suurtyöttömyyttä seurannut liikehdintä -aktiiviset yhdistysihmiset -vertaistuki ensisijainen poliittiseen toimintaan nähden -jäsenistön tuki toiminnalle -rekisteröity yhdistys strategisena valintana -legitiimi asema erityisesti kunnan ja muiden potentiaalisten kumppaneiden silmissä	-poliittisten suhdanteiden muutoksen vaikutus työttömyyden kenttään -uudenlaiset strategiat toiminnan varmistavien resursien turvaamiseksi -kunta alkaa lisätä tukeaan -palkkatukituetusta työllistämisestä toiminnan keskeisin sisältö -kumppanuushankkeet ja projektit astuvat kuvaan	-toiminnan ammattimaistuminen ja markkinaehtoistuminen -hankkeiden elintärkeys yhdistyksen toiminnalle -rahoitukseen liittyvä kontrolli -ulkoisen toimintaympäristön jatkuvat muutokset ja niihin reagointi -nimenmuutos → yhdistyksen identiteetti palkkatyön puutteeseen ankuroituneena työttömien yhdistyksenä hämärtyy

Ristiriitainen tilanne tiedostettiin jossain määrin rivityöttömien lisäksi myös itse yhdistyksessä. Yhdistyksestä löytyi joitain soraääniä, huolimatta siitä, että yhdistys oli selvinnyt erilaisista työvoimapolitiittisista muutoksista, vaikka moni muu yhdistys oli joutunut lopettamaan toimintansa. Kritiikki kohdistui en-

nen kaikkea uuteen identiteettiin ja kolmannen sektorin rooliin, jonka yhdistys oli joutunut toiminnassaan omaksuma:

”Asiat menee niin vaikeiks, tavallinen yhdistystoimija ei löydä niistä tietoo jos ei oo opiskellu ja ei oo ammatillista osaamista. Se liiketoimintaosaaminen on se, mitä tarvi olla tosi paljon. [...] Nyt tätä työtä tekee ammattilaiset, alussa sitä teki ihmiset hyvästä sydämestään, osaamista ei ehkä mutta ei ehkä ollut niin paljon mutta tahtoa oli, nyt on osaamista mutta ei ehkä sitä tahtoa, pitäis muistaa sitä kenen hyväks tätä työtä tehdään. Jännä kun koko ajan puhutaan, että kyllä kolmas sektori ottaa hoitaakseen sitä ja tätä, sitten ne kuvittelee, että se kolmas sektori on joku sellanen ihmeellinen porukka, jolla on aikaa ja halua tehdä mitä tahansa ilmaseks, että on olemassa joku työvoimareservi joka saa elantonsa jostain muualta ja niillä on aikaa tehdä, ne hoitaa vanhukset, työllistämisen, ne hoitaa ihan kaiken”. (H11)

”Esimerkiks kuntouttavasta työtoiminnasta tuli sellanen automaatti, siivotaan tilastoja, kunta järjestää kerran viikossa neljä tuntia keskusteluja ja sen jälkeen ei tartte maksaa Kela-sakkoja, semmosta tempputyöllistämistä, ihmiset pelaa korttia jossain varikon nurkassa kaikki päivät. [...] Kunnissa ei oo esimiehillä aikaa hoitaa kuntouttavan työtoiminnan henkilöitä. Jos meidänki toiminta ajettasiin alas, niin täällä olis tosi paljon sellasia ihmisiä, joilla ei ois mahollisuutta päästä yhtään mihinkään”. (H11)

Yhdistys oli selvinnyt erilaisista työttömyyden kentällä tapahtuneista muutoksista ja niiden tuomista vaikeuksista, mutta samalla maksanut siitä hinnan, joka näkyi yhdistyksen identiteetin selvänä muuttumisena. Tämä koski molempia edellä tutkittuja yhdistyksiä. Sosiaalisesti taitavien yhdistysaktiivien tulkinat toimintaympäristön muutoksista ja niiden perustalta tehdyt strategiset valinnat mahdollistivat toisaalta yhdistysten toiminnan jatkumisen, mutta toisaalta samaan aikaan itse työttömät alkoivat vähitellen etäännyä yhdistysten toiminnasta. Kaikki työttömien yhdistykset eivät kuitenkaan pystyneet sopeutumaan yhtä hyvin työttömyyden kentän jatkuviin muutoksiin ja sen tuomiin ongelmiin.

6.4 Työttömien yhdistysten kohtaamat vaikeudet ja toiminnan esteet

Työttömien yhdistysten asema suomalaisella työttömyyden kentällä on muuttunut koko ajan. Samalla myös toimintaan liittyvät haasteet ovat muuttuneet. Vuosina 1994–1995 perustettiin noin 30 % kaikista vuoteen 2012 mennessä perustetuista työttömien yhdistyksistä. Sen jälkeen yhdistysten perustamistahti on melkein pysähtynyt 2010-luvulle tultaessa. (Siisiäinen ym. 2014, 59–60, 73.) Tähän on ollut vaikuttamassa myös yleisempi suuntaus, jossa perinteisesti yhdistystoiminnassa aktiiviset suomalaiset eivät ole olleet enää entiseen tapaan valmiita sitoutumaan pitkäjänteisesti yhdistystoimintaan (emt., 76).

Monet työttömien yhdistykset olivat lopettaneet toimintansa 2010-luvulle tultaessa. Vuoden 2012 järjestöbarometrin mukaan miltei puolet työttömien yhdistyksistä oli vähentämässä toimintaansa edellisvuoteen verrattuna (Peltosalmi ym. 2012, 45). Laskevaan trendiin on ollut vaikuttamassa yleisen yhdistystoimintaa kohtaan tunnetun kiinnostuksen hiipumisen lisäksi myös työttömien yhdis-

tysten toimintaympäristön muutoksiin liittyneet tekijät. Näitä tekijöitä on tutkittu tekemällä sisällönanalyysi kahden edellä käsitellyn yhdistyksen haastatteluille ja työttömien yhdistyksille vuodenvaihteessa 2012–2013 Suomen Akatemian tutkimushankkeen yhteydessä tehdyn kyselyn tuloksille. Tämän lisäksi yksittäiselle toiminnanjohtajalle tehty syvähaastattelu kertoo yksityiskohtaisemmin yhdistysten kohtaamista vaikeuksista.

Yhdistysten toiminnassaan kohtaamat vaikeudet voidaan jakaa karkeasti kahteen luokkaan: niihin tekijöihin, joiden vuoksi yhdistys on joutunut lopettamaan toimintansa ja niihin tekijöihin, jotka ovat vaikeuttaneet yhdistyksen toimintaa. Nämä tekijät johtuvat useimmiten työttömien yhdistysten toimintaympäristön muutoksista. Toisaalta myös työttömien yhdistyksien omiin erityispiirteisiin palautuvat tekijät ovat samanaikaisesti vaikeuttaneet toimintaa entisestään. Tutkimusaineistosta esiin nousseita tekijöitä on kuvattu taulukossa 7.

Taulukko 7. Yhdistysten toiminnassaan kohtaamat vaikeudet

Yhdistysten toiminnan lopettamissyöt	Yhdistysten toimintaa vaikeuttaneet tekijät
-rahoituksen loppuminen	-rahoituksen epävarmuus
-muutokset toimintaympäristössä (työvoimapolitiittiset tuet jne.)	-muutokset toimintaympäristössä (työvoimapolitiittiset tuet jne.)
-yhdistysaktiivien eläköityminen	-henkilöstön jatkuva vaihtuminen
-henkilöstön puuttuva osaaminen	-henkilöstön lisääntyneet ammatillisuuden vaatimukset
-henkilösuhteet ja erilaiset väärinkäytökset	-jäsenistön vähäinen kiinnostus toimintaan

Työttömien yhdistysten toimintaa uhkaavat ennen kaikkea huoli rahoituksesta, aktiivijäsenistön eläköityminen ja työttömien vähenevä kiinnostus yhdistystoimintaan. Työttömien yhdistykset etsivätkin jatkuvasti toimintaansa mahdollistavaa rahoitusta ja toisaalta miettivät keinoja saada ihmisiä kiinnostumaan toiminnastaan (ks. Siisiäinen ym. 2014, 79). Intressi turvata toiminta jatkuvaluonteisella rahoituksella on yhteistä kaikille yhdistyksille ja se saattaa samalla yhdistystoiminnan alttiiksi rahoittajien tavoitteille (ks. Ruuskanen ym. 2020, 60). Vuosien 2012–2013 vaihteessa tehdyssä Suomen Akatemia tutkimushankkeen kyselyssä tämä huoli näkyi selvästi:

”Kyllä keskeiset pelot ovat yhdistyksen toimintaa tukevan julkisen rahoituksen loppuminen”.

”Ainoa pelko on, jos kunta ja seurakunta eivät ole enää toiminnassa mukana niin silloin se loppuu. Tai verottaja terottaa kyntensä ja ottaa pienemmiltä”.

”Suurin uhka on työllistämismäärärahojen tai hankemäärärahojen loppuminen”.

”ELY-keskuksen koulutuksessa luvattiin: yksi uusi hanke per paikkakunta, tämä ei valitettavasti pitänyt paikkaansa! Eli emme saaneet uutta viisivuotishankerahoitusta”.

Rahoituksen loppuminen näkyi useasti myös toimitilojen menetyksenä. Tämä tarkoitti usein kunnan tai kaupungin vetäytymistä yhdistyksen kanssa tehtävästä yhteistoiminnasta. Kuntia pidettiin yleensä yhdistysten toiminnan viimesijaisina takaajina ja tärkeinä yhteistyökumppaneina (ks. myös Siisiäinen ym. 2014, 86). Yhdistyksen toimintaa saatettiin jatkaa jonkin aikaa vapaaehtoispuhjalta, mutta toimitilojen vuokriin rahat oli aina saatava jostain:

”Yhdistyksen lopettamisen pääsyyinä oli kaupungin tarjoamien tilojen ja siitä seurannut koko yhdistyksen irtaimen omaisuuden myynti ja pois lahjoittaminen”.

Rahoituksen loppumisen lisäksi yhdistysten toimintaa vaikeutti rahoitukseen liittyvien vaatimusten ja toiminnan ammatillisuuden lisääntyminen. Rahoituksen ja sen mahdollistaman henkilöstön palkkaamisen toivottiin myös olevan pitkäjänteisempää akatemiahankkeen kyselyssä:

”Yhdistys epäonnistui rahoituksen hankkimiseksi toiminnan jatkamiseksi siinä vaiheessa, kun RAY muutti avustuspolitiikkaansa ja lopetti lähes kokonaan aikaisemmin antamansa huomattavan avustuksen. Yhdistys ajautui muutenkin vaikeassa tilanteessa ylitsepääsemättömiin ongelmiin, kun ilmeni että yhdistyksen taloushallinnosta vastannut henkilö oli toiminut väärin vuosikautia”.

”Talous jännittää aina. Vuosi tai puoli vuotta mennään kerrallaan. Oma varainhankinta on tärkeää ja sitä pitäisi kehittää ja laajentaa. [...] Asiakkaita kyllä riittää, talous on se probleema”.

”Kun ei ole rahaa mihinkään, meillä yhdistystoiminta perustuu siihen, että aina ihmiset vaihtuvat yksi vuosi kerrallaan ja taas ihminen vaihtuu, se on hankala kuvio”.

Rahoituksen rooli yhdistysten toiminnan takaajana oli korostunut 1990-luvulta alkaen, työttömien kollektiiviseen liikkeeseen liittyvän joukkovoiman vähetessä. Rahoitus alkoi muuttua määrämuotoisemmaksi ja edellyttää tarkasti raportoitua, tavoitteellista toimintaa ja myös rahoittajien intressien huomioimista. Seuraavassa on koottu yhdistysten keskeisimmät rahoituslähteet (tiedot kerätty molempien tutkimuskohteena olleiden yhdistyksen toimintakertomuksista aikavälillä 1993–2015). Rahoittajien rooli on vaihdellut eri aikoina mutta kaupunkien ja kuntien rooli on säilynyt viimesijaisina toiminnan turvaajina, huolimatta uudenlaisista, lähinnä erilaisiin hankkeisiin liittyvistä rahoitusmahdollisuuksista:

Kaupunki / kunta: toiminta- ja yhteisöavustukset (kuten esimerkiksi yleisimmin toimitilojen vuokrat, sähkö). Työllisyshankkeiden omarahoitusosuus (jos yhdistys saa työllistämishankkeen tms., kunta osallistuu niihin kustannuksiin, joita hankerahoitus ei kata). Yhdistyksen yleensä raportoitava toiminnastaan kunnalle esimerkiksi joka kolmas kuukausi.

TE-toimisto: myöntää palkkatukea ja yhdistelmätukea pitkäaikaistyöttömien ja vajaakuntoisten työllistämiseen. Tilitykset palkkatuesta tehtävä joka kuukausi TE-toimistolle. Toiminta siirtyi sittemmin ELY-keskuksille.

ELY-keskus: ELY-keskus jakaa työllisyyspoliittista avustusta (joka oli aikaisemmin TE-keskusten aikaan omatoimisuusavustus). Avustus voidaan

myöntää toimintaan, jonka tavoitteena on parantaa työttömien työnhakijoiden työmarkkinavalmiuksia järjestämällä ja kehittämällä työmahdollisuuksia tai työkokeiluja sekä niihin liittyviä palveluja ja toimintamalleja, joka tarkoittaa käytännössä erilaisia hankkeita. Suurin osa työllisyyspoliittisesta hanketuesta muodostuu projektinvetäjän palkasta, joka on usein samalla myös yhdistyksen toiminnanjohtaja. Avustusta voidaan myöntää myös yhteisölle sosiaalisen yrityksen perustamiseen. Rahoitus edellyttää tarkkaa raportointia ELY-keskukselle siitä, kuinka tavoitteet on saavutettu, aluksi kuukausittain.

ESR-rahoitus: Euroopan sosiaalirahaston hankkeet ovat yleensä isoja sektukunnallisia projekteja, joihin rahoitus haetaan paikallisilta ELY-keskuksilta. Pienillä yhdistyksillä ei ole resursseja koordinoida isoja hankkeita. Pienet yhdistykset osallistuvat usein näihin hankkeisiin kumppaneina, jolloin ne voivat tätä kautta saada palkattua työntekijän yhdistykseen.

RAY: Raha-automaattiyhdistys (vuodesta 2016 lähtien Veikkaus) jakoi kohdennettua toiminta-avustusta yhdistyksien toiminnanohjaajien palkkaukseen. Käytännössä myönnettiin vain kolmivuotista rahoitusta erityisesti menestyksekkäästi ja tehokkaasti toimiville yhdistyksille.

Seurakunta: rahallista tukea ja lahjoituksia yhdistykselle ilman raportointivelvollisuutta.

Muut lahjoitukset (yksityishenkilöt, ammattiliitot, yritykset ja muu tahot)

Aiemmin lähinnä kuntien jakamat avustukset mahdollistivat yhdistyksille vapaamuotoisemman toiminnan, antamalla yhdistykselle toimitilat tai rahoitusta toiminnalle. Myös seurakunnat avustivat yhdistyksiä vielä ilman varsinaisia raportointivelvollisuuksia. Vähitellen hankkeiden tultua osaksi yhdistysten toiminnan rahoitusta, toiminta määrämuotoistui ja siltä alettiin vaatia myös tuloksellisuutta. Samalla yhdistysten oli sitouduttava myös rahoittajien asettamiin tavoitteisiin.

Pienten paikkakuntien yhdistyksillä ei usein ollut resursseja järjestää omia työllistämishankkeita, jolloin ne osallistuivat kumppanuushankkeisiin. Tämä mahdollisti yleensä henkilön palkkaamisen yhdistykseen hankkeen yhteydessä. Suuremmat ESR- ja RAY-rahoitteiset hankkeet vaativat jo yhdistyksiltä projekti- ja taloushallinnon osaamista ja niihin tarvittavaa ammattitaitoista henkilöstöä. Tämä alkoi samalla polarisoida työttömien yhdistysten kenttää 2000-luvulta alkaen, jolloin yhdistyskenttä alkoi jakautua tehokkaisiin ja isoihin yhdistyksiin ja pieniin, maakunnallisiin sinnittelijöihin.

Työttömien yhdistysten toimintaan kohdistuvat uhat johtuivat Suomen Akatemian tutkimushankkeen kyselyjen mukaan myös alkuaikojen aktiivien eläköitymisestä ja vaikeudesta saada nuorempia, innostuneita jäseniä jatkamaan toimintaa. Tämä korostui erityisesti pienemmissä yhdistyksissä, joilla ei välttämättä ollut tarjolla hankkeisiin liittyvää ja ammattitaitoista henkilöstöä houkuttelevaa palkkatyötä, vaan toiminta perustuu ennen kaikkea vapaaehtoisuuteen.

Työttömien yhdistysten aktiiveille akatemiahankkeen yhteydessä suunnatun kyselyn vastaukset olivat varsin harvasanaisia, johtuen osittain siitä, että ker-

rotuista tapahtumista saattoi olla jo vuosia aikaa ja toisaalta siitä, että motivaatio vastata kysymyksiin yhdistyksen lopetettua toimintansa ei välttämättä ollut mitä parhain. Akatemiahankkeen kyselyjen vastauksien yksilöiminen osoittautui myös käytännössä mahdottomaksi, sillä suuri osa vastauksista palautettiin joko vaillinaisin tiedoin tai täysin ilman vastaajan antamia tunnisteita, kuten esimerkiksi nimet, yhteystiedot ja tehtävät yhdistyksessä.

Tämän vuoksi kuvaa työttömien yhdistysten toimintaan liittyneistä ongelmista oli syytä vielä täydentää muulla tavoin. Tähän soveltui yksittäinen työttömien yhdistyksessä toimineen henkilön syvähaastattelu. Koulutus- ja ammattitaustasta johtuen haastateltava onnistui kertomaan työttömien yhdistyksistä ja niiden toiminnasta poikkeuksellisen yksityiskohtaisesti, analyttisesti ja kriittisesti.

Toiminnanjohtajan rooli työttömien yhdistyksessä

Haastateltu henkilö (H12) toimi pienessä alle 5000 ihmisen maaseutumaisessa kunnassa työttömien yhdistykseen palkattuna toiminnanjohtajana vuonna 2011. Haastatellulla oli yliopistotutkinto, omakohtaista kokemusta työttömyydestä ja työttömyys kiinnosti häntä muutenkin. Nämä seikat todennäköisesti vaikuttivat lopulta myös siihen, että henkilö valittiin yhdistyksen toiminnanjohtajaksi. Haastateltu pystyi tästä syystä kuvaamaan hyvin yhdistyksen toimintaa ja samalla työttömien yhdistyksien toiminnan erityisluonnetta.

Haastateltavalla oli ennakkokäsitys työttömien yhdistyksistä, jonka mukaan hän piti työttömien yhdistysten toimintaa jokseenkin vapaamuotoisena, epävirallisena puuhasteluna ja epäammattimaisena toimintana. Haastatellun ennakkokäsitys työttömien yhdistyksen toiminnasta osoittautui kuitenkin nopeasti vääräksi, ennen kaikkea yhdistyksen toiminnan yllättävän monipuolisuuden ja vaativuuden vuoksi. Haastatellulle tuli yllätyksenä, että työ yhdistyksen toiminnanjohtajana vaati ennen kaikkea monialaista osaamista, joka haastateltavan mukaan olisi vaatinut käytännössä useamman ihmisen palkkaamista. Työhön kuuluivat toiminnanjohtajan roolin lisäksi esimerkiksi työllistämishankkeesta vastaaminen, yhdistyksen taloudelliset asiat, työllistettyjen esimiehenä toimiminen ja myös sosiaalityötä muistuttavat tehtävät:

”Hankevetäjän piti vastata TEM:lle tai TE-toimistolle tietyistä niiden asettamista tavoitteista ja sitten oli vielä toiminnanjohtajan rooli, sehän oli aika iso rooli yhdistyksessä vetää koko toimintaa. No sitte minkä koin itelle raskaaks ja vieraaks rooliks oli tämä taloudenhoitajan rooli ihan täysin vastata taloudesta. Sitten tietysti esimies ja henkilöstöpäällikkö, se oli tosi suuri ja haasteellinen rooli, ja sitten sosiaalityötä tähän tommosessa yhteisössä saa tehdä ihan yllin kyllin eikä se loppuis koskaan”. (H12)

Yhdistyksen tarjoamat vaatimattomat toimintaresurssit yllättivät myös toiminnanjohtajan. Ihmetystä herättivät erityisesti yhdistyksen toiminnalle osoitetut toimitilat ja niistä johtuvat ongelmat toimenpiteissä olevien ihmisten tietoturvasa. Haastateltava esimerkiksi kertoi, että ihmisten nimet ja henkilötunnukset olivat periaatteessa kenen tahansa saatavilla ja henkilöstöasioita joutui hoitamaan avoimissa tiloissa, joihin ulkopuolisilla oli pääsy.

Toiminnanjohtajalle syntyi myös käsitys, että yhdistyksen toiminnanjohtajan ja hallituksen roolitukset eivät olleet selkeät. Toiminnanjohtajan tehtäväksi annettiin asioita, jotka olisivat kuuluneet selkeästi hallituksen toimivaltaan.

”Sehän se yllätti, kun ei ollut tietoa tämmösen yhdistyksen toiminnasta mutta sitten kun selvisi että on tällainen hallitus, jonka pitäis periaatteessa olla esimies ja antaa ne toiminnan rajaukset ja puitteet ja kun selvisikin että se ei toimi ollenkaan sillä tavalla, hallitus ei toimi niin kuin olisi pitänyt, vaan toiminnanjohtajalle jätettiin kaikki yksin vastuulle. Hallitus teki rumasti sanottuna nimellisesti päätöksiä mutta ei se ilman toiminnanjohtajan johdattelua ja valmistelua olisi edistynyt yhtään mihinkään. Kuulostaa negatiiviselta, mutta ihmisinä ne oli, mukavia ne hallituksen jäsenet. Toiminnanjohtajalta odotettiin ihmettä, joka ratkasee kaikki ongelmat. Alusahan se ei häirinny kun ei ollu tästä yhdistystoiminnasta kokemusta”. (H12)

Toiminnanjohtajan yllätti myös se korkea ammatillisuuden ja asiantuntijuuden taso, jota työttömien yhdistysten johtotehtävissä toimijoilta vaadittiin. Samalla esiin nousi ristiriita tehokkaiden, suurten kaupunkien yhdistysten ammattijohtajuuden ja pienempien paikkakuntien yhdistysten toiminnan välillä. Toiminnanjohtaja myös epäili, että pitkälle kehittynyt ja tehokkaan ammattimainen yhdistystoiminta saattoi pahimmillaan vieroittaa työttömiä yhdistyksistä:

”Nyt kun on vertaillut noita työttömien yhdistyksiä, että tuollahan se toimi vielä maallikkojäsenien avulla ja tulos oli se, että ei siellä toimisi mikään ilman todella pätevää toiminnanjohtajaa ja sitten kun on taas noiden isompien kaupunkien yhdistyksiä niin siellähän se on jo ihan täysin ammattimaista se johtaminen, sitten herää kysymys, että pitääkö sitten olla täysin ammattimaiset johtajat, jotka ovat ihan täysin erillään siitä työttömien arjesta. Ite koki olevansa ihan eri maailmasta kuin nämä työttömät, se ero hyppi heti silmille, vaikka oli ajatellut, että pystyisi ajamaan työttömien asiaa ja siltaa luomaan niin ja olin kuitenkin työttömien yhdistyksen toiminnanjohtaja, se ei oo oikein hyvä yhtälö. Moraalisesti ja eettisesti se ei toimi, oli kaksoisroolissa ja koki että joutui puhumaan toisaalla toista ja toisaalla toista mitä ei ois ihan kehannu sanoa työttömille mitä joutuu puhumaan toisaalla. Se oli niinku eri kieli millä työttömien ja millä viranomaisten kanssa puhuttiin”. (H12)

Rooliristiriita, joka näkyi vaatimuksena osoittaa ammattimaista otetta viranomaisten ja rahoittajan suuntaan ja toisaalta vaatimuksena edustaa työttömien intressejä, alkoi toiminnanjohtajan mukaan tuntua ahdistavalta. Yhdistys miellettiin toiminnanjohtajan mukaan melkein pä viranomaiseksi työttömien silmissä, mikä oli jo suhteellisen kaukana työttömien yhdistykselle kuuluvasta edunvalvontatehtävästä:

”Etäinen on se sana mikä kuvaa suhdetta työttömiin, kun sai listan TE-toimistolta, että tämmönen on lista, joihin pitäisi ottaa yhteyttä ja kun soitteli niin tuli sellanen olo, että kauhistuneilta ne ihmiset kuulosti kun niille soitti, jonkun sai tulemaan haastatteluun mutta sellanen tunne jäi, että jonkun sanktion pelossa ne sinne haastatteluun tulee. Ihan joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta sellanen tunne jäi, että etäistä ja ylhäältä alaspäin touhua, pelko ja rangaistus ne ihmiset sai sinne tulemaan. Työvoimatoimiston kätyrihän sitä oli ja joskus sanoinkin, että en ihan heti työkkäriin ilmoita mutta jonkinlainen rankaseva toimija sitä koki olevansa työttömien silmissä. Ne tajus, että siitä seuraa pahempi seuraamus työvoimatoimiston taholta jos ei suostu toimenpiteeseen. Eihän se missään tapauksessa ollu haluttu työpaikka, vois sanoa niin että ne epätoivosimmat tuli mukaan yhdistyksen toimintaan. Joillakin oli oikeesti se motivaatio,

että työ kun työ kelpas, mutta ne oli vähemmistö. Kyllä sen koki, että oli joku, joka saneli ylhäältä alaspäin, se suhde niinku työttömiin". (H12)

Toiminnanjohtajan mielestä toimenpiteissä olevien työttömien suhteen harjoitettiin yhdistyksessä myös arveluttavaa valintaa. Valinnoissa huomioitiin opportunistisesti erityisesti työttömien saamat täydet tuet ja toisaalta vältettiin moniongelmaisten työttömien palkkaamista, joista olisi ollut vain vaivaa yhdistykselle.

Palkkatuettu työllistäminen oli sen sijaan ensiarvoisen tärkeää, sillä sitä kautta pystyttiin parantamaan työttömien toimeentuloa ja myös saavuttamaan hankkeiden työvoimapolitiittisia tavoitteita, joka tarkoitti käytännössä yhdistyksen toiminnan mahdollistanutta jatkorahoitusta. Toiminnanjohtajan mielestä erilaisten työllistämishankkeiden pääasiallinen tarkoitus olikin saada hankkeen kautta palkattua yhdistykselle toiminnanjohtaja. Koko yhdistyksen toimintaa leimasi siten koko ajan rahan hankkimisen ensisijaisuus:

"Tuntuu että siinä on se itse tarkoitus unohtunu, kun on tällainen hanke, jonka tuloksia seurataan ja tuntuu että onko siinä muuta tarkotusta kuin että näyttää hyoältä paperilla. Sillä tavalla työttömien yhitykset hyötyy näistä hankkeista, että ne voi samalla saada hankevetäjästä toiminnanjohtajan, joka vetää niitten toimintaa, se onkin eri kysymys onks se hyvä juttu ollenkaan, että se (toiminnanjohtaja) tulee ulkopuolelta. Pitkäjänteiseen ja suunnitelmalliseen toimintaan ei oo mitään mahdollisuuksia, se on vaan seuraavaan kolmannekseen ja siihen että raportti näyttää hyoältä niin sitten ruvetaan miettimään seuraavaa kolmannesta ja miten saadaan TEM:n lomakkeet näyttämään hyoältä ja semmosilta että rahansaanti jatkuu. Rahahan sitä pyöritti täysin. Se oli se yllätys ja järkytys, että se toiminta ei ollut sellasta hyvässä mielessä puuhastelua, vaan tarkkaan rajattua ja määritelty ja raha sitä pyöritti, oikeestaan millään muulla ei ollut väliä. Se oli tosi suuri järkytys eli mitä yhdistysten toiminta on". (H12)

Yhdistyksen tärkeimmäksi tavoitteeksi muodostui ennen kaikkea yhdistyksen rahoituksen varmistaminen erilaisten työllistämishankkeiden ja -projektien avulla. Kunnan kanssa tehty yhteistyö oli toiminnanjohtajan mielestä kuitenkin toimivaa ja erityisesti kunnan työnsuunnittelijalta sai puuttuvaa vertaistukea, jota omassa työyhteisössä ei ollut saatavilla. Paikallinen ELY-keskus tuntui puolestaan toiminnanjohtajasta etäiseltä ja paikallisen TE-toimiston kanssa tehtävä yhteistyö perustui lähinnä arkipäiväiseen tietojenvaihtoon ja työttömien tukimahdollisuuksiin liittyviin asioihin.

Toiminnanjohtajan kommentteissa nousee esille myös pienen paikkakunnan työttömien yhdistyksien erityispiirre eli läheiset henkilösuhteet kunnan viranomaisiin ja luottamishenkilöihin. Kunnat ovat olleet alusta saakka viimesijainen tuki työttömien yhdistyksien toiminnalle, myös erilaisten työllistämishankkeiden ja -projektien lisääntyttyä voimakkaasti 2000-luvulta alkaen. Kuntien tuki ilmeni edullisina toimitiloina, toiminta-avustuksina ja kertaluonteisina rahaavustuksina. Kuntien motiivina oli kuitenkin ensisijaisesti työttömyyden kunnalle aiheuttaman taloudellisen taakan vähentäminen, joka näkyi konkreettisesti niin kutsuttujen Kela-sakkojen määrän pienenemisenä.

Yhdistyksen toiminta oli siten toiminnanjohtajan mielestä muuttunut 2010-luvulle tultaessa. Yhdistyksen rooli työttömien edunvalvojana oli selvästi pie-

nemmässä roolissa kuin ennen. Toiminnassa nousivat nyt esille lähinnä muiden tahojen kuin itse työttömien intressit:

” Edunvalvonta, kylläpä se oli heikolla tolalla. Eihän sitä keskusteluyhteyttä voi muuten olla, jos ei ole aikaa viettää yhdessä, ei sitä edunvalvonta-asiakaan päässyt tuomaan esille yhtään missään. Ei ollu mitään yhteisiä tapaamisia missä olis voinu kertoa vaikka mitä uutta on tapahtunu tässä poliittisessa järjestelmässä”. (H12)

” Sekin oli yllätys yhdistyksen toiminnassa, että yllättävään vähän mietittiin sitä, mitä työttömät oikeesti tarvii. TE-toimisto odottaa, että saatais pois mahdollisimman monta työtöntä pois listoilta, kunta odottaa samaa, että saatais mahdollisimman pieneks kunnan työttömyysprosentti, että näyttäis hyvältä ja sitten on vielä tämä raha, että kunhan joutuis maksamaan mahdollisimman vähän kunta-kela korvauksia ja työttömyyskorvauksia. Joka paikassa se oikeestaan näkyy, että onko sillä työttömällä itellään enää oikeesti merkitystä. Se tuntu väärältä, että ne työttömät ite jotka työskenteli yhityksessä otti todella vakavasti tämän toiminnan ja koki olevansa tosi tärkeitä osia siinä systeemissä mutta ite ulkopuolelta näki ja tuli tunne että ne on vaan pelkästään hyväksikäytettyjä. Tärkeitä oli saada vaan rahotus seuraavalle jaksolle, tällä tavalla sen ite näkee”. (H12)

Tämä kaikki vaikutti toiminnanjohtajan mielestä siihen, missä määrin työttömien edunvalvonta näkyi yhdistyksen toiminnassa. Toiminnanjohtajasta alkoi tuntua, että yhdistys ajoi lähinnä itse yhdistyksen työntekijöiden ja kunnan etua. Etusijalla olivat siten koko yhdistyksen toiminnan mahdollistavat hankkeet, jotka samalla veivät käytännössä suurimman osan yhdistystoimijoiden ajasta.

Toiminnanjohtaja toi esiin, kuinka yhdistyksellä itsellään ei ollut käytännössä juurikaan vaikutusvaltaa työttömien asioihin. Oikeestaan minkäänlaista keskustelua työttömyydestä ja muista yhteiskunnallisista ongelmista ei yhdistyksissä käyty, vaan kaikki keskustelu liittyi yhdistyksen yleiseen toimintaan (vrt. Siisiäinen ym. 2014, 79). Valtakunnallinen keskusjärjestö TVY:kään ei toiminnanjohtajan mielestä ollut onnistunut edunvalvontatehtävässään:

”Yhdistyksellä ei ole juurikaan vaikutusvaltaa mihinkään, ihan lyhyesti sanottuna. oon miettinyt mikä on TVY:n vaikutusvalta valtakunnallisesti, kuunteleeko kukaan TVY:tä. Sillä voi olla jossakin piireissä kuulijoita, mutta poliittisten päätöksentekijöiden piirissä ei ole minkäänlaista vaikutusvaltaa. Jos kattoo nykypolitiikkaa niin ei työttömien asioita ole paljon ajettu”.

Toiminnanjohtajan mukaan yhdistyksillä olisi pitänyt olla ennen kaikkea enemmän rahallisia resursseja, jotta se ei olisi ollut liian riippuvainen rahoittajistaan ja niiden intresseistä. Samaan aikaan työttömiä olisi pitänyt myös saada sitoutumaan uudestaan yhdistystoiminnan pariin, vaikka rahoituksen varmistaminen vei käytännössä kaiken ajan.

Haastateltu toiminnanjohtaja tunnustaa kuitenkin työttömien yhdistysten työn tärkeyden ja arvokkuuden, huolimatta aikaisemmin kuvatuista epäkohdista. Työttömien yhdistyksien tulisi hänen mukaansa yksinkertaisesti palata juurilleen ajamaan työttömien etua, nyt ne olivat ajautuneet palkkatyön puutteeseen liittyneistä intresseistään liian kauas:

”Työttömien yhitykset on periaatteessa tärkeitä, jos ne tuo työelämästä syrjäytyneelle jonkin sosiaalisen verkoston ja kokemuksen, että on tärkeä tässä yhteiskunnassa ja valvoo työttömien

etuja. Jos se menee pienten piirien puuhasteluksi tai vain sanellaan ELY-keskuksesta, TE-toimistosta tai hanke sanelee, silloin sen merkitys on vähän kyseenalainen. Niinku se nyt on. Mitenkä voitais kehittää työttömien yhdistyksistä semmosia, että ne oikeesti ajais työttömien asiaa. Siihen tavoittais työttömiä itseään eikä jotain asiantuntijaluentoa, joka sanoo mitä tehään". (H12)

Haastatellulle toiminnanjohtajalle oli tullut yllätyksenä, millaista työttömien yhdistyksessä toimiminen todellisuudessa oli. Jäsenistön suhteen ongelmat liittyivät vähentyneeseen edunvalvontaan ja eräänlaiseen yhdistyksen kaksoisrooliin viranomais- ja vapaaehtoistoiminnan välillä, joka oli omiaan etäännyttämään yhdistystä työttömistä. Itse työn vaatima moniammatillisuus tuli myös yllätyksenä. Toiminnanjohtajan tehtäväkuvaan kuului monia erilaisia rooleja, joihin toiminnanjohtajan mukaan olisi käytännössä pitänyt palkata useampi ihminen. Samoin yhdistystoiminnan hyvien käytäntöjen mukainen työnjako hallituksen ja toiminnanjohtajan välillä oli koko ajan epäselvä. Suurimmaksi yksittäiseksi vaikeudeksi yhdistyksen toiminnalle osoittautui jatkuva rahoituksen miettiminen ja sen varmistaminen. Tämän vuoksi erilaisiin ulkopuolelta määrättyihin tavoitteisiin pyrkiminen vei suurimman osan yhdistyksessä toimivien ajasta. Siten varsinaiseen työttömien edunvalvontaan, saati poliittiseen keskusteluun, ei juurikaan jäänyt aikaa. Miten tähän tilanteeseen oli oikein tultu ja miksi yhdistyksen toiminnanjohtajan rooli oli muodostunut tällaiseksi?

Työttömien yhdistykset ovat aina etsineet toimintaa mahdollistavia resursseja ja liittolaisia. Tämä on tapahtunut yksilötoimijoiden, kuten juuri toiminnanjohtajien, ja heidän sosiaalisten taitojensa avulla. (Ks. Fligstein & McAdam 2012, 14–15; Fligstein 2002.) He ovat onnistuneet suostuttelemaan muuttuvalla työttömyyden kentällä muita ihmisiä yhteistyöhön luomalla yhteisiä merkityksiä ja sovittelemalla samalla erilaisia intressejä.

Myös se alkuaikojen yhteinen työttömyyteen ankkuroitunut identiteetti, josta työttömien liike ja yhdistykset syntyivät, vaati sosiaalisesti kyvykkäitä ihmisiä organisoimaan toimintaa. Tämä näkyi 1990-luvulla yhdistyksissä vielä "samassa veneessä" olemisen eetoksena. (Fligstein & McAdam 2012, 48; Fligstein 2001, 107, 112.) Alkuaikojen yhdistysaktiivit tunsivat toimintaympäristönsä, tekivät tulkinnan siitä ja tekivät strategisia valintoja tämän perusteella.

Vähitellen nämä henkilöt alkoivat toimia yhä useammin välittäjinä työttömien ja työttömien yhdistysten ja rahoittajien intressien välillä. Yhdistystoimijoiden tarkoituksena oli nyt saada aikaan ennen kaikkea toiminnan jatkuvuuden varmistavaa yhteistoimintaa, jonka vuoksi heidän toimintansa muuttui samalla vaikeasti tulkittavaksi työttömien silmissä. Yhteistyön ja tarvittavan yhteisen intressin luominen muuttuneessa ympäristössä muuttui haastavammaksi ja edellytti yhdistystoimijoilta jatkuvaa työttömyyden kentän muutoksiin reagoimista. (Ks. Fligstein & McAdam 2012, 50–52; Fligstein 2001, 114.)

Säilyttääkseen asemansa, kenttien sisäisessä hierarkiassa alemmalla tasolla olevat joutuvat mukautumaan muiden tavoitteisiin. Tämä johtaa yleensä siihen, että dominoitujen ryhmien sosiaalisesti kyvykkäät toimijat turvautuvat opportunistisiin strategioihin (Ks. Fligstein 2001, 107, 113, 115–116; ks. myös Offe & Wiesenthal 1980.) Tämä asetelma muutti väistämättä myös työttömien yhdistys-

ten identiteettiä, samalla rapauttaen yhdistysten legitimitettä työttömien silmissä, mistä selvänä indikaattorina oli nähtävissä työttömien yhdistysten vähenvä jäsenmäärä 1990-luvun loppupuolelta alkaen. Tässä prosessissa myös työttömien yhdistysten aktiiveilla, hallituksilla ja toiminnanjohtajilla oli oma roolinsa.

7 TYÖTTÖMIEN YHDISTYSTEN OPPORTUNISTIS- SET STRATEGIAT JA INTRESSIT

Suomalainen työttömyyden kenttä järkkäsi 1990-luvun alun talouslaman ja sen tuoman suurtyöttömyyden seurauksena. 1900-luvun alusta alkaneen kehityksen aikana suomalainen työttömyyden kenttä oli kohdannut monia, yleensä Suomen ulkopuolelta tulleita ja kenttää uudelleen järjestäneitä shokkeja. Nämä olivat samalla järjestäneet uudelleen erilaisten yhteiskunnallisten toimijoiden suhteellisia asemia (ks. Fligstein & McAdam 2012). Dramaattisimpia muutoksia olivat luonnollisesti sodat ja niiden merkitys suomalaisen valtajärjestelmän keskinäisille suhteille. 1990-luvun lamassa taas sekoittuivat Suomen sisäiset toimenpiteet, kuten pääomaliikkeiden vapauttaminen ulkoisiin muutoksiin, kuten Neuvostoliiton romahtamiseen kauppakumppanina.

1990-luvulle tultaessa suomalaista työttömyyttä oli hoidettu pääomien ja työn sovitteluun perustuneena korporatistisena järjestelmänä, joka oli pysynyt suhteellisen vakaana vuosikymmenet. Ammattiyhdistysliike vasemmistopuolueiden kanssa oli sotien loppumisesta lähtien toiminut tunnustettuna toimijana suomalaisessa poliittisessa järjestelmässä. Sodanjälkeisen keynesiläisen kauden poliittisen taloustieteen keskeisiä instituutioita olivat työn ja pääoman välistä kamppailua varten luodut etujärjestöt, joiden nähtiin omalta osaltaan takaavan yhteiskuntarauhan (ks. Streeck 2015, 147; Schmitter & Lembruck 1979).

Ammattiyhdistysliikkeellä oli siten sanansa sanottavana myös työttömyyteen liittyvissä kysymyksissä, jolloin se toimi samalla sisäisenä hallintayksikkönä suomalaisella työttömyyden kentällä. Se vastasi omalta osaltaan kentän sujuvasta toiminnasta ja vakaudesta ja samalla myös työttömien intressiedustuksesta (ks. Fligstein & McAdam 2012, 13–14). Myös ammattiyhdistysliikkeen oma asema saattoi kuitenkin tarpeeksi vakavien yhteiskunnallisten kriisien myötä joutua uhatuksi.

1990-luvun suurtyöttömyys ja työttömyyden mahdollisuus uhkasi myös ammattiyhdistysliikkeen jäsenistöä, jolta ammattiyhdistysliikkeen toiminta sai varsinaisen legitimaationsa. Työttömyys synnytti eri puolilla Suomea liikehdintää työttömien keskuudessa, jota ei voinut jättää huomioimatta. Ammattiyhdistysliike käytti työttömien protestipotentiaalia hyväkseen aina siihen asti, kunnes

työttömyyden uhka 1990-luvun puolivälissä väistyi ammattiliittojen ydinjäsenistön yltä. Työttömien liikkeen protestipotentiaali oli tällä välin kanavoitu suomalaiskansalliseen tapaan yhdistysmuotoiseksi toiminnaksi. Suomessa yhdistyksillä oli historiallisesti ollut puolivaltiollinen luonne ja siten myös osittainen pääsy poliittisiin prosesseihin. Tätä yhteistoimintaa leimasi samalla suomalaisen yhteiskuntaan kuuluva konsensushakuisuus ja sisäistetty paine saavuttaa yksimielisyys yhteiskunnallisissa kysymyksissä (ks. Alapuro 1994).

Yhdistysmuodon omaksuminen yhteiskunnallisten liikkeiden toimintamalliksi oli ollut vallitseva suuntaus Suomessa historiallisesti. Rekisteröidyn yhdistyksen perustaminen on merkinnyt samalla rekisterilain laillisuusvaatimusten noudattamista ja ollut siten valinta laillisen, väkivallattoman, ja yhteistyön merkitystä korostavan toiminnan puolesta. (Siisiäinen 1998, 28). Tämä on ollut omiaan vaimentamaan yhteiskunnallisten ongelmien ympärille syntyneiden kansalaisjärjestöjen toiminnan radikaalisuutta ja samalla depolitisoinut niiden toimintaa. Rekisteröidyt yhdistykset Suomessa ovat olleet tässä suhteessa ”suodattimia”, jotka ovat omalta osaltaan mahdollistaneet spontaanien kansanliikkeiden intressien artikuloitumisen, samanaikaisesti kuitenkin ohjaten toimintaa suhteellisen epäpoliittiseksi ja pragmaattiseksi yhteistyöksi valtiovallan kanssa (emt., 29–30). Protestiliikkeiden on siten täytyntä tunnustaa samalla yhteiskunnan vallitseva sosiaalinen rakenne ja sen tarjoamat yhteistyömuodot.

Suomessa niin Työttömien Valtakunnallinen Yhteistoimintajärjestö (TVY ry) kuin osa paikallisista yhdistyksistä integroituivat nopeasti muuhun yhteiskuntaan. Yhdistysmuoto on osoittautunut Suomessa monin tavoin tehokkaammaksi välineeksi vaikuttaa valtiollisiin tai kunnallisiin toimijoihin kuin löyhemmät liikkeet tai epämuodollisemmat ryhmät. Samalla taas yhdistysmuoto on ollut omiaan laimentamaan monin tavoin myös yhdistyksien esittämää yhteiskunnallista kritiikkiä. (Siisiäinen 2002, 14.)

Ammattiyhdistysliikkeen tuen päättymisen jälkeen 1990-luvun puolivälissä työttömien yhdistysten oli tehtävä uudenlaisia strategisia valintoja toimintansa jatkuvuuden varmistamiseksi. Kansainvälinen kehitys vaikutti samaan aikaan myös suomalaiseen työttömyyden kenttään, mikä näkyi hyvinvointivaltion muutoksena. Tämä näkyi esimerkiksi 1990-luvulla alkaneina uudenlaisina kumppanuuksina kuntien, viranomaisien ja yhdistysten välillä, perustuen yhdistysten rooliin työllistäjinä. Euroopan unioni oli alkanut samaan aikaan painottamaan kolmannen sektorin merkitystä hyvinvointipalvelujen tarjoajina ja rahoittaa toimintaa erilaisten rakenne- ja sosiaalirahastojen kautta. (Ks. mm. Ruuskanen ym. 2020, 35–40.) Erilaiset työllisyyteen liittyneet hankkeet ja yhteistyöprojektit alkoivat ohjalla myös työttömien yhdistysten toimintaa.

1990-luvun alun työttömien liikkeen protestipotentiaali väheni siten ensimmäisen kerran yhdistysmuotoisuuden hyväksymisen jälkeen. Suomalainen työttömien liike valitsi ay-liikkeen ja keskusjärjestönsä tuella yhteistoimintaan perustuvan strategian työttömien etujen ajamiseksi, mikä oli luonnollista seurausta jo yhdistysmuotoisuudesta. Yhdistysmuotoisuus ja rekisteröity yhdistys liikkeen strategisena valintana oli jo itsessään merkki kansalaisyhteiskunnan ja valtion historiallisen läheisestä suhteesta Suomessa.

Edellä kuvatun kehityksen myötä työttömien yhdistysten identiteetti oli muuttunut 2000-luvulle tultaessa. Ne olivat omaksuneet toimintatapoja puhtaaseen vapaaehtoisuuteen perustuvan ja yleishyödyllisen toiminnan sijasta sekä julkiselta että yksityiseltä sektorilta. Tämä näkyi toisaalta yhdistysten "viranomaistumisena" ja toisaalta yhdistysten hybridisoitumiseen liittyneen markkinaehtoisuuden lisääntymisenä. Tämä kehitys voidaan johtaa työttömyyden kentän yleisempiin muutoksiin, jonka seurauksena yhdistyksien oli otettava yhä enemmän huomioon yhteistyökumppanien ja rahoittajien intressit. Työväenluokkaisten liikkeiden kollektiivisen toiminnan kaksoislogiikka ja siihen liittyvät opportunistiset strategiat alkoivat ohjata myös suomalaisten työttömien yhdistysten toimintaa, alkuaikojen jäsenpohjaan ja protestiliikkeeseen perustuneen vaikutusvallan hiivuttua (ks. Offe & Wiesenthal 1980). Tämä muutos näkyi käytännössä paineena yhdistystoiminnan toiminnan muuttamiseksi ammatillisemmaksi, joka alkoi vähitellen karsimaan puhtaasti vapaaehtoistoimintaan perustuneita yhdistyksiä pois työttömyyden kentältä.

Suomalainen työttömyyden kenttä ja työttömien yhdistykset

Suomalaisen yhteiskunnan järkkyyssä 1990-luvun laman ja ennen näkemättömän työttömyyden vaikutuksesta myös suomalaisen työttömyyden kentällä olevien perinteisten toimijoiden positiot alkoivat muuttua. Työttömyyden strategisen toiminnan kentälle syntyi työttömien liike, joka hetken aikaa haastoi kentän valta-asetat ja koko kentän legitimitetin (ks. Fligstein & McAdam 2012).

Tyytymättömyys näkyi aluksi mittavampina mielenosoituksina, joita järjestettiin ammattiyhdistysliikkeen tuella. Ammattiyhdistysliike tunsikin myös oman asemansa uhatuksi ja se löysi työttömistä vipuvarren omille vaatimuksilleen. Ammattiyhdistysliike oli toiminut itse aluksi työttömyyden kentällä haastajana, kunnes sotien jälkeen se saavutti aseman, jonka turvin sen oli mahdollista päästä osallistumaan myös työllisyyttä koskevaan päätöksentekoon. Kysymykset työttömyydestä olivat siten välittyneet työttömyyden kentällä 1990-luvulle tultaessa ammattiyhdistysliikkeen ja niitä tukevien vasemmistopuolueiden kautta, jolloin ammattiyhdistysliike oli omalta osaltaan toiminut työttömyyden kentän legitimiinä hallintayksikkönä (ks. Fligstein & McAdam 2012).

1990-luvun alkupuolella tapahtuneet mielenosoitukset olivat herättäneet samalla myös valtiovallan mielenkiinnon, jonka seurauksena keskusjärjestö TVY ry sai ensimmäisen yhdistysten toiminnan kehittämiseen tarkoitetun valtionavun (ks. *Karensisanomat*/1 2012, 4). Mielenosoitukset toivat hetkellisesti valtakunnallista julkisuutta työttömyyden ongelmalle, mutta sen pitempiaikaiset vaikutukset jäivät vähäisiksi. Kauaskantoisempaan seurauksena voidaan pitää sitä, että nyt työttömien liike alkoi integroitua muuhun yhteiskuntaan yhdistysmuotoisuuden perustalta. Samalla se joutui alttiiksi myös suomalaisen yhteiskunnan yleisempien muutosten vaikutuksille.

Rekisteröityminen ja siihen liittyvän yhdistysmuotoisuuden tuoma asema antoivat uuden suunnan työttömien yhdistyksille sitoen samalla työttömien yhdistykset osaksi kolmannen sektorin kehitystä. Nyt yhdistykset nähtiin valtiovallan taholta ratkaisuna korkealla pysyneeseen pitkäaikaistyöttömyyteen, niin pal-

veluntarjoajina kuin työllistäjinäkin. Riippuvuus työllistämiseen tähtäävistä yhteistyöhankkeista ja niihin kuuluvasta rahoituksesta alkoi ohjata yksittäisten yhdistysten toimintaa yhä enemmän.

Keskusjärjestö TVY ry:stä oli muodostunut samalla 1990-luvulla puolivaltio-ollinen järjestö, joka sai legitiimin oikeuden edustaa työttömiä suomalaisessa korporatiivisessa järjestelmässä. (Siisiäinen ym. 2014, 66.) Samalla sen rooli oli muuttunut 1990-luvun aikana työttömyyden strategisen toiminnan kentän haastajasta sillä toimivan hallintayksikön suuntaan. Keskusjärjestö alkoi osallistua rutiininomaisesti työttömyyttä koskevien kysymysten käsittelyyn antamalla lausuntoja ja tekemällä yhteistyötä erilaisten valtiollisten toimielimien ja viranomaisten kanssa.

TVY ry ja yksittäiset yhdistykset saivat hankittua toimintaansa varten merkittäviä organisoitumiseen liittyviä resursseja ennen kaikkea erilaisten hankkeiden ja muun ulkopuolisen rahoituksen kautta. Työttömien yhdistysten keskuudessa tapahtui tämän kehityksen johdosta polarisoitumista. Työttömien liikkeestä oli jäljellä 1990-luvun loppupuolella vain jokseenkin etäiseksi koettu keskusjärjestö ja uudessa hanke- ja rahoitusmaailmassa pärjäävät yhdistykset, muutokseen sopeutumattomien yhdistysten karsiutuessa vähitellen pois. Kolmannen sektoriin asetetut tavoitteet linkittivät nyt myös työttömien yhdistykset osaksi kansainvälistä kehitystä, joka järjesti samalla uudelleen myös suomalaista työttömyyden kenttää.

Vuonna 1995 oli käynnistynyt EU:n ensimmäinen rakennerahastokausi ja samalla Euroopan sosiaalirahastosta tuli tärkeä järjestöjen rahoittaja myös Suomessa (ks. esim. Wrede 2006). Samaan aikaan otettiin Suomessa käyttöön myös uusia kansallisia työvoimapolitiittisia tukia. Työvoimapolitiittisten toimenpiteiden avulla myös kolmannesta sektorista ja yhdistyksistä tuli vähitellen merkittävä työllistäjä, yksityisen ja julkisen sektorin lisäksi (ks. Harju 2000, 14). Kolmannen sektorin rooli työllistäjänä kasvoi tämän vuoksi voimakkaasti vuosina 1990–2011. Kunnat alkoivat samalla nähdä yhdistykset paikallistasolla potentiaalisina yhteistyökumppaneina ja mahdollisina työllistäjinä. (Ruuskanen ym. 2013, 17–20.) Samalla myös työttömien yhdistysten identiteetti oli alkanut muuttua.

Työttömien yhdistysten toiminta oli 2010-luvulle tultaessa etääntynyt jäsenistöperustastaan jäsenistön tuen korvaututtua erilaisilla yhteistyöhankkeilla ja niihin liittyvällä rahoituksella. Työttömien yhdistysten toiminnassa oli nyt huomioitava yhteistyökumppanien tarpeet ja yhdistysten oli sovitettava oma toimintansa niihin. Yhdistystoimijoiden arki muodostui siten pitkälti taisteluksi rahasta. Rahoituskriteerien täyttäminen vaati samalla yhdistyksiltä uudenlaisten toimintatapojen omaksumista muilta sektoreilta. Samalla yhdistysten identiteetti alkoi muistuttaa julkisen sektorin palveluorganisaatioita.

Tämä näkyi perinteiset sektorirajat ylittävien toimintatapojen omaksumisena eli toiminnan hybridisoitumisena. Hybridisoitumistendenssiä vahvistivat hyvinvointivaltion kehitykseen liittyneet muotoilut, jotka synnyttivät uudenlaisia näkemyksiä hyvinvointivaltion ja kansalaisjärjestöjen välisestä suhteesta. Tämä näkyi kolmannen sektorin muuttuneessa roolissa valtion ja markkinoiden välillä. (Billis 2010, 3, 7; ks. myös Giddens 1998.) Muutos näkyi käytännössä kan-

salaisyyhteiskunnan toimijoiden toiminnan palvelutuotannon lisääntymisenä, joka edellytti samalla uusia organisatorisia järjestelyjä ja toimintamallien omaksumista muilta sektoreilta (ks. Saukkonen 2013, 14–15).

Työttömien liikkeellä ja hybridisoitumisella ei kuitenkaan ollut suoraa sisältöistä yhteyttä, vaan näiden keskinäinen suhde välittyi osana laajempaa, hyvinvointivaltion ja kolmannen sektorin välistä muutosta. Tämä kehitys heijastui lopulta myös suomalaisen työttömyyden kentälle muuttaen sen toimijoiden, kuten työttömien yhdistysten, positioita. Työttömien yhdistyksillä oli periaatteessa suomalaisessa yhteiskunnassa yhdistysmuotoisuuteen liittyvät muodollisesti tasa-arvoiset lähtökohdat, mutta niiden asema osoittautui kuitenkin hierakaisesti järjestyneellä työttömyyden kentällä marginaaliseksi. Tämä johtui ennen kaikkea työttömien yhdistysten jäsenistön tuen korvanneesta ulkoisesta resursisriippuvuudesta, joka pakotti ne sopeuttamaan toimintansa tärkeiden yhteistyökumppaniensa päämääriin ja intresseihin.

Työttömien yhdistysten toiminta oli siten 2010-luvulle tultaessa irtaantunut suurelta osin alkuperäisistä, palkkatyön puutteeseen perustuneista intresseistään. Jäsenistön tuki oli korvautunut ulkoisella rahoituksella ja uudennlaisilla sektorirajat ylittävillä kumppanuuksilla. 1990-luvun alkupuolen protestipotentiaali oli nopeasti kanavoitu määrämuotoiseen yhdistystoimintaan suomalaisella työttömyyden kentällä, osana erilaisten kumppanien, kuten SAK:n omia intressejä ja niiden strategisia valintoja.

1990-luvun alkuvuosina työttömien liikkeessä oli ollut vielä kollektiiviseen liikkeeseen ja ryhmäjäsennyteen perustuvaa protestipotentiaalia. Työttömien yhdistykset olivat tulleet työttömyyden kentälle haastajina, kyseenalaistaen hetkeksi koko vallitsevan työllisyyspolitiikan. Kuitenkin hyvin nopeasti ennen 1990-luvun puoliväliä työttömien protestiliikehdintä oli jo pääosin järjestynyt sovinnolliseksi keskusjärjestön johtamaksi rekisteröityneeksi yhdistystoiminnaksi. Tämän jälkeen yhdistysten toiminnan poliittinen aspekti vähentyi entisestään ja toiminnasta oli tullut pääosin eloonjäämistäistelua ja opportunistista reagoimista jatkuviin työttömyyden kentän muutoksiin. Tämä näkyi selvästi myös tutkittujen yhdistyksien toiminnassa.

2010-luvulle tultaessa Jyväskylän työttömien yhdistyksestä oli tullut monipuolisesti toimiva kolmannen sektorin organisaatio, joka työllisti, tuotti erilaisia palveluita, koulutti ja valmensi ihmisiä, osallistui jatkuvaisluonteisesti erilaisiin työllistämisen- ja kehittämishankkeisiin. Toiminta oli samalla ammattimaistunut siinä määrin, että se toi mukanaan myös uudennlaisia ongelmia henkilöstön osamisen suhteen. Nyt yhdistystoimintaan tarvittiin ennen kaikkea ammattimaista johtamista, toiminnan aatteellisen ja poliittisen aspektin vähentyessä entisestään. Samaan aikaan yhdistyksen identiteetti julkisen ja yksityisen sektorin välisenä toimijana oli alkanut hämärtyä.

Yhdistyksen toimintaan liittyvät ongelmat koskivat työttömyyden kentällä tapahtuneita työvoimapolitiittisia muutoksia ja niiden tuomia uudennlaisia vaatimuksia. Muutospaineet tulivat suomalaisen yhteiskunnan ulkopuolelta, esimerkiksi EU:n kilpailulainsäädännön muodossa. Yhdistyksen toiminnan hybridisoituminen oli johtanut siihen, että yhdistys oli menettänyt puhtaaseen yleishyödyl-

lisyyteen liittynyttä luonnettaan. Itse työttömyyteen kohdistuvaa protestointia ei yhdistyksessä enää juurikaan esiintynyt, vaan kannanotot kohdistuivat lähinnä niihin työttömyyden kentällä tapahtuviin muutoksiin, jotka mahdollisesti uhkasivat toiminnan jatkuvuutta. Yhdistyksen toimintaa on siten leimannut 1990-luvulta saakka jatkuva toiminnan mahdollistavien resurssien varmistaminen sosiaalisesti taitavien yhdistysaktiivien toimesta (ks. Fligstein & McAdam 2012).

Jyväskylän yhdistyksen toiminta osoittaa, kuinka yksittäiset työttömien yhdistykset ovat olleet koko toimintansa ajan suomalaisen työttömyyden kentällä marginaalisessa asemassa, joka palautuu ennen kaikkea eri kenttätoimijoiden välisiin resurssieroihin. Jäsenistöön perustunut joukkovoima ja siihen liittynyt potentiaali olivat ratkaisevasti vähentyneet, yhdistyksen riippuvuuden ulkopuolisesta rahoituksesta alettua ohjaamaan niiden toimintaa. Jyväskylän työllistämisyhdistys JST ry oli yhä toiminnassa vuoden 2024 alussa, keskittyen erilaisiin työttömien hyvinvointiin ja työllistämiseen liittyviin hankkeisiin

Toinen tutkituista yhdistyksistä (pieni maaseutumaisen paikkakunnan yhdistys) kohtasi samat ongelmat mutta eri lähtökohdista. Pienemmän mittakaavan toiminta oli joissain suhteissa helpompaa, jos asiaa tarkastellaan yhdistyksen selviämisen kannalta. Tämä näkyi esimerkiksi kunnan ja muiden yhteistyökumppanien nopeana reagoimisena yhdistystä kohdanneisiin kriiseihin, joihin löytyi yleensä nopeasti ratkaisu, joita läheiset ja epäviralliset henkilösuhteet auttoivat.

Yhdistyksen toimintaa leimasi alusta asti vertaistuen korostunut, paikallinen merkitys. Seurauksena pienen paikkakunnan läheisimmistä henkilösuhteista saattoi toisaalta olla tarvittavan objektiivisuuden ja neutraaliuden puute, joka näkyi yhdistystoimijoiden suhtautumisessa kuntalaisiin. Yhdistys on koko ajan tehnyt läheistä yhteistyötä kunnan kanssa, jonka yhteydessä on nähtävissä suomalaisen vuosisataisen, kunnallisen köyhäinhoidollisen perinteen kaikuja. Työllistäminen eri muodoissaan ja siitä saatava palkkatulo oli vahvasti mukana alusta asti yhdistyksen toiminnassa. Osallistuminen hanketoimintaan strategisena valintana mahdollisti toiminnan jatkamisen, mutta samalla se myös vaati yhdistykseltä ammattimaisempaa otetta, jolloin työttömät alkoivat etäntymään toiminnasta.

Työttömyyden kentän laajemmat muutokset näkyivät siten myös pienemmän yhdistyksen identiteetin vähittäisenä muuttumisena. Tämä hämärsi yhdistyksen identiteettiä niin kuntalaisten kuin lopulta itse työttömienkin silmissä. Työttömät alkoivat nähdä yhdistyksen työvoimaviranomaisten edustajana. Pienillä maaseutumaisilla yhdistyksillä oli myös vaikeuksia rekrytoida hankevetäjiä ja toiminnanjohtajia yhdistykseen ammatillisuuden vaatimusten koko ajan lisääntyessä. Myöskään matala palkkataso ei ole ollut omiaan houkuttelemaan päteviä työntekijöitä muualta. Näitten syitten vuoksi myös tutkimuksessa mukana ollut pieni maaseutumaisessa kunnassa toiminut yhdistys lopetti toimintansa 2010-luvun lopulla. Kunta vastaa nykyisin paikkakunnalla työllisyyspalveluista esimerkiksi työkokeilujen, kuntouttavan työtoiminnan ja työllistämishankkeiden muodossa.

Sekä Jyväskylän että pienemmän maaseutupaikkakunnan yhdistys olivat selvinneet erilaisista työttömyyden kentällä tapahtuneista muutoksista 1990-lu-

vulta aina 2010-luvun puoliväliin asti. Yhdistysaktiivien tulkinnat toimintaympäristön muutoksista ja niiden perustalta tehdyt strategiset valinnat olivat mahdollistaneet yhdistysten toiminnan jatkumisen, mutta samaan aikaan itse työttömät alkoivat vähitellen etääntymään yhdistyksen toiminnasta. Tämä lopputulos tuli selvästi esille työttömien yhdistyksen toiminnanjohtajan syvähaastattelussa. Palkkatyösuhteessa olevalta toiminnanjohtajalta ei enää periaatteessa edellytetty työttömien yhteisidentiteetin luomista ja siihen liittyvää toiminnan päämäärien pohtimista. Tästä huolimatta yhdistyksen hallituksen toiminnan suuntaviivojen määrittelyvastuu lankesi yhdistyksen toiminnanjohtajalle, yhdistyslain määrittelymän hyvän käytännön vastaisesti.

Kysymykseen ”miten edellä kuvattu kehitys oli mahdollista”, on mahdollista vastata tarkastelemalla ensiksi laajempaa kuvaa eli suomalaista työttömyyden kenttää ja sen historiallisesti jaettuja ydinuskomuksia.

Suomalaisen työttömyyden kentän ydinuskomukset

Suomalaista työttömyyden kenttää voi tarkastella strategisen toiminnan kenttänä, jolla on oma syntyhistoriansa ja sitä kautta muodostuneet erityispiirteensä. Syntyvät tai dramaattisesti muuttuvat yhteiskunnalliset kentät asettuvat aina lopulta kenttiä järjestävien, toimijoiden kesken yhteisesti jaettujen näkemysten avulla eli kentän ydinuskomusten kautta (ks. Fligstein & McAdam 2012). Nämä näkemykset kertovat yksinkertaisesti siitä, ”mistä kentällä on kyse” ja määrittävät samalla eri toimijoiden suhteelliset asemat kentällä.

Työttömyyden kentällä valtaapitävien näkemykset ja intressit ovat korostuneet ja näkyneet samalla kenttää koskevissa ydinuskomuksissa. Suomalaisella poliittisella kentällä valtaapitäviä ovat historiallisesti olleet elinkeinoelämän ja poliittisen eliitin edustajat ja työväen- ja ammattiyhdistysliikkeellä on ollut historian saatossa oma roolinsa niin kentän haastajana kuin hallintayksikkönäkin. Valtio on omalta osaltaan toiminut tämän kentän vakauttajana, legitimoimalla ja institutionalisoimalla tarpeen mukaan eri kenttätoimijoiden asemia. Laajemman poliittisen kentän näkemykset ovat samalla heijastuneet myös työttömyyden kentälle ja muokanneet sen ydinkäsityksiä, yleensä valtaapitävien intressien mukaisesti. 1990-luvun kriisin jälkeisissä korjaustoimenpiteissä kilpailukykyyn ja talouteen kuuluvat intressit korostuivat, jonka jälkeen oli mahdollista ottaa huomioon keskeisimpien ammattiyhdistysliikkeiden jäsenten edut. Tässä tilanteessa työttömien edut olivat ehdollisia ja toissijaisia (ks. Luhtakallio & Siisiäinen 2012, 125).

Suomalaisen yhteiskunnan kehitykselle ovat olleet luonteenomaisia dramaattiset shokit ja toimintaympäristön muutokset, jotka ovat tulleet joko Suomen ulkopuolelta tai jotka ovat tapahtuneet yhteiskunnan keskeisimmillä osaluilla, kuten taloudessa. Nämä shokit ovat samalla uudelleenjärjestäneet muita yhteiskunnallisia alueita, kuten työttömyyden kenttää. Historiallisten muutosten dramaattisuus on johtanut alusta saakka suomalaisen poliittisen järjestelmän tasolla eräänlaiseen välttämättömyyden ja kokonaisedun retoriikkaan, joka on ollut nähtävissä koko työttömyyden vuosisataisen kehityksen ajan. Samalla erilaisia työttömyyteen vaikuttavia uusia lähestymistapoja on omaksuttu ulkopuo-

lelta suhteellisen vähäisen yhteiskunnallisen keskustelun perustalta. Seurauksena edellisestä on ollut ylipäättään politiikan moniäänisyyden hukkuminen, yleinen konsensushakuisuus, konfliktien välttäminen ja erilaisten marginaalisten, epämuodollisten ja potentiaalisesti yhteiskuntarauhaa uhkaavien ryhmien suhteellinen vähäisyys.

Viime vuosisadan alusta toiseen maailmansotiin asti suomalaista yhteiskuntaa jäsensivät ennen kaikkea vapautuminen Venäjältä ja sen mukana seuranneet luokkasuhteisiin liittyvät antagonismit sisällissotineen, jotka pitivät työväenluokkaiset liikkeet marginaalissa aina sotiin saakka. Työväenkysymykset käsitettiin ennen kaikkea yhteiskunnallisen vakaisuuden tavoitteille alisteisina, jolloin myöskään työttömyys yhteiskunnallisena ongelmana ei politisoitunut kuten esimerkiksi muissa pohjoismaissa.

Täystyöllisyyttä yhteisesti jaettuna tavoitteena ja ydinuskomuksena aloitettiin tavoitella vasta sotien jälkeisillä sovitelluilla ratkaisuilla, joiden yhteydessä tunnustettiin niin työnantajien, työntekijöiden kuin valtionkin intressit. Tähän liittyvä dynamiikka ei ollut kuitenkaan vain porvariston ja työväestön välistä. Maalaisliitto jatkoi vielä talonpoikaisen, alun perin yhteiskunnalliseen vakauteen ja yhtenäisyyteen tähtäävän näkemyksensä ajamista. Tätä ennen näkemyksiä suomalaisesta työttömyydestä olivat värittäneet niin moralistiset, köyhäinhuollolliset kuin yhteiskuntarauhaankin perustuvat näkemykset.

Seuraavat muutokset, jotka vaikuttivat suomalaiseen työttömyyden kenttään ja järjestivät samalla sen ydinuskomuksia, liittyivät nyt kansainvälisen ympäristön aiheuttamiin muutospaineisiin. Hyvinvointivaltion kehittämisen pyrkimykset toisen maailmansodan jälkeen löytyivät omalta osaltaan laajemmista ja yhteisesti jaetuista kylmään sotaan kuuluneista päämääristä, joiden yhteydessä työttömyys, vähäosaisuus ja sosiaaliset kysymykset oli otettava huomioon mahdollisina yhteiskunnallisen epävakauden aiheuttajina.

Seuraavaksi Suomen talouden vähittäinen avautuminen kansainvälisille markkinoille ja työvoiman ja pääomien vapaan liikkuvuuden lisääntyminen muuttivat käsityksiä työttömyydestä yhteiskunnallisena ongelmana. Tämä johti vähitellen 1980-luvulta alkaen yhteiskuntapoliittisten toimenpiteiden arvioimiseen uudenlaisen jaetun ydinuskomuksen, eli tässä tapauksessa kansainvälisen kilpailukyvyyn ja työvoiman joustavuuden näkökulmasta. Täystyöllisyys sodanjälkeisenä tavoitteena sai väistyä.

Liittyminen Euroopan Unioniin avasi omalta osaltaan tietä laajempien taloudellisten kriisien vaikutuksille, jotka heijastuivat myös suomalaiselle työttömyyden kentälle. Globaalista taloudesta ja sen vaatimuksista suomalaiselle kilpailukyvyille muodostui se konteksti, jossa suomalaista yhdenmukaisuuden ja välttämättömyyden politiikkaa jatkettiin. Laajemman kenttäympäristön eksogeenisten vaikutusten merkitys korostui erityisesti Suomen kaltaisten pienten ja vientivetoisten yhteiskuntien kehityksessä.

Suomalaisen työttömyyden kentän muutokset ovat siten ymmärrettävissä yhteiskunnallista vakautta horjuttaneiden dramaattisten ulkoisten shokkien kautta. Nämä ovat vaikuttaneet omalta osaltaan suomalaisen yhteiskunnan sisäiseen kehitykseen, talouteen ja työttömyyteen. Samalla myös työttömyyden

kenttä ja sitä järjestävät ydinuskomukset ovat muuttuneet, suodattamalla ensin suomalaiskansallisten erityispiirteiden läpi. Tämän kokonaisprosessin lopputuloksena oli muodostunut lopulta myös suomalainen työttömyyden kenttä, johon suomalaiset työttömien yhdistykset 1990-luvulla syntyivät.

Kuinka tarkoituksenmukaista on siis käsillä olevan tutkimuksen kannalta ollut tarkastella suomalaisen työttömyyden kentän yli vuosisataista kehitystä ja työttömyyden kenttään liittyneitä ydinuskomuksia? 1990-luvun työttömien liikkeen kehityksen yhteydessä on nähtävissä vuosisataisia kaikuja, jotka linkittyivät erityisesti suomalaisten kansalaisyhteiskunnan yleiseen kehitykseen.

Kansalaisyhteiskuntaa on pidetty yleisesti vapaan ja demokraattisen yhteiskunnan edellytyksenä. Valtioiden on ollut mahdollista toteuttaa kansalaisyhteiskunnan toimijoiden kautta erilaisia poliittisia päämääriään (ks. Blom & Siisiäinen, 1992). Samalla näkemys kansalaisyhteiskunnan toimijoiden roolista on vaihdellut historiallisesti. Työttömien liikkeen integroiminen suomalaiseen yhteiskuntaan yhdistysmuotoisuuden kautta on siten ollut osa suomalaista yhteiskunnallisen vakauden ja ristiriidattoman poliittisen toiminnan ideaaliin perustunutta ydinuskomusta. Yhdistykset formaalina organisaatiomallina ovat siten olleet omiaan vähentämään erilaisten kansalaisjärjestöjen toiminnan radikaalisuutta, jolla on samaan aikaan ollut niiden toimintaa depolitisoiva vaikutus. Rekisteröidyt yhdistykset ovat tässä suhteessa toimineet suodattimina, jotka ovat muuntaneet yhteiskunnallisia häiriötiloja, kuten esimerkiksi suurtyöttömyyteen liittyviä protesteja, vähemmän yhteiskunnallista vakautta uhkaaviksi ilmiöiksi (ks. Siisiäinen 1998, 28).

Yhdistysmuoto on osoittautunut tehokkaaksi välineeksi valtiollisiin tai kunnallisiin rakenteisiin vaikuttamiseksi, mutta toisaalta yhdistysmuoto on samalla kesyttänyt monin tavoin yhdistyksien mahdollisesti esittämiä yhteiskunnallista kritiikkiä ja muutosvaatimuksia kytkemällä esimerkiksi työttömien yhdistysten intressit erilaisten yhteistyökumppanien ja rahoittajien vaatimuksiin.

Toinen pitkä juonne suomalaisen työttömyyden kentällä liittyy näkemykseen, joka on korostanut kansalaisten velvollisuutta työhön, muiden pohjoismaiden painottaessa enemmän kansalaisten oikeutta työhön (Kettunen 1992, 153–155). Samalla työttömyys yhteiskunnallisena ongelmana sai jo varhain kurinpäällisiä ja moralistisia tulkintoja (Alapuro 1994, 319; ks. myös Saari 2006a, 31). Erilaisten yhteiskunnallisten ristiriitojen, kuten työttömyyden, hyväksymisessä ja niiden yhteydessä tehdyissä kompromisseissa on Suomessa aina ollut velvollisuuden makua, uhrautumisesta ylhäältä päin määritellyille tavoitteille. Häivähdys tästä ydinuskomuksesta on näkynyt sittemmin esimerkiksi teollisuuden kilpailukykyyn vuoksi uhrautumisena. (Ks. Alapuro 1994, 319–320.) Tämä perusorientaatio oli havaittavissa myös työttömien liikkeessä ja niiden yksilötoimijoissa.

Sosiaalinen taito ja työttömien yhdistykset

Työttömien liike ilmestyi 1990-luvun alussa työttömyyden kentälle haastajien roolissa, kyseenalaistaen hetkeksi vallitsevan työllisyyspolitiikan ja työttömyyden hoidon. Tämän jälkeen yhdistysmuotoinen toiminta kesytti nopeasti liikkeen

protestipotentialin. Siten työttömien dialoginen organisoitumisprosessi sekä samalla ilmaisi että uudelleen muokkasi työttömien intressejä. (Ks. Offe & Wiesen-thal 1980, 78–79). Työttömien yhdistysten neuvotteluasema ei ole kuitenkaan juuri muuttunut 2010-luvulle tultaessa. Työttömien yhdistyksillä on yhä varsin vähän vaikutusvaltaa työttömyyden kentällä tapahtuviin operaatioihin, ja ne ovat useimmiten vain mukauttaneet toimintaansa kentän muuttuviin olosuhteisiin. Yhdistykset ovat 1990-luvulta alkaen etsineet toimintaa mahdollistavia resursseja ja liittolaisia, jotka ovat mahdollistaneet yhdistystoiminnan jatkumisen.

Käytännössä tämä on ollut mahdollista aktiivisten yksilötoimijoiden ja heidän sosiaalisten taitojensa avulla. (Ks. Fligstein & McAdam 2012, 14–15; Fligstein 2002.) Työttömyyden kentän mikrotasolla tämä on tapahtunut aktiivisten toimijoiden avulla, jotka ovat onnistuneet uudenaikaisissa tilanteissa suostuttelemaan muita ihmisiä yhteistyöhön luomalla yhteisiä identiteettejä ja sovittamalla samalla erilaisia intressejä.

Sosiaalisen kyvyn avulla muodostui myös se alkuaikojen yhteinen identiteetti, josta työttömien liike ja yhdistykset syntyivät. Erityisesti sosiaalisen eksistentiaalinen funktio näkyi yhdistyksissä vielä hieman artikuloimattomana ”samassa veneessä” olemisen kokemuksena ja eetoksena. Sosiaalinen kyky ei kuitenkaan yksinään vielä riittänyt, sillä sosiaalisen kyvyn potentiaali on aina myös yksilötoimijan kentällä olevan position ehdollistamaa. Sen avulla ei voi siten korvata puuttuvia resursseja ja toimintaan tarvittavia tärkeitä liittolaisia. (Fligstein & McAdam 2012, 48; Fligstein 2001, 107, 112.) Työttömien liike onnistui kuitenkin saamaan liittolaisia ja tarvittavia resursseja 1990-alussa ammattiyhdistysliikkeestä, vasemmistopuolueista ja kunnista. Samalla se kytkeytyi myös uudella tavalla kansalaisyhteiskuntaan yhdistysmuotoisuuden kautta.

Alkuaikojen yhdistystoimijat tunnistivat sosiaalisen ympäristönsä ja tekivät strategisia valintoja tämän perusteella. He toimivat samalla ”välittäjän” rooleissa työttömien, työttömien yhdistysten kumppanien ja ennen kaikkea toiminnan rahoittajien välillä. Yhdistystoimijoiden tarkoituksena oli saada ennen kaikkea aikaan toiminnan jatkuvuuden varmistavaa yhteistoimintaa, jonka vuoksi heidän toimintansa saattoi samalla olla vaikeasti ”luettavissa” tavallisten työttömien silmissä. Muilla tärkeillä yhteistyökumppaneilla saattoi myös olla aivan erilaiset intressit, joten yhteistyön ja tarvittavan yhteisen intressin luominen oli haastavaa ja edellytti yhdistystoimijoilta työttömyyden kenttään liittyvän pelitilan lukutaitoa. (Ks. Fligstein & McAdam 2012, 50–52; Fligstein 2001, 114.) Käytännössä tämä tarkoitti usein sitä, että yhdistyksien vetäjät vakuuttivat omat jäsenensä siitä, että se mitä heidän on mahdollista saavuttaa toiminnallaan, oli samalla myös sitä, mitä he ”haluavat”. Mahdollinen jättäytyminen yhteistoiminnan ulkopuolelle oli monille työttömien yhdistyksille elämän ja kuoleman kysymys. Yhteistyökumppaneille sillä ei useinkaan ollut vastaavaa merkitystä, joten tämä suhde muodostui alun alkaen valtasuhteeksi. Tässä näkyi ehkä selvimmin suomalaisen työttömyyden kentän hierarkkinen rakenne, vaikka erilaisissa yhteistyöhankkeissa ja niiden tavoitteissa työttömien yhdistykset näyttäytyivät ulkoisesti tasavertaisina toimijoina ja työttömyyden kenttä saattoi näyttää ulos päin

tasavertaisen yhteistyön perustalle rakentuvaksi (ks. Fligstein & McAdam 2012, 15).

Edellä kuvatussa prosessissa työttömien yhdistysten identiteetti alkoi muuttumaan. Yleensä kenttien sisäisessä hierarkiassa alempana oleva joutuu lopulta mukautumaan muiden tavoitteisiin, säilyttääkseen asemansa. Tämä johtaa usein siihen, että dominoitujen ryhmien sosiaalisesti kyvykkäät toimijat vain opportunistisesti ”ottavat vastaan mitä systeemi antaa”. (Ks. Fligstein 2001, 107, 113, 115–116.) Tämä asetelma näkyi myös työttömien yhdistysten toiminnassa.

Työttömien yhdistykset ja intressit

Olen pyrkinyt tutkimuksessani ylittämään normatiivisten ja pluralististen intressikonseptioiden heikkoudet laaja-alaisen intressikäsitteen avulla. Molemmat edellä mainitut käsitykset tunnustavat erilaisten yhteiskunnallisten intressien merkityksen demokraattisten yhteiskuntien ja yhteiskunnallisen vakauden takaajana. Tämä ei kuitenkaan vielä riitä työttömien yhdistyksien ja niiden intressien tutkimisen yhteydessä, sillä kumpikaan lähestymistapa ei tunnista tarpeellisessa määrin erilaisten yhteiskunnallisten ryhmien erityispiirteitä.

Pelkästään normatiivisen ja pluralistisen näkökulman soveltaminen jättäisi siten analyysin vajaaksi, kohdellen kaikkia intressiryhmiä ikään kuin ”samalta viivalta”, ilman eroja niin kollektiivisen toiminnan muodoissa, kuin kollektiivisen toiminnan mahdollistavissa resursseissakaan. Tämän vuoksi työttömien yhdistysten empiirinen tutkimus osoittautui välttämättömäksi tässä tutkimuksessa. Laaja-alainen intressikonseptio ottaa huomioon työttömien yhdistykset yksilö- ja ryhmäintressien yhteenliittymänä, osana kansalaisyhteiskuntaa, osana kapitalismiin kuuluvaa työn ja pääoman välistä jännitteistä suhdetta ja myös byrokratisoitumistendensseille alttiina olevina organisaatioina. Työttömien yhdistyksillä on tämän lisäksi myös erityinen työväenluokkaisille liikkeille ominainen kollektiivisen toiminnan logiikkansa.

Työttömien liikkeitä tarkasteltaessa on siten löydettävissä joitain piirteitä, jotka erottavat ne ratkaisevasti muista marginaalisista yhteiskunnallisista ryhmistä. Työttömyydellä on erityinen suhde siihen kapitalististen järjestelmien yli vuosisataiseen dynamiikkaan, jossa työttömyyteen kuuluneita intressikamppailuja on käyty⁴⁴. Tätä erityispiirrettä on mahdollista tarkastella Claus Offen ja Helmut Wiesenthalin (1980) kollektiivisen toiminnan kaksoislogiikan käsitteen avulla. Malli kritisoi ennen kaikkea sitä näkemystä, jonka mukaan liberaaleissa demokratioissa muodollinen osallistuminen yhteiskunnalliseen toimintaan tarkoittaa samalla automaattisesti myös mahdollisuuksien tasa-arvoa ja siihen liittyvää häiriötöntä intressinmuodostusprosessia. (Offe & Wiesenthal 1980, 68; pluralistisen intressikonseptin kritiikistä ks. Siisiäinen 1986.) Mallin avulla on siten mahdollista tarkastella empiirisesti, kuinka ”autenttisia” artikuloituneet intressit lopulta ovat.

⁴⁴ Työttömyys linkittyy tässä suhteessa yhteiskuntien keskeiseen osa-alueeseen, eli talouteen ja siitä käytävään poliittiseen kamppailuun, läheisemmin kuin monien muiden marginaalisten ryhmien ongelmat.

1990-luvun alkuvuosina työttömien liikkeessä oli vielä spontaanin ja poliittisen protestin piirteitä. Liike ilmestyi työttömyyden kentälle haastajana, kyseenalaistaen vallitsevan työllisyyspolitiikan. Kuitenkin jo ennen 1990-luvun puoliväliä työttömien protestiliikehdintä oli pääosin järjestäytynyt keskusjärjestön alle suomalaiskansallisesti tyypillisesti formaalin organisaatiomallin mukaisiksi rekisteröityneiksi yhdistyksiksi (ks. Siisiäinen 1998, 28).

Rekisteröityjen yhdistysten hallitsevan aseman taustalta voi löytää joitain suomalaiselle yhteiskunnalle tyypillisiä selittäviä tekijöitä, kuten edellisessä jaksossa käsiteltyjä työttömyyttä jäsentäviä ydinuskomuksia. Suomalaisten keskuudessa vallitsee ylipäätään korkea keskinäinen luottamus ja suomalaiset ovat samalla luottavaisia formaalin yhdistystoiminnan ja sen kautta saatujen vaikutusmahdollisuuksien suhteen (ks. Kankainen 2007).

Työttömien yhdistysten rekisteröitymisen taustalla olivat myös raadollisemmat syynsä, kuten ammattiyhdistysliikkeen omat valtapyrkimykset ja tähän liittyvä työttömien strateginen hyödyllisyys ay-liikkeen omien intressien ajamisen kannalta. Ammattiyhdistysliikkeellä on ollut historian saatossa oma ristiriitainen roolinsa, jossa se on joutunut koko ajan huomioimaan jäsenkuntansa intressien lisäksi korporatistiseen järjestelmään kuuluvat vastapelurinsa ja heidän tarpeensa. Toisaalta ammattiyhdistysliike on toiminut jo pitkään tunnustettuna poliittisena toimijana suomalaisessa yhteiskunnassa, mutta toisaalta se ajautui taas hetkeksi 1990-luvun laman myötä haastajan asemaan työttömyyden kentän järkkymisen uhatessa sen jäsenistöä.

Työttömien liikkeen protestipotentiaali hiipui 1990-luvun puolivälissä työttömyyden helpottuessa ja ammattiyhdistysliikkeen vetäytyessä sen tukemisesta. Perinteinen vasemmistolainen näkemys oli Suomessa ollut, että työttömyyttä tulisi hoitaa ennen kaikkea ammattiyhdistysliikkeen kautta ja sen intressit huomioiden (Siisiäinen ym. 2014, 63). Työttömien yhdistysten oli nyt mietittävä uusia selviytymisstrategioita aiempien yhteistyökumppanien tuen vähentyessä. Oikeus tulla huomioonotetuksi työttömien intressien edustajana ja siihen liittyvän taloudellisen tuen mahdollisuus edellyttivät yhdistysmuotoiseen toimintaan kuuluneiden pelisääntöjen noudattamista ja siten inkorporoitumista suomalaiseen valtajärjestelmään. Rekisteröityminen merkitsi kuitenkin samalla yhdistysten keinojen ja toimintamahdollisuuksien supistumista ja samalla työmarkkinoita häiritsevän antagonistisen toiminnan hylkäämistä.

Hetkellinen tilaisuus, joka oli avautunut 1990-luvun alussa työttömille työttömyyden kentällä, oli sulkeutunut poliittisten ja yhteiskunnallisten suhdanteiden jälleen kerran muututtua. Osallistumiselle korporatiiviseen vallankäyttöön, ammattiyhdistysliikkeen ja vasemmistopuolueiden tuella, ei ollut enää samanlaista mahdollisuutta. Korkealla pysyttelevä pitkäaikaistyöttömyys oli samanaikaisesti passivoinut työttömien yhdistysten jäsenistöä, jolloin liikkeen oli ryhdyttävä etsimään toiminnalleen uusia strategioita ja ulkoisen tuen muotoja. Uusi rooli löytyi sittemmin työllistämisen-, palvelu- ja hanketoiminnasta, joka taas muutti ratkaisevasti työttömien yhdistysten identiteettiä. Ei liene liioiteltua sanoa, että yhdistykset olivat alkaneet vähitellen näyttää monen rivityttömän silmissä ”työvoimatoimistojen haarakonttoreilta”.

Työttömien liikkeet kuuluvat tässä suhteessa samaan ryhmään muiden vähäisillä resursseilla varustettujen liikkeiden kanssa, jotka omaksuttuaan formaalin organisaatiomuodon ja vallitsevat pelisäännöt saattavat hukata lopulta vähäisenkin vaikutusvaltansa jäsenistön tuen huetessa (ks. Piven & Cloward 1979; ks. Siisiäinen ym. 2014, 89). Työttömien liikkeillä on Offen ja Wiesenthalin (1980) mukaan kuitenkin oma erityinen kollektiivisen toiminnan logiikkansa, joihin liitetyviä opportunistisia strategioita ja kollektiivista toimintaa on mahdollista kuvata joidenkin yksinkertaistettujen vaiheiden kautta. Tämän avulla on mahdollista kuvata myös suomalaista työttömien liikettä ja yhdistyksiä (Taulukko 8).

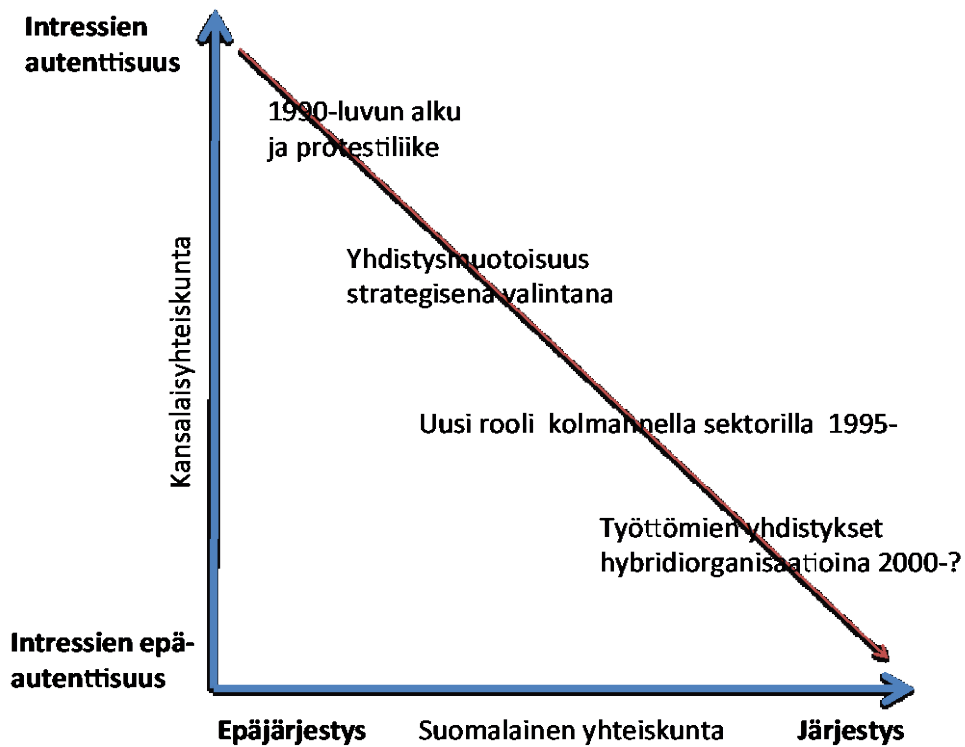
Taulukko 8. Työttömyys, yhteiskunnallinen kehitys ja työttömien liikkeen strategiset valinnat

Sisällöllinen yhteys	Temporaalinen yhteys	
Offe & Wiesenthal	Työttömien yhdistykset Suomessa	Laajempi yhteiskunnallinen konteksti
1. Alkuvaiheessa liikkeen kollektiivinen identiteetti perustuu jäsenistön toimintapotentiaaliin. Toiminta on spontaania ja konfliktihakuista ja organisaation byrokraatisoitumisaste on alhainen. 2. Liike on saavuttanut jäsenistön tukeen perustuvaa vaikutusvaltaa. Jatkuva epämuodollinen toiminta kuitenkin alkaa vaarantaa organisaation aseman luotettavana neuvottelukumppanina. 3. Liike pyrkii varmistamaan tulevaisuutensa organisoitumalla ja inkorporoitumalla poliittiseen järjestelmään. Jäsenistön tuki korvautuu ulkoisella tuella. Samalla organisaation toiminta ammatillistuu ja byrokraatisoituu. Vallitsevia poliittisia käytäntöjä ei enää kyseenalaisteta. 4. Liikkeen uudet intressit ja vaatimukset ovat tulosta institutionaalisesta ympäristöstä ja siihen liittyvistä neuvotteluista. Jäsenistön tuki on suurelta osin menetetty. →Tässä vaiheessa organisaatio on täysin riippuvainen ulkoisesta tuesta ja poliittisten suhdanteiden sykleistä.	-suurtyöttömyyttä seurannut protestiliike ja spontaani toiminta -mielenosoitukset -toiminnan poliittinen sisältö ja läheinen suhde ammattiyhdistysliikkeeseen -toiminta perustuu jäsenistön tukeen -yhdistysmuotoinen toiminta strategisena valintana -mielenosoitusten ja samalla jäsenistön tuen hiipuminen -ammattiyhdistysliikkeen tuki vähenee -toiminnan varmistaminen ulkoisella tuella, samalla toiminnan sisällöt muuttuvat -byrokraatisoituminen ja ammattimaistuminen -työttömien yhdistysten identiteetti muuttuu -työttömien yhdistykset kolmannen sektorin toimijoina, toiminnan hybridisoituminen, nimenmuutokset -toiminta koetaan etäiseksi työttömien toimesta -toiminnan vähäinen poliittisuus -korostunut riippuvuus rahoittajien intresseistä → työttömien yhdistysten identiteetin hahmottamisen vaikeus, kansalaisyhteiskunta-aspekti, intressien autenttisuus?	1990-luvun alun lama -suurtyöttömyys -sosiaalipoliittiset leikkaukset -tulopolitiikan sopeuttaminen -Kokoomuksen ja Keskustan yhteistyö 1995–2003 -lamasta toipuminen ja julkisen talouden vakauttaminen -Sosiaalidemokraattien ja Kokoomuksen yhteistyö -työttömyyden hoidon ja palvelutuotannon "liudentuminen" kolmannelle sektorille, Suomen ulkopuolelta tulevat ja työttömyyden kenttää uudelleen järjestävät eksogeeniset vaikutukset kuten EU:n näkemykset kolmannen sektorin roolista työllisyyden hoitajana. 2003–2015 -vuodesta 2008 alkanut jatkuva taloudellisiin sykleihin liittyvä epävarmuus

Taulukossa yhdistyvät työväenluokkaisten liikkeiden organisoitumisen, suomalaisten työttömien yhdistyksien ja suomalaisen työttömyyden kentän kehityskaaret. Työväenluokkaisten kollektiivisten liikkeiden yleisten strategioiden ja suomalaisten työttömien liikkeen välillä on havaittavissa sisällöllinen yhteys, joka palautuu työväenluokkaisten liikkeiden heterogeenisiin intresseihin ja systeemiin erityispiirteisiin (ks. Offe & Wiesental 1980). Opportunistiset ja selviytymiseen liittyvät strategiat ovat olleet omalta osaltaan kytkemässä suomalaisia työttömien yhdistyksiä muuhun yhteiskunnalliseen kehitykseen, ilman että niiden seurauksia työttömien yhdistysten perustehtävälle ja identiteetille on sen tarkemmin pohdittu. Työttömien yhdistysten mukautuminen kolmannen sektorin vaatimuksiin on tapahtunut myös jokseenkin sattumanvaraisesti. Toiminnan opportunistinen turvaaminen ulkoisella tuella ei ole kuitenkaan tuonut lopullista turvaa yhdistyksille, vaan se on altistanut yhdistykset yleisemmille yhteiskunnallisille suhdanteille samalla kun yhdistysten suhde jäsenistöön on muuttunut vähitellen yhä etäisemmäksi. Suomalaiset työttömien yhdistykset ovat siten menettäneet 2010-luvulle tultaessa jäsenistönsä joukkovoimaan perustuneen alkuaikojen protestipotentiaalin, jonka avulla työttömien liike oli toiminut hetken 1990-luvun alussa työttömyyden kentällä haastajan roolissa (Fligstein & McAdam 2012). Tämä potentiaali korvautui nopeasti valtiovallan ja yhteistyökumppanien ulkoisella tuella, joka kuitenkin samalla altisti työttömien yhdistykset poliittisen kentän ja talouden sykleille ja samalla rahoittajien näkemyksille.

Tämä asetelma näkyi suhteellisen nopeasti 1990-luvun puolivälin jälkeen työttömien yhdistysten toiminnassa. Työttömyyteen liittyneen akuutin poliittisen kriisin väistyttyä ja ammattiyhdistysliikkeen ja vasemmistopuolueiden vetäytyessä yhteistyöstä, työttömien yhdistysten oli sopeuduttava muuttuneisiin olosuhteisiin. Jäsenistön tuomaan joukkovoimaan ei voinut enää tukeutua, mikä tarkoitti käytännössä poliittisen toiminnan hylkäämistä. Tämä tarkoitti samalla samaan aikaan muuttuvan kolmannen sektorin pelisääntöjen omaksumista, yhteisymmärryksessä keskeisten yhteistyökumppanien kuten rahoittajien kanssa.

Kuviossa 3 on kuvattu yksinkertaistettu malli (työttömien yhdistysten trajectori), joka kuvaa sitä, mikä merkitys suomalaisen työttömien liikkeen strategisilla valinnoilla on ollut sen alkuperäisille intresseille.

Kuvio 3. Työttömien yhdistysten trajektorit kansalaisyhteiskunnan toimijoina

Työttömien yhdistysten strategisten valintojen seurauksista ei juurikaan ole käyty laajempaa keskustelua, vaan kaikki yhdistysten selviytymiseksi annettu tuki on hyväksytty yhdistyksissä jokseenkin suoralta kädeltä. Tähän liittyviä opportunistisia strategioita ei kuitenkaan pidä tulkita pejoratiivisessa mielessä, vaan rationaalisenä valintana tilanteessa, jossa työttömien yhdistysten vähäiset resurssit rajoittavat toiminnan mahdollisuuksia ja siten ohjaavat niiden strategisia valintoja. Tämä on vaikuttanut muuttuvien tilanteiden pohjalta tehtyihin uudelleentulkintoihin yhdistystoimijoiden ja heidän sosiaalisten taitojensa perustalta (ks. Offe & Wiesenthal 1980; ks. myös Fligstein McAdam 2012).

Työttömien yhdistykset ovat kuitenkin onnistuneet löytämään oman roolinsa ja onnistuneet pysyväisluonteisesti inkorporoitumaan osaksi työttömyyden kenttää ja suomalaista yhteiskuntaa. Tällä on kuitenkin ollut hintansa. Tämä on johtanut niiden identiteetin hämärtymiseen kansalaisyhteiskunnan toimijoina, niin itse työttömien, viranomaisten kuin kansalaistenkin silmissä. Edellä kuvattun muutoksen yhteydessä itse työttömät ovat siten pahimmillaan jääneet kolminkertaiseen marginaaliin, niin suomalaisessa yhteiskunnassa, työttömyyden kentällä kuin mahdollisesti vielä työttömien yhdistyksissäkin.

Työttömyyden politiikan mahdollisuus

Suomalaiset työttömien yhdistykset ovat olleet muiden yhdistyksien tapaan yksilö- ja ryhmäintressien yhteenliittymiä, osa demokraattiseen järjestelmiin kuu-

luvaa kansalaisyhteiskuntaa ja muiden organisaatioiden tapaan alttiita yleisille byrokratisoitumis- ja oligarkisoitumistendensseille. Työttömien yhdistyksien erityispiirre on kuitenkin niiden linkittyminen laajempaan kapitalistiseen järjestelmään ja sen ytimessä käytävään eri osapuolien edustamaan taloudellisten intressien välillä käytävään kamppailuun. Tämän lisäksi työttömien liikkeillä on oma, suomalaisen työttömyyden kentän ehdollistama toiminnan logiikkansa kentällä jaettuine ydinuskomuksineen. (ks. Fligstein & McAdam 2012).

Yhteiskunnallisten ongelmien (kuten suomalaisen työttömyyden) monitasoinen "hajautuminen" poliittisen ja taloudellisen päätöksenteon ytimestä kansalaisyhteiskunnan alueelle merkitsi samalla myös ongelmien kokonaisvaltaisempaa depolitisoitumista. Työttömyyteen kohdistuva huomio ei enää kiinnittynyt pelkästään työttömien objektiiviseen asemaan, vaan työttömien ongelmat määrittyivät ehdollisesti, osana laajempia yhteiskunnallisia muutoksia. Erityisesti työväenluokkaiseen kollektiiviseen toimintaan sisältyy siten dialogiseen intressinmuodotukseen liittyvä paradoksi: työttömien yhdistysten intressit pääsivät esille vain siinä määrin, missä niitä onnistuttiin organisoitumisprosessin myötä muotoilemaan uudelleen.

Työttömyys yhteiskunnallisena ongelmana on Suomessa depolitisoitunut myös liudentumalla osaksi hyvinvointivaltion kontekstissa harjoitettavaa yleisempää sosiaalipolitiikkaa ja siihen liittyvää kolmannen sektorin uudenlaista roolia, jotka taas omalta osaltaan ovat olleet alisteisia talouspoliittisille tavoitteille. Taipumuksena on ollut tällöin nähdä yhteiskunnalliset ongelmat, kuten työttömyys, vain teknisenä ongelmana, varsinaisen ideologisen aspektin ja poliittisen keskustelun jäädessä sivuosaan (ks. Cinalli & Füglister 2010, 74). Samalla työttömyydenkin on näyttäytynyt väliaikaisena, ohimeneviin taloussuhdanteisiin liittyvänä ja itsekorjautuvana ilmiönä, joka koskettaa ihmisiä vain tilapäisesti. Työttömyyteen liittyvä yhteiskunnallinen keskustelu vaatisi siten työttömien liikkeeltä suurempaa suhdetta poliittiseen ja taloudelliseen päätöksentekoon, ilman että työttömien näkemykset ja intressit välittyisivät aina vahvempien kenttätoimijoiden ja niiden tulkintojen mukaisesti. Tähän saakka suomalaisen työttömien liikkeen organisoitumisprosessi on kyllä ilmaissut, mutta samalla myös muokannut uudelleen työttömien intressejä. Tämä on ongelmallista intressien häiriöttömän artikuloitumisen kannalta (ks. Offe & Wiesenthal 1980, 78–79).

Työttömien intressien "ehdollisuuden viitekehys" on tässä suhteessa systeminen ilmiö. Työttömien palkkatyön puutteeseen liittyneet intressit välittyvät tai suodattuvat aina jossain määrin osana laajempaa yhteiskuntapolitiikkaa, taloutta ja muiden työttömyyden kentällä toimivien tahojen intressejä. Näkemys työttömyydestä vain talouden sykleihin kuuluvana ohimenevänä ilmiönä ei ole sekään omiaan tukemaan työttömien kollektiivisen identiteetin muodostumista, eikä myöskään muodosta työttömien ja työttömien tavoitteita tukeville organisaatioille ja liikkeille pysyväisluontoista ja tunnustettua asemaa itse työttömien, kuin lopulta muunkaan yhteiskunnan silmissä (ks. Berclaz ym. 2012, 239).

Pelkkä muodollinen inkorporoituminen yhteiskuntaan yhdistyksinä ei siten takaa erilaisista lähtökohdista toimiville yhteiskunnallisille ryhmille yhtäläisiä vaikutusmahdollisuuksia, kuten esimerkiksi pluralistinen intressikonseptio

yksinkertaisimmassa muodossaan olettaa. Poliittinen toiminta onkin mahdollista vain siinä määrin, missä työttömien liikkeillä on kulloisessakin tilanteessa niitä resursseja, jotka mahdollistavat aidon ja tasa-arvoisen valinnan erilaisissa tilanteissa. Tällöin päätetään joko toimintaan osallistumisesta tai siitä kieltäytymisestä, ilman että valinnoista muodostuu aina elämän tai kuoleman kysymyksiä. Kysymys on lopulta myös oikeudenmukaisuudesta, yhteiskunnallisesta vakaudesta ja perinteiseen pluralistiseen intressiryhmäajatteluun kuuluneiden heikkouksien tunnustamisesta.

Edelliseen liittyy myös kysymys siitä, missä määrin eri toimijat ovat tietoisia tekemiensä valintojen seurauksista. "Töden" intressin mahdollistavaa yhteiskunnallista ihannelilaa olisi myös mielenkiintoista tutkia jatkossa esimerkiksi Jürgen Habermasin kehittämän ideaalisen puhetilanteen käsitteen avulla. Ideaalisessa ja vapaassa puhetilanteessa, jossa kaikki osallistujat ovat (joka suhteessa) tasa-arvoisia, on/olisi mahdollista päästä lopulta konsensukseen tasa-arvoisen ja deliberatiivisen neuvotteluprosessin pohjalta. Habermasin mukaan tällä tavoin löydetty yhteisymmärrys on samalla ideaalisen puhetilanteen mukainen yhteinen, yleistämiskelpoinen "tosi" intressi. Siten esimerkiksi osallistujien sosioekonominen asema ei saisi vaikuttaa keskusteluun, jolloin auktoriteettia pitäisi olla vain parhailla argumenteilla. Tämä mahdollistaisi samalla eri ryhmien välisen yhteisymmärryksen, konsensuksen ja yhteisen edun löytämisen. (Habermas 1984, 10, 15–18; ks. myös Siisiäinen 1986, 183.)

Habermasin malli on vahvasti ideaalittyyppinen ja sen vaatimukset eivät pakonomaisesti johda aina konsensukseen kuten usein ymmärretty, vaan malli sallii yhtä hyvin päätyminen erilaisiin ja myös yhteensovittamattomiin johtopäätöksiin. Sen avulla on kuitenkin mahdollista tarkastella intressien artikuloitumista vääristäviä olosuhteita ja lisätä täten laajempi, poliittinen taso intressien ja erilaisten yhteiskunnallisten liikkeiden organisoitumisen tarkasteluun (ks. Siisiäinen 1986, 125–126). Ideaalin puhetilanteen käsitettä voi pitää normatiivisena ideaalina, koska on epävarmaa, kuinka realistista kaikkien yhteiskunnallisiin ryhmien erityispiirteiden huomioiminen lopulta on erilaisissa diskursseissa. Tätä on mahdollista tutkia vain empiirisesti.

SUMMARY

In the early 1990s, Finnish society faced an exceptionally deep economic depression. Due to the weak economy, the unemployment rate rose quickly. At first, the unemployed were able to organize themselves as associations with the support of the trade unions. As unemployment started to decrease in the mid-1990s, the support of trade unions for unemployment associations however began to wane. In this situation, the unemployed associations needed to look for new ways to continue their scope of action. This implied a change in the activities and original interests of the unemployed associations began to change, and they gradually began to be distance themselves from their rank-and-file members. At the same time, the associations gradually depended more on their new strategic partners, as the original influence based on collective power and trade unions decreased.

Finnish associations of the unemployed, like other associations, have been conglomerations of individual and collective interests, part of civil society belonging to democratic systems and, like other organizations, were prone to tendencies of general bureaucracy and oligarchy. However, the particularity of unemployed associations is their link to the wider capitalist system and the struggle between economic interests represented by different groups at its core. In addition to this, the movements of the unemployed have their own specific collective struggles and strategies, which are in turn conditioned by the Finnish unemployment sector/field.

The multi-level diffusion of unemployment from the core of political and economic decision-making to the area of civil society also meant at the same time a depoliticisation of unemployment. The attention to unemployment was no longer focused on the unemployed's objective position, but their problems being conditionally determined, as part of broader social changes and social policy. Therefore, working-class collective action in particular includes a paradox related to dialogic interest formation: the interests of the unemployed associations come to the fore only to the extent that they managed to be reformulated through the organizational process.

Unemployment as a social problem has also been depoliticized in Finland by becoming part of the more general social policy practiced in the context of the welfare state and the related new role of the third sector, which in turn are subordinate to economic policy goals. The tendency has then been to consider social problems, such as unemployment, only as a technical problem, with the actual ideological aspect and political debate remaining on the sidelines. At the same time, unemployment has appeared as a self-correcting phenomenon related to passing economic cycles, which affects people only temporarily. Discussion involving unemployment would require a more direct relationship between the movement of the unemployed and political and economic decision-making, without the views and interests of the unemployed always being conveyed through stronger field actors and their interpretations and interests. Until now, the organizing process of the Finnish unemployed movement has both expressed

and at the same time reshaped the interests of the unemployed. This is problematic in view of the ideal of undisturbed articulation of interests.

In this respect, the general "framework of conditionality" of interests of the unemployed is a systemic phenomenon. The interests originally related to the lack of paid work are always conveyed or filtered to some extent as part of wider social policy, the economy and the interests of other parties operating in the field of unemployment. The view of unemployment as a passing phenomenon that is only part of economic cycles is neither enough to support the formation of lasting collective identity of the unemployed, nor does it create a permanent and recognized status for the organizations and movements that support the goals of the unemployed, both in the eyes of the unemployed themselves and ultimately in the eyes of the rest of the society.

Mere formal incorporation into society does not guarantee equal influence for social groups operating from different starting points, which was the ideal of normative and pluralist concepts of interests. Political activity is only possible to the extent that the movements of the unemployed having the resources which enable a genuine and equal choosing of possible outcomes in different situations. In short, it is decided either to participate in the activity or to refuse it, without choices always becoming questions of life or death. However, the main result of the research was a description of how the associations of the unemployed have been part of the development of Finnish society and have produced social stability for their part after the initial protest phase. With empirical research like this study, it is possible to examine conditions which may possibly distort the interests of various social groups and thereby add a broader, political level to the examination of social movements and the role of civil society in democracy.

LÄHTEET

- Aho, Simo (1988). *Palkkatyö yhteiskunnallisen järjestyksen perustana. Tutkimus palkkatyön normalisoinnin historiasta ja työyhteiskunnan kriisistä*. Tutkijaliitto 1988. Nide 51/ tutkijaliiton julkaisusarja.
- Alapuro, Risto (1983). Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmasotaan Teoksessa Risto Alapuro, Matti Alestalo, Riitta Jalilinoja, Tom Sandlund, & Tapani Valkonen (toim.). *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. Juva: WSOY.
- Alapuro, Risto (1994). *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933*. Porvoo: WSOY.
- Alapuro, Risto, Liikanen, Ilkka, Smeds, Kerstin & Stenius, Henrik (toim.) (1987). *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Alasuutari, Pertti (2012). *Laadullinen tutkimus 2.0*. Helsinki: Vastapaino.
- Alestalo, Matti & Kuhnle, Stein (1987). The Scandinavian route. Economic, social, political developments in Denmark, Norway and Sweden. Teoksessa Robert Eriksson Erik Jorgen Hansen, Stein Ringen & Hannu Uusitalo (toim.) *The scandinavian model*. New York: M.E. Sharpe. 3–38.
- Anteroinen, Ari (2012). *1992–2012: 20 vuotta toimintaa, työtä ja ohjausta*. Rauman seudun työttömät ry: Lalli Oy. (pdf).
- Baglioni, Simone (2010). The role of civil society actors in the contentious politics of unemployment. Teoksessa Marco Giugni (toim.) *The Contentious Politics of Unemployment in Europe. Welfare States and Political Opportunities*. New York: Palgrave MacMillan. 127–151.
- Baglioni, Simone (2012). The mobilization of the unemployed in Italy: The case of Naples. Teoksessa Didier Chabanet & Jean Faniel (toim.) *The Mobilization of the Unemployed in Europe. From Acquiescence to Protest?* New York: Palgrave MacMillan. 131–153.
- Baglioni, Simone; Baumgarten, Britta; Chabanet, Didier & Lahusen Christian (2010). Transcending marginalization: The mobilization of the unemployed in France, Germany and Italy in comparative perspective. Teoksessa Marco Giugni (toim.) *The Contentious Politics of Unemployment in Europe. Welfare States and Political Opportunities*. New York: Palgrave MacMillan. 152–168.
- Barker, Colin (2013). Class struggle and social movements. Teoksessa Colin Barker, Laurence Cox, John Krinsky & Alf Nilsen (toim.) *Marxism and Social Movements*. Leiden: Brill. 41–62.
- Barker, Colin; Cox, Laurence; Krinsky, John; Nilsen, Alf Gunvald (2013). Introduction. Teoksessa Colin Barker; Cox, Laurence; Krinsky, John & Nilsen, Alf (toim.) *Marxism and Social Movements*. Leiden: Brill. 1–36.
- Baumgarten, Gitta & Lahusen, Christian (2012). The mobilization of the unemployed in Germany (1998–2004). Teoksessa Didier Chabanet & Jean Chabanet (toim.) *The Mobilization of the Unemployed in Europe. From Acquiescence to Protest?* New York: Palgrave MacMillan. 57–88.

- Bentley, Arthur (1908). *The process of government: A study of social pressures*. Chicago: Chicago University Press.
- Berglitz, Michel; Füglistner, Katarina & Ciugni, Marco (2012). Political opportunities and the mobilization of the unemployed in Switzerland. Teoksessa Didier Chabanet & Jean Faniel (toim.) *The Mobilization of the Unemployed in Europe. From Acquiescence to Protest?* New York: Palgrave MacMillan. 221–246.
- Billis, David (2010). From welfare bureaucracies to welfare hybrids. Teoksessa David Billis (toim.) *Hybrid organizations and the third sector. Challenges for practice, theory and policy*. Hampshire: Palgrave MacMillan. 7–24.
- Blackledge, Paul (2013). Thinking about (new) social movements: Some insights from the British Marxist historians. Teoksessa Colin Barker, Laurence Cox, John Krinsky & Alf Nilsen (toim.) *Marxism and Social Movements*. Leiden: Brill. 259–276.
- Blom, Raimo & Siisiäinen, Martti (1992). *Politiikan sosiologia*. Jyväskylä: Kirjapaino Kari Oy.
- Boudon, Raymond; Bourricaud, Francois (1989). Utilitarianism. *Critical dictionary of sociology*. London: Routledge.
- Bourdieu, Pierre (1969). Intellectual field and creative project. *Social science information* 8:219. Volume 8, Issue 2. Volume 8 (2): 31 – Apr 1, 1969. 89–119
- Bourdieu, Pierre (1977). *Outline of a theory of praxis*. New York: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre (1985). *Sosiologian kysymyksiä*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Bourdieu, Pierre (1988). *Homo academicus*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre (1990). *In other words. Essays towards a reflexive sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1991). *Language and symbolic power*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bourdieu, Pierre; Wacquant, Loic (1992). *An invitation to reflexive sociology*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Bourdieu, Pierre; Wacquant, Loic (1995). *Refleksiiviseen sosiologiaan: tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta*. Joensuu: Joensuu University Press.
- Bourdieu, Pierre (1998a). *Practical reason. On the theory of action*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1998b). *Järjen käytännöllisyys: Toiminnan teorian lähtökohtia*. Tampere: Vastapaino.
- Bourdieu, Pierre (1998c). *The state nobility. Elite schools in the field of power*. Stanford: Stanford University Press.
- Bromley, D.B. (1986). *The case-study method in psychology and related disciplines*. Chester, GB: Wiley.
- Bubb, S. (2007). *Transforming our public services through the third sector*. London: ACEVO.

- Böckerman, Petri & Uusitalo, Roope (2005). *Union membership and the erosion of the Ghent system: Lessons from Finland*. Palkansaajien tutkimuslaitos: työpapereita 213. PDF. Luettu 20.10.2018.
- Cameron, David (2001). Unemployment, job creation, and economic and monetary union. Teoksessa Nancy Bermeo (toim.) *Unemployment in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 7–51.
- Chabanet, Didier; Faniel, Jean (2012). *The Mobilization of the Unemployed in Europe. From Acquiescence to Protest?* New York: Palgrave MacMillan.
- Chabanet, Didier; Faniel, Jean (2012). Introduction. Teoksessa Didier Chabanet & Jean Faniel (toim.) *The Mobilization of the Unemployed in Europe. From Acquiescence to Protest?* New York: Palgrave MacMillan. 1–28.
- Cinalli, Manlio (2012). Contention over unemployment in Britain: Unemployment politics versus the politics of the unemployed. Teoksessa Didier Chabanet & Jean Faniel (toim.) *The Mobilization of the Unemployed in Europe. From Acquiescence to Protest?* New York: Palgrave MacMillan. 175–192.
- Cinalli, Manlio & Fuglister Katharina (2010). Networks and political contention over unemployment: A comparison of Britain, Germany and Switzerland. Teoksessa Marco Giugni (toim.) *The Contentious Politics of Unemployment in Europe. Welfare States and Political Opportunities*. New York: Palgrave MacMillan. 70–90.
- Cinalli, Manlio & Giugni, Marco (2010). Welfare states, political opportunities, and claim making in the field of unemployment politics. Teoksessa Marco Giugni (toim.) *The Contentious Politics of Unemployment in Europe. Welfare States and Political Opportunities*. New York: Palgrave MacMillan. 19–42.
- Cohen, Robin & Kennedy, Paul (2000). *Global sociology*. New York: Palgrave & MacMillan.
- Coleman, James (1990). *Foundations of social theory*. Cambridge, MA: Belknap Press.
- Connolly, William E. (1969). The challenge to pluralist theory. Teoksessa W. E. Connolly (toim.) *The bias of pluralism*. New York: Atherton Press. 1–34.
- Connolly, William E. (1972). On interests in politics. *Politics and society* 2 (2). 459–477.
- Darlington, Ralph (2013). The Marxist rank-and-file/bureaucracy analysis of trade unionism: Some implications for the study of social movements organizations. Teoksessa Colin Barker, Laurence Cox, John Krinsky, & Alf Nilsen (toim.) *Marxism and Social Movements*. Leiden: Brill. 187–208.
- Della Porta, Donatella (2010). The Protest on Unemployment: Forms and Opportunities. Teoksessa Marco Ciugni (toim.) *The Contentious Politics of Unemployment in Europe. Welfare States and Political Opportunities*. New York: Palgrave MacMillan. 43–69.
- Della Porta, Donatella (2015). *Social Movements in Times of Austerity*. Cambridge: Polity Press.
- DiMaggio, Paul (1988). Interest and agency in Institutional Theory. Teoksessa Lynn Zucker (toim.) *Institutional patterns and organizations*. Cambridge, MA: Ballinger. 3–21.

- Emirbayer, Mustafa (1997). Manifesto for relational sociology. *American Journal of Sociology* 103. 281–317.
- Emirbayer, M. & Johnson V. (2008). Bourdieu and organizational analysis. *Theory and society* 37. 1–44.
- Esping-Andersen, Gösta (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Esping-Andersen, Gösta (2000). Two societies, one sociology and no theory. *British Journal of Sociology* 51:1. 59–77.
- Fligstein, Neil (2001a). *The Architecture of Markets. An Economic Sociology of Twenty-First Century Capitalist Societies*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Fligstein, Neil (2001b). Social skills and theory of fields. *Sociological Theory* 19. 105–125.
- Fligstein, Neil (2002). Constructing markets and politics: An institutionalist account of European integration. *American Journal of Sociology*, 107: 1206–42.
- Fligstein, Neil & McAdam, Doug (2011). Toward a general theory of strategic action fields. *Sociological Theory* 29:1. March 2011. 1–26.
- Fligstein, Neil & McAdam, Doug (2012). *A Theory of Fields*. New York: Oxford University Press.
- Giddens, Anthony (1979). *Central problems in social theory: Action, Structure and contradiction in social analysis*. Berkeley: University of California Press.
- Giddens, Anthony (1984). *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. Berkeley: University of California Press.
- Giddens, Anthony (1998). *The third way. The renewal of social democracy*. Cambridge: Polity.
- Giddens, Anthony (1985). *Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia: Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyysissä*. Helsinki: Otava.
- Giugni, Marco & Statham, P. (toim.) (2005). The contentious politics in unemployment in Europe: Political claim making, policy deliberation and exclusion from the Labour Market. *Final report for the 5th framework programme of the European commission*. UNEMPOL.
- Giugni, Marco (2010). The contentious politics of unemployment in Europe. Teoksessa Marco Giugni (toim.) *The Contentious Politics of Unemployment in Europe. Welfare States and Political Opportunities*. New York: Palgrave MacMillan. 1–16.
- Goldthorpe, John H. (1984). The end of convergence: Corporatist and dualist tendencies in modern western societies. Teoksessa John H. Goldthorpe (toim.) *Order and conflict in contemporary capitalism. Studies in the political economy on western European nations*. New York: Oxford University Press. 313–343
- Gurr, Ted Robert (1970). *Why men rebel*. Princeton: Princeton University Press.
- Haapala, Pertti (2006). Suomalainen rakennemuutos. Teoksessa Juho Saari (toim.) *Historiallinen käänne. Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus. 91–124.
- Habermas, Jürgen (1984). *The theory of communicative action. Volume 1. Reason and the rationalization of society*. Boston: Beacon Press.

- Halme, Jyrki (2015). Työttömien yhdistykset Suomessa: opportunistiset strategiat selviytytymiskeinona. *Kansalaisyhteiskunta*, 6 (1), 28–50.
<https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/51416>
- Hammersley, Martyn; Gomm, Robert & Foster, Peter (2000). Case study and theory. Teoksessa Roger Gomm, Martyn Hammersley & Peter Foster (toim.). *Case study method. Key issues, key texts*. London: Sage. 234–258.
- Harju, A. (2000). Uusi Työ-projekti työllisyyden tutkimus- ja kehittämishankkeena. Teoksessa *Uusi Työ- kansalaisjärjestöjen yhteinen työllisyysprojekti Kohti uutta työtä*. Helsinki: Suomen Nuorisoyhteistyö Allianssin, Suomen Liikunta ja Urheilun sekä Sosiaali- ja terveysturva keskusliiton Uusi Työ-projekti. 11–52.
- Harris, Margaret (2010). Third sector organizations in a contradictory policy environment. Teoksessa Billis David (toim.) *Hybrid organizations and the third sector. Challenges for practice, theory and policy*. 25–45. Hampshire: Palgrave MacMillan. 25–45.
- Harvey, David (2010). *A brief history of neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2001). *Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2008). *Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Hjerppe, Riitta (1988). *Suomen talous 1860–1985. Kasvu ja rakennemuutos*. Suomen Pankin julkaisuja. Kasvututkimuksia XIII.
- Hobsbawm, Eric (1984). *Worlds of labour. Further studies in the history of labour*. London: Weindenfeld & Nicholson.
- Hobsbawm, Eric (1995). *Age of extremes. The short twentieth century 1914–1991*. London: Abacus.
- Hetland, Gabriel & Goodwin, Jeff (2013). The strange disappearance of capitalism in social movement studies. Teoksessa Colin Barker, Laurence Cox, John Krinsky & Alf Nilsen (toim.) *Marxism and Social Movements*. Leiden: Brill. 83–102.
- Hume, David (1985). *Essays: Moral, Political and literary*. Indianapolis, IN: Liberty Press.
- Hyypä, Markku (2002). *Elinvoimaa yhteisöstä. Sosiaalinen pääoma ja terveys*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Jahoda, Marie, Jahoda, Paul F. & Zeisel, Hans (1971). *Marienthal. The Sociography of an Unemployed Community*. London: Tavistock.
- Jessop, Bob (2002). *The future of the capitalist state*. Cambridge: Polity Press.
- Julkunen, Raija (2001). *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Kangas, Juho (2006). Suuret linjat vai tarkat yksityiskohdat – sairausvakuutuksen institutionaalinen kehittyminen OECD-maissa 1930–2000. Teoksessa Juho Saari (toim.) *Historiallinen käänne. Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus. 178–216.

- Kalela, Jorma (1989). *Työttömyydestä suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa*. Helsinki: Valtion Painatuskeskus.
- Kalela, Jorma (2002). Syntyikö Suomeen uusi alaluokka? Teoksessa Helena Blomberg, Matti Hannikainen & Pauli Kettunen (toim.). *Lamakirja*. Turku: Grafia Oy. 365-382.
- Kankainen, Tomi (2007) *Yhdistykset, instituutiot ja luottamus*. Jyväskylä studies in education, psychology and social research. Jyväskylä university. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/18730>
- Kantola, Anu & Kananen, Johannes (2013). Seize the moment: Financial crisis and the making of the Finnish competition state. *New political economy*, 18:6. 811–826.
- Kantola, Anu & Kananen, Johannes (2017). *Kilpailuvaltion kytyissä – Suomen hyvinvointimallin tulevaisuus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Katajamäki, Hannu (1985). *Työttömyys. Katsaus teorioihin, tutkimustuloksiin ja ratkaisuvaihtoehtoihin*. Työvoimapolitiittisia selvityksiä nro. 64. Helsinki: Työvoimaministeriö. Suunnitteluosasto.
- Keohane, Robert O. (1984). The world political economy and the crisis of embedded liberalism. Teoksessa John H. Goldthorpe (toim.) *Order and conflict in contemporary capitalism. Studies in the political economy on western European nations*. New York: Oxford University Press. 15–38.
- Kerkelä, Heikki (2006). Kehityksen ongelma ja Suomen tie. Teoksessa Juho Saari (toim.) *Historiallinen käänne. Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus. 64–90.
- Kettunen, Pauli (2006). Pohjoismainen hyvinvointivaltio yhteiskunnan käsittämisen historiana. Teoksessa Juho Saari (toim.) *Historiallinen käänne. Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen*. Tampere: Tammer-paino Oy. 217–256.
- Kettunen, Pauli (1992). Palkkatyö ja pohjoismainen kansanvalta Suomessa. Teoksessa Mikko Majander (toim.) *Ajankohta - poliittisen historian vuosikirja 1992*. Helsinki 1992. 133-161.
- Kiander, Jaakko (2001). *Laman opetukset. Suomen 1990-luvun kriisin syyt ja seuraukset*. 1990-luvun talouskriisi, Suomen Akatemian tutkimusohjelma. Helsinki: VATT-julkaisuja 2:75.
- Koistinen, Pertti (2014). *Työ, työvoima ja politiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Koopmans, Ruud; Statham, Paul; Giugni, Marco & Passy, Florence (2005). *Contested citizenship*. Minneapolis: University of Minneapolis Press.
- Kortelainen, Satu (2012) *Kievarista kievariin*. Jyvässeudun Työttömät ry. 20-vuotishistoriikki <https://tyottomat.fi/wp-content/uploads/2019/10/JyvasseudunTyottomat20v.pdf>
- Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu (1998). *Työtön – tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä*. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Kriesi, Hanspeter & Baglioni, Simone (2003). Putting local associations into their context: Preliminary results of a Swiss study of local associations. *Swiss political journal review* 9 (3). 1–34.

- Kriesi, Hanspeter (2004). Political context and opportunity. Teoksessa D.A. Snow, Sarah A. Soule & Hanspeter Kriesi (toim.) *Blackwell companion to social movements*. Oxford: Blackwell. 69–70.
- Krinsky, John (2013). Marxism and the politics of possibility: Beyond academic boundaries. Teoksessa Colin Barker, Laurence Cox, John Krinsky & Alf Nilsen (toim.) *Marxism and Social Movements*. Leiden: Brill. 103–124.
- Kuusi, Eino (2014). *Talvityöttömyys, sen esiintyminen, syyt ja ehkäisytoimenpiteet Suomen suurimmissa kaupungeissa*. Taloustieteellisiä tutkimuksia XV. Kansantaloudellinen Yhdistys.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa (2003). *Our places – their spaces. Urban territoriality in the Northern Irish conflict*. Acta Universitatis Tamperensis 920. Tampere: Tampere University Press.
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal (1985). *Hegemony and socialist strategy. Towards a radical democratic politics*. London: Verso.
- Laine, Markus; Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka (2007). Tapaustutkimuksen käytäntö ja teoria. Teoksessa Markus Laine & Jarkko Bamberg (toim.) *Tapaustutkimuksen taito*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press. 9–38.
- Lehmbruch, Gerhard (1984). Concentration and the structure of corporatist networks. Teoksessa John H. Goldthorpe (toim.) *Order and conflict in contemporary capitalism. Studies in the political economy on western European nations*. New York: Oxford University Press. 60–80.
- Lindblom, Charles E. (1977). *Politics and markets*. New York: Basic Books.
- Linders, Annulla & Kalandar, Marina (2010). A precarious balance of interests. Unions and the unemployed in Europe. Teoksessa Marco Giugni (toim.) *The Contentious Politics of Unemployment in Europe. Welfare States and Political Opportunities*. New York: Palgrave MacMillan. 97–126.
- Lindholm, Christer (2019). *Totuudenjälkeinen talouspolitiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Lipsky, Michael (1970). *Protest in City Politics. Rent strikes, housing and the power of the poor*. Chicago: Rant MacNally.
- Luhtakallio, Eeva & Siisiäinen, Martti (2012). The Movement of the Unemployed in Finland. Teoksessa Didier Chabanet & Jean Faniel (toim.) *The Mobilization of the Unemployed in Europe. From Acquiescence to Protest?* New York: Palgrave MacMillan. 109–129.
- Löppönen, Paavo (2017). *Vapauden markkinat. Uusliberalismin kertomus*. Tampere: Vastapaino.
- Lyytinen, Sanna (2002). *Kymmenen vuotta työttömien hyväksi*. Turun Seudun Työttömät ry Kymmenen vuotta. Sanna Lyytinen ja TST ry:n historiikki-ryhmä. <https://tyottomat.fi/wp-content/uploads/2020/12/TurunSeudunTyottomat1992-2002.pdf>
- Mahoney, James & Rueschmayer, Dietrich (toim.) (2003). *Comparative historical analysis in the social sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mannio, Niilo (1967). *Sosiaalipolitiikan kokemuksia 50 itsenäisyysvuoden ajalta*. Helsinki: WSOY.

- Martin, John Levi (2003). What is field theory? *American Journal of Sociology* Vol. 109, No. 1. 1–49.
- Marx, Karl (1955). *The poverty of philosophy*. Moscow: Progress Publishers.
- Matthies, Aila-Leena (2007). Toisenlainen kolmas sektori. Pohjoismaiden sosiaali- ja terveysterveystutkimuksen valossa. *Yhteiskuntapolitiikka* 72:1. 57–71.
- McAdam, Doug (1996). Political opportunities: conceptual origins, current problems, future directions. Teoksessa Doug McAdam, John D. McCarthy & Mayer N. Zald (toim.) *Comparative perspectives in social movements: Political opportunities, mobilizing structures and cultural framings*. Cambridge: Cambridge University Press, 23–40.
- McAdam, D., Tarrow, S., Tilly, C. (2001). *Dynamics of contention*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Melin, Harri (2008) *Mitä Voikkaa opetti?* Työpoliittinen aikakauskirja 4. 35–43.
- Merton, Robert K. (1984). Socially expected duration: A case study of concept formation in Sociology. Teoksessa Walter W. Powell & Richard Robbins (toim.) *Conflict and Consensus*. New York: The Free Press. 262–283.
- Mey, Harald (1972). *Field theory: A study of its applications in the social sciences*. New York: St Martin's Press.
- Michels, Robert (1962). *Political parties: A sociological study of the oligarchic tendencies of modern democracy*. New York: The Free Press.
- Möttönen, Sakari & Niemelä, Jorma (2005). Kansalaisyhteiskunnan synty ja kehitys. Teoksessa Sakari Möttönen & Jorma Niemelä (toim.) *Kunta ja kolmas sektori*. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Möttönen, Sakari (2009). Ovatko järjestöt hyvinvointivaltion purkajia vai puolestajia? *Yhteiskuntapolitiikka* 74 (2009):1. 60–70.
- Nilsen, Alf Gunvald, Alf & Cox, Laurence (2013). What would Marxist theory on social movements look like? Teoksessa Colin Barker, Laurence Cox, John Krinsky & Alf Nilsen. (toim.) *Marxism and Social Movements*. Leiden: Brill. 63–81.
- Nylund, Marianne (2000). *Varieties of mutual support and voluntary action. A study of self-help groups and volunteers*. Helsinki: Suomen sosiaali- ja terveys ry.
- Offe, Claus & Wiesenhal, Helmut (1980). Two logics of collective action: theoretical notes on social class and organizational form. *Political Power and Social Theory*, Volume 1. 67–115.
- Patomäki, Heikki (2007). *Uusliberalismi Suomessa. Lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot*. Helsinki: WSOY.
- Pekkarinen, Jukka & Vartiainen, Juhana (1993). *Suomen talouspolitiikan pitkä linja*. Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Peltosalmi, Juha; Hakkarainen, Tyyne & Eronen, Anne (2012). *Järjestöbarometri 2012*. SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry. Helsinki.
- Piketty, Thomas (2014). *Capital in the twenty-first century*. London: Harvard University Press.
- Piven, Frances Fox & Cloward, Richard A. (1979). *Poor people's movements. Why they succeed, how they fail*. New York: Vintage Books.

- Pohjola, Matti (1996). *Tehoton pääoma*. Helsinki: WSOY.
- Polanyi, Karl (2009). *Suuri murros*. Alkuperäisteos "The great transformation" julkaistu vuonna 1944. Tampere: Vastapaino.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Rantala, Kati; Sulkunen Pekka (toim.), (2006). *Projektiyhteiskunnan käänköpuolia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ragini, Mario (1984). The conditions for political change: How concertation emerged and collapsed in Italy and Great Britain. Teoksessa John H. Goldthorpe (toim.) *Order and conflict in contemporary capitalism. Studies in the political economy on western European nations*. New York: Oxford University Press. 124–142.
- Rifkin, Jeremy (1995). *The end of work. The decline of the global labour force and dawn of the post-market era*. USA: The Putnam Group.
- Royall, Frederic (2012). Organizing the unemployed in Ireland. Teoksessa Didier Chabanet & Jean Faniel (toim.) *The Mobilization of the Unemployed in Europe. From Acquiescence to Protest?* New York: Palgrave MacMillan. 195–220.
- Runciman, W.G. (1972). *Relative deprivation and social justice: A study of attitudes towards social inequality in twentieth-century England*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Ruuskanen, Petri; Selander, Kirsikka & Anttila, Timo (2013). *Palkkatyössä kolmannella sektorilla*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys. 20/2013.
- Ruuskanen, Petri; Jousilahti, Julia; Faehnle, Maija; Kuusikko, Kirsi; Kuittinen, Outi; Virtanen, Johanna & Strömberg, Lisbeth (2020). *Kansalaisyhteiskunnan tila ja tulevaisuus 2020-luvun Suomessa*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:47.
- Saari, Juho (2006a). Johdanto: historiallinen käänne. Teoksessa Juho Saari (toim.) *Historiallinen käänne. Johdatus pitkän aikavälin tutkimukseen*. Tampere: Tammer-paino Oy. 9–33.
- Saari, Juho (2006b). Sadan vuoden sosiaalipolitiikka- muutoksen jaksottaminen. Teoksessa Juho Saari (toim.) *Historiallinen käänne. Johdatus pitkän aikavälin tutkimukseen*. Tampere: Tammer-paino Oy. 257–287.
- Saukkonen, P. (2013). Kolmas sektori – vanha ja uusi. *Kansalaisyhteiskunta*, 4(1), 6–31. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/51437>
- Schattschneider, Elmer, E. (1935). *Politics, pressures and the tariff*. New York: Prentice Hall.
- Schattschneider, Elmer, E. (1942). *Party government*. New York: Rhinehart.
- Schaumann, Heidi & Vanhala, Juuso (2011). *Beveridge-käyrä, kriisit ja työmarkkinoiden rakenteellinen muutos Suomessa*. Suomen Pankki, rahapolitiikka- ja tutkimusosasto. BoF Online. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:bof-20140807690>
- Schmitter, Philippe C. & Lehmbruch, Gerhard (1979). *Trends towards corporate intermediation*. Beverly Hills: Sage.

- Sihvola, Juha (2003). *Historiallisen tiedon kasvu ja edistys*. Historiallinen aikakauskirja 101:1, 34–21.
- Siisiäinen, Martti (1986). *Intressit, yhdistyslaitos ja poliittisen järjestelmän vakaisuus*. Jyväskylä: Kirjapaino Kari Oy.
- Siisiäinen, Martti (1990). *Suomalainen protesti ja yhdistykset*. Tutkimuksia yhdistyslaitoksen kehityksen ja protestijaksojen suhteesta suurlakosta 1990-luvulle Tutkijaliitto: Jyväskylä: Gummerus.
- Siisiäinen, Martti (1992). Kollektiivisen toiminnan muodot ja repertoaari. Teoksessa Raimo Blom & Martti Siisiäinen. *Politiikan sosiologia*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisuja 52. 51–71.
- Siisiäinen, Martti (1998). Vapaaehtoiset organisaatiot ja taistelu luokista. Teoksessa Petri Kinnunen & Raimo Laitinen (toim). *Näkymätön kolmas sektori*. Sosiaali- ja terveysturva keskusliitto, Helsinki. 23–37.
- Siisiäinen, Martti (2015). Late modern hegemony and the changing role of voluntary associations in Finland. *Alternatives, Global, Local, Political*. 1–17.
- Siisiäinen, Martti & Kankainen, Tomi & Luhtakallio, Eeva (2014). Työttömien liike. Teoksessa Kirsti Lempiäinen & Tiina Silvasti (toim.) *Eriarvoisuuden rakenteet. Haurastuvat työmarkkinat Suomessa*. Tampere: Vastapaino. 52–90.
- Siisiäinen, Martti (2014). Työtä vailla olevat nuoret. Teoksessa Kirsti Lempiäinen & Tiina Silvasti (toim.) *Eriarvoisuuden rakenteet. Haurastuvat työmarkkinat Suomessa*. Tampere: Vastapaino. 91–125.
- Sills, David L. (1968). Voluntary associations: sociological aspects. Teoksessa David L. Sills (toim.). *The international encyclopedia of the social sciences* 16. New York: The Free Press. 363–379.
- Silvasti, Tiina, Lempiäinen, Kirsti, Kankainen Tomi (2014). Eriarvoisuuden uudet paikat. Teoksessa Kirsti Lempiäinen & Tiina Silvasti (toim.) *Eriarvoisuuden rakenteet. Haurastuvat työmarkkinat Suomessa*. Tampere: Vastapaino. 7–19.
- Simmel, Georg (1911). The sociology of sociability. Teoksessa David Frisby & Mike Featherstone (toim.) *Simmel in culture*. London: Sage. 120–130.
- Simpson, J. A. & Weiner E.S.C. (1989). *The Oxford English Dictionary*. Oxford: Clarendon Press.
- Sipola, Simo (2015). *Rahavallan jäljet*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Teos.
- Smelser, Neil J. (1962). *Theory of collective behavior*. New York: Free Press.
- Smith, Adam (1976). *An inquiry into the nature and causes of Wealth of Nations*. 2 vols. Oxford: Oxford University Press.
- Snow, A. & Benford, Robert D. (2000). Framing processes and social movements: An overview of and assessment. *Annual Review of Sociology* 26: 611–639.
- Soikkanen, Hannu (1975). *Kohti kansanvaltaa 2. 1937–1944. Suomen sosialidemokraattinen puolue 75 vuotta*. Suomen sosialidemokraattinen Puolue. Puolue-toimikunta 1975.
- Solheim, Erling & Leiulfstruf, Håkon (2015). A European analysis of subsistence precarization and precarious risk. Teoksessa Donatella della Porta, Sakari

- Hänninen, Martti Siisiäinen & Tiina Silvasti (toim.) *The new social division, Making and unmaking precariousness*. London: Palgrave & McMillan. 63–82.
- Spiezer, Catherine & Karolina Sztandar-Sztanderska (2012). The mobilization that was not: Explaining the weak politicization of the issue of unemployment in Poland. Teoksessa Didier Chabanet & Jean Faniel (toim.) *The Mobilization of the Unemployed in Europe. From Acquiescence to Protest?* New York: Palgrave McMillan. 247–270.
- Streeck, Wolfgang (2015). *Ostettua aikaa – demokraattisen kapitalismin lykätty kriisi*. Tampere: Vastapaino.
- Swedberg, Richard (2005). *Interest*. Berkshire: Open University Press.
- Tarkka, Juha (1993). Onko suhdannepolitiikka vain tahdon asia? *Kansantaloudellinen Aikakauskirja*, 89:2. 275–280.
- Tarrow, Sydney & Tilly, Charles (2007). *Contentious politics*. New York: Oxford University Press.
- Therborn, Göran (1986). *Why some people are more unemployed than others?* Norfolk: Thetford Press.
- Tiihonen, Teppo (1985). *Valtioneuvoston koordinoijana. Teoria ja käytäntö vuosina 1939–1956*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Tiittula, Liisa; Ruusuvoori Johanna (2005) (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino.
- Tilly, Charles (1992). *Coercion, capital and European stories. Ad 990–1992*. Oxford: Basil Blackwell.
- Tilly, Charles (2004). *Social movements 1768–2004*. Boulder, CO: Paradigm Publishers.
- Tocqueville, Alexis de (2000). *Democracy in America*. Chicago: University of Chicago Press.
- Tuomala, Matti (2019). *Markkinat, valtio ja eriarvoisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Tuomi, Jouni; Sarajärvi, Anneli (2002). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Tuomi, Jouni; Sarajärvi, Anneli (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Uljas, Päivi (2012). *Hyönteivaltion läpimurto*. Helsinki: Into Kustannus Oy.
- Vähätalo, Kari (1998). *Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta*. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Wainwright, Hillary (1994). *Arguments for a new left: Answering the free-market right*. Oxford: Blackwell.
- Weber, Max (1946). The social psychology of the world religions. Teoksessa Hans Gerth & C. Wright Mills (toim.). *From Max Weber: Essays in sociology*. New York: Oxford University Press. 295–6, 297, 299.
- Weber, Max (1972). *Wirtschaft und Gesellschaft, Grundriss der verstehenden Soziologie. Studienausgabe*. Tübingen: J.B.C. Mohr.
- Weber, Max (1980). *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*. Helsinki: WSOY.
- Weber, Max (1987). *Economy and society. An outline of interpretative sociology*. 2. vols. Berkeley: University of California Press.

- Wilensky, Harold (1975). *The welfare state and equality*. Berkeley: University of California Press.
- Wrede, G. H. (2006). Kuka omistaa aatteellisen yhdistyksen projektit? Projektiarviointi aatteellisen yhdistyksen näkökulmasta? Teoksessa Kantala, K. & P. Sulkunen (toim.). *Projektiyhdistyksen kääntöpuolia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Yin, Robert K. (1994). Discovering the future of the case study method in evaluation research. *Evaluation practice*, 15. 283–290.
- Yin, Robert K. (2009). *Case study research: design and methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Yin, Robert, K. (2012). *Applications of Case Study Research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Zald, Mayer & McCarthy, John (1987). *Social Movements in an Organizational Society. Collected Essays*. New Brunswick: Transaction Books.

MUUT LÄHTEET

- Helsingin Sanomien digitaaliset arkistot 1990–1999. (haettu 30.03. 2014).
- Karenssisanomien 1991–2013. <http://tvyy.fi/index.php/karenssisanomien> (haettu 1.3.2013)
- Karjalainen, Lea: haastattelu, TVY ry:n toimitilat, Helsinki. 02.08.2012.
Keskisuomalainen, arkistot, <http://www.ksml.fi/arkisto/>. Haettu 22.01.2015
- Pienen maaseutumaisen kunnan sanomalehti 1993–2011.
- Maastrichtin sopimus: <https://www.vtv.fi/hyva-hallinto-artikkeli/finanssipolitiikan-saantely-euroopan-talous-ja-rahaliitossa/>
- Patentti- ja rekisterihallituksen yhdistysrekisteri. (haettu 20.04.2013),
<http://yhdistysrekisteri.prh.fi/ryhaku.htm>
- Suomen Akatemian tutkimushankkeen ”Työtä vailla olevien mahdollisuuksien uudelleenrakentuminen Suomessa 1990-luvulta alkaen” yhteydessä työttömien yhdistyksille vuosina 2012–2013 tehty kysely.
- Tutkittujen yhdistysten dokumentit (toimintakertomukset, vuosikertomukset ja hallitusten kokoukspöytäkirjat)
- Työ- ja Elinkeinoministeriö. Koonti työttömyydestä ajalta 1990–2012, saatu Keski-Suomen ELY-keskukselta 11.9.2012. Tuloste.
- Työttömien valtakunnallisen yhteistoimintajärjestö TVY ry:n hallituksen kokousten pöytäkirjat ja toimintakertomukset ajalta 1994–1999.